

UNIVERZA EDVARDA KARDELJA
V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

D 2643

9

REVIJA ZA ZGODOVINO NOB IN OHRANJANJE REVOLUCIONARNIH TRADICIJ

LETNIK XL
AVGUST-SEPTEMBER 1988

dr. Dušan Biber
LOUIS ADAMIČ V ARHIVIH OSS

Karel Jagodič
MED ŽIVLJENJEM IN SMRTJO
(*Iz dnevnikov in pisem iz I. svetovne vojne*)

Franc Reberšek
PISMA SLOVENSKEGA VOJAKA IZ I. SVETOVNE VOJNE

Vlado Habjan
ODKRITJE IN UNIČENJE KARLA KUMARJA-KAPOVČANA

OCENJUJEMO

Jože Dežman
DRUGO PISMO – DRUŠTVU PISCEV NOB IN REVOLUCIJE

REVIJA ZA ZGODOVINO NOB IN OHRANJANJE REVOLUCIONARNIH TRADICIJ

USTANOVITELJ REVIJE

republiški odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije, Ljubljana, Vrtiča 11

REVIO IZDAJA

Založba Borec, Ljubljana, Miklošičeva 28

Revija izhaja ob denarni podpori Kulturne skupnosti Slovenije

IZDAJATELJSKI SVET

Jože Artnak, mag. Vida Deželak, France Filipič, Martin Ivanič, Alebert Jakopič, dr. Božidar Jezernik, Vladimir Kavčič (predsednik), Ivan Križnar, mag. Boris Mlakar, dr. Dušan Nečak, Bogdan Osolnik, Janez Vipotnik, dr. Miro Stiplovšek

UREDNIŠKI ODBOR

Franček Bohanec, dr. Božidar Jezernik, mag. Boris Mlakar, dr. Dušan Nečak, Božo Repe, Milena Štrajnar, Rapa Šuklje

GLAVNA IN ODGOVORNA UREDNICA

Milena Štrajnar

OBLIKOVANJE

Cveta Štepančič

TEHNIČNA UREDNICA

Darja Cjuha

LEKTORICA

Sonja Likar

TAJNICA

Mira Puntar

CENA

Celoletna naročnina 24.000 dinarjev, enojna številka 2.000, dvojna številka 4.000 dinarjev

ŽIRO RAČUN

50101-603-45772 (revija Borec)

DEVIZNI RAČUN

50100-620-107-257300-3105/4 (revija Borec)

NAKLADA POSAMEZNE ŠTEVILKE

1900 izvodov

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE

Revija Borec, 61001 Ljubljana, Miklošičeva 28/I – poštni predal 203, telefon 320 477

Sprejemne ure ob ponedeljkih, sredah in petkih od 7. do 12. ure

TISK

Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana, Gregorčičeva 25a

Oproščeno prometnega davka

po pristojnem mnenju Republiškega komiteja za informiranje št. 33-316/72 z dne 2. decembra 1982

REVIJA BOREC JE BILA Z UKAZOM PREDSEDNIKA REPUBLIKE JOSIPA BROZA TITA
OB PETINDVAJSETLETNICI IZHAJANJA
ODLIKOVALA Z REDOM ZASLUG ZA NAROD S SREBRNIMI ŽARKI

REVIJA BOREC JE PREJELA ZA POSREDOVANJE IN RAZVIJANJE VREDNOT
NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA IN REVOLUCIJE
NAGRADO VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA ZA LETO 1982,
KI JO PODELJUJE REPUBLIŠKI ODBOR ZZB NOV SLOVENIJE

27624

PRISPEVEK K ZGODOVINI NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA IN SOCIALISTIČNE REVOLUCIJE

dr. Dušan Biber Louis Adamič v arhivih OSS 675

SPOMINSKO PRIČEVANJE

Karel Jagodič Med življenjem in smrtjo 695
(Iz dnevnikov in pisem iz I. svetovne vojne)
Za tisk pripravil in opombe prispeval Janko Moder

SPOMINSKO PRIČEVANJE

Franc Reberšek Pisma slovenskega vojaka iz I. svetovne vojne 767
Za tisk pripravil in opombe prispeval
mag. Janez Cvirn

PRISPEVEK K ZGODOVINI NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA IN SOCIALISTIČNE REVOLUCIJE

Vlado Habjan Odkritje in uničenje Karla Kumarja-Kapovčana 817

OCENJUJEMO

Janez J. Švajncer Naše vojne, naši vojaki 836
(DR. SERGEJ VRIŠER: UNIFORME V ZGODOVINI, SLOVENIJA
IN SOSEDNJE DEŽELE)

Nada Gaborovič Barve časa 839
(MIMI MALENŠEK: MARČNI VETER)

NA NAŠ NASLOV

Jože Dežman Drugo pismo – društvu piscev zgodovine 841
narodnoosvobodilnega boja in revolucije

iz naslednje številke

Władysław Broniewski

NO PASARAN

Konstanty Ildefons Gałczyński

PESEM O VOJAKIH S WESTERPLATTE

Stanisław Ryszard Dobrowolski

JUDITA MURANOWSKA

(Izbral in prevedel dr. Lojze Krakar)

Martin Mencej

PRIČEVANJE O ČASU, V KATEREM ŽIVIMO

Splet okoliščin je narekoval pot v odpornišvo

Zadnji transporti upornikov iz Ljubljane, Dalmacije in internacijskega taborišča Rab v Visco

Iz partizanskega dnevnika

Od Ljubljane prek Bileče na Goli otok

dr. Janko Prunk

**UVODNE BESEDE NA OKROGLI MIZI ZGODOVINSKI RAZVOJ
V SLOVENIJI V DESETLETJU 1948–1958**

mag. Vera Vodušek-Starič

JUGOSLOVANSKA REVOLUCIJA V PRVEM POVOJNEM OBDOBJU

dr. Dušan Nečak

MEDNARODNE OKOLIŠČINE INFORMBIROJEVSKEGA SPORA

Martin Ivanič

**PREREZ POLITIKE KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE V LETU 1948
(V LUČI OHRANJENIH ARHIVSKIH DOKUMENTOV)**

mag. Jože Princič

SPREMEMBE V POLITIKI KAPITALNE GRADITVE V SLOVENIJI V LETU 1948

mag. Zdenko Čepič

AGRARNO IN KMEČKO VPRAŠANJE V PROGRAMIH KPJ-ZKJ

Aleš Gabrič

PRISPEVKI K PROBLEMATIKI SLOVENSKE KULTURNE POLITIKE 1945–1952

Božo Repe

**PROGRAM ZKJ IN NACIONALNO VPRAŠANJE V ŠESTDESETIH
IN V ZAČETKU SEDEMDESETIH LET**

Janez Gradišnik

DVAKRAT NA ISTEM TRGU

Milica Strgar

LJUBLJANSKI TISKARJI MED VOJNO NISO PRIJELI ZA VSAKO SKRIVNO DELO

OCENJUJEMO

DR. DUŠAN BIBER

Louis Adamič v arhivih OSS

Aprila 1987. leta sem skupaj s prijateljem in kolegom prof. dr. Tonetom Ferencem pregledoval v Nacionalnem arhivu v Washingtonu, D. C. gradivo raznih ameriških arhivskih fondov o dogajanju v Sloveniji med drugo svetovno vojno, točneje med okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem. Vse več poročil ameriške vojaške obveščevalne službe OSS (Office of Strategic Services – Urad za strateške službe) je dostopnih raziskovalcem.

Za proučevanje zgodovine slovenskih in drugih izseljencev v Združenih državah Amerike so zlasti pomembna poročila OSS, ki jih je zbiral in analiziral Oddelek za tuje narodnosti (Foreign Nationalities Branch), ohranjena pa so v skupini virov (Records Group) RG 226, Entry 100. Kar enajst škatel s številnimi fascikli je na razpolago raziskovalcem delovanja jugoslovanskih priseljencev v Združenih državah Amerike. Seveda je bilo mogoče pri tem hitrem pregledu izbrati samo najpomembnejše dokumente o dogajanju v Sloveniji. Kljub temu pa sem le izbral in dal preslikati tudi nekaj dokumentov, ki govorijo o Louisu Adamiču, znamenitem ameriškem pisatelju slovenskega rodu, čigar devetdesetletnico rojstva proslavljamo letos.

Objava Adamičevih pisem in poročil o njem v prevodu Andreja Novaka bo morda spodbudila druge raziskovalce. Ameriški profesor Henry A. Christian je 1981. leta pri Cankarjevi založbi v Ljubljani objavil *Izbrana pisma Louisa Adamiča*. Takrat arhiv OSS še ni bil odprt za raziskovalce, drugače bi Adamičeva pisma, ki so v Borcu tokrat objavljena prvič, zagotovo že prej kje zagledala luč sveta.

Že na pomlad 1968. leta, torej pred dvajsetimi leti, sem na prošnjo pokojnega akademika prof. dr. Frana Zwitterja zbiral podatke o ohranjenosti in dostopnosti virov za zgodovino slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike. Pokojni Janko Rogelj se mi je takrat pritoževal, da se ni mogel sporazumeti z založbo Borec o objavi svoje korespondence s prijateljem Adamičem. Pripovedoval mi je tudi o delu in prizadevanjih prof. Christiana.

Iz tu objavljenih poročil o Louisu Adamiču je moč razbrati, kakšna so bila notranja trenja med slovenskimi in jugoslovanskimi izseljenci, kako razvejane so bile dejavnosti znamenitega pisatelja, sledimo lahko tudi razvoju njegovih nazorov o Jugoslaviji kot mostu med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo.

Adamičeve ideje o zavezniški komisiji, ki naj bi prevzela poveljstvo nad odporniškimi gibanji v Jugoslaviji, zvenijo danes na moč čudno, nerealno. Zavedati pa se moramo, da so se s podobnimi mislimi resno ukvarjali celo zavezniški poveljniki še leto dni pozneje. Znano in že objavljeno je Adamičevo pismo predsedniku Rooseveltu (Henry Christian, n. d., 334–336), katero vsebuje predlog, da se ustanovi ameriška legija iz vrst evropskih priseljencev.

Adamič je bil ves čas zelo zavzet za pravično razmejitev z Avstrijo in zlasti z Italijo in je s skepso spremljal delovanje Carla Sforze in italijanske kolonije v Združenih državah Amerike. Odločno se je zoperstavljal raznim akcijam, ki so povzdigovale Dražo Mihailoviča v heroja odpora v Jugosla-

viji, in razkrinkaval propagandno delovanje jugoslovanskih begunskih vlad v izgnanstvu. Zelo je bil skeptičen do britanskega delovanja v Jugoslaviji in si je prizadeval, vendar brez uspeha, da bi Združene države Amerike dobile pri tem vodilno vlogo. Očitno ni bil seznanjen s tajnim sporazumom med SOE in OSS, s katerim je bila Britancem priznana vodilna vloga v Jugoslaviji.

Zanimive so sodbe strokovnjakov v ameriški vojaški obveščevalni službi; po njih je bil Louis Adamič tako izrazit individualist, da se ni mogel podrediti disciplini nobene organizacije, primeren je bil kvečjemu za političnega svetovalca.

Osnovna ideja, ki je vselej privlačila vso Adamičevo pozornost, je bila vsestranska podpora narodnoosvobodilnemu gibanju.

I

INARA, RG 226, E 100, Box 101, YU-658

11/30/42

PREDMET:

Pogovor z Louisom Adamičem
Cleveland, Ohio
27. novembra 1942

Rečeno mi je bilo, da bo Louis Adamič v Clevelandu zaradi pogovorov o pripravah na slovenski kongres, ki naj bi bil v Clevelandu 5. in 6. decembra.

Zvedel sem, da se Louis Adamič in župan Frank Lausche,¹ ki je, kot veste, slovenskega rodu, ne strinjata glede slovenskega kongresa. Kolikor vem, se županu Lauscheju zdi, da v tem trenutku slovenski kongres sploh ne bi bil potreben. Vprašal sem torej Adamiča, ali je to res, in odgovoril mi je, da se župan Lausche boji, da bi se utegnil kongres sprevreči v nezaželeno smer in da ga Slovenci, ki ga bodo sklicali, ne bodo mogli obvladati. Lausche je zaradi tega zelo zaskrbljen, ker gre pač za njegovo mesto. No, Adamič se je prejšnji petek dobil z županom na kosilu in sta se o vsem pogovorila.

Potem sem vprašal Adamiča, ali se Slovani nasploh v zadnjih mesecih usmerjajo proti Rusiji, in še posebej, ali to drži za Jugoslavijo. Odgovoril mi je, da je Rusija edina država, ki se za zdaj zavzema za enotno in razširjeno Jugoslavijo. Razširjeno v tem smislu, da je Rusija naklonjena temu, da se priključijo ozemlja, ki sta jih bili zavzeli Italija in Avstrija. Na drugi strani pa ga zelo skrbi, da utegnejo Združeni narodi pomiriti Italijo s tem, da ji bodo ne le pustili dele, ki pripadajo Jugoslaviji, ampak ji dali še več.

Potem sem govoril z Adamičem o generalu Mihailoviću. Rekel je, da je Mihailović član jugoslovanske vlade v izgnanstvu, da ministri v izgnanstvu ne predstavljajo teženj jugoslovanskega prebivalstva, da so probritanski in antiruski; in ker je Mihailović kot vojni minister član vlade, Adamič pa tej vladi nasprotuje, seveda nasprotuje tudi Mihailoviću.

Adamič je potem hvalil partizane in dodal, da niti malo ne dvomi, da Rusija podpira partizane proti Mihailoviću. Ostro je obsodil Združene narode, ker podpirajo Mihailovića in ga silijo, da se približuje Nediću. Po njegovem mnenju poskušajo Združeni narodi okrepiti Nedića in mu ustvariti približno tak položaj, kot ga ima Pétain v Franciji. Poleg tega trdi, da Združeni narodi politično plavajo brez pravega programa, da mi podpiramo britanski imperializem, da se bomo zapletli v tretjo svetovno vojno (s čimer je mislil državljansko vojno), kakršna se zdaj bije v Jugoslaviji med partizani in Mihailovičem, da partizane podpira Rusija, Mihailovića pa Amerika in Anglija.

Potem sem ga vprašal, ali bi bilo po njegovem mogoče nekako vtihotapiti v Jugoslavijo delegacijo Američanov ali častnikov, da bi videli, kaj se da storiti, zato da bi spravili skupaj vse sprte strani. Rekel sem, da sem slišal govorce, da se pripravljajo nekaj takega (če se spominjate, mi je o tem pravil Nicholas Mirkovich – Poročilo št. 126). Adamič je bil silno presenečen nad tem, češ da je od vsega začetka predlagal, da bi poslali v Jugoslavijo skupino ameriških, britanskih in ruskih oficirjev, da bi spravili stvari v red, preden bi se državljanska vojna razširila; da se je o tem že pogovarjal z Gregoryjem in Farlandom iz OSS in da je o tem nedavno govoril tudi z Berlom.

Adamič je potem srdito napadel politiko State Departmenta do Jugoslavije. Povedal je, da piše pamflet o Mihailoviču, ki ga bodo časniki dobili 16. decembra, ko bo objavljen tudi članek v Saturday Evening Postu, sicer ne tako obsežen, a na isto temo. Povedal je, da cenzorji niso dovolili objave, da pa je posredoval Wallace² in da bo članek vseeno izšel.

Potem sem ga vprašal, kaj misli o tem, da so ZDA priznale Darlana.³ Rekel je, da so po njegovem Darlana namestili ljudje iz State Departmenta in da ga je Eisenhower našel tam, ko je prišel v Afriko. Po njegovem mnenju v tej vojni še ni pravega vodstva, da pa Wallace razume problem; in je citiral odlomke o Rusiji iz njegovega govora, ki ga je nedavno imel v New Yorku. Občutek pa ima, da je Wallace ujetnik določenih sil in zaradi tega še ne more odkrito povedati svojega mnenja.

Adamič pravi, da Willkie⁴ sicer ne razume problemov vojne, vendar nagonsko čuti, kaj je treba storiti, in on bi podprl Willkiejevo predsedniško kandidaturo, če Roosevelt ali Wallace ne bi dobila nominacije. Poleg tega pravi, da je treba najti pravega voditelja, drugače bo Anglija še naprej razvijala svoje imperialistične ambicije, Rusija pa svoje skrivne ambicije in obe bosta uporabljali Ameriko za lastne načrte.

Po njegovem mnenju je zadeva z Darlanom sramota, češ, s tem smo omajali zaupanje v atlantsko listino in nobenega razloga ni, da ne bi tudi drugi narodi mislili, da jim bodo postavili na čelo kvizlinga.

Potem sem ga vprašal, ali je res, da komunisti v Ameriki izkoriščajo naklonjenost do Rusije za to, da širijo svoje članstvo in krepijo svoj položaj. Odgovoril mi je, da je to res in da bi bili neumni, če tega ne bi počeli. Rekel je, da bodo komunisti, če se Ameriki ne bo posrečilo prevzeti vodilne vloge v Evropi in bo prevladala Rusija, izkoristili narodnostne skupine in se sami okrepili. Rekel je tudi, da je sramotno, da State Department igra na generala na Finskem, češ če bosta Rusija in Finska sklenili mir in bomo priznali tega generala, bomo s tem omajali zaupanje manjših narodov v atlantsko listino. Adamič se boji, da mi v Ameriki drsimo v izolacionizem, češ, glavni urednik Reader's Digesta je nedavno napisal članek, v katerem se zavzema za to, da bi prisilili Rusijo v Evropi k remiju, in za izolacijo Rusije. Če se bo to nadaljevalo, meni Adamič, bomo zapravili vse, kar bi lahko dobili od zmage v vojni, saj se bo pri priči začela odpirati pot v tretjo svetovno vojno.

Ko sva govorila o pripravah na slovenski kongres, je Adamič povedal, da sodeluje v komisiji, ki pripravlja resolucijo o zvestobi ZDA, ve pa tudi, da bo resolucija sprejeta z zahtevo, da ZDA podpro zahteve Jugoslavije po ozemljih, ki sta si jih prisvojili Italija in Avstrija.

Adamič mi je potem predlagal, da preberem njegov članek, objavljen 20. novembra v New Palestine. Rekel je, da so cionisti nori, če mislijo, da se bo britanski imperializem z njihovo pomočjo spreobrn timer in da s tem samo pomagajo imperializmu in škodujejo lastnim interesom. Odločno nasprotuje temu, da bi poskušali pomiriti imperialistične skupine v Angliji, in misli, da politika židovskih voditeljev, ki sodelujejo z britanskim imperializmom, samo škoduje židovski stvari.

¹ Frank Lausche, ameriški senator slovenskega rodu.

² Henry Wallace, podpredsednik ZDA, senator, državnik in politik demokratske stranke.

³ Jean-François Darlan, admiral, minister mornarice v francoski vladi 1940–1941, 1943. Sporazumel se je z ameriškim generalom Markom W. Clarkom, načelnikom štaba ameriških sil v Evropi, o sodelovanju in bil ubit v atentatu v Alžiru po izkrcanju zavezniških sil v Afriki.

⁴ Wendell Willkie, republikanski protikandidat na predsedniških volitvah v ZDA leta 1940, ko je zmagal demokrat Franklin Delano Roosevelt.

II

NARA, RG 226, E 100, Box 101, YU-492

POROČILO ŠT. 168

PREDMET:

Odlomki iz pisma Louisa Adamiča prijatelju v Clevelandu –
datirano s 16. decembrom 1942

»Danes sem se zapletel v prepir s Snojem,¹ ki me je prišel obiskat in me je obtožil, češ da moje pisanje in izjave škodujejo Jugoslaviji in Sloveniji; zahteval je, da neham pisati in govoriti. Strahovito sva se sporekla in nikoli več se ne mislim sestati z njim. Izrazil je mnenje, da bodo Nemci zadržali Ruse tam, kjer so, če pa bodo videli, da jim preti poraz, potem jim bo ljubše, da jih zasedejo ameriške in britanske čete kakor pa Rusi.

Snoj je rekel, da upa, da bodo ameriške čete zasedle Jugoslavijo in Balkan, češ, to bi bilo pametno, saj bi tako preprečili širjenje komunizma v Evropi. Jaz dvomim o tem.

Nocoj bom večerjal z Lehmanovim² tajnikom, nato se bom srečal z Lehmanom. Jutri pa se bom sestal z LaGuardio,³ da ga seznanim s položajem v Jugoslaviji. V petek se bom srečal s 15 radijskimi in časopisnimi novinarji iz Washingtona, da jih seznanim s položajem v Jugoslaviji. Po božiču se bom skušal dogovoriti v State Departmentu⁴ za sestanek s slovensko delegacijo, zato da bi obrazložili naša stališča.«

*

Adamičev prijatelj je povedal S. L., da so partizani poslali preko Švice v London brzojavko, v kateri so zahtevali, da Snój in minister Krek odstopita kot jugoslovanska ministra, češ da ju bodo zamenjali z dvema ministroma, sprejemljivima za Slovence.

II

¹ Franc Snój, politik Slovenske ljudske stranke, minister v raznih jugoslovanskih kraljevskih begunskih vladah. Po sporazumu Tito-Šubašić je 1944 prišel v Slovenijo in brez uspeha pozival slovenske domobrance, naj se pridružijo partizanom. Po osvoboditvi minister za lokalni promet v vladi Ljudske republike Slovenije, obsojen na procesu proti Nagodetu in soobtožencem 1947. leta.

² Herbert Lehman, guverner države New York, pozneje direktor agencije Združenih narodov za obnovo in razvoj (UNRRÁ).

³ Fiorello LaGuardia, župan mesta New York.

⁴ Ministrstvo zunanjih zadev Združenih držav Amerike.

III

NARA, RG 226, E 100, Box 101, YU-523

1. januar 1943

URADNI ZAPIS:

Priloženo izjavo o položaju v Jugoslaviji smo prejeli od gospoda Louisa Adamiča. Kot je povedal, vsebuje to besedilo bistvo izjave, ki jo je dal ustno enemu od visokih funkcionarjev ameriške vlade 29. decembra.

DeWitt C. Poole¹

KOPIJA

IZJAVA LOUISA ADAMIČA

Jugoslovanski narodi doživljajo strašen in zapleten politični proces, ki je po mojem mnenju neločljivo povezan z njihovim neverjetnim odporom proti silam osi v zadnjih osemnajstih mesecih.

V Ameriki je bilo slišati veliko uradnih in neuradnih izrazov občudovanja tega odpora. Zadnje čase pa so se pojavili tudi izrazi nestrpnosti, nejevolje in cinizma do političnega razvoja v Jugoslaviji, kar ni nič novega, le na dan je prišlo šele zdaj. Mislim, da je za to krivo pomanjkanje razumevanja tega, kar se dogaja v Jugoslaviji, in razlogov, ki se skrivajo za dogodki; upam pa, da ljudje, ki vodijo priprave na invazijo za Balkanu, niso tako cinični in nestrpni.

Globoko sem prepričan, da bodo vse vojaške načrte v zvezi z Jugoslavijo morala spremljati uspešna prizadevanja, da bi rešili politične probleme v tej državi. Drugače se zna zgoditi ali je celo verjetno, da velik del jugoslovanskih narodov, ki razvijajo učinkovite lastne oborožene sile z imenom Osvobodilna fronta ali partizani, ameriške invazijske armade ne bo sprejel z odprtimi rokami kot agencije za osvoboditev.

Če vojaških načrtov ne bo spremljal vsaj poskus, da bi razvozlali sedanje politične zaplete v Jugoslaviji, se zna zgoditi ali je celo verjetno, da bodo ameriške sile tam naletele na širok in srdit, močno motiviran odpor. To pa bi bila strašna, nepopisna tragedija in še pred začetkom invazije je treba preprečiti tudi najmanjše tveganje, da bi se kaj takega zgodilo.

Državljska vojna v Jugoslaviji je izraz dejstva, da tri vodilne države v Združenih narodih, ki se zanimajo za Evropo – Britanija, Rusija in ZDA – nimajo skupnih namenov, smotrov in načrtov za poveljno obdobje. Tragedija v Jugoslaviji je najbolj nazoren in strahoten izraz temeljnih razlik med Britanijo in Ameriko (a še posebno Britanijo) na eni strani in Sovjetsko zvezo na drugi strani. Mene to silno žalosti. Prepričan sem, na podlagi svojih intimnih čustev do Jugoslavije, da bi bilo mogoče s prodornejšo in smotrnejšo državniško politiko Združenih držav ustvariti iz moje domovine ideološki most med ZSSR in Zahodom.

V zadnjih treh mesecih sem večkrat spodbujal funkcionarje v New Yorku in Washingtonu, naj Združene države prevzamejo pobudo za to, da bi preosnovali jugoslovansko vlado v izgnanstvu in poslali v Jugoslavijo komisijo ameriških, ruskih in britanskih oficirjev, ki bi prevzeli poveljstvo odporniškega gibanja v Jugoslaviji, kar bi bil zgovoren dokaz pozitivnih in povezujočih se, ne pa negativnih in nasprotujočih si teženj v odnosih med vodilnimi Združenimi narodi.

Državljsko vojno v Jugoslaviji je mogoče označiti kot revolucijo, kontrarevolucijo ali kot začetek tretje svetovne vojne, odvisno pač od tega, kako kdo gleda nanjo. Sovjeti podpirajo partizane, Britanija pa Mihailovića, vendar ne le tako, da je zanj (kakor so, tako se zdi, uradno tudi ZDA), ampak tudi tako, da je proti partizanom.

Mar ne grozi resnična nevarnost tretje svetovne vojne, če bomo dovolili, da se težnje in sile, ki se križajo v strašnem položaju v Jugoslaviji, še naprej razvijajo? In če je tako, ali se bomo vključili v to vojno? Na čigavi strani? Mar ni mogoče, da se to lahko razvije v globalno državljansko vojno? Teh vprašanj ne postavljam zato, da bi dobil odgovor nanja, ampak zato, da bi še bolj poudaril, kar me teži. In še: s kakšnimi nameni podpira Rusija partizanske sile in jih razvija? Ali hoče prisiliti Britanijo in Ameriko, da ji priznata enake pravice pri načrtovanju povojnega sveta? Upam, da gre zgolj za to; in če je tako, se zavzemam za to, da bi tak glas res tudi dobila.

Rekel sem, da je sedanjí politični položaj v Jugoslaviji zapleten. Toda to drži le za vidike na površini, ki so resnično težko razumljivi celo izobraženemu ameriškemu opazovalcu. V bistvu pa je položaj vendarle precej preprost.

V Jugoslaviji sta si v nasprotju dva temeljna smotra. Eni hočejo uničiti enotnost in obete za prihodnost, ki so jih dosegli srbski, hrvaški in slovenski narod v dveh desetletjih med prvo in drugo svetovno vojno; drugi pa hočejo ne glede na vse, kar se je zgodilo, ohraniti to enotnost in na njej zgraditi prihodnost.

Prvi motiv dobiva gonilno silo od Hitlerja, njegovih gauleiterjev in kvislingov, od domačih šovinistov v Srbiji in na Hrvaškem, od klike, ki se je vgnezdila v jugoslovanski vladi v izgnanstvu (Jovanović–Ninčić–Gavrilović in Trifunović), od kamarile pustolovcev in častihlepnih mladih častnikov okrog mladega kralja in od nekaterih ljudi v jugoslovanskem diplomatskem zboru.

Drugemu motivu pa vlivajo življenjsko moč najaktivnejši in politično najbolj zdravi elementi jugoslovanskega ljudstva, od mnogih njihovih voditeljev v domovini in od nekaterih članov vlade v izgnanstvu (Kosanović, Grol, Budisavljević idr.) kakor tudi od hrvaškega bana dr. Ivana Šubašića, ki je v izgnanstvu v New Yorku.

To ne pomeni, da so vsi iz prve skupine navadne barabe, kakor tudi ne, da ni v drugi skupini spornih osebnosti in skritih motivov. Govorim o osnovnem razmerju sil, na katerem se razvija položaj v Jugoslaviji. Lahko tudi rečem, da so partizani in Rusi na tej drugi strani, medtem ko je nesrečnega Mihailovića zaneslo k šovinistom, h kvislingu Nediću.²

Lahko bi tudi rekel, da je prva skupina brez izjeme totalitarna, centralistična in antifederalistična, medtem ko se večina druge skupine odločno zavzema za federalizem kot osrednje načelo, okrog katerega bi se morala Jugoslavija, Balkan in vzhodna Evropa organizirati po vojni.

Utemeljeno domnevam, da je vlada Združenih držav globoko nezadovoljna z jugoslovansko vlado v izgnanstvu, vendar jo kljub temu še vedno priznava kot zakonito, legitimno jugoslovansko vlado. Vidim tudi, da ameriški vladi zaradi tradicije nikakor ni do tega, da bi storila karkoli, s čimer bi spet postavila to vlado na noge, zato da bi lahko izoblikovala politiko, ki bi bila sprejemljiva – vsaj do neke meje – za drugo skupino, ki zdaj deluje v Jugoslaviji in ki bi lahko končala državljansko vojno. Vsaj megleno se zavedam zapletenosti tradicij, iz katerih izvira taka ameriška drža – toda danes živimo v svetu, ki se bolj giblje k revoluciji, manj pa je navezan na tradicijo, legalizem ali legitimnost.

Potrebovali bi ure, dneve in cele knjige, da bi docela raziskali mnoge stvari, ki se jih tu le dotikam. V kratkem času, ki ga imamo na razpolago, pa bi rad poudaril predvsem tole: osvobodilna fronta v Jugoslaviji, ki zajema široke množice jugoslovanskih narodov ali pa uživa njihovo podporo, bo protiameriška, če bo vlada Združenih držav še naprej ponujala Jugoslaviji reakcionarno vlado kralja Petra II., tako kot je sestavljena zdaj, in če bo še naprej pod nadzorom neodgovorne in naravnost nespodobne vojaške klike okrog tega mladeniča.

Reči želim tudi to, da bodo ZDA samo škodovalle svojim vojaškim načrtom v zvezi z Jugoslavijo, dokler bodo vladni funkcionarji prepovedovali, da bi v kratkovalovnih radijskih oddajah kakorkoli omenjali balkansko zvezo ali federacijo. Prepoved izvira, kot se zdi, iz tega, da se vlada ZDA še ni odločila, ali bi bila najboljša rešitev balkanskega problema v

skladu z načeli atlantske listine balkanska federacija, ki bi zajemala jugoslovanske dežele, Bolgarijo in mogoče še kako drugo državo, ali pa kaka druga zveza pod vodstvom Habsburgov.

Pripravam na angloameriško invazijo na Balkanu prav tako nič ne pomaga BBC, ki je pod nadzorom uradnih britanskih cenzorjev in dovoljuje kliki iz jugoslovanske vlade v izgnanstvu, da preko njegovih oddajnikov odpošilja v Jugoslavijo čisto »velikosrbsko« propagando. Britanski radio dan za dnem poziva Jugoslovane, naj vstopijo v Mihailovićevo vojsko, pa čeprav bi morali v Londonu dobro vedeti, da je večina jugoslovanskih narodov proti Mihailoviću, saj je minister v vladi, v kateri prevladujejo ljudje, ki nimajo nikakršne zveze s prihodnostjo, kakršno si želijo ljudje.

Moskva je očitno – demonstrativno – na strani partizanov in proti Mihailoviću, prav tako pa tudi proti kliki v vladi v izgnanstvu. Za sedaj še ni proti kralju in dinastiji. Priznala je pravico Slovenije oziroma Jugoslavije do Trsta. Odločno podpira zamisel o jugoslovanski in/ali balkanski federaciji. Nasprotuje britanskim nameram na Balkanu, kakršnekoli že so, vrtijo pa se okrog Mihailovića in vlade v izgnanstvu, in, kot kaže, slone na njih, čeprav imajo tako partizani kakor tudi Rusi Mihailovića in vlado za ujetnike Britancev – in to ne brez razloga.

Ameriška vlada še zmeraj vztraja pri negativnem stališču; kolikor lahko vidim, čaka, pusti, da gredo stvari svojo pot, zagovarja legitimnost. Po mojem lahko postane ta politika nevarna, če bi jo v celoti nadaljevali.

Večina Jugoslovancev je proruskih (ne prokomunističnih, a tudi ne odločno protikomunističnih). V nasprotju z nestrpnimi in ciničnimi, se pravi površnimi, ljudmi v Združenih državah in Angliji moram reči, da so jugoslovanski narodi politično zreli. Moja dežela kaže neverjetno življenjsko moč. Ljudje so dobri, veliko voditeljev, ki so zdaj v ospredju, pa je izredno spornih. Ljudje se zavestno borijo za svobodo, za življenje, za boljši svet, udarjajo pa v več smeri hkrati, ker tudi njihovo svobodo in življenje ogrožajo z več strani. Radi bi živeli v takem svetu, kakršnega so tako zgovorno opisali v svojih govorih ameriški predsednik, gospod Welles³ in gospod Wallace.⁴ Redkokdo zaupa Britancem, ki so jih v preteklosti že velikokrat pustili na cedilu, in če bi jim poskušali vsiliti novo vojaško ali kraljevsko diktaturo, bi se proti njim borili ravno tako srdito kakor zdaj proti osi. O tem ne sme biti niti najmanjšega dvoma. Prav tako bi se postavili po robu tudi Ameriki, če bi se prepričali, da podpiramo vojaško-politično kliko okrog kralja in sodelujemo pri britanskih namerah.

Pri kakršnihkoli načrtih za vojaško invazijo na Balkanu je torej treba aktivno in resno upoštevati politični položaj v Jugoslaviji.

Položaj v Jugoslaviji je revolucionaren. Najbolj zdravi elementi doma in v izgnanstvu želijo, da bi bila revolucija demokratična. Po mojem potrebujejo poleg ruske pomoči tudi ameriško. Mar se ne bi mogla naša vlada o tem sporazumeti s Sovjeti?

Morda bi bila ena izmed prvih nalog preosnova jugoslovanske vlade v izgnanstvu. Mihailović ne bi smel ostati vojni minister; on je vojak. Nujno bi bilo treba tudi poslati v Jugoslavijo komisijo ameriških, britanskih in ruskih oficirjev, da prevzamejo poveljstvo odporniškega gibanja.

III

¹ Načelnik Oddelka za tuje narodnosti v ameriški vojaški obveščevalni službi OSS (Office of Strategic Services).

² Milan Nedić, general kraljevske jugoslovanske vojske in predsednik kvistlinške vlade v Srbiji pod nemško okupacijo 1941–1944.

³ Welles Sumner (1892–1964), državni podsekretar za zunanje zadeve ZDA 1937–1943.

⁴ Henry Wallace, podpredsednik ZDA med tretjim mandatom Roosevelta.

IV

NARA, RG 226, E 100, Box 101, YU-526

URAD ZA STRATEŠKE SLUŽBE WASHINGTON

31. decembra 1942

ZA: g. D. C. Poola
OD: polkovnika Donovana

Mi lahko na kratko opišete Louisa Adamiča?

W. J. D.
[William J. Donovan]

ZAUPNO

4. januarja 1943

ZAPISEK ZA POLKOVNIKA DONOVANA

V odgovor na vašo zahtevo, z dne 31. decembra, vam pošiljamo zapis o Louisu Adamiču.

Tole je bistvo: Adamič se je še kot deček priselil iz Slovenije in se je prav z dna prebil predvsem do literarnega, zdaj pa tudi deloma političnega uspeha, kar mu je uspelo v glavnem z uspešnim pisanjem. Njegova zamisel o »dvosmerni poti« je zbudila pozornost v visokih krogih, kjer ga poslušajo, posebno še glede položaja v Jugoslaviji. Vendar glede sposobnosti političnega dojemanja ne kaže kaj več od povprečja.

Adamičeva politična filozofija je »na levi«, vendar ne pretirano. Občuduje dosežke Sovjetske zveze, vendar skoraj gotovo ni komunist. Globoko je predan Ameriki in ameriški ideji in je v bistvu ostal kmet in individualist.

Izrazit individualist je tudi pri svojem delu in v svojem načinu življenja in se ne bi znal nikoli prilagoditi delu v kaki organizaciji.

D. C. P.
[DeWitt C. Poole]

ZAPIS O LOUISU ADAMIČU

Louis Adamič je »priseljenec, ki se je prebil«, ne toliko na običajnejši način, z denarjem, ampak kot novinar in pisatelj. Kot je sam povedal v kratki izjavi za Who's Who, se je rodil leta 1899 v neki slovenski (tedaj avstrijski) vasi; šolal se je na gimnaziji v Ljubljani; leta 1913 se je priselil v ZDA in pet let pozneje je postal naturaliziran državljan; med prvo svetovno vojno je služil v ameriški vojski.

Doslej je objavil osem knjig. Prva je bila objavljena, ko je imel kakih trideset let. Smeh v džungli,¹ objavljen leta 1932, je avtobiografska pripoved, ki razkriva kritičen, vendar izrazito naklonjen odnos do ameriškega življenja, kakor ga je spoznal dotlej. Na široko pa je zaslovel kot književnik s knjigo Vrnitev domov,² objavljeno leta 1938.

V tej knjigi zasledimo romantično razpoloženje in težnjo po idealiziranju. Kaže tudi niti ne neprijetno samozavest in zaupanje v lastne kategorične sodbe. Nenaklonjeni kritiki so odkrili tudi rahlo vzvišenost nad kmečkim okoljem, ki ga pisatelj ponovno obišče, in vsaj

malo nečimrne samohvale v tistem delu, v katerem opisuje, kako ga je v Beogradu sprejel kralj Aleksander.

Zadnja leta se je Adamič čedalje bolj intenzivno posvečal zamisli, ki jo je izrazil v Dvosmerni poti,³ objavljeni leta 1939. V bistvu gre za to, da evropsko seme, vsajeno s priseljivanjem v Ameriki, lahko zdaj, s pošiljanjem ljudi in idej v obratni smeri, obrodi sadove za rešitev Evrope.

Adamič je bil po objavi te knjige povabljen na večerjo z Winstonom Churchillom v Beli hiši. Naš predsednik je knjigo prebral in prosil Churchilla, naj jo tudi prebere. Zlobni jeziki pravijo, da je mislil predsednik predvsem na nekaj protibritanskih strani in na poudarek, da naj bi bila Amerika, in ne toliko Britanija, up in voditeljica stare celine. Adamič je seveda, najbrž pravilno, pripisal vse to pomenu njegove zamisli. Pozneje je mogoče malce pretiraval z govorjenjem in pisanjem o večerji z velikima voditeljema, a vsekakor si slovenski kmečki fant česa takega ni mogel niti v sanjah predstavljati, ko se je pred tridesetimi leti odpravil v Ameriko.

Adamič daje vtis prijetnega človeka. Umirjen je in prijazen. Ideje, ki globoko v duši močno vplivajo nanj, prihajajo na površje s precej enakim pritiskom. Govori zelo prepričljivo.

Te ideje – pravzaprav gre za eno samo veliko idejo o »dvosmerni poti« – so v zadnjem času pripeljale Adamiča v svet mednarodne politike. Čeprav je vsekakor izvrsten novinar, pa ni videti, da bi imel kaj več kot povprečno politično pamet. Utemeljeno obžaluje, da je postal Mihailović vojni minister v jugoslovanski vladi v izgnanstvu, in želi, da bi odstopil in tako postal neovirani voditelj na terenu. Vendar se je zadnje čase precej aktivno vključil v kritike proti Mihailoviću, ki bi se prav zaradi tega zdaj zelo težko umaknil s položaja vojnega ministra, ne da bi priznal napake. Bolj prebrisan politik bi bil nemara lahko spravil Mihailovića s položaja, potem pa zahteval, naj mu omogočijo, da si spet pridobi kar največjo svobodo delovanja.

V letih 1914–1928 je Adamič, ki je bil kot priseljenec včasih tudi večkrat lačen kot sit, opravljal vsa mogoča dela, tudi fizična. Temno plat ameriškega življenja pozna bolje kot večina izmed nas. Politično je »na levisi«, vendar ne pretirano, vsaj kolikor je mogoče ugotoviti. Kljub temu, da je zgovorna priča nebrzdanega razraščanja ameriške »džungle«, kaže več privrženosti Ameriki in ameriški ideji in več iskrenega domoljubja kot povprečen Američan, ki je bil rojen tukaj. Pokazal je zanimanje, večkrat pa tudi občudovanje do eksperimenta v Rusiji, vendar je videti skrajno malo verjetno, da bi bil komunist ali sopotnik. V bistvu je, kot kaže, še zmeraj kmet in individualist.

Pri delu je Adamičev individualizem celo ekstremen. Vedno je delal zase in sam. Tudi njegovi najbolj goreči občudovalci se strinjajo, da se ne bi mogel nikoli vključiti v kako organizacijo, razen če bi bil zgolj svetovalec. S takim neodvisnim statusom je zadnja leta sodeloval s skupnim svetom za ameriško enotnost v New Yorku, ki izvaja program amerikanizacije med tujimi novinarji.

Prejšnji teden je imel Adamič daljši pogovor z enim izmed višjih funkcionarjev State Departmenta. Razložil je svoje poglede na položaj v Jugoslaviji, ki so bili, kot je rekel pozneje, sprejeti z očitnim zanimanjem. Prilagamo kopijo zapiskov, ki jih je uporabljal v tem pogovoru. Te zapiske smo dobili od njega.⁴

4. januarja 1943

IV

¹ Izvirni naslov *Laughing in the Jungle*.

² Izvirni naslov *The Native's Return*.

³ Izvirni naslov *Two Way Passage*.

⁴ Glej dokument št. 3.

V
NARA, RG 226, E 100, Box 101, YU-525

[6. januarja 1943]

ŠTEVILKA 104
CFB, 1/3/43, PGH

SPLOŠNO:
Predvsem slovanske skupine
Reakcije na Louisa Adamiča

Čeprav ne morem priti do povsem ustreznega sredstva za zbiranje mnenj o tej stvari, me preseneča močno razširjena nenaklonjenost, ki jo uživa v teh krogih.

Gospod Adamič si je v tem kraju znova prislužil pozornost s tem, da je razpošiljal [bilten] **In Re: Two-Way Passage**;¹ potem je nedavno objavil članka v Saturday Evening Postu in Good Housekeepingu, nekaj njegovih zgodb iz Kako vam je ime² pa so uporabili na radiu. Vse to je izzvalo vrsto neprijaznih komentarjev.

Vendar ni videti, da bi Adamičeva nepriljubljenost izvirala iz kakih skupnih vzrokov. Več ljudem se je zameril, ker je krajevnemu radiu v eni od oddaj, ki govore o priseljenskih družinah, najprej dovolil uporabiti kot podlago svojo zgodbo iz knjige Kako vam je ime, ko pa je bila objavljena reklama za ta program, je v zadnjem trenutku protestiral zaradi zasnove oddaje in zagrozil, da ne bo dovolil uporabiti svojih besedil. Stvar se je uredila v medkrajevnem telefonskem pogovoru, in sicer s posredovanjem gospe Adamičeve. Toda nekaterim ljudem je šlo to hudo na živce.

Tudi med tukajšnjimi Jugoslovani zbujajo Adamič negativne občutke, to je najmanj, kar lahko rečemo. Veliko Hrvatov mi je reklo, da je površen, da ga problemi v resnici ne zanimajo, da mu gre samo za denar itd. Podobno mnenje ima tudi več slovenskih voditeljev. Čeprav naj bi bilo v njegovem članku v Saturday Evening Postu čutiti rahlo protimihailovičevsko noto, se ni s tem prav nič priljubil tukajšnjim Hrvatom. V nekaterih tukajšnjih komentarjih tudi poudarjajo, da kaže »levičarsko pristranskost« (v članku v Saturday Evening Postu namreč pripisuje precejšnje zasluge partizanom).

V
¹ Bilten je pod različnimi naslovi izhajal do leta 1950.
² What's Your Name.

NARA, RG 226, E 100, Box 104, YU-1101

URAD ZA STRATEŠKE SLUŽBE
ODSEK ZA TUJE NARODNOSTI

PREDMET:
Jugoslavija

ZAPIS O POGOVORU
z Louisom Adamičem in Etbinom Kristanom
za FNB Malcolm W. Davis

Datum: 1. oktober 1943

Pobudo dal: Louis Adamič po telefonu
☒ osebno

Kraj: 399 Park Avenue, New York

POVZETEK

V petek, 1. oktobra, popoldne sta me prišla za eno uro obiskat gospod Adamič, predsednik novoustanovljenega Združenega odbora Američanov južnoslovanskega rodu, in gospod Kristan, predsednik Slovenskega narodnega sveta. Sledijo glavne točke pogovora:

Grof Sforza¹ in slovensko-hrvaška dejavnost – Tako Adamič kakor tudi Kristan sta odločno ugovarjala poročilom, po katerih je Sforza, ki namerava zdaj odpotovati v Italijo, rekel, da so se jugoslovanski gverilci – posebno še slovenske in hrvaške čete – »pridružili Italijanom« v boju proti Nemcem. Poudarila sta, da so se Slovenci in Hrvatje kakor tudi Srbi borili proti Nemcem že zdavnaj pred Italijani in da so se kvečjemu Italijani pridružili njim. Kot trdita, so slovenski gverilci zasedli ozemlja v goriški in tržaški pokrajini, ki so bila od konca prve svetovne vojne del italijanskega ozemlja. Nemara je to vznemirilo Sforzo, ki je vedno, ko je bil še na položaju, zagovarjal aneksijo teh ozemelj in italijansko vladavino nad slovenskim in hrvaškim prebivalstvom po propadu Avstro-Ogrske.

Adamič in Kristan pravita, da so te Sforzove izjave izzvale pripombe in nezadovoljstvo med Američani slovenskega rodu, od katerih sta dobila protestna pisma. Zavzemata se za to, da bi kaj storili, če je mogoče, zato da bi Sforza začel drugače predstavljati položaj, namreč resnično. Rekla sta sicer, da ne želita izzvati sporov, ki bi škodovali enotnosti Amerike ali Združenih narodov, toda če se bodo taki govori nadaljevali in jih ne bo nihče korigiral, bosta prisiljena odgovoriti, in to utegne izzvati nezaželene prepire in očitke.

Vlada v izgnanstvu in položaj doma – Na koncu sta tako Adamič kot Kristan poudarila, da jugoslovanska vlada v izgnanstvu v sedANJI sestavi ni vredna zaupanja. Kraljeva zadnja izjava, da bodo vsi, ki se upirajo Nemcem, deležni podpore in pomoči, morda kaže njegovo željo, da bi povezal Jugoslavijo; toda kralj je v resnici še otrok s konservativnimi svetovalci in reakcionarnimi pristaši. V Puričevi vladi sedijo general Živković in drugi bivši diktatorji. General Mihailović je avtoritaren človek in je povezan z Ljotićem² in Nedićem, ravno tako kakor tudi Fotić³ v Washingtonu. Po njunem mnenju bi bilo treba priznati »osvobodilno fronto« v Jugoslaviji, češ, večina ljudi v Jugoslaviji je borbena razpoložena in bo na kratko opravila s skupinami, ki bi poskušale kovati politiko in dobiček iz njihovega boja in trpljenja.

VII

NARA, RG 226, E 100, Box 119

26. februar 1944

URAD ZA STRATEŠKE SLUŽBE
ODSEK ZA TUJE NARODNOSTI
FN št. S-89

ZAPIS

za direktorja strateških služb
državnega sekretarja

PREDMET:

Louis Adamič o britanski in ameriški politiki do Jugoslavije

Izjava premiera Churchilla o Jugoslaviji, ki jo je prebral 22. februarja v spodnjem domu¹, je napravila zelo ugoden vtis na Louisa Adamiča, pisatelja in publicista za Titove partizane in predsednika Združenega odbora Američanov južnoslovanskega rodu. Adamič pravi, da si več v sedanjih okoliščinah ne bi mogli želeli; upa pa, da bo kmalu dala podobno izjavo kaka visoka ameriška osebnost. Drugače se boji, da bodo Združene države zapravile svoj vodilni položaj, to pa ne bo dobro ne za ZDA ne za Veliko Britanijo.

Adamič se je ta teden v New Yorku neuradno pogovarjal z enim izmed pripadnikov tega odseka in obžaloval, da ameriška zunanja politika ne vsebuje več pozitivnih elementov, kakor je rekel. Zaveda se seveda, da ustava v tej zvezi omejuje izvršno oblast, kljub temu pa se mu zdi, da bi ameriška vlada že zdaj lahko storila marsikaj konkretnega, ne da bi se preveč zavezala za prihodnost, če pa tega ne bo storila, bodo dolgoročne posledice v Evropi slabe skoraj za vse.

Velika škoda je, je nadaljeval, da Američani prepuščajo Britancem pobudo glede partizanskega gibanja v Jugoslaviji. Navsezadnje so ravno ZDA napravile prve pametne korake, zdaj pa se preprosto umikamo. Britanci v Jugoslaviji nimajo takega moralnega ugleda kot Amerika. Če bomo pustili, da Britanci sami nastopajo v tej državi, se to zanje ne bo končalo tako dobro, kakor če bi Američani že od vsega začetka sodelovali z njimi in jih podpirali.

Adamič je rekel, da namerava uporabiti ves vpliv, kolikor ga pač ima, za to, da bi dosegel, da bi Bela hiša ali State Department izdala izjavo o Jugoslaviji in partizanskem gibanju, ki bi bila protiutež Churchillovi izjavi v spodnjem domu. On in njegovi kolegi iz Združenega odbora Američanov južnoslovanskega rodu razmišljajo tudi o možnosti, da bi v New Yorku organizirali množično zborovanje Jugoslovancev v podporo partizanskemu gibanju. Sprašuje se, ali bi bilo mogoče zagotoviti, da bi se zborovanja udeležil tudi kak višji ameriški funkcionar.

Adamič pravi, da ga zelo opogumlja zanimanje, ki ga kažeta za položaj v Jugoslaviji, med drugimi, župan LaGuardia² in Wendell Willkie³. Willkie mu je pred nekaj tedni, tik preden je odpotoval na Zahod, telefoniral in ga povabil na pogovor o položaju v Jugoslaviji. Adamič pravi, da se misli Willkie ponovno sestati z njim po vrnitvi v New York. Adamič zelo odobrava Willkiejevo stališče do Sovjetske zveze.

Adamičevo stališče do Sovjetske zveze je slej ko prej tako, kot je opisano v FN št. S-71, z dne 20. novembra 1943. Sovjetska Rusija se vsekakor zavzema za samoodločbo, je rekel,

vendar za »samoodločbo množic«. To bi pomenilo vlade, naklonjene Moskvi, kar je s strani Moskve čisto poštena politika, podobna naši politiki na zahodni polobli. Bolgarija in Jugoslavija bosta nemara nazadnje postali sovjetski republiki, vendar Adamič ne verjame, da bi imela Moskva že zdaj kaj takega v mislih. Po njegovem mnenju bo zelo veliko odvisno od tega, ali bo ameriška politika živa ali mrtva.

Neki hrvaški časnik je objavil poročilo, da bo šel Adamič v kratkem v tujino kot dopisnik **Saturday Evening Posta**. Zaradi tega so se vztrajno širile govorice, da je odstopil s položaja predsednika Združenega odbora, toda med pogovorom 25. februarja je rekel, da so te govorice docela neutemeljene. Kar se njega tiče, je rekel, da bo ostal tukaj in nadaljeval svojo sedanjo dejavnost. Treba pa je vseeno povedati, da je Zlatko Baloković⁴, podpredsednik odbora, zdaj postal predsednik »odbora za politiko«, kar pravzaprav pomeni, kot pravi Baloković sam, da je postal nekakšen »namestnik predsednika«. Baloković je poleg tega tudi na čelu Nacionalnega sveta Američanov hrvaškega rodu, ki se je nedavno sestal v Pittsburghu in sklenil podpreti kandidaturo predsednika Roosevelta za še en mandat. V tej zvezi utegne biti pomembna Adamičeva najnovejša povezava z Willkiejem.

Vsekakor je dejstvo, da je Adamič dobil pismo Donalda Halla, ki je svoj čas delal v britanskem veleposlaništvu v Washingtonu, zdaj pa je na nekem uradnem položaju v Londonu. Hall vabi Adamiča na obisk v Anglijo. Če bi Adamič to sprejel, bi odstopil kot predsednik Združenega odbora, tako vsaj pravi. Hall je prijateljsko omenil, da Adamič ni videti ravno naklonjen Britancem, zato naj pride osebno v London in se sam prepriča. Adamiču je to kar všeč in sprašuje se, ali bo lahko dobil vse potrebno za potovanje. Rekel je, da so Britanci pripravljeni poskrbeti za prevoz.

Adamič se veliko ukvarja z vprašanjem pomoči Jugoslaviji. Razume sicer željo predsedničkovega nadzornega odbora za vojno pomoč, da ima za vsako državo eno samo komisijo. Ve pa se, da so nekateri ameriški državljani, člani Ameriških prijateljev Jugoslavije, ki so sponzor Združenega sklada za pomoč Jugoslaviji, veliki prijatelji z veleposlanikom Fotićem in torej nenaklonjeni partizanom. Adamič trdi, da bi zaradi tega tisti, ki so navdušeni nad Titom in partizanskim gibanjem (takih pa je v jugoslovanski skupnosti v ZDA 85 ali 90 odstotkov, trdi Adamič), radi dosegli določene spremembe pri organizaciji pomoči Jugoslaviji. Pravi, da poskuša doseči, da bi se kaj spremenilo.

DeWitt C. Poole

VI

¹ Carlo Sforza, grof, eden vodilnih italijanskih protifašistov v emigraciji, od 1944 minister za zunanje zadeve v Parrijevi in pozneje v De Gasperijevi vladi.

² Dimitrije Ljotić, vodja profašistične stranke Zbor. Med nemško okupacijo ustanovitelj prostovoljnega korpusa srbskih fašistov.

³ Konstantin Fotić, veleposlanik jugoslovanske kraljevske begunske vlade v Washingtonu.

VII

¹ Besedilo govora Winstona Churchilla v zvezi s položajem v Jugoslaviji glej v: Tito–Churchill, strogo tajno, urednik dr. Dušan Biber, Zagreb, 1981, 94–96.

² Fiorello La Guardia, župan mesta New York.

³ Wendell Willkie, republikanski protikandidat Roosevelta na predsedniških voditvah leta 1940 v ZDA.

⁴ Zlatko Baloković, svetovno znani violinski virtuoz.

VIII

KOPIJA – ZAUPNO, DOKLER NE OBJAVI ZDRUŽENI ODBOR

10. april 1944

Čast. Strahinja Maletich

Izvršni sekretar

Združeni odbor Američanov južnoslovanskega rodu

1010 Park Avenue

New York 28, New York

Spoštovani gospod Maletich!

Prejšnji teden sem bil na temeljitnem zdravniškem pregledu. Ne bom vas mučil s podrobnostmi, naštel bom le nekaj osnovnih podatkov o mojem stanju!

Leta in leta sem že preveč delal, posebno pa še v zadnjem letu, ko sem hkrati pisal Mojo rodno deželo¹ in opravljal funkcijo predsednika Združenega odbora Američanov južnoslovanskega rodu. Gotovo se boste strinjali, da odbor ni bil najboljše sestavljen, v njem je bilo vse premalo ljudi, ki bi bili sposobni in prosti, da aktivno sodelujejo pri nujnem delu, ki si ga je odbor zastavil. Od vsega začetka je vse preveč viselo na meni, pobude za delo in delo samo; zadnjih šest mesecev pa je sploh terjalo od mene prav nečloveške energije. Delo je bilo preprosto treba opraviti, ampak zdaj vidim, da sem veliko preveč izčrpaval svoje naravne moči. V želji, da bi nadaljeval delo, sem prezrl vrsto »opozorilnih signalov«; zdaj pa ugotavljam, da jih moram brez odlašanja upoštevati. Vzeti si moram dolg in popoln počitek, drugače bo moje zdravje prav kmalu trajno prizadeto.

Marsikaj moram še storiti in rad bi ohranil, kajpada, svoje osnovno zdravje, če je to sploh še mogoče. Rečeno mi je bilo, da moram vsaj za dva meseca pri priči odložiti svoje vsakdanje obveznosti in odgovornosti v zvezi z delom, razmišljanjem in vse vrste težav. Zato bom od danes do srede junija počival.

V tem času ne bom mogel opravljati nalog predsednika Združenega odbora; in ker moj mandat tako ali tako mine 18. junija, kakor je bil sklenil odbor 19. junija 1943, ko sem bil izvoljen, se mi zdi najbolje, da odstopim že zdaj.

Zdaj se umikam z lažjim srcem, kakor bi bil to storil še pred enim ali dvema mesecema. Združeni odbor je namreč v zadnjem času opravil eno izmed svojih nalog – resnica o Titu in partizanih je zmagala nad Mihailovičevo sleparijo. Morda je bilo vendarle potrebno, da sem v tej začetni fazi dela jaz pomagal voditi odbor.

Naslednje obdobje sicer ne bo nič manj pomembno, vendar čutim, da mene ne bodo nujno potrebovali. Zdi se mi, da je odbor zdaj na vmesni stopnji; zato predlagam, če smem, da se reorganizira tako, da se bosta njegovo delo in odgovornost porazdelila med več funkcionarjev, ki bodo skupno predstavljali svete in kongrese, ki sestavljajo Združeni odbor.

Moj odstop s predsedniškega položaja začne veljati 14. aprila 1944. Kar se mene tiče, o tem ni mogoče razpravljati, ker mi okoliščine ne dovoljujejo, da bi si premislil.

Hkrati s tem se želim vsaj za dva meseca umakniti iz odbora nasploh, in sicer zato, ker se ne bom mogel udeleževati sestankov, pa tudi zato, ker želim, da bi se odbor reorganiziral popolnoma svobodno, ne da bi se mu bilo treba ozirati ali sklicevati name. Če bi pozneje odbor izrazil željo, da se spet vključim v njegovo delo, bom to z veseljem storil, če se bom strinjal z njegovimi smotri in metodami in če mi bo ustrezal duh njegovega delovanja.

Prosim, da na naslednjem sestanku delovnega odbora preberete to pismo, in če se bo odbor strinjal, skličete v bližnji prihodnosti sejo izvršilnega odbora, na kateri naj bo prva točka dnevnega reda imenovanje vršilca dolžnosti predsednika, ki bo vodil odbor do 18. junija. (Mislim, da predsednika lahko izvoli edino odbor v celotni sestavi.)

Na naslednji seji izvršilnega odbora bi moral dati na dnevni red tudi reorganizacijo Združenega odbora. Izdelati bi bilo treba načrt reorganizacije, ki bi ga potem predložili celotnemu odboru. Po mojem bi morala biti osrednja točka tega načrta ustanovitev reprezentativnega in močnega izvršnega sekretariata, za kar se osebno zavzemam že nekaj časa.

Prosim, da delovni odbor po lastni presoji pošlje to pismo v objavo jugoslovanskemu tisku (v angleškem izvirniku ter natančnem srbohrvaškem in slovenskem prevodu).

Z globokim obžalovanjem, da mi okoliščine, na katere ne morem vplivati, ne dovoljujejo, da bi v bližnji prihodnosti sodeloval pri delu odbora, ter z najboljšimi željami vam osebno in vsem članom odbora

Vaš

Louis Adamic l. r.

IX

NARA, RG 226, E 97, Box 32

KOPIJA

LOUIS ADAMIČ
MILFORD, NEW JERSEY

13. aprila 1944

Dr. Josip Smodlaka¹
Bari, Italija

Dragi dr. Smodlaka,

Pred kakim mesecem sem preko Stojana Pribičevića² prejel čez Kairo vaše pismo z dne 18. februarja. To bom znal vedno ceniti in nadvse sem vam hvaležen, da ste mi pisali, ko pa vem, da morate imeti čez glavo pomembnega in nujnega dela.

Spominjam se, kako me je najin skupni prijatelj Lupis-Vukić³ spremil v vašo hišo v Splitu, a zaradi vaše bolezni nisva mogla do vas. Lupis-Vukić³ je bil moj najboljši prijatelj v Jugoslaviji. Pravim »bil je«, ker sem slišal, da so ga Italijani ustrelili kot talca. Upam, da mi boste sporočili, da so me napačno obvestili. Če pa je res padel, potem je Jugoslavija, ki zdaj vstaja iz pepela vojne in izpod kupa starih zblod in laži, izgubila dobrega in dragocenega človeka.

Hotel sem vam takoj odgovoriti, vendar je cenzor odrezal naslov z vašega pisma. Razen tega so se v ameriškem tisku in na radiu razširile govorice, da ste na poti v London ali pa da ste sploh že tam. Hotel sem počakati, ali bodo ta poročila potrjena. Poslal sem vam brzojavko s pozdravi na britansko zunanje ministrstvo, a ne vem, ali ste ga dobili. Vrnili je doslej vsekakor še niso.

Ko se je pokazalo, da so bile govorice o vašem prihodu v London neutemeljene, sem brzojavil Pribičeviću v Kairo in ga prosil, naj vam pošlje mojo zadnjo knjigo **Moja rojstna dežela**⁴, ki sem mu jo dal, in naj mi pošlje vaš naslov. Pred nekaj dnevi mi je brzojavno odgovoril, da vam je knjigo poslal in da je vaša misija v Bariju.

Zdaj ste morda knjigo že prebrali in vsaj približno veste, kako se je v Ameriki razvijalo védenje o položaju v Jugoslaviji. V drugi polovici leta 1942 in skoraj vse naslednje leto je vladala tukaj strahovita zmešnjava, in sicer predvsem zaradi propagande vlade v izgnanstvu in njenih diplomatov, zlasti Konstantina Fotića, ki je porabil velikanske vsote jugoslovanskega denarja za to, da je zastrupil pamet nekaterih pomembnih ameriških funkcionarjev in publicistov.

Zdaj ste najbrž tudi že videli razne publikacije Združenega odbora Američanov južnoslovanskega rodu in morda ste si ustvarili splošen vtis o tem, kaj ta organizacija dela.

Danes je zmešnjava glede Jugoslavije v Ameriki v glavnem razčiščena. Resnica o osvobodilnem gibanju je skoraj popolnoma razkrinkala Mihailovićeve izmišljotine. Upam, da maršal Tito in njegovi sodelavci v Jugoslaviji to vedo.

Vaše pismo je bilo naslovljeno osebno name. Prosim vas, da bi pisali Združenemu odboru Američanov južnoslovanskega rodu kot organizaciji (1010 Park Avenue, New York, New York, USA). Prosim, da pošljete to pismo Združenemu odboru kot takemu, kajti sam sem bil zaradi nevarnosti za zdravje vsled preobilice dela prisiljen odstopiti kot predsednik in si vzeti dva meseca oddiha. Če boste v bližnji prihodnosti poslali tako pismo, boste s tem

pomagali jugoslovanski stvari v Ameriki.

Zaradi bolezni vam zdaj ne morem napisati obsežnejšega pisma; morda pa se bova kdaj pozneje letos še sestala in vam bom lahko podrobneje povedal, kaj vse je bilo storjeno.

Prosim, posredujte maršalu Titu moje prisrčne pozdrave in izraze globokega spoštovanja. Pozdrave pošiljam tudi misiji jugoslovanskega osvobodilnega gibanja. Vam, dr. Smolaka, pa izražam najgloblje spoštovanje in vam pošiljam svoje najboljše želje.

Vaš
Louis Adamič
l.r.

P.S. Pravkar sem v New York Timesu prebral vaš intervju s C. L. Sulsbergerjem. **Imeniten** je.

IX

¹ Dr. Josip Smolaka, poverjenik za zunanje zadeve v Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije (NKOJ) leta 1944 v Bariju. Primerjaj Josip Smolaka: Partizanski dnevnik, Beograd 1972.

² Stojan Pribećević, ameriški novinar srbskega rodu. V desantu nemških padalcev na Drvar 25. maja 1944 je bil ujet, vendar mu je uspelo zbežati.

³ Lupis Vukić-Ivo Frano, poslanec v nekdanjem dalmatinskem parlamentu.

⁴ My Native Land.

DNEVNIKE, PISMA, ZAPISKE IN SPOMINE, KI JIH OBJAVLJAMO, JE PISAL KAREL JAGODIČ, ROJEN 24. NOVBMBRA 1896 V ŠMARJU PRI JELŠAH, ABSOLVENT CELJSKE GIMNAZIJE IN PRAVNIH NAUKOV NA UNIVERZAH V GRADCU, LJUBLJANI IN ZAGREBU. NAZADNJE JE BIVAL V VELIKIH LAŠCAH, KJER JE BIL PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO NOTAR. TAM JE UMRL 7. NOVEMBRA 1985.

VSE ŽIVLJENJE GA JE SPREMLJALA PREDVSEM MISEL NA SOŠKO FRONTO. POSKUŠAL JO JE POPISATI ZLASTI ZA NJENO PETDESETLETNICO IN ŠE POZNEJE JE VEČKRAT POSKUŠAL PRIPRAVITI POSEBEN ZAOKROŽEN ČLANEK O DESETI IN ENAJSTI SOŠKI BITKI. NEKAJ TEH POSKUSOV IN POVZETKOV JE TU OBJAVLJENIH POD NASLOVOM SPOMINI.

OBA DNEVNICA IN PISMA JE ZA TO OBJAVO PREVEDLA NJEGOVA ŽENA JUST(IN)A JAGODIČ IN DOLOČILA, NAJ PO OBJAVI DOBI EN IZVOD REVİJE BOREC IN VSO DOKUMENTACIJO GORIŠKI MUZEJ NA GRADU KROMBERG V NOVI GORICI.

KAREL JAGODIČ

UVOD

Med življenjem in smrtjo

Iz dnevnikov
in pisem
iz I. svetovne vojne

ZA TISK PRIPRAVIL
IN OPOMBE PRISPEVAL
JANKO MODER

15. junija 1984

Nevihte so se vrstile za nevihtami. Gromi in strele so švigali v megli. Nič se ni videlo. Sirena je tulila. Glavo sem tiščal pod koc in premišljeval. Ta nevihtni mračni dan mi je v mislih obudil spomine, kako sem bil na ta dan 15. junija 1918 izpostavljen nevarnostim v bitki pri Canoveju na planoti Sette Comuni na Južnem Tirolskem. Sama sreča je hodila ob meni, da sem preživel tisti dan in tudi noč od 8. na 9. avgust 1918.

Seveda prileten človek drugače dojema v spominih čase, ko je bil neposredno izpostavljen smrti ali pohabljenosti, kakor pa mlad, ko vse to resnično doživlja. Res sem bil poleg tudi jaz, ki danes po šestinšestdesetih letih že star milujem samega sebe na pogradu. Ali je takrat – 15. avgusta 1916 na Monte Zebiu in leto pozneje, od 23. avgusta do 2. septembra 1917, na »gori smrti«, Škabrijelu, in še leto pozneje, 15. junija 1918 in v noči na 9. avgust pri Canoveju – res vsaj trikrat šla mimo mene smrt ali pohaba in ali ni bilo tudi drugače v vsem mojem življenju večkrat zelo nevarno v gorah, pa tudi v drugi svetovni vojni in revoluciji za njo in po nji še kdaj v svobodi, pa sem jo, ne da bi za to kaj zavestno storil, zvozil. Ne gre mi v glavo, da sem zdajle star sedeminosemdeset let, da sedim v svoji zidnici in si lahko rečem: Srečo si imel, fant! Ampak od kod sreča? Na ostrini med biti in ne biti bi bilo vselej za las lahko popolnoma drugače. Sreča?! Ali pa so bili poleg »mili angeli, moji varuhi«, ki mi jih je nekoč, ko sem bil še majhen, kot svojo priprošnjo obesila mama¹ nad posteljo?

Balkanske državnice so bile zmeraj trn v peti velesilam. Nemci so svoje odvečne cesarske sinove oddajali tem državam za kralje. Le Srbija in Črna gora sta bili še kamen spotike. Veliko uslugo so napravili avstrijskemu dvoru, ko so ustrelili prestolonaslednika Ferdinanda, ki je bil zelo nepriljubljen. Starim generalom se še sanjalo ni, kakšno verižno reakcijo bodo sprožili z vsiljeno vojno Srbiji. V trenutku je bila vsa Evropa v ognju. Avstrija je že prvo leto vojne – 1914 – izkravela v Galiciji in na ruskih stepah. Milijon mož – cvet avstrijske obrambe – je bil ubit, ranjen in v ruskem ujetništvu. Ko je Italija – članica trozveze Nemčija, Avstrija in Italija – videla, da sedi na napačnem konjičku, je izstopila iz te zveze in se pridružila

antanti. Kako se je avstrijska diplomacija trudila, da bi preprečila napad Italije na južno krilo! Ponujala ji je našo Istro, Kanalsko dolino, dalmatinske otoke, skratka vse, česar bi se bila rada ali lahko znebila, razen Trsta in Južne Tirolske. Med temi pogajanjmi se je Italija mrzlično pripravljala, zidala trdne betonske bunkerje, zaklonišča, dovozne ceste za vojno gradivo, Avstrija pa vsega tega zaradi »miroljubnosti« ni mogla. Tako je laška lakomnost spomladi leta 1915 napadla nepripravljeno Avstrijo, kateri je že takrat primanjkovalo rezervne vojske, hrane, streliva, orožja, da je v boj na nezavarovane kamnite gore pošiljala neizkušene otroke do sedemnajstih let. – Med njimi sem bil, komaj nekaj let starejši, tudi jaz. – Kljub neznanskim naporom in velikanskim izgubam pa Italija ne bi bila nikoli zmagala. Avstrijska obramba je krčevito držala tri stebre soške fronte: Grmado nad Tržičem pri Trstu, Škabrijel pri Gorici in Mengore pri Sveti Luciji. V največji stiski ob koncu enajste soške bitke je prišla Avstriji na pomoč Nemčija s prebojem pri Kobaridu, 24. oktobra 1917, in nagnala Italijane v beg do njihove »svete reke« Piave. Leta 1918 pa so Francozi in Angleži pomagali Italijanom, da je Avstrija klonila zaradi pomanjkanja in onemoglosti vojske. Poguma ji ni manjkalo. Končni udarec je svoji državi zadal sam cesar Karel, ko je popustil Madžarom, da so se osamosvojili, potem pa so tudi vsi drugi narodi, predvsem Čehi, zahtevali isto, tako da je avstrijska država 28. oktobra 1918 padla.

PRVIČ NA FRONTO

Zame se je začelo 15. aprila 1915, ko sem bil poklican k vojakom in dodeljen 87. celjskemu pehotnemu polku v Gradcu. Hotel sem k letalstvu, pa mi je nadrejeni častnik rekel: Fant, se hočeš ubiti?

Spominjam se maja 1916, ko sem prvič šel od matere na fronto, v negotovost, sin edinec. Ni bilo objemanja, niti solz. Segla sva si v roke, jaz sem njeno vselej poljubil, kakor sem bil naučen, iz kropilnika na steni je padla kaplja blagoslovljene vode name, da bi se srečno vrnil. Kozarec starega traminca sva izpila za slovo, da sem potem visoko vzdigoval noge po kamnitih stopnicah ob vinogradu in se na meji še enkrat ozrl v belo zidanico, da mi je podoba ostala na dnu srca.

Najprej sem bil poslan na tirolsko bojišče. Ves čas sem pisal dnevnik. V nemščini, da bi ne imel sitnosti. Že ob prihodu na bojišče me je namreč častnik pozdravil z besedami: »Sind Sie Slowene?«

DNEVNIK Z BOJIŠČA NA JUŽNEM TIROLSKEM²

14. maja 1916

Odhod s Teharij. Nedelja. Lep dan sredi cvetoče pomladi, spokojno lep Gospodov dan, ni sledu o smrti in krvi, vse diha samo življenje. Po šesturni vožnji se pripeljemo v Lienz in v vasici Ainet nas spravijo pod streho.

21. maja 1916

Poročnik Martini nas je vse prostovoljce razen Wolfa posnel sedeče na bregu potočka z Dolomiti v ozadju.

2. junija 1916

Menjava kantoniranja, revno gnezdo Oberdrunn, vendar v bližini Lienza. Za eno postajo dlje na križišču proti bojni vrsti. Skoraj gotovo je prihodnja železniška postaja Lienz: v vagone in v deželo, kjer cvetijo limone.

3. junija 1916

Prvo sporočilo od mame, ampak samo kafa, nič tobaka, jaz pa že en teden kadim samo »firarja«³, zvitega v cigarete. Je sicer zoprno, ampak poživim vendarle. »Kar naprej čik za čikom.« Bo že bolje, saj še ni vseh dni konec.

8. junija 1916

Pohod na Rauchkoffel pri Lienzu (2000 m). Pri tem smo prišli do jezera Zwistach. Počitek eno uro. Jezero leži ob znožju mogočne skale nad 250 metrov absolutne višine. Jezero je 750 metrov nad morjem. Pohod ni bil poseben užitek; vroče in pri tem sem bil še lačen. Odhod ob štirih zjutraj, prihod ob sedmih zvečer, skrajno utrujen. To ni bil prijeten izlet.

11. junija 1916

Danes je binkoštna nedelja, pa se nič ne pozna. Tu je dan enak dnevu, nič se ne spremeni, naj bo svetek ali petek. Kakor veriga se vrstijo dnevi, ves čas isti nepretrgano enolični tek.

12. junija 1916

Binkoštni ponedeljek. Bil je zelo žalosten; prvič, vsi skupaj smo bili lačni. Večerja – pol čutare mleka in majhen košček kruha, edino, kar se še more pri ljudeh najti. Ampak to je le premalo. Po navadi kadimo cigareto za

cigareto in igramo tarok, da bi pozabili na ljubi prazni želodec. Včeraj nas je Witzman-na, Wolfa in mene posnel naključni fotograf – čisto vojno področje, pa vendar spomin na binkošti na bojišču.

25. junija 1916

Prekantonorani v Oberlienz, malo boljše od Oberdrunna. Živimo samo še od mleka. Našli smo si sobo, nič podobno bojišču, postelje celo s peresnicami.

26. junija 1916

Pohod na Hochstein s kočo 2015 metrov nad morjem. Ta grozna gora!

29. junija 1916

Vsa enoletniška družba kompanije pri fotografu, skupaj s službujočim Plahutom. Wolf je imel spet svoje dobre dni. Vse nas je sijajno zabaval.

11. julija 1916

Danes se preseli zmanjšani regiment v Sterzing. Opolnoči odhod, ob štirih zjutraj se vozimo skoz Toblach in Innichen, ki ju obstreljujejo Italijani, ob devetih prihod v Sterzing, nato pohod v Gossensaß, naš kraj kantoniranja. Prijetno letovišče. Kratki sprehodi, zvečer kavarna, kartanje, klavir – žal ne bo dolgo trajalo.

21. julija 1916

Danes prejel obvestilo, da je moj prvi tovariš, pripravnik za kadeta Josip Klobasa (28. pehotni regiment), 3. julija padel. Strel v glavo. Prva vrzel v naše vrste je zasekana, eden je že odšel, koliko jih bo še sledilo?

30. julija 1916

Proč iz Gossensaßa! Spet proti jugu, zmeraj bliže in bliže bojišču. Danes ob dveh popoldne bataljon postavljen za odhod. Zbogom, lepi kraj; mimo je prijetna dnevna zabava v kavarni.

1. avgusta 1916

Snoči ob enajstih prišli v novi kraj kantoniranja – Salurn/[Salorno]⁴ v bližini Trienta/[Trenta]. Naša kompanija v gradu – slabo stanovanje, daleč naokoli nobenih hiš, le italijanski vinogradi, nizko grmovje in visoke gole skale, ki v vročem soncu žarijo. Strahotna vročina, vse polno mušic in komarjev; kamor se ozrem, povsod razočaranje, bridkost ob neprijetni spremembi. Najboljše bi bilo zapeti: »Kam naj se obrnemo.« Ampak ne kaže nič drugega, treba se je vdati. Prvo noč na bojišču sem prebil pod šotorom na prostem, seveda z nadlego vsega mogočega mrčesa. Pa se tolažim: Tempora mutantur...

6. avgusta 1916

Zmeraj slabše! Danes nedelja, že dva dni brez kruha in povrh še pripravljeni za pohod. Kaže, da gremo k regimentu.

7. avgusta 1916

Torej pokonci! Ob dveh popoldne mora biti kompanija postavljena v Salurnu. Zapuščamo grad Karneid in gremo, kakor smo prišli, ne da bi se kaj ozirali in neznano skoz svet, danes tukaj, jutri tam, to je usoda vojске!

8. avgusta 1916

Prijetno potovanje – gre proti jugu. Do Trenta je bilo soparno; včeraj ob štirih popoldne smo bili tam, potem na križišče državne železnice v Val Sugano! Okolica je krasna, čisto južna, nizke gore. Lepo mora biti tu v mirnem času – ampak zdaj! Vlak puha navkreber, levo in desno vse podkopano, vse prepreženo z žicami, zapore cest in železnic, vsak vrh je utrjen in podminiran, povsod topovi, ki v odločujočem trenutku govorijo svojo železno govorico. Cela gorska veriga je ena sama utrdba, naskok nanjo bi zahteval nešteto človeških življenj. V isti višini z železnico na nasprotnem pobočju gore teče cesta,

¹ Slika teh »milih angelov« se je ohranila; pravzaprav ne gre za navadno sliko, temveč za nekakšen mavčni relief.

² Dnevnik je žepni notes v platneni vezavi (velikosti 10 × 14,5 cm). Šteje še 29 kariranih listov (nekaj jih je iztrganih). Notes je še večidel prazen. Z dnevnikom je v njem popisanih samo šestnajst strani. Nekaj je drugih zapiskov in vpisov (vse – z dnevnikom vred – je pisano v nemščini, da bi ne bilo sitnosti, kakor pripominja avtor, pa tudi iz discipline, saj so morali tudi domači – zaradi cenzure – pisati v nemščini), posebej zanimiva pa sta dva seznama vojakov, ki ju objavljamo na straneh 744, 745, 746, 747 in 748.

³ »Firar«, imenovan tudi »4«, je bil tobak najslabše vrste.

⁴ Karel Jagodič je večinoma vse kraje poimenoval z nemškimi imeni; ponekod so tu v oglatem oklepaju dodana tudi italijanska imena.

po kateri drvijo sanitetni in tovorni avtomobili. Travniki so polni trenskih in letalskih garaž – zaradi letal v zraku je tu nevarno! Hitreje vozimo ovinek in pred nami leži v večerni zarji lepo Caldonazzo jezero. Veter žene majhne valove in tam daleč je jadralec – – – Tam čez stoji mesto Caldonazzo/Kalmetsch, tam je, po izjavi nekaterih, kilometer naprej v dolini Val Sugana Levico. – V Kalmetschu nas iztovorijo. Danes bomo ležali na prostem. Ob osmih pohod v cikcaku na Monte Rover, čez katerega so Italijani maja 1916 obstreljevali Kalmetsch. O pol ene prihod – prva sanitetna in oskrbna postaja, kjer smo dobili pošteno zaslužen menažo. Zdaj počivamo tu, čeprav bi bilo tam zgoraj v gozdu lepše počivati – vendar dol!

9. avgusta 1916

Na travniku pod koto Monte Rover (1264 nadmorske višine). Tu smo si pripravili prosto ležišče. Prej je bilo tu bojišče.

10. avgusta 1916

Ob sedmih odhod, pohod čez italijansko mejo. Ob dveh menaža. Zvečer ob šestih k regimentu. Tri ure navzgor, obloženi z vsem vojnim komfortom kot osli. Ob osmih zvečer prišli v regiment, kjer imamo v gozdu prosto ležišče za ognjeno črto, prek katere streljajo in žvižgajo granate. Noč je minila brez motenj. Danes zvečer gremo na položaje.

11. avgusta 1916

Začenja se. Lepo kritje, dá se lepo spati. Italijani malo streljajo, iz golega dolgčasa. Pri nas je mir, le strelski jarki zmeraj globlji, brez oddiha razstreljujejo.

12. avgusta 1916

Sobota. Čisto drugače je tu, kakor smo si zamišljali. Jarek teče navzdol in približno šestdeset korakov od nas je italijanski. Samo straže stojijo pri strelnih linah in opazujejo sovražnika. Vse drugo spi ali nemoteno koplje jarke. Zaklonišča varujejo samo proti pehoti nakopičeno kamenje in vreče s peskom. Včasih letijo tudi mine in ročne granate. Vse leži na trebuhu in pričakuje, kaj pride. Včeraj sem imel inšpekcijo jarka do dveh ponoči – z menoj praporščak. Lepa mesečna noč! Če gledam čez zaslon, natančno vidim sovražno postojanko – in straža ostro opazuje. Ni mi treba posebej paziti. Utrujen sem sedel na zaboj za municijo v jarku in čeprav so strelji žvižgali nad glavo, mi je bilo prijetno, sanjaril sem. Mesec na

visokem nebu! Ne sije tudi njim v ljubi domovini kakor meni na Monte Zebiu v jarku? Vse mogoče, že skoraj pozabljeno se oglašča v spominu. O, lepi pretekli časi! Tam spodaj pri drugi kompaniji poka, ročne granate, mine in vmes drdra strojnica.

13. avgusta 1916

Nedelja. Tukaj to ni Gospodov dan. Kakor ob drugih dneh se tu brez počitka dela – razstreljujejo zmeraj globlje v skale. V gozdu se vleče strelski jarek daleč navzdol, pregleden zaradi miniranja. Tudi včeraj nas je prvič, odkar sem tu – počastilo s takimle. Če le ne bi tako neusmiljeno pokalo.

15. avgusta 1916

Ob pol petih zjutraj močno minsko in topniško streljanje. Kakor da gori zrak, se mi je zdelo. Pokalo je in se kadilo, nič se ni videlo, samo neutrudno bliskanje razletavajoče se municije. Koščki streliva in kamenja so švigali po zraku. In tu me je ujelo – celo za skalo. Šepaje sem zapustil položaj ob devetih dopoldne. Takoj nato je sledil italijanski napad na razstreljene položaje – pa so odnesli krvave glave. Spominski dan našega regimenta, posebno prvega bataljona. Slabotni in brez rezerve smo zdržali na Monte Zebiu.

18. avgusta 1916

Grozno vandranje od ene vojne bolnišnice do druge. Feldspital 11/I Monte Rover, Caldonazzo, Persena. Razušenje! Ležim v Perseni v sanitetnem vlaku in čakam na odhod v Innsbruck. Včeraj sem v Caldonazzu dobil od topniškega narednika relikvijo iz Roane pri Asiagu. Že se vozimo in ne morem več pisati.

26. avgusta 1916

V Innsbrucku je bilo lepo, pa ni trajalo dolgo. Zdaj sem v taborišču barak – Gnigl – pri Salzburgu in čakam na brzogovni odgovor mame,⁵ ki me bo najbrž rešila iz tega stradaljočega gnezda. Dnevi se spreminjajo...

5. septembra 1916

Prestavitev v Saalfelden (Pinzgau). Kar prijetno. Svež, čist zrak, lepi sprehodi. Fino letovišče, proti jugu odprto, proti severu – Kamnito morje/Steinernes Meer. Vendar ne bo trajalo dolgo; kmalu pojdem na dopust in potem h kadru.

10. septembra 1916

Danes kontumac, ni izhoda. Od Rezke dobil sporočilo, da je brat France padel, pa ne verjamem.

13. septembra 1916

Danes praznuje »lokomotiva« v vaškem domu. Pili smo za slovo. Zelo dobrodejna teža, če ne moreš spati. Bila je tudi, kakor je povedal Čagram, topniška priprava, vendar se napad ni smel začeti.

POZNEJŠI ZAPISI PO SPOMINU

14. avgusta 1916

Svetla, mesečna avgustovska noč nad gozdovi na Monte Zebiu na Južnem Tirolskem, ko sem vsako uro, dve hodil v strelskih jarkih od straže do straže in skozi strelske line kukal na nasprotno, laško stran. Samo nekaj metrov smo bili vsaksebi. Bilo je svojevrstno doživljanje za mladega fanta.

15. avgusta 1916

Ob zori se je začel topniški napad. Treskalo je in pokalo. Drevesa v gozdu so se hreščeče lomila, frčalo je kamenje od eksplozij laških min in granat. – Ždeli smo v bunkerjih iz zloženega kamenja in čakali, kaj pride za topniškim napadom. Pa ni prišlo nič, ker je topništvo zaradi bližine obeh jarkov streljalo za naše jarke. Od tam je nosilo zemljo, les, kamenje in drobce, pa tudi velike kose razstrelkov. Tak drobec mi je ranil desno stegno. Sreča v nesreči, da ni bila zadeta kost, saj sem se do 2. maja 1917 rešil besneče fronte in ni bilo treba prezimovati v zasneženih gorah. – Ob devetih se je začel bridek umik iz jarkov. Pod pazduho sem vodil nevarno ranjenega četovodjo, ki mu je puh eksplozije zmaličil ves obraz in mu vzel vid. Prebijala sva se čez polomljena debla v ostrem ognju laških granat in min proti obvezovališču. Tesnobo neboljenega bitja pred uničenjem čutiš v takem okolju. Tam naju je s konjakom tolažil sošolec Bogdan Kurbus, takrat študent medicine, in preskrbel prevoz. Na karjolah – dve kolesi – so vozili nosila v Val Sugano v Trentu, od koder nas je vlak odpeljal v Innsbruck v bolniške barake v Gniglu. S pomočjo zdravnika dr. Schwaba sem prišel v celjsko bolnišnico.⁵

Danes jasno vem, takrat le podzavestno, da je bila »zlata vredna« rana, ki me je rešila smrti ali pohabe. Po bolnišnici v Celju sem lahko odšel za nekaj časa na dopust domov, potem pa v šolo strojnih pušk v Trebinju. Nekaj časa smo se potem urili v Celju in v začetku maja 1917 sem bil poslan na soško fronto.

DRUGIČ NA FRONTO

DNEVNIK S SOŠKE FRONTE⁷

Sreda, 2. maja 1917

Odhod iz Celja v Ljubljano.⁸

3. maja 1917

Vožnja naprej do Svete Lucije, potem peš čez Čepovan, Lokve, Trnovo, Voglarje.

4. maja 1917

Prihod ob desetih zvečer. Na položaju dobil prijatelja Praznika in Kolška. Kaverna je nekaj metrov pod zemljo z ozkim vhodom. Moj sostanovalec je Kolšek, položaji so precej globoko, straže spredaj. Včeraj s Praznikom, kjer sem ob dveh ponoči inšpiciral straže. Ljudje so ležali na lepem travniku – popoln mir – spodaj v dolini se vije Soča – svetla, mlačna spomladanska noč – doslej kot letovišče.

5. maja 1917

Danes popoldne živahen, težek ogenj. Vendar čepimo v dobrem kritju.

12. maja 1917

Danes ob pol petih je padla težka granata na naše položaje. Komaj je eksplodirala, je zažarel Sabotin od stotine ogenj bruhajočih topov in Sveta gora se je zavila v temen oblak, pokalo je, se bliskalo in žvižgalo.

Do zdaj (13. maja) ob štirih zjutraj nepretrgan topovski ogenj, mine vseh kalibrov, celo plinske granate, doslej še nihče krvav.

V kaverni smo se znašli stari nekdanji celjski študentje Ludvig, Praznik, Kolšek in jaz. Vsega imamo, tudi harmonikarja, ki nam pri

⁵ Iz slikovnih prilog na straneh 750 in 751 je razvidnih nekaj intervencijskih dejanj.

⁶ Tudi pripravljenost dr. Antona Schwaba je razvidna iz priloge na strani 751.

⁷ Notes obsega 24 oplatničenih listov v velikosti 8 × 13 cm. V njem je še povzetek iz stoletne pratike, kako se tedanji datumi ujemajo z dnevi v tednu; prepisan je tudi železniški vozni red s postaj Podmelec in Čepovan, Ajdovščina in Postojna; Karel Jagodič si je 12. junija 1917 od poročnika Simončiča prepisal v notes tudi pesem Tod des Zechers (Smrt pijanca).

⁸ V Ljubljani je prenočil v tedanjem »hotelu« pri Starem Tišlarju.

dobrem čaju in konjaku igra nekdanje prijetne viže; obujamo spomine. Čisto mirno globoko pod zemljo – v temni noči. Zunaj je dan, ampak tam divja smrt! Čisto smo odrezani od zaledja in vsak čas pričakujemo napad.

13. maja 1917

Ob desetih zvečer. Ves dan topovski ogenj – od petka – nič jedli – malo spali.

14. maja 1917

Umazani in črni smo vsi. Z vodo moramo varčevati za pitje. Opoldne se je začel pehotni napad – popoln italijanski poraz. Nismo čakali, da bi prišli na sto petdeset metrov oddaljenosti. Skoz zaporni ogenj strojnih pušk ne more živa duša. Trajalo je do treh popoldne, zvečer ob gromu, blisku in dežju pa se je začelo znova. Vendar mi nismo videli nobenega sovražnika.

15. maja 1917

Čisto mirno – ni več vojne in položaji so deloma zasuti – može so dobre volje, pojejo in harmonikar igra. Pozabljen je trud in napor, saj je zunaj najlepši majski dan.

18. maja 1917

Topovski ogenj pri Plavih se nadaljuje. Pri nas mir. Prvo mamino sporočilo.

20. maja 1917

Kaže, da še ni konec. Kuk zavzet. Danes ves dan silovito hud topovski ogenj proti Sveti gori, potem pehotni napad odbit. Samostan na Sveti gori samo še kup kamenja. Kamen ni ostal na kamnu. Praporščak Kurbus 16. maja s plinom zastrupljen – odpeljan. Potem spet pehotni napad na Sveto goro, pa je bil zaradi množičnega ognja našega topništva zaduščen. Sveta gora je zavita v oblak, temen dim se počasi, leno vleče v dolino proti Soči, ožarjen z bliski pokajočih šrapnelov. Tu in tam črn steber dima težke ekrazitne granate. Večer se že spušča, noč nastopa pospešeno zaradi dima, ki zavija v temo temno pobočje pod nami.

Ljudje, ki so se žrtvovali in so zdaj deležni usode sto in sto drugih pred njimi – ljudje, zaviti v meglo, pripravljeni na boj moža z možem, so pobiti, ne da bi videli nasprotnika, neusmiljeno oropani pravice do življenja, uničeni, ko je vsak do zadnjega divje branil vsako ped zemlje.

Mi, ljudje na splošno, stojimo tu, tako šibki in brez moči spričo svojega uničenja. To je

zloraba velikega uma, imenuje se pa kultura – omika!?

Kako ničevi in miselno plitvi smo; nihče ne pomisli na rane, na kri, na družine teh, ki na pobočju krvavijo in padajo – ne, mislijo na cigareto, kako bo pač dobro dišala, na »čaj«, ki ga kuha strežaj. Take misli niso vredne izobražencev, pa jih mislijo! Vojna je obrt, kruta in egoistična.

22. maja 1917

Ob štirih v Vipavski dolini močan topovski ogenj.

24. maja 1917

Tile gospodje gredo od šeste kompanije h kadru – škoda! [Podpisi:] Seifert, poročnik, Ludvig, poročnik, Boransky, poročnik, Zettelfeld, poročnik.

9. junija 1917

Včeraj sem se preselil v novo kaverno. Je zelo udobno opremljena; še celo v miru bi bila lahko za letovišče.

23. junija 1917

Enolično teče življenje, in vendar mineva čas tako hitro. Moja hiša je zelo udobna, okrašena z vsemi mogočimi razglednicami, tu je zbirališče tovarišev, da igramo karte, ali za prijetno družbo. Če sem ponoči sam, buden, mineva ura za uro, ne da bi pri pisanju to zaznal, ali če se uležem na slamnico, kadim cigareto, si dam skuhati »čaj« in sanjarim.

29. junija 1917

Od včeraj na danes ponoči odhod iz bataljona in prehod v rezervo za Škabrijelom. Kot prvi sem jaz s svojim vodom zapustil položaje. Z naglim korakom smo šli po cesti čez sedlo Dol. Noč je bila svetla, mesečina, na bojišču popoln mir, niti enega strela ni slišati.

28. junija 1917

Ob eni ponoči napad na italijansko stražo. Praporščak Šestan in Umek. Iztekel se je za nas zelo žalostno. Umka je lastna ročna granata ranila, da je umrl v divizijski bolnišnici na Kalu.

2. julija 1917

Že tri dni sem brigadni opazovalec na točki 661, vzhodno od Kala. Zelo prijetna rezerva. Imam štiri može, ki opravljajo službo, jaz opazujem, včasih sam iz lastnega zanimanja, kaj je tam daleč za Gorico novega. Ob lepih jutrih je mogoče videti tudi morje, koto 652, Vodice, Kuk, sicer berem kje v senci knjige – zdaj Kellermannov Predor – ali hodim. Tu

je vojna pravzaprav še bolj surova kakor na bojni črti, zakaj tu smo bolj človeški, se prosto gibljemo, mislimo drugače, ker nevarnost za življenje ni tako velika. Sama neobdelana, s plevelom prerasla polja in naprej zgoraj skupina hiš. Vleče me gor, da bi videl, kako je tam. Prazne, zapuščene stojijo tu, okna in vrata boljšijo kakor iztaknjene oči v samotnega obiskovalca. Preplašene žabe skakejo v mlako med hišami – nekoč je bil vodnjak. Korak odmeva po kamnitem pločniku in zamolklo zveni med stenami. Trohnoba mi veje naproti, strahotna zapuščенost, prav nepopisen občutek me obdaja v tem odprtem grobu. Tako utesnjen se čutim v teh od sonca razbeljenih stenah, neme kričijo – ah! Proč od tod, nazaj v gozd – domov!

18. julija 1917

Pohod v Lokve. Kompanija je imela kopanje. Takle skok nazaj deluje tako prijetno po pomanjkanju in izobčenju iz sveta, ki smo jima tu izpostavljeni.

1. avgusta 1917

Zvečer sem šel na lep sprehod do pokopališča na Ravnici in po kraju samem čez koto 408 spet domov. Sveži grobovi, novi križi z novimi imeni, vsi iz desete bitke. Zdaj še novi – sčasoma bodo vendar prerasli s travo, pozabljeni bodo vsi in junaki z njimi vred. Samo veliki kamniti križ bo poznim rodovom pravil: Tu je veliko grobišče!

Vhod v vas zasenčujejo tri mogočne lipe in takoj zraven stoji cerkev, ki je znotraj popolnoma razdejana; težka granata je eksplodirala tik poleg glavnega oltarja.

Nato smo šli po stopnicah do kote 408 in gledali v sovražno deželo, od koder je pihal mlačno topel južni veter, ki nas je vse zasajal. Daleč spodaj se je vzdignila svetlobna raketa.

7. avgusta 1917

Zadetek v črno, na barako kompanije.⁹ Tako po eksploziji granate je strahovito zagorelo. Slišati je bilo mlo stokanje hudo ranjenih, vendar je glasove kmalu pogoltnil prasket razsajajočega požara – ničesar ni bilo mogoče rešiti. V zmedbi je moštvo bežalo proti visokim skalnim stenam v kritje. Nekdo se je spomnil:

maskiranje stran – ogenj osamiti! In že smo vsi delali, vlačili strelivo, ročne granate na varno, dokler se ni moštvo pomirilo, sprevidelo veliko nevarnost in priskočilo na pomoč. Grozljiv pa je bil pogled na pogorišče, ko so ljudje s krampi in lopatami v razvalinah previdno iskali zoglenele tovariše. Šestnajst takih na pol ožganih trupel so spravili na dan – tega ni mogoče opisati!

Eden se je hotel rešiti skoz okno; požar ga je zajel, noge so mu odgorele, zgornji del trupa pa je padel ven. Človeška usoda v vojni! Kaj vedo ti zadaj iz časopisov, kaj vedo o človeški usodi! Kaj piše danes v njih? »Nič novega! Topovska dejavnost!« Kakšna ironija!

9. avgusta 1917

Kompanija v Voglarje na počitek in po novo opremo. Danes popoldne se bomo fotografirali – slovenska šesta vojna kompanija.

14. avgusta 1917

Iz Voglarjev dodeljeni bataljonu.

16. avgusta 1917

Zvečer slavje cesarjevega rojstnega dne.¹⁰

17. avgusta 1917

Ob dveh popoldne začetek enajste soške ofenzive. Seveda smo cele dneve v pripravljenosti za pohod, ampak do danes, 20. avgusta, še nismo bili vključeni.

Topovski ogenj je omejen bolj na Sveto goro. Tu in tam kakšen strel tudi na Škabrijel. Od tega pa mi dobimo v taborišče kose razstreliva, ki so lahko zelo neprijetni.

23. avgusta 1917

Povelje za strojne puške VI/87. Zvečer pohod na rezervne položaje na Škabrijelu. Ponoči so se umaknili s Svete gore. Potem do danes – 31. avgusta – dan za dnem napadi, tudi po dva, po trije, in stalna nevarnost, da te vzamejo – hop. Tu na tem vogalnem stebru soške fronte, ki se že zelo močno maje, je svinjski občutek. Obstreljevani smo od vseh strani. To ni več vojna, kakor gonijo ljudi v kladnico na hribu. Naš regiment je izkrvavel in veliko drugih. Vse skupaj ni več človeško!

26. avgusta 1917

Prvi sončni žarki vstajajočega jutra se razlivajo na novo bojišče na Škabrijelu, po dolini

⁹ To je bilo ob cesti blizu vasi Ravnica.

¹⁰ Cesar Franc Jožef je bil takrat že mrtev († 1916).

čez koruzna polja, na Britof, Grgar in naprej, naprej do daljnih gor. Svež in lep vstaja dan. Stojim pred vhodom v kaverno, globoko diham svež, krepčilen zrak. Tako je mirno, kakor da vsi občudujejo in so vsi v zadregi ob tem ogledu narave in ne marajo motiti slovesne, svete tihote zbujajočega se dne!

»Gospod poročnik! Gospod poročnik!« zakliče straža pri mojem položaju. »Vidite, tam spodaj vsakih nekaj minut steče eden, tam pri grmovju, tam ležijo, kopljejo v granatni luknji v grmovju, to izkoristite!«

»Ja, ja, vidim! Orožje ven! Puške postavi! 600! Cilj! Gotovo?«

Iz hripavih moških grl odzvanja: »Gotovo! Gotovo!«

Smrtna sodba za marsikoga, nič hudega slutečega.

Dajmo! Ogenj! V jutro drdra, reglja, voda se kuha, vre, sika ...

Čudovita muzika, kako uglašena, iz nje lahko slišiš najljubšo ljubezensko pesem, pa tudi žalostno, na dolgo zapotegnjeno mrtvaško pesem. Zveni: [2¹¹] in potem spet: jutri v hladni grob!

V nadaljevanju te praske se pokaže iz koruznega polja velik, močan vojak in pokončno nese na plečih ranjenega tovariša proti Grgarju. Naši moške strme občudujejo tako junastvo.¹²

In kaj bi rekla nadrejena vojaška oblast?! Svinec za prvim voglom, ker nisi pokončal dveh sovražnikov, saj stoji v povelju: Boj do zadnjega moža!

2. septembra 1917

Ob pol sedmih zjutraj pri napadu ranjen s koščkom razstreljevalne cevi.

13. septembra 1917

Rezervna bolnišnica I, Varaždin.

Kakšna sprememba! Tu sedim tako mirno v bolnišnici in ne mislim več na pretekle dni in če, ne tako s strahom. In vendar so bili polni groze in smrti! Tako kakor prve dni, 24., 25. in 26. avgusta, ko je bila kompanija gnana na vrh Škabrijela z zanesljivim občutkom, da bodo uničeni – samo pol ure – pa jih je ostalo samo nekaj!

Bi bil še živ, če bi ne bil postal strojničar? Vprašanje, na katero ni težko odgovoriti!

Postojanka strojnih pušk je bila nad cestnim kolenom škabrijelske ceste, ki zavije v dolsko sedlo. Bil sem gospodar položaja, flankiral sem do Zgorja. Tu na višini sem imel pregled

nad dolino in vsak napad mi je moral priti v pest, in potem so puške drdrale, voda je vreła in sikala – ne gre več!

MORA ITI, je bilo geslo, do zadnjega moža, je stalo v MOJEM povelju! Za hrbtom, na panoju Velikega hriba, se je bil zagrizen boj, naši vrženi nazaj, pa spet gor. Tako je trajal boj dneve, v stalni nevarnosti, da te ujamejo – do 2. septembra, ko sem bil ranjen. Kaj se je potem še dogajalo, ne vem! Velikokrat sem mislil, ali bom prišel živ s tega položaja, iz tega Dreiecka – brez ie – saj boljšega imena ne zasluži. – Hvala Bogu, bilo mi je prizaneseno! Mayer je mrtev. Mimo je – že ni več res. Kaj še pride, leži v naročju bogov!

POZNEJŠI ZAPISKI¹³

Binkoštna sobota, 8. junija 1957

Štirideset let pozneje sedim ta dan ob sedmih zvečer na kolovozu za našimi nekdanjimi jarki na Škabrijelu in prebiram tole svoje pisanje od takrat. Za Sabotinom je žarko zašlo sonce za meglo. Moja pot, ki sem jo sledil danes od pol petih iz Svete Lucije prek Čepovana, Lokev in Voglarjev ter Ravnice do tega kraja za jarki, je šla po stopinjah moje rajže tu sem 3. maja 1917 in je zdaj končana. Na Prevali me čaka Justa, ki je prišla do Svete Lucije z vlakom po dolini Soče, da bova na Prevali pri Belingerju prenočila, jutri, na binkošti, pa šla na Sveto goro v spomin na vse, ki so tu nekoč hodili ob meni in jih ni več ali pa se naša pota niso več križala, in v zahvalo, da je vmesna moja in najina pot v teh štiridesetih letih tako lepo vodila, da sva oba prirajžala tu sem: mens sana in corpore sano.

Daj Bog še mnogo takih romanj na fronto pri Gorici, ki je s svojimi strahotami zelo vplivala na izoblikovanje mojega pogleda na svet. Naju obeh je danes sama vedrost!

Binkoštna sobota, 9. junija 1962

Čudno je za petinštiridesetletnico nanese, da sem skoraj na isti dan spet hodil po svoji poti od 3. in 4. maja 1917 iz Lokev do jarkov na Škabrijelu. Tokrat sam in na Prevali sem šel mimo, saj je Belingerjeva hiša že nekaj let po njegovi smrti, 6. oktobra 1957, zaprta. Moja rajža se je začela na Bobovšku 4. junija in gre čez Kras naprej do Paara v Piranu. Vsa ta moja pota so preraščena, druga doba vstaja, saj pišem to v planinskem domu Kekec na Katarini, kamor pa prihajajo ljudje le z avtom, pešec je prikazen. Kar sem pisal za

štiridesetletnico, velja še danes in, upam, še dolgo.

Petrovo, 29. junija 1967 ob petih popoldne
Petdeset let mineva, kar sem bil tu. Spet sedim na kolovozu za svojimi nekdanjimi jarki in se razgledujem po njih, kako jih je preraslo življenje, trava in drevje. Dognal sem, da prerašča tudi takratne akterje, kolikor jih je še na tem svetu. Quietas prav zares. Prihajam od dopoldanskih maš na Sveti gori, pri katerih sem bil v spomin vseh živih in mrtvih tovarišev pred petdesetimi leti. Zdi se mi, da sem bil najstarejši v cerkvi, kjer sem naletel na romarje z Iga pri Ljubljani in s Čateža in bil tokrat deležen kar treh romarskih maš. Pot sem začel na bregu doma in po počitku v Laščah nadaljeval z vlakom 27. junija do Lucije ter peš čez Čepovan, Lokve in Voglarje, vse po svojih nekdanjih stopinjah od 3. do 4. maja 1917. Spešno sem hodil in dobro se počutim, vendar sem to pot zdaj opravil zadnjič. Prihodnja romanja bodo krajša in z vozili, vlakom, avtobusom ali avtom. So klingt es eben aus das schöne Lied vom Lebenswandern.¹⁴ Poslavljam se od viška tega uspelega dejanja – dvojce takih romanj vmes se ni posrečilo – in se s prelepega Trstelja, od koder bom te gore gledal z nasprotne strani, vračam v Lašče. Pozdravljena tovarišija izpred petdesetih let! Ob tej misli je čisto blizu zažvižgal kobilar. Time is going!¹⁵

Binkoštna sobota, 20. maja 1972 ob sedmih popoldne

Na verandi v Laščah sedim. Nekje daleč v gorah na zahodu besni nevihta v naravi, pred petinpetdesetimi leti sem bil na ta dan priča nevihte, ki je besnela med ljudmi na Sveti gori pri Gorici. Svoj zapis z dne 20. maja 1917 sem prebral ženi, prej pa ga prevajal Ankici iz Celja. Pripeljala naju je iz Celja in se tja spet vrnila. Nevihtni večer se nagiba v noč kakor pred petinpetdesetimi leti, z njim

se je nagnilo tudi naše življenje. Kje je še kdo?

19. julija 1972 ob petih popoldne na sončni jasi za jarki pod Skabrijelom

Prišel sem prek Vršiča po dolini Soče (avtobus + peš) in se trudil skoz pozabo, staro petinpetdeset let. Vse je zdaj drugače in človek z nahrbtnikom na plečih, prileten, je prikazen, Tudi sam se v tej dalji ne najdem več. Gone with the wind, pozabljena tovarišija izpred petinpetdesetih let!

Nedelja, 8. junija 1957 ob dveh popoldne

Spet sedim na kupu drv za svojimi nekdanjimi jarki in berem stare in dodatne vpise. Velja, kakor je zapisano: Gone with the wind!¹⁶ Prišel iz Pirana – srečanje z Vando Paar – Divača, Gorica – in grem naprej zvečer v Čepovan, da bom jutri peš hodil čez Lokve, Nemce, Voglarje v Ravnico, svojo nekdanjo pot od 3. do 4. maja 1917 v jarke Kekca. Visoka trava je nepokošena, grmovje gosto. Odročna samota proti gneči, vpitju včeraj zvečer na vlaku iz Kopra. Do Oddiha me je pripeljal avto, da sem bil po pešpoti hitro na Prevali pri samotnem domu Belingerja. Prej sem v Solkanu obiskal njegov grob († 6. oktobra 1957).

19. maja 1977 ob desetih

Vnebohod. Zdaj teče deseta maša na Sveti gori in mene za šestdesetletnico bivanja pod njo v prvi vojni ni poleh. Okoliščine zunaj mene so to preprečile. Včeraj ob eni me je prijazen človek na cesti Vrhodla pod Velikim hribom na mojo prošnjo naložil na svoj voz in me odložil na železniški postaji v Gorici. Ob devetih zvečer sem bil tu, kjer to pišem. Za taka dejanja ni več oporišča, saj vsa pokrajina okoli Ravnice ne premore gostilne in prenočišča, tako da sem prišel včeraj v Lašče ob devetih zvečer brez tople hrane. Pešec na asfaltirani cesti je prikazen, ki se je ljudje bojijo! Od Svete Lucije čez Lokve in Voglarje do Ravnice sem hodil od 3. do 4.

¹¹ Ni mogoče prebrati.

¹² Karel Jagodič je pozneje nekje zapisal: »Poročnik Jagodič ga je pustil, da je ranjenega tovariša odnesel na varno.«

¹³ Ti zapiski so pisani v slovenščini, vendar v isti nekdanji notes, kamor je Karel Jagodič vpisoval svoj dnevnik.

¹⁴ Tako pač izzveni lepa pesem o romanju skoz življenje.

¹⁵ Čas teče.

¹⁶ Dobesedno: Odnesele je veter. Ta angleška fraza je naslov romana ameriške pisateljice Margaret Mitchell, pri nas znanega pod naslovom V VRTINCU.

maja 1917. Tu se je pa izkazalo, da bi v mrčavem dnevu in hladu mogoče našel pod Škabrijelom kakšen skedenj za nočitev, pa sem se pri svojih letih take možnosti, predvsem pa njenega iskanja, oplašil. Prikazni se povsod boje! Gone with the wind, doba pred šestdesetimi leti in mi starci iz nje smo postali prikazen.

29. maja 1978 ob desetih

Za enainšestdesetletnico fronte sem bil večeraj, 28. maja 1987, pri deseti maši na Sveti gori skupaj z Justo. Z vlakom in busom sva prišla do Gorice in peš mimo gostilne Oddih in prenočila – potem na goro in v jarke. Vse takratno, 27. maj in mi, ne sodi več dobro v ta čas. Gone with the wind! Pot se je le na pol posrečila. V Piran nisva prišla.

23. avgusta 1984

Še živ, pisec teh zapisov, star oseminosemdeset let, sedim na verandi svoje hiše v Velikih Laščah, ko se mrači, in predem spomine izpred sedeminšestdesetih let – pozni večer 23. avgusta 1917. Takrat je gruča mož, med njimi jaz, hodila na položaje Vrhdola pod Velikim hribom na Škabrijelu pri Gorici po cesti od taborišča na Slemniku pri gramozni jami. Skoz mil večer so donele melodije strumnih koračnic. Laška vojaška godba jih je igrala na Sveti gori v proslavo zmage, mi pa smo tiho, vsak svojih misli, hodili negotovosti naproti. Nedoumljivo daleč je vse to. V svojem življenju sem nekje bral ali slišal, da je tisti vojaški godbi na Sveti gori dirigiral mladi Arturo Toscanini.

Dne 2. septembra 1917 je v mraku odhajala iz postojank Vrhdola gruča mož, med njimi jaz, lahko ranjeni. Po čudežni usodi smo se vračali v svet iz pekla na Škabrijelu v enajsti soški bitki. Po cesti mimo Ravnice, počivali smo pri koritu blizu gostilne pri Slovencu. Po skali je solzila po kapljicah voda. Tu sta se odžejala človek in žival. Pod nami se je svetlikalo bojišče v svetlobnih raketah: belo, rdeče, zeleno, in se pripravljalo na jutri. Mi smo bili rešeni.

SPOMINI NA SOŠKO FRONTO¹⁷

V prvi svetovni vojni leta 1917 so bili stebri spodnje soške fronte Grmada (kota 223) nad Devinom, Škabrijel, Sveta gora (kota 682) nad Gorico in Mengore (kota 588) nad Sveto Lucijo pri Tolminu, za avstrijsko obrambo in laške napadalce ključni položaji,

prek katerih sta maja in avgusta 1917 z vso silo takrat razpoložljivih vojnih moči vihrali deseta in enajsta soška bitka. Za te položaje so se bili hudi boji, ki so se jih udeleževale številne divizije na obeh straneh z uporabo vseh takrat razpoložljivih orožij, od pušk, strojnic, ročnih bomb, min, metalcev ognja do topništva, poljske in težke artilerije z minskimi, zažigalnimi in plinskimi izstrelki vseh kalibrov. Vzdržljivost človeka v jarkih pa je bila preizkušnja. Po gorah nad Gorico je potekala fronta, ko je avgusta leta 1916 padla Gorica in so se avstrijske postojanke utrdile nad mestom na južnem pobočju Škabrijela in Svete gore in z velikimi izgubami vzdržale ta odsek pred močnimi napadi italijanskih divizij do preboja pri Kobaridu oktobra 1917.¹⁸

Petinštirideset let pozneje sedim na razgledni verandi hotela Kekec na Katarini in ob prebiranju svojih vtisov iz tistih davnih dni podoživljam takratno pošastno dogajanje.

V mladostni nerodnosti sem se bil zameril neki visoki inšpekciji iz graške korpusne komande. Ni minilo štirinajst dni, ko so mi izročili potno potrdilo za posamezno potovanje na bojišče. V Ljubljani, ki je bila takrat še prav majhno provincijsko mesto, sem dobil potni nalog za vožnjo čez Jesenice do Svete Lucije. Sam sem sedel v nočnem polvlaku od Bohinjske Bistrice, ki je z nekaj vozniki drvel skozi temne predore in galerije po Baški grapi proti Sveti Luciji (danes Most na Soči), ki je bila zadnja postaja. Polnoč je bila, ko sem kot edini potnik stopil iz edinega vagona, ki ga je lokomotiva pripeljala pred na pol podrto postajo skoraj tik za bojiščem. Medlo je brlela leščerba v zaplankani, zasilni pisarni odpravnega oficirja na postaji. Poučil me je, kako pridem v Čepovan: po cesti mimo podvoza pod železnico takoj za postajo, pa ne morem zgrešiti. Nič kaj lahko nisem prišel v temi iz blodnjaka barak okrog postaje. Potem po cesti ni bilo kam zaiti, ko sem hodil svojo samotno pot. Tekle so ure nočne hoje. Bog vedi, kaj sem mislil, kje sem hodil v mislih? Danilo se je, ko sem prišel do Vrat, do kraja, kjer se cesta s severnega pobočja Banjšic pravokotno obrne skoz skalnat preduh v zgornjo čepovansko dolinico, imenovano Vrata. Naredilo se je jasno jutro in v zgodnjem soncu so se svetili zeleni visoki hribi in globoke zelene doline. Kod neki hodim? sem se spraševal. Povsod je bilo

polno vojaštva, vse prebivalce pa so zaradi bližine bojišča izselili.

Še po petdesetih letih, leta 1967, sem našel in spoznal hiše, v katerih sem se takrat oglasil; zavestno sem spet hodil po takratnih stopinjah mladega enaindvajsetletnika, zdaj pri enainsedemdesetih letih. Tokrat so me pozdravljali domačini, takrat straže, mule in njihovi strežaji. Tu sem torej prenočil v nekdanji šoli – ob petdesetletnici sem jo spoznal – v oficirski oskrbovalnici, in počival 5. maja do poznega popoldneva, ko sem dobil navodilo o poti do polkovne komande v Ravnici, vasi za Škabrijelom. Hodil sem sam po pešpoti čez opustošeno, rjavo in skalovito pokrajino. Pred menoj so bile tri gore, Škabrijel, Sabotin in Sveta gora, in nizzdol mimo zapuščene domačije – dosti desetletij pozneje sem v njej našel domačinko osemdesetletnico, takrat mlado begunko nekje na Štajerskem – proti beli cesti in koritu ob njej. Tam smo se odžejali, človek in žival. Danes je korito suho, samo še spomin. Zapuščena vas, polna mul in vojakov, na njenem koncu, ob vaškem napajališču z živo vodo, v zavetju visoke skale, je bila v baraki polkovna komanda. Kot kaznjenca – vsak, ki so ga samega poslali, je bil to – me niso veselo sprejeli, temveč so me takoj poslali zares v jarke. Prevzel me je kažipot in me vodil mimo Vratc; tam pride cesta čez Kromberg na južno pobočje Škabrijela in po tem pobočju teče počez skoraj do Prevale, kjer je bila četa, ki sem ji bil dodeljen.

Drugi dan (5. maja) popoldne sem na poti proti Ravnici, kjer je bila komanda 87. polka, sedel na planici pred vasio in gledal trojico: Škabrijel, Sveto goro in Sabotin za njima. Bil je to nenavaden pogled za fanta iz zelene Štajerske, kjer sem bil še prejšnji dan. Ampak kljub temu sem skoraj vse to, kar danes vem, zaznal šele dosti let pozneje, dodobra pa šele, ko sem v svobodi, s kolesom ali peš, nekajkrat prehodil ta pota. V Čepovanu sem do popoldneva počival v oficirski oskrbovalnici, kjer sem dobil navodilo za pot do divizije v Nemcih na Trnovski planoti. Popoldne sem hodil

po strmi cesti iz Čepovana v Lokve, ves čas v soncu med bohotnim zelenjem tistih krajev. Pri diviziji me je prevzel ordonanc in me vodil skozi temne smrekove gozdove proti raztreseni vasi na kraški jasi – proti Voglarjem.

Tu je vse kamnito, sivo grmičje, malo drevja. Na južnem koncu vasi Ravnica, nedaleč od napajališča, se od kolovoza vzdiguje strmo odsekana visoka skala. Ob njo naslonjena je bila baraka polkovne komande. Nič kaj prijazno me niso sprejeli zaradi spremnega poročila. Za kazen so me dodelili pehoti, čeprav sem bil opravil nekajmesečni tečaj strojnih pušk. Pred nočjo me je polkovni ordonanc odpeljal čez Kromberg in po kolovozu čez južno pobočje Škabrijela k moji enoti v strelskih jarkih, kakšnih dvesto do tristo metrov pod cestnim razcepom na Prevali, na majhni planoti, kjer sem naletel na sošolce iz celjske gimnazije. Tu so bili Vladi Kolšek, Jože Praznik, Zdolšek, Jože Ludvig, žal danes že vsi rajni, le Zdolšek morda še živi kje v begunstvu v svetu. Kot župnik v Šmartnem na Pohorju je leta 1945 odšel na Koroško. Tako smo v dobri tovarišiji in v mladostni razigranosti pozabili na vse, tudi na okolje.

Nad nami je bil skaloviti Škabrijel, proti zahodu Sveta gora in Kuk, pod nami proti zahodu soška dolina, vidna tja do Plav. Ob bistri, svetlo modri Soči na svetogorski strani bela cesta, na sabotinski železnica in njen solkanski most, ki mu je bil razstreljen srednji lok. Nad njo strmo skaloviti Sabotin, po vsem grebenu ves razrit in preluknjan za položaje italijanskih opazovalcev topništva. Proti jugu belo zidovje in strehe zapuščene mesta Gorice daleč do Oslavja in Podgore, še naprej bleščeči pasovi Soče in nad njimi strma pobočja Krasa.

Opis okolja, razgledi, potek bojišča in dela

Avstrijski strelski jarki so potekali od našega položaja proti vzhodu pod pobočjem, kolovozom, nato pa v velikem loku nad Kramarico, osamljeno kmetijo v tem delu Škabrijela proti Katarini, kjer stoji zdaj Ke-

¹⁷ Ti spomini so deloma vpisani v dnevnike, deloma pa na posebne liste, ko se je Karel Jagodič že odločil, da bo napisal obširnejši članek o soški fronti. Iz posameznih poskusov je odbranih nekaj posebno značilnih odlomkov.

¹⁸ Besedilo je povzeto po članku dr. Jaka Prešerna OKROG KRNA IN PREBOJ PRI KOBARIDU v Planinskem vestniku 51/129, 166, 59/177.

kec, dom Planinskega društva, proti zahodu pa čez trnovsko cesto na Prevalo, kjer se odcepi pot proti Čepovanu, in poševno po pobočju Svete gore čez Skalnico proti Kuku. Ponekod so še danes vidni, deloma s kamenjem zasuti, s travo, z grmovjem in robidovjem porasli položaji. Posebno dobro je viden ves njihov sistem. Smeri so navedene približno, kolikor smo jim sledili z lastnih položajev, ker se ni smel nihče ganiti iz svoje enote.

Opis kavern

Tik pod nami proti jugu so tekli laški položaji, ponekod precej odmaknjeni, drugod pa zelo blizu, kakor je pač narekovalo zemljišče, da je bilo kar najboljše čelno in bočno zavarovanje. Nad robom planotice, kjer je tekel položaj naše enote, se je svet – porasel z akacijev goščo – precej ostro spuščal proti kolovozu, ki je držal s Prevale proti Kramarici, tako da laške postojanke od nas ni bilo videti. Jarki so bili vsekani v skalo in sorazmerno ozki, tako da se je v njih mogel gibati po en vojak z vso opremo. Po poteku so bili prilagojeni terenu. Na vsakih nekaj metrov so bili zavarovani s širšo ali ožjo traverzo. Te so delale v jarkih kolikor mogoče pravokotne ogle. Tako se je vsako premikanje v jarku prikrilo, ker je ob eni stranici traverze stalo le nekaj mož, s tem pa je bila dosežena večja varnost pri obstreljevanju.

Veliko varstva so dajale tudi kaverne. To so bili hodniki, skopani globoko pod zemljo, z enim ali dvema izhodom. Na najnižji točki pod zemljo je bil hodnik razširjen, tako da je nastal večji prostor za pograde. Rudarji so bili iskani strokovnjaki za kopanje kavern. V naši enoti je bila velika kaverna, v kateri je bilo prostora za ves vod – petdeset mož – imenovana Auf biks, čič, poleg nje pa še nekaj manjših. Taki utrjeni položaji so tekli od morja do švicarskih gor, eni boljši, drugi slabši. Proti nasprotniku je bil nasut izkop na robu jarka. V vse okope so bili v krajših presledkih zasidrani jekleni ščiti 70×40 cm, ki so imeli v sredi vdelano strelno lino s pokrovom. Vsak član posadke je imel svojo strelno lino. Tu so bila tudi stalna stražarska mesta. Kakšnih pet do deset metrov pred jarki je potekala še žična pregrada v širini poldruga metra do dveh metrov in ravno tako visoka iz bodeče žice. Posamezni, bolj izpostavljeni deli položajev so bili poleg tega okrepljeni še s tako imenovanimi španskimi

jezdci. To so bile lesene koze, preprežene z bodečo žico. Poleg straž v jarkih so bile ponekod pred jarki ponoči še prednje straže. Zvezne patrulje, sestavljene iz vojakov, so vsako uro vzdrževale zvezo med prednjimi stražami. Prednja straža pred našimi položaji je bila na skalni rebri nad akacijev goščo. Sosednja prednja straža je bila nekje pri Kramarici. Na zahodni strani ni bilo prednje straže, ker je bil svet močno nagnjen in zaraščen. Naša straža je imela tam le izpostavljeno stražarsko mesto. Vsa trdnjava je bila tako le nekaj mesecev stara postojanka. Po hrano, strelivo in druge potrebščine, ki jih je komandant zahteval, smo hodili vsako noč k cesti na Prevali. Tja je vse prinesla kolona mož iz etape pri Voglarjih na mulah ali konjičkih.

Iz dneva v dan se nam je močnejše oglašalo italijansko topništvo in preizkušalo cilje, dokler se ni 12. maja ob štirih popoldne začela *deseta italijanska ofenziva* s strahotnim in nepretrganim topovskim obstreljevanjem avstrijskih postojank. Z grebena Sabotina je kar žarelo od ognja bruhajočih topov. Vsa Sveta gora se je zakrila v temno meglo eksplozij. Žvižgalo je, se bliskalo in pokalo. Poskrili smo se v kaverne in čakali. Naša kaverna je bila globoka in varnost v nji od zgoraj popolna, le oster zadetek vhoda ali izhoda bi mogel biti nevaren.

Mlad fant je neutrudno vlekel meh in imeli smo še vsega dosti. Leščerbe so brlele v temi pod zemljo, nad nami pa je v svetlem dnevu prežala smrt. Zveze z zaledjem ni bilo več, tako da se je 14. maja že oglasila stiska z vodo.

Napad se je začel ta dan opoldne. V strmi Kramarici smo zagledali čelne valove v strelcih, ki pa so obtičali v čelnem in bočnem ognju naših strojnic in pušk. Napadi so trajali do treh popoldne in so se proti večeru med gromom in strelami nevihte obnovili, pa tudi tokrat brez uspeha.

Ob dveh ponoči smo trije tovariši s celjske gimnazije stali na prednji straži na skalnem pomolu nad akacijev goščo nad kolovozom s Prevale proti Kramarici. Bila je popolna tihota svetle in mile pomladne noči. V dolini pod Sveto goro se je svetlikalo vodovje Soče, glasila se je drobna človekova pesem. Zdelo se je, kakor da vsi, ki tičijo na obeh straneh v postojankah, poslušajo nočni mir nad vojno pokrajino. Ta noč je bila nekaj posebnega in

še danes je v meni njena živa slika. Bila pa je samo zatišje pred nevihto.

Dne 15. maja smo ob najlepšem majskem dnevu spet čepeli v zaklonih v deloma zasutih jarkih in se veselili svetlega dneva, le Sveta gora in sosednji Kuk sta bila v popolnem mraku. Topniški ogenj pri Plavéh je še trajal in je bil namenjen Kuku in Sveti gori. Pri nas je bil mir. Vmes in v presledkih so se eni in drugi ukvarjali s popraviljanjem, širjenjem ali izboljševanjem strelskih jarkov in kavern, hodili na straže in prednje straže, prinašali hrano in strelivo in si našli tudi zabavo s petjem in godbo, kartanjem in šalo. Življenje v jarkih se je gibalo le od mraka do zore, čez dan je bila vsa sivkasto rjava pokrajina kakor izumrla, da je imel opazovalec pri svetlem dnevu dojem neresnice.

Dne 20. maja smo zvedeli, da so avstrijske postojanke na Kuku zavzeli Lahi. Ves ta dan je bila Sveta gora v stalnem topniškem ognju in od cerkve in samostana ni ostal kamen na kamnu. Nato je sledil napad pehote, ki pa je bil odbit z groznimi izgubami na obeh straneh.

Dne 28. junija ob eni zjutraj napad na italijansko stražo. Praporščaka Šestan in Umek. Umek, doma iz Brežic, je zaslišal šepet, domneval, da je laška straža, in bržkone iz strahu vrgel ročno granato. Naša straža ga je ranjenega prinesla nazaj na postojanko, od koder so ga odpremili v divizijsko bolnišnico na Kalu, kjer je umrl, ker mu je bomba raztrgala hrbet in pljuča.

Dne 29. junija smo se zamenjali v bataljonu in odšli za Škabrijel v rezervo.

Prve dni julija sem bil določen za brigadnega opazovalca na koti 661 vzhodno od Kala. Za nekaj dni so nas poslali v Voglarje na počitek in po novo opremo. Čez Prevalo se je videlo daleč v italijansko zaledje, kjer se je že pripravljala enajsta soška bitka.

Dne 1. avgusta zvečer sem napravil lep sprehod do pokopališča v Ravnici. Sveži grobovi, novi križi z novimi imeni, vsi iz desete bitke, zdaj še novi, sčasoma bodo vsi prerasli s travo, pozabljeni in tudi junaki med njimi. Samo velik križ bo poznim rodovom znanil: Tu je veliko grobišče. Ko sem leta 1957 obiskal te kraje, sem na opuščenem pokopališču res našel le še samevajoč kamnit pokopališki križ. Njegova senca pada vsako popoldne čez izravnane grobove. Na njem je še težko berljivo avstrijsko geslo, obraslo z br-

šljanom, napisano v latinščini: Za neločljivo in nedeljivo domovino! In pod njim v nemščini: Ne pozabite dragih rajnih! Menda so Italijani kosti pobrali in jih odnesli v kostnico v Oslavje, grobove pa zravnali, da je spet travnik kakor svoj čas.

Potem smo šli po stopnicah proti koti 408 in gledali v sovražno deželo, od koder je pihal vlažno topel južni veter, ki nas je zasanjal. Daleč spodaj se je vzdignila svetlobna raketa. Ob cesti pred Ravnico je bilo v akacijevi gošči taborišče barak. Zdaj je tam majhen kamnolom. Tu smo počivali in dobili redno preskrbo, prepričani, da postojanke ne more doseči italijansko topništvo.

Dne 7. avgusta je treščila zažigalna granata v barako, polno spečih vojakov. V trenutku je zagorelo z velikim plamenom.

V kočljivi avstrijski položaj je posegla avstrijska množična topovska obramba in drobila napade na pobočju Skalnice, Svete gore. Sveta gora je bila zavita v temen oblak dima, ki se je počasi spuščal v dolino k Soči. Deber med Sabotinom in Sveto goro je odmevala od prasketanja žarečih šrapnelov, ki so se razletavali v zraku. Uporabljali so tudi plinske bombe. Tovariša Kurbusa so zastrupljenega odpeljali.

V bitki za Kuk je padel italijanski general Gonzaga. Na gori so mu postavili mavzolej iz dragocenih mozaikov. Po padcu Kuka je italijanska vojska v naglici zgradila vojaško cesto z odcepom blizu Plav za dovoz gradiva in streliva za napad na Sveto goro in Škabrijel. Ob poti, kakšne pol ure od Svete gore, je stal obelisk z napisom: Sacra zona del Vodice.

V torek, 17. avgusta, se je ob dveh popoldne začela *enajsta soška ofenziva*. Našo četo je zatekla v prvi rezervi v taborišču nad Slemenom ob trnovski cesti (od Ravnice proti kolenu te ceste Vrh Dola) na severnem pobočju Škabrijela. Laško topovsko obstreľjevanje je bilo namenjeno predvsem Sveti gori. Sledili so dnevi stalne pripravljenosti. V noči na 23. avgust je padla Sveta gora in nam je bila odkazana postojanka na Škabrijelu pred veliko kaverno. Vhod še obstaja Vrh Dola.

Nad ostrim kolenom trnovske ceste, kjer kolovoz zavije na zahodno pobočje gore proti sedlu Prevali in se odcepi od ceste na Veliki hrib, smo korakali te noči po trnovski cesti v nove postojanke. Vrh Svete gore je igrala

laška vojaška godba strumne koračnice za proslavo zmage. Ob svitanju smo začeli doumevati, da smo na kraju, ki je izpostavljen čelnemu in bočnemu ognju italijanskega topništva, da naša naloga bočnega kritja položajev proti Zagorju ne bo lahka. Globoka kaverna za hrbtom je bila edina tolažba ob tem neprijetnem spoznanju. Po padcu Svete gore je teklo bojišče od naše postojanke težkih strojnih pušk proti jugozahodu po grebenu Škabrijela čez Veliki hrib nekam proti vrhu gore, proti severozahodu pa je naravnost sekalo grgarsko kotlino proti vasi Zagorje, se tam obrnilo proti spodnji čepovanski dolini, jo presekalo in se nadaljevalo čez Lokavec na Banjšico nekje pri Kalu, v dolini Soče spet skupaj s starim bojiščem pred padcem Svete gore.

To je znanje, ki smo ga imeli takrat, neposredno po dogajanju na Škabrijelu v tistih bridkih poznoletnih dnevih. Po padcu Svete gore se je laški napad obrnil proti Škabrijelu, ki je kot osrednji steber stal na spodnjem soškem bojišču med Grmado nad Devinom in Mengoro pri Sveti Luciji. Iz vseh smeri je italijansko topništvo vseh kalibrov obstreljevalo goro neprenehoma noč in dan, predvsem pa greben Velikega hriba, in redčilo že tako pičlo zasedene položaje, ki so bili na Sveti gori kakor na dlani. Vrstili so se napadi in nasprotni napadi in z njimi se je ves čas menjaval potek bojne črte na grebenu gore. Avstrijski pisatelj Fritz Weber, takrat nadporočnik, je v svoji knjigi *Das Ende einer Armee* (Konec neke armade) zapisal: »Po strahotnih izgubah na obeh straneh je padla Sveta gora. Poleg nje, malo niže, stoji večnega spomina vredni Škabrijel. Vsaka ura je razbijala bataljone. Kdor ni obležal v kamniti puščavi, je bil razvalina za vse življenje. Ko bodo pozabljeni že vsi grobovi soških bitk, bo ta spomenik evropskega junaštva še pričal o tistih časih. Za šestnajst metrov so znižale trdo skalovje gore italijanske granate. Sto tisoč mož je napadalo to goro, 56 bataljonov je žrtvovala obramba. Vendar je Škabrijel zdržal.«

V naši četi je bila komanda našega bataljona VI/87. Mimo velike kaverne Vrh Dola so se gibale vse rezervne čete, ki so posegale v boj za goro. Vsako noč so prihajali novi bataljoni, ki so jih čez dan pripeljali iz zaledja, največ z Madžarskega, pozneje tudi 87. regiment. Bili so kakor na tarči. Noč za nočjo

jih je naš izredno živahni in nasmejani tovariš Ivica Šestan vodil na greben Velikega hriba, da si je tam vsak našel v skalovju kritje, kakor je pač mogel, ker z dnom so se spet razplamele napadi in topovsko obstreljevanje. Bili so kakor na tarči. Kar je danes pripeljal, je bilo jutri že mrtvo ali ranjeno. Zdesetkane čete se niso vračale. Njihove ostanke so v prihodnji noči spopolnile nove. Samo ranjenci so prihajali živi iz tega pekla na gori. Sam ni bil ranjen. Ampak ob vsakem odhodu sredi noči nas je izpod globoko poveznjene jeklene čelade pozdravljali drobní, resni obraz Ivce, ker je samo on mogel slutiti, kaj čaka na Velikem hribu njega in te ljudi. Proti jutru se je onemogel vračal in raportiral komandantu. Pri bataljonu je bil nadštevilni oficir, zato je moral zapovrstjo opravljati to težko in nevarno službo. Takrat je preživel in za svoja dejanja dobil zlato odlikovanje za hrabrost. To ga je za vselej oprostilo službe na bojišču, tako da je bilo s tem zanj tudi konec vojne. Doštudiral je pravo in pozneje je bil v Mariboru pri dr. Lipoldu odvetniški koncipient. Delal je pri aviatiki in dobrih deset let kasneje, jeseni 1929, je kot tajnik aerokluba v Mariboru ob neki slovesnosti na letalskem mitingu v lupingu priletel prenzko in strmoglavil. Doma je bil iz Središča ob Dravi. Tudi žalostna človeška usoda. Soščolci Kolšek, Praznik, Ludvig, Kurbus so se vrnili iz vojne.

Večer se je že spuščal, noč je nastopala pospešeno zaradi dima, ki je pobočje pod nami zavijal v temo. Tako se je zvečerilo tudi 23. avgusta 1917, ko sem ob svoji četi v grmovju pod cesto na Sleme pod Škabrijelom čakal na povelje za odhod na nove položaje, na Vrh Dola, malo nad ovinkom ceste proti Prevali.

Dne 26. avgusta ob zori smo z bočnim ognjem odbili čelni napad italijanske pehote iz Grgarja proti Zagorju. Nič pod nami se ni več ganilo. Vsi, ki so preživeli, so si našli kritje. Tedaj je izza grma vstal postaven fant, si naložil na pleča ranjenega tovariša in z njim odkorakal ob koruzni njivi proti Grgarju. Veliko oči ga je videlo, pa noben strel ni počil. Nekaj dni prej smo ob zori gledali napad italijanske konjenice mimo Britofa proti spodnji čepovanski dolini. Niti en jezdec se ni vrnil. Vpis z dne 31. avgusta v dnevniku pravi, kakšne so strahote vojne, ki pošilja ljudi v klavnico na gori. Naročeno nam je bilo zdržati za vsako ceno do zadnjega moža!

Do 2. septembra 1917 sem Vrh Dola s tovarišijo preživiljal bridke in nevarne dni. Koprneč smo čakali, kdaj bomo že rešeni. Med obstreljevanjem smo čepeli v kavernah, le ob napadu smo zasedli položaje za strojnimi. Pehota je bila izpostavljena na prostem in je imela hude izgube.

Laška nočna patrulja je na cesti pod našo kaverno izstrelila železno cev, kakšnih pet do šest centimetrov debelo in en meter dolgo. Polno ekrazita; vidno se je vrtela v zraku, padla pred vhod v kaverno in tu povzročila, da so ljudje pobegnili v zaklonišče. Na poti iz rova so me ljudje na begu podrli, in ko sem padel na hrbet, me je v lice zadel drobec železnega izstrelka, droben kot kaša, in mi obtičal v desni lični kosti. Še danes je v meni v čeljusti kot zarastlina. Po takratnih dogodkih okrog nas, od 23. avgusta do 2. septembra, na položaju Vrh Dola je čudež, da sem ostal živ.

Ko je kasno zvečer istega dne (2. septembra) kakšnih trideset mož, lažje ranjenih, počivalo ob koritu ob cesti proti Trnovemu in se je pod nami svetlikalo bojišče, se je meni, morda pa tudi drugim, v tistem milem poznopoletnem večeru ob tem svetlikanju prebijalo do zavesti spoznanje, da smo se s svojimi ranami rešili pohabe ali smrti. Lahka rana na licu, ki bi bila le majčkeno bolj stran lahko smrtna ali huda, me je potegnila iz pekla.

Moj tovariš, dunajski študent, poročnik Mayer, metalec min, je bil z istim izstrelkom ranjen v trebuh; ves dan 2. septembra je krvavel v kaverni Vrh Dola zraven mene in do večera izkrvavel, ker zdravniška pomoč ni mogla priti zaradi vidljivosti. Koliko takih je bilo v tistih dneh! Na Velikem hribu sta ostala sošolca Arko Videnšek iz Celja in Ančka Majer iz Šoštanja. Spoznanje meje med biti in ne biti me takrat ni mučilo, ker smo se v tem gibali vsi množično. Tako spoznanje pride kasneje, ko dogajanje mine.

Ob počivanju pri koritu nad Ravnico se je proti bojišču pomikala vrsta novih rezerv, ves živež za moštvo na položajih in strelivo na hrbtih mul ali konjičkov. Vse to gibanje je teklo ne glede na neznansko skoraj tiho, neopazno, le pri mimoidočih si zaslišal korak ali peket kopita na trdi cesti. Pred njimi se je greben Škabrijela svetlikal proti Prevali od svetlobnih raket in posameznih eksplozij topovskih izstrelkov. Slišati je bilo pokanje

ročnih granat, strele in odmeve drobnih prask med patruljami. Enajsta soška bitka, ki se je 17. avgusta 1917 začela z ubijajočo laško kanonado na naše postojanke in so se za njo štirinajst dni vrstili množični bridki napadi z delnimi uspehi, je pojemala. Za gručo mož ob koritu, ki so prišli z lažjimi ranami iz tega štirinajstdnevnega pekla, pa je minila. Kmalu nad koritom ob cesti je osamljena hiša, pri kateri se odcepi od bele ceste na levo navkreber kolovoz, pozneje pešpot na Trnovsko planoto na Voglarje, kjer je bila etapa takratnega celjskega pešpolka 87. Molče smo hodili to nočno pot vsak svojih misli.

V ranem jutru smo ostali na planini na južnem robu pred vasjo, od koder je pogled na Škabrijel in Sveto goro in čez Prevalo med njima na Sabotin, tostran njih pa na vasi Ravnica in Grgar in Britof v dolini. Vojno dogajanje je bilo že daleč. Skoz gozdove je šla pot v Nemce, v divizijsko bolnišnico na Kalu. Kolona mož je stopala po kamniti, čisto ozki poti, od korita ob cesti proti vasi Voglarje v Trnovskem gozdu, kjer je bila postojanka 87. celjskega polka za oskrbo oddelkov v jarkih, od ondi pa čez Lokve, Turski Klanec in menda čez Male Lazne in čez Smrekovo drago z gozdno železnico nekje mimo Črnega vrha in nad Hotedrščo v Logatec v vojaško bolnišnico. Bil sem sam med tovariši iste usode in nič ne vem, kako smo prišli do bolnišnice. Spal sem od lakote in neprespanih noči, noč in dan, in se prebudil šele prihodnji dan na Mali Lazni na vozičku gozdne železnice, ki je drvel nizdol proti Logatcu. Kljub povpraševanju še do danes nisem mogel natančno ugotoviti trase tedanje gozdne železnice, ki je skrbela za dovoz hrane in drugega z logaške planote in za odvoz ranjenecv.

Po posredovanju slovenskega narednika sem dobil prostor v sanitetnem vlaku, ki me je potegnil v Varaždin, kjer smo po dolgem, zelo dolgem času spet prišli do krepke hrane, saj smo bili v ogrski polovici monarhije, kjer je doma žito. Tako se je zame zaenkrat končalo tisto, kar se je začelo spomladi leta 1917 na strelišču v Celju za Starim gradom.

Enajsta soška bitka se je končala, ne da bi Lahi zavzeli Škabrijel. Postojanka strojnic Vrh Dola je bila izredno pomembna. Če bi jo bili Lahi uničili, bi imeli prosto pot po Idriji v Logatec in Ljubljano in bi bila naša usoda čisto drugačna. Pa ni padla, vzdržali

so junaški močje, vrh tega je prišel nemški sunek prek Vršiča, tako da so se Italijani ustavili šele na Piavi.

Zdaj skoraj vsako leto romam na svoje bojišče v spremstvu svoje žene, ki meni, da obiskujem svojo mladost. Na Sveti gori, ki je spet naša, pa se poklonim spominu padlih tovarišev in vseh, ki so morali tu pustiti življenje.

TRETJIČ NA FRONTO

In še tretjič sem moral na fronto – leta 1918 – spet v Južne Tirole. Dne 14. junija 1918 smo tri dni v deževju vedrili pod šotori v gozdičih pri kraju Mezsa Selva nad Asso in čakali na alarm za napad. Drugo jutro se je z dnem začela bitka pri vasi Canove. Bilo je zadnje veliko dejanje omagajoče Avstro-Ogrske. Od hribov v Švici do morja pri Grmadi nad Tržičem pri Trstu je strašno pokalo. Vse so stavili na kokco, pa se jim ni posrečilo. To je bilo jasno že ob devetih dopoldne. Tisto jutro sem bil prav blizu svojega konca, pa sem bil le malo ranjen. Mojega fanta Franza Orbitscha pa je hudo zadelo. Nisva se več videla, čeprav je ostal živ.

Angleži, naši nasprotniki, so se divje branili na pobočju Monte Lemerleja in zmagali. Takrat je bilo vsem jasno, da je Avstrija vojno izgubila. – Stal sem nad kanjonom Assa na leseni verandi divizijske ambulante in poslušal bobnenje angleškega obrambnega ognja na naš napad. Drobec šrapnela mi je preprepal plašč in me zadel v laket leve roke, pa ni bila krvava. Ko sem si malo opomogel od strahu, sem se vrnil na položaj. Pod večer sem z majhne vzpetine iz rezervnih jarkov z daljnogledom gledal obširno polje pod seboj, posejano z mrliči in ranjenci zadnje avstrijske ofenzive. Množice so bile utrujene in slabo hranjene, pa so obtičale že v prvem nasprotnikovem ognju.

Po polomu ofenzive 15. junija 1918 je bilo v barakah kar lepo življenje. Dne 7. avgusta 1918 sem odšel iz rezerve iz dnevnih jarkov nad Asso na nočne položaje, ki so bili čez dan prazni. Povedali so mi, da pojdem prihodnji dan v Trient/Trento urit moštvo. V milem in tihem večernem somraku sem vodil pol čete strojnih pušk (štiri cevi) v nočne jarke za prvimi jarki ob cesti pri Canoveju. Naša kaverna je bila malo pod zemljo ob cesti. Bila je temna noč, ko se je opolnoči

med topniškim ognjem začel angleški napad. Vdrli so na položaje pred menoj, in še preden smo se zavedeli, kaj se dogaja, smo bili že obkoljeni in tudi ujeti, kdor ni bil mrtev, kar cela stotnija. Stražo pred kaverno so po tihem likvidirali; z naperjenim revolverjem je stopil angleški vojak v kaverno: Roke kvišku! Moj revolver je bil obešen na tramu. Pograbil me je in me odpeljal po svetlem traku, ki ga je bil s svojega položaja vlekel za seboj, da je vedel, kod nazaj. – Medtem se je razbesnel topniški dvoboj, da so sipali na nas granate eni in drugi. Pošastno je bilo beganje med življenjem in smrtjo ob pokanju šrapnelov in bliskanju granat. Nagonsko smo iskali rešitev. V luči tega ognja smo begali, padali iz ene granatne jame v drugo proti angleškim položajem na Monte Lemerleju. Dobil sem le prasko na nogi in se v jutranjem svitu 9. avgusta 1918 znašel na bataljonski angleški komandi. Ni mi bilo niti dvaindvajset let.

Poleg mene se je pojavil Franc Hajnšek, učitelj iz Hajskega pri Veliki Pristavi. Leta 1914 o počitnicah sva se razšla na kegljišču v Šmarju pri Jelšah.

V vročem dnevu, utrujen od naporne poti, prečute noči, razburjenja, duševno in telesno zmlet, sem nekje ob žični ograji vojaškega taborišča blizu mesta Thiene v zgornji Italiji trdno spal in se prebudil ves premočen od potu. Zvečer sem se v topli kopeli opral. Bil sem angleški ujetnik – nič več človek, le številka! Angleški vojak mi je z roke snel očetov prstan.

Kdor bo prebil, bo ali pa bo zmlet. Nikjer ni opore v množici okoli, povsem sam si, samo duhovno si še vezan na ta svet. Kako daleč je bila takrat zidanica in moja mama v njej! Cele tri mesece ni dobila od mene glasu, le obvestilo komande, da sem pogršen in najbrž ujet. Moj kovček je prinesel domačin Karner, ki je bil v mojem vodu. Kako je moralo biti mami hudo.

Bilo nas je precej, ki smo šli na pot v ujetništvo v Angliji. Čez zgornjo Italijo, ob italijanski in francoski rivieri do Marseilla in čez Francijo v Le Havre. Neke noči med 2. in 9. septembrom 1918 nas je majhna poštna barka prepeljala med življenjem in smrtjo mimo nemških podmornic, ki jih je mrgolelo v Rokavskem prelivu, iz Le Havra do jutra srečno v Southampton, kjer nas je pozdravil krasen jesenski dan. Poleg mene je čepel v prtljajniku carigrajski Dubrovčan Jozef Ra-

deglija; spodaj je bilo zaradi nemirnega morja hudo. Vojna je bila za nami in preživeli smo jo. Potem smo bili premeščeni v srednjo Anglijo v Donington Hall. Gradč kot osrednja stavba je bil obdan z žično ograjo. Gibati smo se smeli samo za njo. V velikem parku so bile barake za moštvo, tudi obdane z žično ograjo. Oče Čarman iz Hoste pri Škofji Loki je bil v Ameriki in je znal angleško. Straža mu je dovolila, da se je prosto gibal. V parku je pobiral suhe veje in nam jih metal čez žico, da smo kurili v kaminu. Po vojni sem ga srečal na sodišču v Ljubljani, ko sem bil zapisnikar pri neki porotni razpravi, on pa porotnik. Pozneje je bil tast mojega svaka. Kako je svet majhen!

Hrana je bila dobra, le pičla, da sem bil lačen. Posebno odličen je bil v modlih pečen kruh za vsakdanji obrok. Kadar smo dobili še košček masla in džem, sem ga pojedel za zajtrk. S Hajnškom sva nekje staknila star grah, pa nisva vedela, da ga je treba namakati. Ker se ni skuhal, sva pojedla kar trdega.

Imeli smo bralnico, učili smo se angleščine, študirali ali pa kartali. Bili smo skupaj z Nemci. Nihče med nami mladimi ni mogel takrat slutiti, da se podira stari svet. Še danes se in še dolgo se bo. Način sožitja se spreminja. Danes vem, da sem takrat v čisto tujem svetu dobil prve pojme o družbi in sožitju človeka s človekom. Moja doživetja so tekla v hitrem razvoju, ki ga je zares sprožila prva svetovna vojna.

Že 11. novembra 1918 ob enajstih ponoči nas je prebudil trobentač naše straže in z visokega stražarskega stolpa v žični ograji okrog taborišča naznanil: »War is over!« Vojne je bilo konec in verjetnost, da bomo živi prišli domov, je zrasla. Pa smo se šele čez debelo leto čez Francijo vrnili v Marseille. Dne 3. decembra 1919 sem prestopil domači

prag. Dopolnil sem šele triindvajset let, pa sem se čutil veliko starejšega. Nepričakovano sem stopil v hišo v Šmarju, kjer je takrat stanovala mama. Presenečena je objela sina, ki se je vrnil iz vojske. Po vsem, kar se je zgodilo od 15. aprila, ko sem odšel k vojakom, do 3. decembra 1919, je čudež, da sem preživel, to vem danes!

Leta 1938 sva z ženo Justo obiskala kraje, kjer sem prestajal grozote vojne. Pri vasi Canove blizu mesta Asiago, kjer sem bil ujet, je bila pozneje ovsena njiva. Vojaške ceste vse zaraščene s travo, da sva morala prevaliti skalo, da sem z avtom prišel mimo. V Cortini d'Ampezzo, ki je bil v vojni avstrijski, je bil tak neznosen duh po sintetičnem bencinu, da sva se odpeljala prenočevat na vzpetino. Tam sva obiskala samotni hrib Sasso di Stria. Italijani so imeli odlično utrjene položaje. Ves hrib prevrtan, da so mogli varno na vrh. Na vrhu je stal križ za padlim podporočnikom. V nepoškodovanih jarkih pa kupi kratkih škornjev. Na ženino vprašanje, zakaj so jih znosili sem, sem ji pojasnil, da so bile v njih človeške noge. Najbrž je bila postojanka zaplinjena. Povzpela sva se tudi na Marmolato (3304 metrov), po vojaški trasi, po kateri je tudi potekala bojna cona. Na robu ledenika sva počivala in si ogledovala strme stene, v katerih so imeli Avstrijci svoje kaverne. V njih so bili še ostanki slame, desk, kakšen gašperček za kurjavo. Ledenik pa je v dvajsetih letih izplaval kosti, od lobanj do manjših kosti žrtev, ki so tu doživele strahoten konec. Pri Missurini sva šla na Monte Piano, kjer je bilo med vojno bojišče. Jarek, nekaj metrov od jarka sovražnika, je bil še viden, kakor za spomin.

Naše življenje je potekalo v vojnah, premirjih in revolucijah. Hemingway imenuje ta rod: žrtvovana generacija. Pa vendar je bilo vredno živeti!

ANTONIJA JAGODIČ, MATI KARLA JAGODIČA, JE BILA ROJENA 20. MARCA 1860 V VOJNIKU PRI CELJU KOT HČI PREMOŽNEGA POSESTNIKA IN MESARJA. V HOTELU V RIMSKIH TOPLICAH SE JE IZUČILA KUHARSKIH IN SLAŠČICARSKIH UMETNIJ IN SE JULIJA 1894 POROČILA S KARLOM JAGODIČEM, ROJENIM 27. DECEMBRA 1861 V ŠMARJU PRI JELŠAH. V MLADIH LETIH SE JE IZUČIL ZA MESARJA, NAPRAVIL PA TUDI SADJARSKO IN VINARSKO ŠOLO V DUNAJSKEM NOVEM MESTU. SIN KAREL SE JIMA JE RODIL 24. NOVEMBRA 1896. LETA 1903 JE OČE ZASADIL ZGLEDEN VINOGRAD AMERIŠKIH SORT. VELIK NAD EN HEKTAR, VENDAR JE KRIZA LETA 1905 UNIČILA DOMAČIJO KAKOR VEČ DRUGIH. SLOVENSKI PISATELJ JANKO KAČ (1891-1952) V SOCIALNOZGODOVINSKEM ROMANU **MOLOH** (1963) NA PRIMER OPISUJE PROPAD POSESTVA MLAJŠE ANTONIJIJINE SESTRE, POROČENE SCHWAB, V SAVINJSKI DOLINI. ANTONIJI SE JE POSREČILO VINOGRAD REŠITI, OČETA PA JE GOSPODARSKA KATASTROFA TAKO STRLA, DA JE LETA 1908 UMRL. KO JE SINA KARLA ŠELE KOMAJ POSLAL V PRVO GIMNAZIJO V CELJE! VDOVA JE POTEM NAJELA HIŠO V ZADRŽAH, ODPRLA GOSTILNO IN V NJI VNOVČEVALA SVOJ PRIDELEK, OBENEM PA ŠOLALA IN VZGAJALA MUHASTEGA, SAMOVOLJNEGA IN RAZVAJENEGA SINA KARLA. BILA JE ZELO STROGA, NIKOLI SE NI SMEJALA IN TUDI SINOVIH USPEHOV NI NIKOLI POHVALILA. NA ZUNAJ TUDI NI KAZALA LJUBEZNI DO NJEGA, VENDAR STA BILA ZELO NAVEZANA DRUG NA DRUGEGA. SIN II JE, KAKOR JE RAZBRATI IZ ZAPISKOV, REKEL »MATER OPTIMA« (NAJBOLJŠA MATI). SLIKA JE IZ LETA 1898, POSNETA JE BILA V GLEICHENBERGU.

ANTONIJA JAGODIČ NA SLIKI IZ LETA 1916. SE PRAVI IZ OBDOBJA, O KATEREM
PRIPOVEDUJEJO SINOVI SPOMINI IN PISMA. SVETOVNO VOJNO JE PREŽIVLJALA V
NAJETI HIŠICI V ŠMARJU PRI JELŠAH.

JUSTINA KRAMAR IZ ŽELIMLJEGA, PO DOMAČE ŠIMNOVA, POZNEJŠA ŽENA KARLA JAGODIČA, RAVNO TAKO SLIKANA SREDI PRVE SVETOVNE VOJNE, KO SE JE KOT SEDEMNAJSTLETNO DEKLE ŠE ŠOLALA NA UČITELJIŠČU. POZNEJE JE BILA NAD 63 LET ŽIVLJENJSKA SOPOTNICA KARLU JAGODIČU V LEPIH IN HUDIH ČASIH.

PISMA IZ ANGLEŠKEGA UJETNIŠTVA¹⁹

[1]

10. avgusta 1918

Prišel sem v angleško ujetništvo. Sem zdrav. Stalni naslov sledi.

Poročnik Karel Jagodič
127. pehotni regiment²⁰

[2]

25. avgusta 1918

Preljuba mama!

Sem zdrav. Danes Ti lahko pišem, zraven pošiljam tudi stalni naslov. Piši, prosim, na naslov četne komande,²¹ naj moj služabnik moje stvari spravi domov, če se to še ni zgodilo. Povrh tega je moj služabnik v oficirski kantini založil zame nekaj denarja, ki mu ga nisem mogel vrniti; poravnaj to, prosim po isti poti. Sporoči sorodnikom, kje sem, ker tega najbrž ne bom mogel storiti, smemo namreč pisati samo po dvakrat na teden, vi pa lahko pišete, kolikor vas je volja. Ne vznemirjaj se zaradi mene, spet se bova videla.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel²²

[3]

29. avgusta 1918

Preljuba mama!

Kakor vidiš, smo že napredovali. Imam že črnilo, bivališče, oskrba je dobra. Denarja mi primanjkuje, ker gre skoraj vse za živež in sem bil ob denar, ko sem prišel v ujetništvo, prosim Te zato, da mi pošlješ 500 kron, da si bom lahko omislil čevlje in obleko, ker je preveč tvegano pošiljati kaj od doma. Lahko pa na tale naslov, ta je stalen, pošlješ kakšen manjši paket z dvema paroma [?]²³ zvezd, z emblemom za na kapo in partijo taroka.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel²⁴

3 [4]

4. septembra 1918

Preljuba mama!

Od včeraj sem v novem taborišču, v katerem bom najbrž ostal vse svoje ujetništvo. To je grad, v zelo lepem kraju, za igre je poskrbljeno kakor tudi za zadostno prehrano. Potovanje sem se je vleklo. Dne 9. avgusta sem bil ujet in šele včeraj sem prišel sem. Od zdaj naprej bom pisma številčil, tole je, če ne štejem dopisnice, tretje in potem mi sporoči številke pisem, ki si jih dobila. Tu si bom o vsakem pismu na kratko zapisal, da bom vedel, kaj sem pisal. Vse pristrčno pozdravi; sčasoma bom že prišel tako daleč, da bom lahko tudi drugim pisal.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel

NB. To je pa zdaj res stalni naslov, čeprav tudi drugi niso bili napačni, samo dlje traja, preden me pošta najde.²⁵

4 [5]

11. septembra 1918

Preljuba mama!

Upam, da si moje prvo pismo že dobila in nisi preveč v skrbeh zame. Bodi brez skrbi, meni gre dobro, seveda se mi toži po marsičem, ampak želje ostajajo pač samo želje, ki pa se bodo prej ali slej gotovo izpolnile; zdaj zaradi dolgega časa živimo le iz spominov. Zelo veliko berem, potem bomo imeli angleški in francoski tečaj, igramo se, ker čas moramo kako zabiti. Najbrž si že dobila pismo, v katerem Te prosim za 500 kron; prosim, pošlji mi jih, drugače pa bog ne daj pošiljati paketov, ker bi se gotovo izgubili. Kako je doma? V kakšnem mesecu bo seveda že trgatev, kako rad bi bil zraven, ampak že danes prelagam to na drugo leto. Piši mi izčrpno pismo!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel²⁶

5 [6]

21. septembra 1918

Preljuba mama!

Danes Ti bom, kolikor bom mogel, opisal tukajšnje življenje. Zgodaj vstajamo, ob pol devetih zajtrk, ob eni kosilo, ob treh kava, ob sedmih večerja, to so opravila, čas vmes mineva tako ali drugače, mineva pa vendarle. Čisto nič nam ni mar dragocenega časa in naj mineva še tako v diru, nam gre zmeraj prepočasi, le naprej, naprej. Saj pač teče še kar hitro, ampak za misli in želje, ki jih tu tkeva z ljubim tovarišem poročnikom Hrašovcem, se dir tednov vleče po polževo! Kljub temu še sreča, če najdeš koga, saj nihče ne verjame, kdor ne skusi, kako se imajo tukaj ljudje radi, pa se znajo tudi sovražiti, čeprav jih veže ista usoda.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel²⁷

6 [7]

24. septembra 1918

Preljuba mama!

V prejšnjem pismu sem ti poslal čustveni oris svojega tukajšnjega življenja, ni tako hudo, tisti dan sem se prav gotovo malo preveč ukvarjal s spomini na svobodo, pa je to udarilo na plan. Kako je doma, seveda se bo že kmalu začela trgatev, če se še ni? Upam, da bo dobra in obilna! Kaj dela teta Marija, pozdravi jo, gotovo je tudi pridna pri delu! Se kdaj oglasiš pri nji, kako je z vama? Majhen paket za božič (2-3 kg) mi, prosim, lahko pošlješ. Suho sadje, jabolka, hruške, breskve, dobro presušeno klobaso, če je mogoče, sir, mesne konzerve, mlečne konzerve, z eno besedo, stvari, ki se dobro obdržijo, v dobrem, najboljšem zavitku.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel²⁸

7 [8]

28. septembra 1918

Preljuba mama!

Danes sem se ravno spomnil, da sem imel v svojem vojaškem kovčku, ki je medtem, upam, že doma, tobak in kajo. Dobro vse spravi, prosim – ne razdaj! Meni gre dobro, danes je božansko popoldne – malica, kava, kruh z maslom in orehi – edini ideali, zelo materialistično, kajne? Naše tukajšnje število se veča, včeraj je spet prišlo pet novih gospodov, vsega skupaj nas je iz našega regimenta šest! Število raste. Pisal sem stricu Karlu in teti Mariji, vendar še nisem dobil odgovora. Gotovo bo trajalo dober mesec, če ne še več. Prisrčno pozdravljam vse!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel²⁹

8 [9]

6. oktobra 1918

Preljuba mama!

V predzadnjem pismu sem Ti pisal o božičnem paketu, ki mi ga prav gotovo pošlji – dobro zavij. Sem zdrav! Upam, da se Ti ravno tako dobro počutiš in si zdrava in da si do danes že dobila moje prvo tukajšnje pismo. Doma ste gotovo že sredi trgatve, zelo si želim, da bi bila res dobra in da me čaka doma dobra kapljica. Če so moje stvari s fronte že prišle domov, jih dobro spravi, seveda najprej očisti. Upam, da si se z mojo usodo že sprijaznila in da Ti zdaj dnevi mirneje tečejo kakor v začetku.

*Poljublja Ti roko Tvoj*Karel³⁰

9 [10]

8. oktobra 1918

Preljuba mama!

Vesele novice silijo v enolično vsakdanjost hrepeneče čakajočih! Nemara pa vendarle na že skorajšnje svidenje! Kakšna gneča zjutraj, ko pridejo časopisti, debatiramo in obenem težko čakamo prihodnjega jutra. Kar strese me ob misli, da bom po tem potovanju čez Evropo pod stalno stražo spet lahko svoboden – doma; skoraj je nepojmljivo.

*Poljublja Ti roko Tvoj*Karel³¹

10 [11]

16. oktobra 1918

Preljuba mama!

Čas teče v pričakovanju dogodkov! Meni gre dobro in Ti se varuj, da Te najdem pri dobrem počutju! V enem svojih zadnjih pisem sem Te prosil za božični paket; pošlji samo stvari, ki držijo, na primer prepečenec ali kekse, in dobro zavij. – Slika razpoloženja: danes popoldne sem odšel na vrt na sprehod; popolnoma jesensko občutje. Okolica kakor na planini, preden odženejo v dolino; na drugi strani ograje se živina še pase, tudi jeleni in srne se pokažejo; lepi pogledi, vendar onkraj žice in vrste stražarjev. – Trgatev je že mimo in je bila dobra; zdaj se začne zate počitek, dobro si ga privošči!

*Poljublja Ti roko Tvoj*Karel³²

12 [12]

30. oktobra 1918

Preljuba mama!

Meni gre dobro! Ravno sem se vrnil z daljšega sprehoda, ko sem našel denar; gre za zmenjani znesek, ki sem ga imel pri sebi, ko sem bil ujet. Si lahko misliš, kako sem bil vesel; najprej sem seveda mislil, da si ga poslala Ti, saj bi bilo to prvo sporočilo od Tebe, ampak tudi na to mi ne bo treba več dolgo čakati, kakor tudi Tebi ne name.

*Poljublja Ti roko Tvoj*Karel³³

13 [13]

2. novembra 1918

Preljuba mama!

Zdaj imamo zelo hude dni! Kdo bi vedel, kako je doma; iz časopisov zveš marsikaj, vendar v njih poročajo o strahotah, kar na počez vsega ne verjamemo, vendar smo v moreči negotovosti, ugibaš to in ono, v prihodnjem trenutku pa že padeš v živo nasprotje; če pa verjameš, gre za gola, strahotna dejstva. Vendar bomo že kako zdržali, saj nas je veliko, ki delimo isto usodo; najhujše je, da o Tebi nič ne vem; zamišljam si seveda najboljše in da se bova v zdravih okoliščinah spet videla.

*Poljublja Ti roko Tvoj*Karel³⁴

14 [14]

12. novembra 1918

Preljuba mama!

Mir! Po toliki krvi, trpljenju in bridkosti nazadnje le mir! Kako dobro to dene, koliko tisoč ljudi je olajšano zadihalo, trenutna usoda posameznika danes pač ni pomembna. Jaz tu ne čutim, si ne morem zamišljati veličine trenutka, saj je vse ostalo, kakor je bilo pred meseci; eno pa je lepo vedeti, v doglednem času bo tudi zame prišel mir, čeprav moram danes, ko se veseli ves svet, zmagovalci ali premaganci, še trpeti zaradi vojne. To, kar danes čuti svobodno človeštvo, bom sam čutil, ko bom spet prost – potem bo pa lepo pri Tebi!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel³⁵

16 [15]

1. decembra 1918

Preljuba mama!

Dne 27. novembra sem dobil prvo Tvoje sporočilo, in sicer ne pismo, prišel je samo denar. Samo pomisli, kako sem bil vesel, prvo sporočilo in potem se bo tudi zame življenje obrnilo na bolje; poleg tega pa sem iz tega razbral tudi prepričanje, da bodo tudi Tvoja pisma kmalu priromala in mi razjasnila topo vsakdanjost. Prav prisrčno in vdano se Ti zahvaljujem za dobroto! – Pred nekaj dnevi je bil tukaj švicarski odposlanec, da se je prepričal, kako se nam godi; pomagati tako in tako ne more nič. Prav gotovo boš dobila sporočilo, da nam je dobro. Po poročilih mojih tovarišev je doma mir; upam vse najboljše.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel³⁶

17 [16]

3. decembra 1918

Preljuba mama!

Danes sem dobil prvi glas od Tebe, prišli sta četrta in peta dopisnica. Prav prisrčna hvala za dobroto, da si mi poravnala dolgove in oskrbela plačila, seveda se Ti bom ustno lahko veliko bolje zahvalil. Ampak na peti dopisnici pišeš čisto strta, lepo Te prosim, pazi nase, ko mi vendar ni tako slabo, saj sem zdrav in »ujetništvo« je treba pač prenesti, ker je vendar samo začasno; in tudi če bo trajalo še nekaj mesecev, bo le minilo in potem bom lahko delal; kaj pa naj reče mati, katere sin tu skoprneva, obstreljen do invalidnosti, da je samemu sebi in drugim v breme! Lepo Te prosim, ne bodi v skrbah in strahu zaradi mene, hočem Te spet videti zdravo in veselo; nisem v nikakršni nevarnosti, mirno minevajo dnevi, z vsakim se približuje svoboda.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel³⁷

18 [17]

8. decembra 1918

Preljuba mama!

Dobro se počutim! Božič bo tudi tukaj čisto lep praznik, se ga že kar veselimo. Človek ima kaj lepega pred seboj, živi v pričakovanju in potem gre čas veliko hitreje; ko mine december, potem se bodo pa tako in tako že začela mirovna pogajanja in konec tega časa je na vidiku. Upam, da Te bom dobil zdravo!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel³⁸

19 [18]

Donington Hall, 21. decembra 1918

Preljuba mama!

Danes je v resnici čudovit dan: obrok kruha in cigaret za božič (povrh rednega obroka), povrh tega pa še reci in piši: 8 (osem) dopisnic in eno pismo od Tebe (do 22 vse dobil razen 1, 2, 7, 14-18). Prijemo žgečkajo živce in poživljajo življenjski vzgon take dobre in lepe novice! Odkušati nimam nič, zdaj sem iz vode, pa tudi prej ni bilo tako slabo, ampak slabo bi bilo, če bi se bila ravnala po stričevem nasvetu glede denarja. Novice že prihajajo k meni. Poglavitno je, da kaj dobiš, da Ti ne prihajajo neumni glasovi, po katerih bi hotela iz dokumentov razbrati, da sem padel. Pisemske zveze se bodo zdaj izboljšale, pošta potrebuje samo štiri tedne. Vreme tu še malo ni tako ostro kakor doma. Sneg še ni zapadel. Prihodnjič več podrobnosti. Poročnik Hrašovec Ti vrača pozdrave. Pozdravljam vse!

Poljublja Ti roko Tvojo

Karel³⁹

20[19]

24. decembra 1918

Preljuba mama!

Sveti večer! Kakšne lepe spomine prebuja! Naša božična slovesnost je bila zelo lepa, ginljiva; na tem otoku osamljenih so se ob določeni uri zbrali vsi v veliki dvorani pod božičnim drevesčkom in štiristo osamljenih duš je poslušalo evangelij, vsaka zatopljena v svoje misli in blodeča po velikem svetu, da se pomudi pri domačih, ki so ob isti večerni uri poslušali veliko oznanilo; v duhu so bili pri njih in jim voščili vesele božične praznike, dokler ni po dvorani zadonela stara vzvišena pesem, da se je vse zatreslo – sveta noč – – – prihodnje leto jo bom gotovo poslušal v boljših okoliščinah. Danes sem spet dobil tri Tvoje dopisnice (15, 16, 17), prav pristržna hvala. Vesele božične praznike in srečno novo leto, v katerem se bomo spet videli!

Poljublja Ti roko Tvojo

Karel⁴⁰

21 [20]

28. decembra 1918

Preljuba mama!

Danes se lahko malo podrobneje pomudim pri Tvojih vprašanjih! Novice dobivam iz časopisa, vendar so bodisi grozljive, ker opisujejo neverjetne stvari, ali pa splošna poročila, tako da si moraš posameznosti še sam misliti; seveda dobim tako, se mi zdi, na splošno napačno podobo, ker si razmer doma gotovo ne zamišljam takih, kakršne so v resnici; sprememba je pač prevelika in nenavadna, da bi jo mogel človek tu dojeti. Kratek oris dnevnega reda: od osmih do devetih vstanemo in zajirkujemo; do desetih kadimo in klepetamo, ob desetih nas preštejejo, potem pride pošta, časopis, beremo do dvanajstih, potem jemo, popoldne kuhamo kavo (seveda grenko), potem kvartamo ali študiramo, večerja ob šestih, zvečer do pol desetih sedimo okoli peči ali gremo h kakšnemu predavanju, ob pol desetih štetje, potem spat. Tako je danes, tako bo jutri! – Danes je minilo deset let, kar je umrl oče – Bog mu daj večni mir! Deset let, kako so kratka in vendar kako dolga.

Poljublja Ti roko Tvojo

Karel⁴¹

22 [21]

31. decembra 1918

Preljuba mama!

Danes spet tako pomemben dan – konec leta! Nobenega pravega veselja ni mogoče tu zaslediti, vse, kar počnemo, je tako prisiljeno, dobesedno samo zato, da zabijemo čas in nam ni treba premišljevati. Ampak na večer, kakor je nocojšnji, se vendar ne moremo ubraniti misli, med

vse mi tujimi, ravnodušnimi ljudmi, danes, na dan, ki smo ga vajeni preživeti v domačem krogu, človek ne more kaj, da si ne bi rekel: »Ne vem, kaj naj pomeni –« In navsezadnje, saj vendar ne bo moglo več trajati celo večnost; in tudi Ti mi vendar pišeš, bova še dvoje srečnih ljudi, prav gotovo, zakaj po viharju pride sonce! Lepo, veselo in srečno novo leto!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴²

23 [22]

4. januarja 1919

Preljuba mama!

Naj pošta pri meni še tako neredno prihaja, lahko iz tegale sprevidiš, da sem danes že štirinajst dni brez sporočila od Tebe. Doma je seveda vse v redu, Ti se, vsaj upam, dobro počutiš in čakaš, kakor tudi jaz, ampak jaz zdaj celo že kar težko. Sploh si ne znam več zamisliti trenutka, ko bom svoboden, ravno tako tudi ne dneva, ko bom prišel domov, ko bom stopil čez prag naše hiše! Zdaj mi je ravno prišlo na misel, si že kaj napravila glede prostora nad stiskalnico, glede moje sobe, ampak kaj vendar govorim, saj preveč zahtevam, ko imaš vendar druge skrbi. Če bi Ti vedela, kakšne novice prihajajo k nam o naši vrnitvi, da bo prihodnji mesec, potem pa spet po treh, štirih mesecih, kako človek prisluhne, se razveseli in debatira, dokler ni spet vse skupaj preklicano.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴³

24 [23]

8. januarja 1919

Preljuba mama!

Danes sem dobil 23. dopisnico z dne 30. novembra. Dve sta bili napisani isti dan, vendar sem ju dobil v presledku štirinajstih dni. Zaželeni paket bom dobil, to je lepo; mogoče ga sploh ne pričakam; danes bodo namreč iz našega taborišča prepeljali pet oficirjev v Nemčijo; če bodo Angleži pripravljeni še naprej tako ravnati, potem seveda niti ne bo več tako dolgo trajalo! Moje stvari so tudi doma, se pravi, da je moj služabnik prišel domov; upam, da je prinesel vse, da bom našel tako, kakor sem pustil v tisti usodni noči. Danes sem dobil tudi Jelkino dopisnico, v zadnjem tednu je padel njen brat. Bil je mornar, v vseh štirih letih najbrž ni sodeloval v nobeni večji bitki in pri prvi in zadnji v zadnjem letu vojne ga je doletela smrt. Kakšna smola. Čudež! In moja glava je še cela!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴⁴

25 [24]

Donington Hall, 11. januarja 1919

Preljuba mama!

Včeraj in danes sem dobil Tvojo pošto, in sicer: 26, 27, 28, dopisnico tete Marije, 30. pismo z dne 1. decembra, zadnja dopisnica je bila iz Grobelnega, z dne 19. decembra, s sporočilom, da je paket odposlan; prav prisrčna hvala! Pošte tudi tu v Angliji nič več ne cenzurirajo, in to je prejšnja dva meseca romanja skrajšalo na tri tedne. Hvala, res hvala za izčrpane novice od doma; ko pride pošta, jo drug drugemu prebiramo in se potem pogovarjamo o razmerah pri vas, saj je vendar pošta od doma edina možnost, po kateri dobivamo novice iz naše dežele. Taka pisma so zmeraj zelo zaželeni! Moram Ti pojasniti neko zmoto! Misli si grad, okoli njega ograjo iz žice, vzdolž nje angleške stražarje, za ograjo nemške in avstrijske ujete oficirje. Angleži nas prihajajo samo prešteti, drugače jih nikoli ne vidim, z njimi sem se poskušal sporazumeti v noči 8. avgusta, sicer pa nikoli. Mi smo jezikovni otok, ki ga stražijo Angleži.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴⁵

27 [25]

14. januarja 1919

Preljuba mama!

Včeraj sem dobil pismo 32, z dne 24. decembra. Veseli me, da si že dobila potrdilo, da sem prejel denar, nadaljnja pošiljka, upajmo, ne bo več potrebna, saj se naše tukajšnje bivanje vendarle približuje koncu. Lepo se zahvalim gospodu poštnemu upravniku, da se je potrudil in vse tisto storil zame. Denar porabljam seveda samo za oskrbo, saj zdaj živim že laže, ker je plača večja; prej sem moral plačevati dolgove, zakaj perilo in podobne potrebščine sem si moral kupiti, saj sem bil ob svojem prihodu čisto brez vsega. Božični večer si preživela sama, zato pa bo letošnji gotovo lepši. Sem zdrav, saj podnebje tukaj ni tako ostro kakor pri nas, čeprav ni ravno zdravo zaradi tolikšne vlage; moramo se varovati prehlada in tako se res pazim.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴⁶

28 [26]

Donington Hall, 19. januarja 1919

Preljuba mama!

Z velikim veseljem sem danes dobil pismo, ki si ga napisala 14. oktobra, ob trgatvi, tisto nedeljo, ko je bil gospod Šumer z gospo pri Tebi na obisku. Priporočam se milostljivi gospe in pozdravljam gospoda Šumra! Veseli me, da ste pri tem lepem delu mislili name, saj zdaj bodo najbrž prišla leta, ko ne bom pri tem nikoli manjkal. Meni gre dobro; mrzlično težko čakam že dan odrešitve; posebno težko je ob nedeljah, ko se prepustim mislim, potem se mi tako toži, med tednom pa pozabim na vse skupaj, saj takrat delamo, že spet delamo, tako da si zvečer duh in telo zaželita počitka. Če Te kdo vpraša, kako mi gre, ga na kratko odpravi; sploh govori o meni kar najmanj, zakaj vsako vprašanje je samo radovednost – ne delaj tako, kakor si napravila leta 1917, ko sem ležal v bolnišnici v Varaždinu.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴⁷

29 [27]

25. januarja 1919

Preljuba mama!

Že 25.! Čas mineva blazno hitro in vendar po polževo počasi! Če včasih pomislim, kako dolgo še, kdaj bom svoboden, bodo minili še meseci ali pa gre samo še za nekaj tednov, nimam nobene trdne opore, saj človek nič ne ve, to pa se pravi, rajši ne misliti, samo tega ne, saj drugače bi človek lahko obupal, pa naj je še tako navajen prenašati usodo; že samo misel: tri mesece je že mir, vsi že bolj ali manj olajšano dihaajo, mi pa smo še zmeraj zaprti kakor hudodelci, morilci, in sicer samo zato, ker smo se bojevali na strani države, ki je bila premagana, temu se pravi velikodušnost, človečnost, pravica zmagovalca, kako okrutno – taka misel bi te lahko pognala v blaznost. Kar najmanj misliti na vse to. Ne brati časopisa, rajši študirati, dopoldne in popoldne, potem mineva čas, saj te učenje priklepa nase! Če se človek lahko prisili, da se živo uči, potem čas ni popolnoma izgubljen.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴⁸

31 [28]

4. februarja 1919

Preljuba mama!

Danes sem dobil Tvojo dopisnico z dne 31. decembra 1918. Naj bi se izpolnila Tvoja želja, naj nama obema novo leto prinese boljšo usodo kakor prejšnje; to je sveta in hrepeneče šepetana želja, to je pravična zahteva po miru za razburkanim časom, ki je ne govoriva samo midva, temveč vse človeštvo, naj pride očiščeno iz krvave kopeli! Počutim se čisto dobro, ali bolje

rečeno, svojih tukajšnjih občutij Ti ne morem popisati, zakaj razpoloženja se tukaj tako hitro menjavajo kakor vreme! Ko pridem domov, boš v meni najbrž odkrila drugega človeka, vsaj mislim tako; tukaj se zelo veliko ukvarjamo sami s seboj in čutim, da me je to za dolga leta postaralo. Seveda še zmeraj upam, da Te bom kmalu poljubil, čeprav tukajšnje govorice ne obetajo kaj prida, da Te bom kmalu spet lahko videl zdravo.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁴⁹

32 [29]

Donington Hall, 9. februarja 1919

Preljuba mama!

Še zmeraj z velikim zaupanjem odgovarjam na Tvojo ljubo dopisnico 34, da bom kmalu prišel od tod, čeprav vsi okoli mene gledajo zelo črno – vendar bo tudi tega konec. Vzemirja me samo sporočilo, da si slabega zdravja; prosim Te, varuj se, pazi nase, ker bi Te rad, moram Te najti zdravo. Ker zdaj se začne novo življenje in boš videla, da tudi Tvoj otrok še kaj zmore, Tvoj otrok, saj sem se vendar kot tak pred leti poslovil od Tebe, domov pa se bo namesto otroka vrnil moški, ki bo delil s Teboj skrbi in bridkosti. Ne skrbi zame, meni gre čisto dobro, čas tukaj ni izgubljen, saj je učenje za poznejše življenje in nekega lepega dne me bo prineslo domov kakor sneg. Kako lepo bo še vse!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵⁰

34 [30]

Donington Hall, 12. februarja 1919

Preljuba mama!

Danes sem dobil Tvojo ljubo dopisnico številka 35! Zelo zelo mi je neprijetno, da Te zdaj punce pismo nadlegujejo, naj bi jim povedala moj naslov, še posebej, ker sem bolj ali manj sklenil napraviti konec tem drobnim stikom. Oprosti, prosim, to – človek je pač tako zvrhan nove nevzgojenosti zaradi Šturmova; gotovo je to storila z najboljšim namenom in se zanesljivo odločila za kaj takega šele po dolgem preudarjanju za in proti, preden Te je prosila za moj naslov. – O gripi tu, hvala Bogu, še čisto nič ne vemo in upam, da bom lahko prišel domov, ne da bi se moral kaj pobliže seznaniti z njo; čeprav je jeseni zelo močno divjala v enem od sosednjih taborišč, je vendar niso zanesli k nam, tako da je strah pred njo tukaj izginil.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵¹

35 [31]

Donington Hall, 17. februarja 1919

Preljuba mama!

Danes sem dobil Tvojo dopisnico številka 36. Hvala lepa! Če sem Te na eni od dopisnic obdolžil, da mi nič ne pišeš, se to prav gotovo ni zgodilo vedé, zakaj človek lahko že iz tako lepo izpraznjenega vrnjenega paketa sprevidi, kako lahko pošta izvrstno funkcionira, samo s to razliko, da pisem ne kradejo, temveč romajo kratko in malo v kakšen koš za papir. Ne pošiljaj mi več nobenih paketov, ker je zelo majhna možnost, da bom katerega dobil, in če, potem bo razmesarjen kakor tisti, ki si ga dobila nazaj. Meni gre čisto dobro, učim se vsega mogočega, beremo, pišemo, igramo, potem seveda pridejo spet dnevi, ko človeka trpinči negotova prihodnost; ampak v tem primeru je rezultat vselej sklep: Bo že šlo!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵²

36 [32]

1. marca 1919

Preljuba mama!

Zdaj že štirinajst dni nisem dobil nobene pošte od Tebe; na splošno je avstrijska pošta zdaj zelo neredna, se že kje kaj zatakne. Tu bo že pomlad, dnevi so lepši, sonce, sveže zelenje, človek bi moral pravzaprav spočito na novo zaživeti, vendar je opazno ravno živo nasprotje: nagibamo se k žalosti, pa tudi bolj ali manj k blaznosti! Pri nas v baraki se kažejo znamenja, iz katerih je mogoče to sklepati, na primer sla po friziranju, čevlje čistimo za popoldanski krajši čas, slišati je glasove kakor v kakšni menažeriji, dokler ne izbruhne rjoveče tuljenje, ki spominja na živalski vrt, potem pa se konča s klavnim cviljenjem! In vendar gledam vse neprizadeto, čez nekaj mesecev pa bom mogoče že tako daleč, da bom z njimi vred tulil!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵³

37 [33]

8. marca 1919

Preljuba mama!

Po kakšnih treh tednih spet prišel velik kup zaostale pošte, od 37-44. Meni gre čisto dobro; čez misel, da bi odšli od tod, smo napravili križ in zdaj topih misli čakamo – velika korist. Življenje je redno, popoldansko kavo si skuham sam kakor vsi, na sprehod hodimo v spremstvu angleškega oficirja, vsak pride vsak teden enkrat na vrsto. Iz srca se Ti zahvaljujem za lepa godovna voščila, pa tudi za lepo darilo, ki ta trenutek še ni potrebno, ker še nisem brez denarja. Kakor pišeš, se je pošiljka vrnila; če pride pismo prej, preden boš denar odposlala, potem pusti, kakor je, mogoče ga bom kdaj pozneje bolj potreboval, če pa se je že zgodilo, potem iz vsega srca hvala; bržkone ga bom prinesel nazaj. Denar potrebujem samo za živila, kadim malo in vina v angleškem ujetništvu še nisem pil.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵⁴

38 [34]

10. marca 1919

Preljuba mama!

S pristrčno zahvalo dobil danes dopisnico 45 (z dne 14. februarja), vendar samo prvi del, drugi še manjka. Hvala Bogu, da gre moja pošta zdaj hitreje, Tvoja potrebuje mesec dni, da pride k meni, in gre še zmeraj skoz angleško cenzuro. – Ne vznemirjaj se preveč zaradi mojih pisem; prebiraj jih z zavestjo, da gre fantu dobro; kar pa pride tako tu pa tam kdaj in zveni obupano, je le trenutno razpoloženje, notranje, duševno razglasje, ki zahteva besed, in komu naj se spovem, če ne Tebi? In potem je to boljše, tako hitro mine, kakor pride. Takim duševnim depresijam smo tukaj vsi podvrženi, danes napade tega, jutri onega; pusti ga, pravijo potem drugi, mora obračunati s svojimi mislimi. Zato se nikar ne vznemirjaj, to mora tako biti pri ljudeh, ki so odrezani od sveta, medtem ko ta doživlja tolikšne prekucije!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵⁵

39 [35]

15. marca 1919

Preljuba mama!

Prišli sta dopisnici 45, 46 in potem tudi pismo z dne 15. februarja. Včeraj sem se hotel pobrati in Ti napisati pismo, imel sem namreč spet svoj dan, pa je že minilo, danes Ti lahko samo povem, bodi brez skrbi, prav gotovo se vrnem domov jasne glave. Zastran besed, boljše tukaj kakor kje drugje, naj pripomnim samo, tisti naj kar poskusi, pa jo bo prekleto nadrsal, če ima še količjak volje in moči. – Včeraj smo imeli spet enkrat teater in koncert, bilo je prav

prijetno – seveda samo z močmi iz taborišča, nekako podobno kakor v kakšnem dekliškem zavodu. Tu vse po starem; pet častnikov so zaradi bolezni poslali domov. Vreme se boljša, je že pomlad, pri vas je gotovo še sneg? Zahvaljujem se gospodu Kretschmerju za pozdrav!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵⁶

40 [36]

18. marca 1919

Preljuba mama!

Ker v zadnjih dneh ni bilo nobene pošte od Tebe, Ti bom opisal dnevni red, ker očitno moji prejšnji opis ni prišel. Vstajamo zgodaj ob pol devetih, ob devetih zajtrk, potem se eno uro po taborišču sprehajamo, tekamo, ob desetih preštevanje, od desetih do dvanajstih študij, branje, ob eni kosilo. Potem sedimo doma okoli peči, kadimo, beremo časopis in se pogovarjamo. Potem pride poglavitno opravilo dneva in obenem najlepše – malica. Kuhanje kave, sam jo namreč kuham, in potem se razvije klepet pri kavi, potem se seveda pogovarjamo o nemogočih rečeh. Od treh do štirih telovadba. Potem se do večerje ob sedmih sprehajamo, beremo, zabijamo čas, ob četrtr čez sedem preštevanje. Potem pride veliko brezdelje, včasih se kaj učimo, potem se pa spravimo v posteljo; ob desetih pogasijo luči. Konec – moje vsakdanje brezdelje. Tako mine dan, mine teden, mine mesec in še zmeraj tičim tukaj!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵⁷

41 [37]

25. marca 1919

Preljuba mama!

Danes sem spet enkrat prebiral Tvoja pisma, ker že skoraj štirinajst dni ni bilo nobene pošte. Med zadnjimi boji je bilo torej toliko naših ujetih; tukaj si tudi nisem nič drugače zamišljal; morala je torej biti taka bitka, v kakršni si bil bodisi ubit ali ujet. Grenka usoda, ampak kdo ve, za kaj je to še dobro! V današnjem časopisu so grozljive zgodbe, Madžarska – boljše vizem; za povrh torej še to, to niti ni tako daleč stran od vas! Pa bodo naši ljudje sprejemljivi za to bratovsko slepilo? Jaz bi rekel, da ja! Želel bi si, da bi se motil, vendar se skoraj gotovo ne. Edina tolažba, ki jo imam tukaj, je v tem, da utegnejo priti časi, ko se bodo voditelji zdaj bolj ali manj od zmage pijanih ljudstev prišli za glavo ob goli resnici in zavesti krivde: Kaj smo storili! Bolj krvave kakor črke vojne bodo črke, ki bodo poročale o tem!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵⁸

42 [38]

1. aprila 1919

Preljuba mama!

Včeraj sem spet dobil štiri Tvoje dopisnice 48-51, zadnjo z dne 26. februarja. Ne morem Te pomiriti, še zmeraj si v skrbeh, gotovo pa drži, da še nikoli – razen pri Tebi – nisem bil v tako varnem varstvu; tu sploh ni mogoče delati nobenih skokov v stran, da pa je človek včasih otožen, je razumljivo, sicer pa tudi hitro mine. Lojzi je torej doma? Spominjam se, da je nekoč pisalo v časopisu o zapori na nemških visokih šolah za Jugoslovane – ampak ali ni vojak? Mislim sem si pač, da bodo pred mirom mogli le redki študirati. Tukaj se ukvarjam z vsem mogočim, kmalu se bo spet začelo kegljanje in potem še kaj – postal sem pravi atlet, vsak dan pridno telovadim, iz tega lahko spoznaš, da sem zdrav kakor riba v vodi. Doma je gotovo tudi že spomladansko vreme, najbrž se bodo že kmalu začela dela v vinogradu? No ja, upam, da bom letos ob trgatvi že pri Tebi!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁵⁹

43 [39]

5. aprila 1919

Preljuba mama!

Meni gre dobro in pri vas doma je menda tudi vse čisto dobro. Hajnšek, njegov oče si je zdaj kupil v bližini Vojnika, pri Sveti Marjeti, je pred nekaj dnevi dobil očetovo pismo, češ da je v Celju mogoče že marsikaj kupiti; če je to res, potem je kar dobra novica, vendar ne verjamem. Potem je prišla tudi govorica, tudi iz Avstrije, naj bi se poleti odpravili domov, to je mogoče in zelo zaželeno, vendar do zdaj ni tukaj še nihče ničesar ukrenil v tem smislu. – Stric Pepi je kupil vino od Tebe, se pravi, da se je kaj oglasil pri Tebi; prihodnjič ga pozdravi v mojem imenu. Zdaj bodo tudi zate spet prišli boljši časi, pomlad, ne boš več tako sama na samotnem hribu. Prijetno veliko noč!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶⁰

44 [40]

15. aprila 1919

Preljuba mama!

Tu je pravo aprilsko vreme, vendar bo trajalo samo še do pojutrišnjem, ker bodo potem vsi avstrijsko-ogrski častniki, kar jih je tukaj, prestavljeni v drugo taborišče, in sicer na južnem bregu Anglije; tam pa je menda že jasno majsko sonce in je že najlepša pomlad. V resnici se že zelo veselim, da bom spet po dolgem času sedel na vlaku in gledal pisano vrvenje sveta, saj tukaj ni mogoče nič videti, ker je grad samotni in zapuščen sredi velikega parka; tu živim zdaj že osem mesecev, nič čudnega, da se veselim take spremembe. Če po tem pismu dalj časa ne bo nobenega glasu od mene, ne bodi v skrbeh, meni gre dobro in mogoče pridem sam.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶¹

45 [41]

23. aprila 1919

Preljuba mama!

Počutim se izredno dobro na angleški rivier! Naše sedanje taborišče je v bližini Bristola, nedaleč od morja. Čudovito podnebje. Sonce in poživlajoč morski zrak; lepa je ta sprememba, tako dobro mi dene, da sem trenutno postal človek brez želj. V taborišču so samo avstrijski častniki; 36 jih je bilo že prej v Angliji in drugih blizu 200 jih je zdaj prišlo iz Italije sem gor, se pravi, nekaj mesecev bomo gotovo še ostali v Angliji. Med novimi je tudi gospod polkovnik Saxel, ki ima ženo, rojeno Brezovnik, doma iz Savinjske doline (Rečica ob Paki), vendar je bila pozneje vzgojena v Zagrebu. Pobrskal sem po vsej svoji vednosti o sorodnikih, pa si vendar še zmeraj nisem na jasnem, ali je kaj v sorodu s stricem Brezovnikom. O priložnosti ga vprašaj in mi piši!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶²

46 [42]

27. aprila 1919

Preljuba mama!

Iz tega, da bi kmalu prišli domov, ne bo nič; kakor sem ti že pisal, so spravili častnike celo iz Italije v Anglijo. To je prav slabo znamenje! Ne vznemirjaj se, meni gre dobro, mogoče zelo dobro. Kako gre tebi doma? Napiši mi spet kdaj izčrpano pismo, če so meje odprte. Zdaj pošta sploh ne pride, že mesec dni sem brez glasu od Tebe, vendar se tolažim, da bo potem prišel spet cel kup skupaj.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶³

47 [43]

30. aprila 1919

Preljuba mama!

Včeraj sem dobil dve Tvoji pošti, 58 in 59. Iz vsakega Tvojega pisma govori neizmerna skrb zame, nemi gre pa tako dobro; tisto, kar tako pogosto pišem, so samo razpoloženja, ki minejo; Tvoj [?] pa je tukaj tudi z največjim premagovanjem brezpogojno potlačen, tega je krivo pač enolično življenje. Tu je vendar veliko bolje, spet novi obrazi, nova znanstva, čeprav mi trije, Hrašovec, Hajnšek in jaz, še zmeraj trdno držimo skupaj in se dobro razumemo. Zdaj dobimo novega privrženca, ki je sam gospod polkovnik Saxel, pogosto prihaja k nam, karta z nami in mi napravimo vse, kar nam je mogoče, da staremu gospodu olajšamo tukajšnje življenje. Upajmo, da ne bo več predolgo trajalo. Gotovo pridem NARAVNOST domov.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶⁵

[44]

21. maja 1919

Preljuba mama!

Dolgo dolgo Ti nisem nič pisal, odpusti mi, saj še sam ne vem, zakaj ne. Bilo mi je tako prijetno pri duši, bil sem tako miren, tako sam s seboj zadovoljen, očitno nisem želel nikomur nič tega prepustiti, še celo Tebi ne, namreč v pismu, če bi bila skupaj, bi Ti bil že povedal in to bom, upajmo, v nepredolgem času tudi storil. Saj Ti namreč lahko namignem, da sem sanjaril o prihodnosti in si bržkone postavil temelje za življenje. Take misli prinese sprememba kraja, morebitni skorajšnji odpust in samota, ker se toliko ukvarjamo sami s seboj. Upam, da se dobro počutiš? Nikar preveč ne skrbi zame, kmalu bom prišel. Pošiljam pozdrave ob vrnitvi domov našim bližnjim sorodnikom!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶⁶

[45]

1. junija 1919

Preljuba mama!

Že junij? Kako dolgo še, preden se vidiva? Zdaj gotovo že ne more več dolgo trajati! Čakanju sem se že kar dobro privadil, če bi bile le novice o razmerah pri nas pogostejše, vendar so žal samo drobci, ki ti dajo pobudo za tuhtanje, na primer: Jugoslovani zasedli Celovec. Boji. Kaj si more človek misliti pri tem? V neskončni verigi enakih dni nima človek več pravega merila za plimo in oseko dogodkov po svetu! Jutri pridejo naši mirovni pogoji v časopis, meje – velika napetost v taborišču. Pariz bo gotovo poskusil vse, da bo samoodločbi narodov skopal častitljiv grob in da ne bo preveč odmaknil možnosti za prihodnjo vojno!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶⁷

[46]

Binkoštna nedelja, 8. junija 1919

Preljuba mama!

Mama, danes sem dobil Tvojo dopisnico, ki si jo napisala svojemu pobu v svoji tihi samoti na velikonočno nedeljo. Dolgo je romala k meni, vendar ni pri tem izgubila čisto nič tiste ljubezni, ki si jo vložila v vrstice – bil sem tako iz srca vesel. Ja, pred enim letom sva skupaj praznovala veliko noč, to pot žal ne, vendar bo spet vse dobro, da le pridejo mirnejši časi. Zdaj se odloča usoda narodov, zato se mora osebnostna usoda umakniti pač bolj v ozadje! – Prijetne binkošti Ti želim! Za Tvoj god prav pristrčna voščila od hvaležnega otroka! – S polkovnikom Saxlom sva postala dobra prijatelja, pomagava drug drugemu skozi žalostne ure; vošči Ti prijetne praznike in Te pozdravlja kot sorodnico Brezovnikovke družine. Pošiljam vsem znancem in sorodnikom pristrčne pozdrave, prihodnje leto jih bom, upajmo, poslal že od doma.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶⁸

[47]

9. junija 1919

Preljuba mama!

Danes dobil tri dopisnice, 67, 68, 69, in pismo z dne 21. maja! Hvala lepa! V njih je veliko novic! Lojze študira v Zagrebu, Hubert v Gradcu, smešne okoliščine, in Makselj leži v bolnišnici, ker ga je ranil sovražnik, v čigar deželi Hubert mirne duše študira, zmešani svet. – Polkovnik Saxel se najtopleje priporoča; veseli se že vnaprej, da bo dobil sporočilo o sorodstvu. Dobrodušen, star, majhen gospod, ki se vsak večer oglasi v jugoslovanskem tarokarskem klubu, da kot gost, ki ga radi vidijo, odigra svojo »partijico«, kakor se po navadi izraža. – Lepe dneve smo sicer pričakovali, sonce je spet vroče in v taborišču je kakor v družinskem kopališču, vse namreč teka sem ter tja na pol oblečeno! Najlepše se zahvali stricu za pozdrave!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁶⁹

[48]

13. junija 1919

Preljuba mama!

Nazadnje je torej odkrit vzrok, zakaj tako dolgo nisem dobil nobenega glasu od tebe – ta pre ... poštna zavora za prazen nič in še enkrat prazen nič. Prav prisrčna hvala za vse novice, ki sem jih v zadnjem času dobil od Tebe! Meni gre dobro! – Danes Ti moram pisati o dveh velikih dogodkih, prvič: Potem ko sem enajst mesecev nosil skoz isto obleko, se mi je danes nazadnje posrečilo z vsemi mogočimi zvijačami omisliti si nove stvari, od glave do nog, in tako čakam popolnoma pripravljen, da me pošljejo domov (tudi kovček imam že), in drugič: veselo in obenem žalostno! Polkovnik Saxel nas jutri zapusti, ker se vrača k poljski vojski, z drugimi besedami, pelje se domov. Veseli smo; stari gospod, zadosti težko je vse prenašal; pa tudi žalostni, zakaj tudi mi smo Slovani, pa kljub temu ni nobene možnosti, da bi od kakšne odgovorne strani dobili odgovor. Navsezadnje pa, ne more več dolgo trajati!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷⁰

[49]

15. junija 1919

Preljuba mama!

Kako hitro minevajo leta – kakšen vroč dan je bil danes pred enim letom, vsem je močnejše razbijalo srce sredi rjojenja, stokanja, prasketanja hrumeče bitke in danes – uživam mirno, normalno nedeljo ujetnika na angleški rivieri. Upajmo, da bo kmalu sklenjen mir, potem pridemo, da si z delom odpočijemo od dolgih počitnic. – Na hrbtni strani tega pisma je podoba gradu, da boš vsaj približno vedela, kakšen je; bilo bi prav lepo, ko bi ne bilo žičnih ograj. – Prejšnje pismo sem pisal stricu Karlu, kako se kaj počuti stari gospod zdaj v Gradcu. Name je mogoče hud, dolgo mu nisem pisal, ker mi je dal moder nasvet, naj postanem vojak. Naj bo za zdaj zadosti o tem!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷¹

[50]

19. junija 1919

Preljuba mama!

Prišlo je pismo, z dne 31. maja, prisrčna hvala. Zelo sem vesel, da so se razmere vendarle izboljšale, tako da za denar človek le kaj dobi, čeprav je drago, je vsaj mogoče dobiti. Tukaj živimo dobro, mogoče za vaše razmere celo predobro, in vendar mogoče ne bo več predolgo trajalo. To nedeljo bo vendar, upajmo, na mirovni konferenci izgovorjen odločilni »za«. –

Meni je kar slabo pri duši, ko pišeš o znancih; Mirko je v Celju šef zdravnik, Vladi doma, Kit v Ljubljani pri pošti in tako si lahko mislim še o marsikom, da že sedijo pri mirnem delu! – Vinograd je gotovo dobro obdelan in lanski traminec je dober – ne? Ti ljubi moj Bog, kako že hrepenim po kozarcu dobrega vina, saj te angleške patoke sploh ne pijem. Najlepše se zahvaljujem za pozdrave iz Vojnika in jih vračam.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷²

[51]

23. junija 1919

Preljuba mama!

Danes imam že spet srečen dan! Skoraj dve uri sem tekal po vrtu vzdolž ograje, premišljeval, se smehljaj, se veselil, sanjari o življenju, že kaj vem kolikič! Take stvari mora človek obdržati zase, saj gre vendar za najskrivnejše kamrice našega notranjega življenja, ki jih zaupamo samo najbližjemu svojega srca in to si Ti, mama! Varuj se in si prizanašaj, ne izpostavlja se prehladam, ker že tako in tako nisi posebno trdnega zdravja. Tako zelo si mi potrebna, saj si edina, ki me bo razumela in mi pomagala v težavnih trenutkih. Tako se tudi tukaj vrstijo trenutki, ko sem vesel in srečen in si tako poskušam pomagati naprej do dneva svobode.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷³

[52]

6. julija 1919

Preljuba mama!

Od sile nesimpatična dežela, ta Anglija! Zelo dobro bi delo, če bi mogli zakuriti, vendar smo v lepi pomladi peč odstranili in zdaj potrpežljivo čakamo na lepe dneve, ki nam že skoraj ves mesec kažejo fige. Če bi drevje ne bilo zeleno, bi si človek lahko mislil, da smo v novembru! Zaradi vremena bi človek najrajši tudi čez dan spal. Danes ležem spat in ne vstanem do popoldneva. – Včeraj sem dobil Tvojo dopisnico z dne 24. maja. Prav lepa hvala! Zdaj ne bo več dolgo trajalo, v dveh do treh mesecih bom doma. Gre mi dobro, domov bom prišel rejen; jem kakor težak, ne delam pa nič, kvečjemu malo telovadim. Imam prav, a, ti si gotovo vesela, ne? Doma je, upam, vse v redu, ravno tako tudi s Tvojim zdravjem!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷⁴

[53]

23. julija 1919

Preljuba mama!

Življenje tukaj kakor po navadi! Polkovnik Saxel je menda že odpotoval v Varšavo. Danes so tudi nam poslali nesrečno sporočilo – prišel je odgovor iz Londona! Od tod so namreč pred približno enim tednom pisali na jugoslovansko poslaništvo v London glede naše vrnitve domov in danes je prišel odgovor, vendar ga bomo dobili šele jutri, ker ni tu cenzorja. No ja, veš, mi smo pesimisti glede tega, kaj piše v odgovoru: Počakajte, kmalu pojdejo vsi domov ali kaj takega. V prihodnjem pismu Ti sporočim zanesljivo potrditev svoje trditve. Vinograd gotovo lepo kaže, saj zdaj bodo vendar kmalu prvi grozdi že zreli, do takrat, da vsi dozoriijo in da bo vino priteklo iz njih, pa bom mogoče tudi jaz prišel.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷⁵

[54]

26. julija 1919

Preljuba mama!

Čudovito lep večer! Človek bi šel najrajši na sprehod, vendar nas Angleži spravljajo v posteljo tako rekoč s kurami, še pri najsvetlejšem dnevu. Jutri je nedelja – nobenega sprehoda, zato pa dve nogometni tekmi na igrišču, godba in pijača ob točilni mizi pod milim nebom, skratka: »prijetna vrtna veselica«. Tu je dostikrat kar lepo življenje, ne glede na žično ograjo, vendar je pravo veselje zaradi tega onemogočeno, saj more to obstajati samo v svobodi. Odgovor iz Londona, kakor sem napovedal že v prejšnjem pismu, ustreza pričakovanjem: kmalu pojdejo vsi domov! Lepa tolažba! Pošlji mi, prosim, prebrani »Slovenski narod«, brez oglasov, te odtrgaj, in sicer takole: pet do šest števil (zaveži) zavij v papir in zaveži, pa ne preveč, da bo šlo še kot pismo in ne kot paket. To bodi za poskus, mogoče se posreči!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷⁶

[55]

3. avgusta 1919

Preljuba mama!

Včeraj sem dobil dve Tvoji dopisnici, 70, 71, z dne 14. julija! Prav prisrčna hvala! Pišeš mi o stricu Karlu, da mu ne gre dobro v Gradcu, kaj ne more oditi k teti Koscher? Oba pozdravi v mojem imenu; stric mi že dolgo ni poslal nobene pošte in teta ne utegne. V zadnjem pismu sem Te prosil za slovenske časopise (»Narod«), če je mogoče, pošlji mi jih, kakor sem že rekel, pet do šest števil skupaj, v tenek zavijalni papir tako zavite, da ne bo videti, za kakšne časopise gre, in jih zalepi. Nekako podobno, kakor pošiljajo mesečnike! Mogoče jih dobim, ker je cenzura zunaj odpravljena. – Meni gre bajno dobro, samo po domu se mi toži, po enem letu ima človek ravno zadosti takegale življenja. Kaj zdravi vojni ujetniki iz Italije v resnici že prihajajo domov??

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷⁷

[56]

6. avgusta 1919

Preljuba mama!

Danes dobil Tvoje ljubo pismo, z dne 22. julija! Prav prisrčna hvala! Zelo sem vesel, da je doma vse tako dobro in da bo, upajmo, tudi trgatega dobra. Zasebno potovanje od tod do doma je nemogoče – bo že treba iti s transportom in zato Ti ni treba biti nič več v skrbeh; ko se bomo nazadnje le odpeljali od tod, potem bom že prišel domov. Brez strahu in skrbi! Gre mi dobro in rad bi že od tod! Ves dan imam tako lepo razdeljen, čas čisto hitro mineva! Tudi ne tuhtam nič – tudi duševno bolan ne bom prišel domov. Prisrčno pozdravljam strica Karla! Nikar se popolnoma ne predajte upanju, da bom prišel kmalu domov, gotovo bo trajalo še nekaj mesecev! Potolaži se, ničesar ni mogoče spremeniti!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁷⁸

[57]

24. avgusta 1919

Preljuba mama!

Dobil Tvojo dopisnico, z dne 6. avgusta. Prav lepa hvala! Polkovnik Saxel je že pisal iz Pariza, od koder se je pred nekaj dnevi odpeljal proti domu čez Milan, Innsbruck, Dunaj, Varšavo. Lepo potovanje, tudi dolgo, vendar lepo! Mogoče se bomo mi peljali po isti poti, vendar kakor zdaj kaže, šele prihodnjo pomlad. Še enkrat smo pisali jugoslovanskemu poslaniku v Londonu, vendar je brez moči; menda ni mogoče izposlovati našega odpusta,

dokler ne bo rešeno jadransko vprašanje in kričačem avanti ne bodo zamašeni gobci (oprosti) z »zgodovinsko romansko« zemljo. – Zastran potovanja se Ti ni treba sploh nič vznemirjati; dolga pot, moj Bog, kaj pa se more tu zgoditi, razdalja je najmanjša stvar, ampak pomembno je priti od tod!

Prisrčno Te pozdravlja in Ti poljublja roko Tvoj

Karel⁷⁹

[58]

31. avgusta 1919

Preljuba mama!

Dobil 75 in 76, prav prisrčna hvala! Zelo sem vesel, da je doma vse v najlepšem redu in da vinograd kljub poznemu letu lepo kaže. Sam se dobro počutim, spremenilo se ni nič, samo jesen se že oglašča, kljub temu pa so še zmeraj lepi in topli dnevi. Že vnaprej najlepša hvala za »Narod«, ki ga bom, upam, dobil. – Kakor berem v današnjem časopisu, bodo nemške ujetnike iz Anglije poslali domov, nekaj upanja je tudi za nas, da nemara vendarle ne bomo vso zimo ostali tukaj. Sploh si ne morem zamišljati, da bi bil v doglednem času prost, kaj šele doma. Vendar se bo tudi vse to še zgodilo, samo da pridemo tako daleč. Zastran potovanja si ne ženi tako k srcu, saj je to daleč najmanj nevarna stvar, kar mi je v tej vojni že zacvetelo. Prisrčne pozdrave vsem v Vojniku in Podčetrtku.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸⁰

[59]

7. septembra 1919

Preljuba mama!

Že precej dolgo sem brez pošte od Tebe, tudi pošiljk »Naroda« do danes še nisem dobil, gotovo so kje običale, meni gre dobro, sicer je tukaj včasih zelo žalostno, čas se vleče, vendar živimo in upajmo, ne bo več predolgo trajalo. V nekaj dneh pride najbrž spet teta Marija na trg (prihaja v resnici še zmeraj). Prav prisrčno jo pozdravi v mojem imenu in tudi Vojničane in strica Karla, dolgo ne bo več trajalo, da tudi sam pridem in Tebe in vse prisrčno pozdravim.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸¹

[60]

10. septembra 1919

Preljuba mama!

Hotel sem Te presenetiti, ljuba mama, ampak zdaj, ko je vse upanje padlo v vodo, Ti pač lahko pišem: računal sem, da Te bom videl že pred 15. septembrom. Poslaništvo SHS iz Londona nam je sredi avgusta pisalo, da naše vrnitve domov ne zapira več nobena stvar, odposlali smo fotografije za potovanje in zdaj je vse tiho kakor v grobu. Najbrž najprej povprašujejo doma, če smo res to, za kar se izdajamo, in preden bo to opravljeno, bo preteklo še precej časa. Danes so podpisali mirovno pogodbo za Avstrijo, zato so nam dovolili olajšave glede svobode, vendar niso vredne besede. – Pravijo, da bomo odrinili proti Franciji in da nas bodo šele od ondi poslali domov!? Kdo bi vedel? Naporen čas, ko negotovo čakaš na tako zaželeni »kdaj«!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸²

[61]

14. septembra 1919

Preljuba mama!

Že precej dolgo nobenega glasu od Tebe; pripovedujejo si, da naš postiljon pošto pogosto izgubi ali vsaj del nje, smo pač ujetniki in ne ljudje, kaj pa potem, če se izgubi kaj pisem

takihle. Vendar me take stvari zdaj čisto nič ne ganejo, ne dam se zmotiti v svojem miru; mirno živimo naprej, bo že prišel konec, saj sam tako in tako ne moreš nič pomagati pri tem, pa če se razburjaš ali ne. Tisto sporočilo poslanika SHS iz Londona, da nam bo kmalu omogočena vrnitev domov, me je malo vrglo iz sedla – misel, da bom mogoče v treh tednih že doma – ampak zdaj je že mimo. Naprej služiti. Kakor je videti iz raznih poročil, ki jih dobivajo znanci, vam gre doma dobro – samo da vam ni treba stradati in tega vam res ni treba. – Zdaj odhajam v obednico na koncert ciganske godbe!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸³

[62]

21. septembra 1919

Preljuba mama!

Predvčerajšnjim sem dobil zadnji odposlani paket »Slovenca« z dne 8. septembra in dopisnico z istim datumom. Ne skrbi, če nekaj časa ne pride nič pošte – pri teh razmerah s pošto. Meni gre dobro. Včeraj zvečer smo spet prvič zakurili – zima prihaja. Prav prijetno je v pletenem stolu sedeti pri topli peči, beremo do desetih in potem se spravimo spat, tako bo seveda zdaj spet vsak večer. V začetku prihodnjega meseca se kajpak začne že trgategv. Upajmo, da bo prav obilna in tudi dobra kapljica.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸⁴

[63]

5. oktobra 1919

Preljuba mama!

Danes sem dobil že drugo pismo s »Slovincem«, prav prisrčna hvala! Zmeraj sem res strašno vesel, kadar pridejo slovenski časopisi. Prosim Te, kar tako nadaljaj s pošiljanjem časopisov! Pisemska pošta zdaj kakšen teden prihaja zelo nezanesljivo, ker je stavka na železnici, zato pa bo v večjem številu prišla, ko bo konec stavke. Stavka na železnici je potegnila debelo črto tudi čez naše račune glede odhoda domov, prav gotovo je vse skupaj bolj črno in nepregledno kakor pred enim tednom, lahko nastanejo zapleti, ki bodo za nas pomenili še tedne in tedne čepenja tukaj, ampak tega si res ne želim. – Prejšnje leto sem ob tem času pisal dobre želje za obilno letino in pripomnil »prihodnje leto bom zraven«, tudi letos Ti pišem isto: želim dobro letino – ampak prihodnje leto bom sam zraven!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸⁵

[64]

8. oktobra 1919

Preljuba mama!

Danes sem dobil tri dopisnice, med njimi tudi tisto iz Vojnika. Zahvaljujem se za pozdrave, ki jih prisrčno vračam, pa tudi za željo, da bi bilo že kmalu tegale konec. Veš, mama, da je prav ostuden občutek, ko tukaj čepiš še po skoraj enem letu, kar je bilo odloženo orožje, ne da bi vedel, kaj in kdaj naj kdo ukrene, da se zagotovi prihodnost – ali je potem kaj čudnega, če mi, podložniki SHS, državljani zvezne države, poskušamo vse mogoče, samo da bi se rešili tega položaja. Hvala Ti, da si šla k dr. Kalanu, tudi če ne bo nič pomagalo, škodovati prav gotovo ne more nič. Da si šla k dr. Brezovniku, je res lepo, vendar ga v prihodnje rajši nikar več ne nadleguj, mislim, da je bolje tako. – Naj Te potujoči vojaki, ki hočejo imeti napitnino, nikoli več ne prestrašijo – še zmeraj sem trdno živ, kakor sem bil, in sem še zmeraj trdno odločen priti domov.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸⁶

[65]

12. oktobra 1919

Preljuba mama!

Dne 10. oktobra sem dobil Tvojo dopisnico z dne 1. oktobra, s katero mi sporočaš, da imate že začetno trgatev, Bog daj, da bi bila prava trgatev res obilna. To je pa res zelo prijetno, da si poslala žensko društvo [?87], samo da ne bo za tem kakšen far, drugače se nam utegne zgoditi, da bomo dobili tolažilne besede in molitvenike, namesto da bi se odpeljali domov. – Romuni so že pred enim mesecem odpotovali, zastopnik Čehov in Slovakov je bil tu pred tremi tedni in je tukajšnjim nemško-češkimi (okoli 70) oficirjem zagotovil, da se bodo kmalu odpeljali kot pripadniki zavezniške države. Isto je tudi nam rekel naš zastopnik, zahteval je še celo fotografije za potni list, že pred šestimi tedni, Angleži menda nimajo nič proti – težave s transporti, če teh ne marajo ali ne morejo odpraviti (ta, ki vodi Romune⁸⁸) ali pa se naša vlada premalo zavzema za to, ne vem. Propaganda za nas doma je zelo dobra, še posebej, da so ujetniki SHS iz Francije menda že doma (kakor se sliši).

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁸⁹

[66]

Sandhill Park, četrtek, 16. oktobra 1919

Preljuba mama!

Žaloigre je konec! Jutri zjutraj ob osmih odhod! Kolikor hitro se bo dalo proti domu! Kmalu na svidenje!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁹⁰

[67]

17. oktobra 1919

Na poti!

Karel⁹¹

[68]

23. oktobra 1919

Za nekaj minut gre naprej. Stojimo v predmestju Pariza. Na svidenje.

Tvoj Karel⁹²

[69]

28. oktobra 1919

Ljuba mama! Včeraj smo došli v Marseille. Čakati moramo na ladjo, ki nas naj vozi v Raguzo, do 7. novembra, torej Ti na ta način niti približno ne moram povedati, kdaj se vidiva, ker Bog zna, kako bo treba čakati v Raguzi. Pripravi mi obleko in moje druge stvari, da zopet postanem civilist.

Rokopoljub

Tvoj Karel⁹³

[70]

Marseille, 29. oktobra 1919

Ljuba mama!

Dne 27. oktobra smo došli v Marseille in tukaj moramo čakati na ladjo do 7. novembra. Kakor vidiš, sem popolnoma prost, a kaj mi pomaga tukaj prostost, ker nam do sedaj še niso izplačali nikakih novcev, nikake plače. Izpustili so nas – a brez denarja. Vsekakor pa smo imeli srečo, da se vozimo skupaj s srbskim bataljonom, ki pride iz Rusije, in oficirji so nam

pomagali iz zadrege s tem, da so nam posodili vsakemu 200 frankov. A to je premalo, ker v tem mestu živeti kot oficir dvanajst dni je nemogoče s to vsoto (soba osem frankov, obed šest do sedem frankov, večerja pet do šest frankov) – torej treba malo manj jesti. Ko sem dobil vest od tukajšnjega srbskega polkovnika intendanta, da ostanemo do 7. novembra tukaj in nam je on ob jednem svetoval pisati domov za novce, sem to storil takoj in Te prosil za 500 frankov telegrafično, na naslov intendantov. Med drugim povedal nam je isti gospod, da je v Jugoslaviji malo sukna in sploh reči za obleči in zato si hočem s tem novcem kupiti nekaj sukna in perila. Mogoče je, da se vidiva za tri tedne, a traja lahko tudi dalje. Pripravi mi pa moje civilne stvari in perilo, čevlje, da zopet lahko postanem civilist, ko pridem domov. Ne piši, ker nisem nikjer stalen.

Rokopoljub

Tvoj Karel⁹⁴

[71]

Marseille, 1. novembra 1919

Ljuba mama!

Pred nekaj dnevi pisal sem Ti približno, kako jaz tukaj živim. Ko smo se odpeljali iz Le Havra, reklo se nam je, da nas v Marseille-u že čaka ladja in da bomo približno 29. ali 30. oktobra v Raguzi, a kakor vidiš, je padlo vse to v vodo. Mi pridemo v Marseille – ladje nikjer, pride šele 7. novembra, toraj moramo čakati, a vsi, ki smo prišli iz Angleške, brez denarja. Srbski bataljon, ki pride iz Rusije in s katerim se vozimo mi, je pod streho v nekem strašnem francoskem taborišču, isto naši ljudje. Hoteli so poslati tudi nas tja, a mi smo se branili, nakar so nam oficirji bataljona posodili iz svoje kase za menažo vsakemu 200 frankov do tedaj, da pride denar iz Pariza od srbske legacije, katerega pa nihče ne pričakuje pred ednim mesecem in bomo mi že doma. Denar seveda ni izgubljen, dobili ga bomo doma, a tedaj ga ne bomo rabil tako nujno kakor sedaj. Telegrafiral sem Ti 29. oktobra po petsto frankov, da imam v žepu nekaj denarja. Mislim si kupiti tudi nekaj suknja za obleko in perila, ker slišim, da tega ni doma, in potem, če sem v Marseille-u, še dolgo nisem doma, saj ne vem, kje še bom moral čakati – in najneprijetnejši položaj je biti v svetu brez denarja. V enem oziru je neprijetno to prisiljeno čakanje na ladjo, ker bi že rad bil doma, in življenje tukaj stane denar, a v drugem oziru je popolnoma lepo po enem in pol leta ujetništva šetati se v velikem mestu, prost, videti izložbe in ljudi, slišati trušč pristanišča in velikega tovarnega prometa. Upam, prepričan nisem, da bomo okoli 20. novembra doma, a kaj bomo počel, tega še natančno ne vem, ker ne poznam razmer, ki vladajo sedaj v naši novi domovini. Načrtov imam mnogo, imel sem tudi dosti časa, da jih premislim, in ko bomo prišli domov, jih bova premislila skupaj. – Obrala si že gotovo, upam, da je dobro izpadlo, a na kar ne pozabi, prihrani mi nekaj grozdja. Do skorajšnjega svidenja!

Rokopoljub

Tvoj Karel.

NB. Ne piši na ta naslov, ker ni stalen in mogoče tudi pred odidemo.

Karel⁹⁵

[72]

Marseille, 4. novembra 1919

Preljuba mama!

Počasi mi postaja čakanje neprijetno, vendar mi ne preostane nič drugega kakor prijazno se držati ob zoprniji in – čakati. Ladja, ki naj nas odpelje v Dubrovnik, naj bi odrinila 7. novembra, vendar do danes ni še nihče zvedel nič podrobnejšega o nji in je tudi ni videl. Jugoslovanski podpolkovnik tukajšnje jugoslovanske vkrcevalne komande stori vse, kar more, samo da bi se bataljon iz Rusije in mi, prej ko mogoče, odpravili naprej. Pa tudi on ne ve nič določenega; lahko bo odhod sedmega, lahko dvanajstega, mogoče pa bo treba tudi še dlje čakati. Lahko si misliš, v kako neprijetnem položaju smo oficirji, ki prihajamo iz Anglije; spustili so nas na prosto, vendar nam niso dali nobenega denarja. Nastanitev moštva iz Anglije

kakor tudi oficirjev je ista – taborišče barak s praznimi pogradi, ampak to bi še šlo, samo v barakah ni podnic in pri vsakem koraku vzdigneš četrto kile prahu s tal, ker se je ilovica tako posušila in razdrobila. Branili smo se ob tem letnem času prebivati v tem svinjaku, potem pa so nam oficirji bataljona iz svoje menaže vsakemu dali predjem po dvesto frankov na naše plače, ki jih moramo še dobiti. Kakor vidiš, stanujem zdaj še z nekim gospodom skupaj v tem hotelu in plačujeva vsak po 7.50 frankov na dan za sobo. Na kosilo se peljem trideset minut daleč s tramvajem v taborišče, večerja je večinoma mrzla, da bi se le kako prebil s tem denarjem. Življenje tukaj je razmeroma drago – Marseille je pač pristaniško mesto. Ljudi vidiš tukaj iz vseh mogočih in nemogočih koncev sveta, bele, rjave, črne, vse navzkriž in napočez in od dvestotih frankov ne bo dosti ostalo, če se 7. novembra odpeljemo, če pa bo treba čakati še naprej, ali bom moral nazaj v taborišče? In potem pride še Dubrovnik, vsa Bosna, Hrvaška, ves čas brez denarja? – Ne, tako sem se odločil in Te rajši prosil za petsto frankov. To je velik znesek za naju dva, vendar je rajši malo več kakor samo tisto najpotrebnejše, saj je še dolga pot pred menoj, preden pridem do Tebe. Poleg tega si mislim na podpolkovnikov nasvet tukaj kupiti blago za dve obleki, ki bosta stali približno 250 frankov, če pa je nemara to blago pri nas cenejše, ga lahko še zmeraj prodam. – Kako bo potekala vožnja, ne vem, podpolkovnik nam sicer obeta kabine, vendar ne verjamem. Pa tudi če bomo natlačeni kakor slaniki, nič ne de, saj se bomo peljali proti domu iz ujetništva! Zaradi vožnje skoz Bosno po ozkotirni železnici pa si belim glavo. Kako nas bodo neki tam prepeljali in kako dolgo bo to trajalo? Tisoč mož se prepelje z ladjo, kako bo neki z bivališči in preskrbo, kako z vožnjo? Častniki bataljona – v tem so prostovoljci, avstrijsko-madžarski vojaki iz ruskega ujetništva, jugoslovanskih narodnosti, ki so se pred poldrugim letom priglasili za boj proti osrednjim silam, pozneje pa se obenem z Angleži bojevali v Murmansku proti boljševikom in se zdaj vračajo domov – zatrjujejo, da bodo v Dubrovniku razporejeni po pristojnih okrajih in tako po skupinah odposlani domov. Če je to res, potem bodo podobno napravili tudi z nami, če pa bom že ta mesec prišel domov, je še vprašanje, prišel pa bom prav zanesljivo.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁹⁶

[73]

Marseille, 7. novembra 1919

Preljuba mama!

Čedalje lepše! Včeraj se je pripeljal parnik, ki naj bi odrinil z nami 8. novembra v Dubrovnik, vendar – zdaj pride vendar – so potrebna popravila, ki bodo trajala približno do desetega ali enajstega, in potem najneprijetnejše: ladja prevzame lahko le 750 mož, nas je pa z bataljonom iz Rusije nad tisoč ljudi. Danes sem bil še z dvema drugima gospodoma pri podpolkovniku, da bi ugotovili, kdaj se bomo sploh odpeljali, vendar je skomignil z rameni, ne ve, pa tudi ne more vedeti, zakaj ladja je francoska in dobiva povelja od drugod, in potem, je rekel, ima na ladji, ki se bo odpeljala desetega ali enajstega, prednost bataljon, in če bo še kaj prostora, šele potem pridemo mi in tristo mož iz Anglije. Sam sem si ladjo ogledal, nanjo prav gotovo ne more tisoč ljudi, pa čeprav bi jih hoteli natlačiti kakor sardine, za nas devet častnikov bi se seveda že našel prostor, ampak ljudje, ti bi utegnili, če ne bi mogli vseh spraviti na ladjo. odločiti, naj ne gre vseh devet častnikov z bataljonom, temveč bosta dva od nas častnikov morala ostati tu, da bosta prevzela povelje in teh tristo povratnikov iz Anglije po desetih dneh, treh tednih ali še daljšem času spravila domov s prihodnjim transportom. Kateri od častnikov naj ostane, še ni odločeno. Sklenili smo jutri žrebati, kogar bo zadelo, tisti še precej dolgo ne bo imel možnosti priti domov. Potovanje domov sem si predstavljal lepše in veliko veliko hitreje. Najneprijetnejše pri stvari je, da nimamo nobenih pravih uniform, jaz na primer hodim v avstrijski uniformi brez zvezde in s srbsko pehotno kapo na glavi, in da moramo ta čas živeti na svoje stroške. Ne vznemirjaj se zaradi mene, se bom že kako pretolkel; če bo žreb zadel mene, potem bom moral pač še počakati in se kako znajti s to bando, ki jo bom moral spraviti domov.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁹⁷

Marseille, 11. novembra 1919

Preljuba mama!

Danes sem po dolgem čakanju dobil Tvojo brzojavko. Neki gospod iz Beograda, ki se pelje z menoj, je imel že novico, da pošiljanje denarja iz tujine ni preprosto, zato sem si petsto frankov že sposodil od nekega gospoda Sorgerja iz Osijeka, ki je bil ravno tako ujet z menoj, vrnil pa mu bom, ko pridem domov. Oprosti mi, prosim, da sem se tako hudo zadolžil, ampak rajši, kakor da bi moral stanovati v umazaniji tam zunaj v taborišču in živeti od tiste slabe hrane, sem tvegal in vzel posojilo. Za 250 frankov sem kupil blago za civilno obleko in hlače, več ni šlo, ker je čas našega odhoda zelo negotov. Danes je bilo rečeno, da odrinemo trinajstega z vlakom v Toulon, kjer se bomo vkrcali na ladjo, namenjeno v Dubrovnik, če pa bo to držalo, je drugo vprašanje. Tako negotovo čakanje na odhod je najneprijetnejše; ko se pripeljemo v Dubrovnik, potem gotovo ne bom več tako dolgo zdržal z drugimi, temveč bom sedel na prvi najprimernejši vlak in se odpeljal proti domu. Na Tvojo brzojavko sem takoj odgovoril in si sposodil denar; meni gre dobro, prav gotovo si že dobila. Na skorajšnje svidenje, upajmo še v novembru!

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel⁹⁸

[75]

Marseille, 14. novembra 1919

Preljuba mama!

Pred nekaj dnevi sem Ti pisal, da jo odpuhamo 11. novembra, ampak kakor vidiš, se to ni uresničilo. Tu gospodari nered, kakor bi ga v stari Avstriji ne moglo biti slabšega. Tu so trije naši štabni častniki in nobeden od njih ne more transporta tisoč mož v treh tednih spraviti naprej. Pa tudi nič čudnega, vsi trije zmorejo samo en svetovni jezik – srbsko, vsi trije so najpravilnejši tip štabnega častnika, ki je ubit, če ne more poveljevati. Posvetujejo se in ne vedo nič. Čeprav jim sploh ni znano, kdaj bi bila mogoča odprava transporta, se jim do zdaj še ni zdelo potrebno povelje, s katerim bi ljudem omogočili boljša bivališča, in če že tega ne, vsaj odeje. Že tri dolge tedne in kaj se ve, kako dolgo še, morajo prebivati ljudje v barakah, med njimi invalidi, z amputiranimi udi in bolni na pljučih, brez odej, brez primerne podlage, na golih slabih lesenih pogradih. Povrh tega je temu primerna tudi oskrba, nihče ne nadzoruje obrokov, kar Francoz odvrne, tisto skuha, seveda je zmeraj premalo. – Meni samemu gre čisto dobro, spim dobro in imam zadosti jesti, seveda za svoj denar. Ampak čakanje mi zdaj postaja tudi že preneumno, iz dneva v dan nas dlje zadržujejo. Če se transport ne odpelje v nekaj dneh, bom odpotoval na svoje stroške, to je prav gotovo boljše kakor porabiti mogoče dvakratni znesek potnih stroškov za preskrbo tu in pri tem še naprej tičati v Marseillu. Vožnja čez Italijo nam ni odobrena, moral bi čez Švico, vendar bi moral tudi po tej poti čez italijansko področje pri Innsbrucku, se pravi, da bi se potemtakem mogel peljati samo v civilu s potnim listom kot Srb, kakršnega se mi pa tukaj ne bo posrečilo dobiti. Druga pot je sicer bolj verjetna, in sicer z ladjo od tod proti Solunu, iz Soluna pa z vlakom čez Grčijo v Jugoslavijo. Prednost te poti je, da bom lahko potoval v uniformi in mi bo kreditirana vsa vožnja skoz Jugoslavijo, ker mi jo bo plačala država. Vsa vožnja bi me, kolikor se dá presoditi, stala 150 do 200 frankov. – Sam sem že popolnoma obupan spričo tako velikih zneskov, ki jih porabljam tu, in ljuba država pravi, da bo že kako šlo, trenutno ne morem nič plačati. Kakšno povračilo bom prav gotovo dobil, vendar pri tem tečaju ne bo nikoli doseglo višine zneska, ki ga bom prisiljen porabiti. Bili smo pač ujetniki, avstrijski častniki, ki pa jih je kljub vsemu sicer treba kako spraviti domov, vendar imajo čas; veliko vlogo igra tukaj bataljon, junaki – saj tudi na nas gledajo hudo zviška – pri tem pa se figo menijo, ali zaradi tega pol naših ljudi ali pa dve tretjini prideta bolni domov. Čisto drugače sem si zamišljal to vožnjo. Moja edina trenutna želja je, da bi že kar najhitreje mogoče rekel zbogom tej bratovščini.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel

Ravnokar sem zvedel, da ne bo z vožnjo po morju nič, vse ladje so zasedene do srede januarja.⁹⁹

[76]

Marseille, 18. novembra 1919

Preljuba mama!

Včeraj sem dobil v tukajšnji banki »Credit Lyonnaise« petsto frankov, za katere se Ti prav prisrčno zahvaljujem. Po brzjavki nisem več pričakoval denarja, čeprav sem se tu pa tam le nadejal, da bo prišel, če bo šla mama v banko. V svoji brzjavki sem pozabil na pripis »po kakšni banki«, ampak kakor se je zdaj zgodilo, to niti ni bilo potrebno. Sama si pomagaš brez mojih nasvetov. Še enkrat prav prisrčna zahvala za denar, ki ga bom vrnil svojemu upniku. In zdaj o našem odhodu! Trenutno pravijo, da bomo odrinili okoli dvajsetega, vseh tisoč mož. Sam nič ne verjamem, dokler se ne pripeljem v Dubrovnik, zakaj tu nas s tem samo tolažijo in iz dni se nemudoma raztegnejo tedni. Gospoda, ki ima opravka s Francozi, se mi zdi najmanj primerna; to so pač ljudje, ki si dajo vse sugerirati in ne morejo izoblikovati nobene samostojne misli. Upam, da bo po tem tesnobnem čakanju nazadnje vendarle prišel čas našega odhoda, zakaj tole potikanje in postopanje v tujem mestu, še posebej, ker bi medtem lahko doma tako marsikaj uredil, človeka lahko požene v divjost. Tole soldaštvo – čakati in kar naprej čakati. Potovanje na lastne stroške ni mogoče, gospod major je vse skupaj premislil in trdi, da nam kot transportu pripadajočim ne more dovoliti, da bi samostojno potovali, videti je torej, kakor da sem hotel pobegniti. V resnici je kaj lahko pomisliti na kaj takega, saj sem bil vendar ujetnik, ampak čudno je, kako hitro sem pozabil na to – hvala Bogu, da je to za meno, če samo pomislim na to, ne bom niti na klavrnem bosanskem vlaku godrnjal čez slabo gospodarstvo. – Ta mesec še ne pričakujem, v prihodnjem mesecu pa bom prav gotovo prijadral domov.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel¹⁰⁰

[77]

Marseille, 20. novembra 1919

Preljuba mama!

Danes gre nazadnje zares. Ob eni ponoči se odpeljemo z vlakom proti Toulonu, jutri dopoldne se vkrčamo v Toulonu na ladjo proti Dubrovniku, kamor se pripeljemo okoli 26. novembra, in pričakujem, da pridem domov okoli 10. decembra. S to ladjo se odpelje samo petsto mož, torej tri kompanije, četrta kompanija in tristo mož iz Anglije ostane tu in počaka na prihodnji transport, ki pride na vrsto ob negotovem času. Med ljudmi je silno razburjenje, ampak kdo bi mogel revežem pomagati, če Francija ne dá ladij. Razmere so ostale iste, kakor sem Ti jih popisal v enem od pisem, vse je prepuščeno usodi, kdor bo zdržal, dobro, kdor ne, pride bolan domov. Ampak jaz sem kljub vsemu v skrbeh predvsem zase, kakor se dogaja pač z vsemi ljudmi, in temu se moram zahvaliti, da smo se le odkrižali teh neprijetnih in dragih okoliščin in da jo odpuhamo s prvim transportom. Z denarjem sem za zdaj toliko založen, da bom zanesljivo lahko prišel domov, ne da bi trpel stisko. Pišem Ti to zadnje pismo iz Marseilla v kavarni, ker sem v hotelu že odpovedal.

Poljublja Ti roko Tvoj

Karel¹⁰¹

[78]

27. novembra 1919

Danes srečno prispel do Raguse. Jutri potujem naprej in upam, da sem v treh ali štirih dneh doma.

Rokopoljub

vdani Karel¹⁰²

OPOMBE

- ¹⁹ Ohranilo se je 73 Jagodičevih pisem, 1 dopisnica in 4 razglednice, poslanih mami iz vojnega ujetništva v Angliji. Nekaj pisem je oštevilčenih, zato ima – nalašč za to objavo – tudi vsa druga pošta številke, vendar v oglatih oklepajih. Od tega je 64 pisem napisanih na uradnem formularju v velikosti 15,2 × 27,5 cm, ki ga je bilo mogoče dvakrat preganiti in zapreti – pri nekaterih obrazcih z navadnim enocentimetrskim zavihom, pri drugih pa z lepo izoblikovanim repom, ki si ga lahko zataknil v razporek, tako da je nastala ovojnica in je bilo pismo zaprto, vendar ga je cenzor lahko odprl, ne da bi ga kaj poškodoval, in ga spet zaprl, kakor je razvidno iz faksimila na strani 762. Vsa pisma so bila zaradi cenzure (Karel Jagodič je bil kot avstrijski državljani med nemškimi ujetniki) pisana v nemščini in seveda tudi nemško naslovljena, večinoma: Frau Antonia Jagodič, St. Marein bei Erlachstein, via Cilli, Untersteiermark, Österreich (Gospa Antonija Jagodič, Šmarje pri Jelšah, čez Celje, Spodnja Štajerska, Avstrija). Na vsakem je tudi posebej naveden ujetnikov naslov (večinoma: Leutnant Karl Jagodič ...); pomembnejši odmiki so tu pri pismih sproti navedeni v opombah. Skoraj na vseh kuvertah je tudi nalepka: OPENED BY CENSOR. Številka pri P.W. se menjava in je v opombah večkrat posebej navedena. Poštni pečati z datumom so redki in težko razberljivi. – En dan prej, preden je Karel Jagodič prišel v ujetništvo, 7. avgusta 1918, je pisal domov dopisnico. To je mama dobila v enem tednu, 14. avgusta 1918, ko je bil sin že v angleškem ujetništvu. Mama tega seveda ni vedela in mu je takoj, 14. avgusta 1918, poslala vojno dopisnico z nekaj domačimi novicami, vendar je dopisnica 9. septembra 1918 prišla nazaj v Šmarje. Vendar to ni bilo prvo znamenje za mater, da s sinom nekaj ne more biti v redu. Že 27. avgusta 1918 je namreč uradno zvedela, da je njen sin Karel pogrešan in da je bržkone v angleškem ujetništvu; že tiste dni ji je vojaški ordonanc prinesel tudi sinov kovček, tako da se je obrnila na šmarskega župana, naj piše na komando 127. regimenta po natančnejše podatke. Poslana je bila tudi pozvednica po Rdečem križu, in ta ji je 3. septembra 1918 odgovoril, da Karla Jagodiča za zdaj še niso našli na nobenem seznamu (glej faksimile), da pa jo bodo obvestili o novih ugotovitvah. Sporočilo skupnega osrednjega pozvedovalnega urada za vojne ujetnike je prišlo na naslov Antonije Jagodič v Šmarje pri Jelšah (glej faksimile) šele konec januarja 1919, medtem pa je bila vzpostavljena tudi že pisemska zveza med sinom in materjo, kakor je razvidno iz tu objavljenih pisem in opomb.
- ²⁰ To je uradna dopisnica, natisnjena v nemščini, pripravljena nalašč za vojne ujetnike. Vsa sporočila, razen imena in priimka ujetnika in njegovega naslovljenja in datuma, so bila na dopisnici že vnaprej natisnjena. Naslovljenka je dopisnico dobila šele 3. oktobra, sepravi po slabih dveh mesecih.
- ²¹ Mišljena je seveda njegova četna komanda v avstrijski vojski na italijanski fronti. Zanimivo je psihološko prepričanje vojnega ujetnika, da je z njegovo četo in z njegovimi stvarmi vse v najlepšem redu (in kakor vemo, je bilo res), čeprav je sam skoz pekel bitke komaj prišel živ v angleško ujetništvo. – Tu naj opozorim še na uradno sporočilo o Karlovem ujetništvu. Napisal ga je starejši poročnik dr. Fritz Karpf. Antonija Jagodič ga je dobila v prepisu, nekakšnem zasebnem pismu nadporočnika dr. Fritza Karpfa, 7. septembra 1918, in ga osposlala naprej sestri, ta pa šmarskemu županu (glej tu stran 760). Že 3. septembra 1918 pa se je oglasil tudi nadporočnik Josef Ryšánek, Jagodičev tovariš z vojne pošte 369, in ji poslal dopisnico, v kateri ji je sporočil stvari, ki jih je sicer že vedela, vendar ji je s tem prav gotovo naredil veselje, saj je iz dopisnice spoznala (dobila jo je že 9. septembra 1918), da je bil njen sin v dobri družbi, ki ga ni pozabila: »Pred štirinajstimi dnevi, milostljiva gospa, ste že dobili sporočilo, da smo Vašega sina po eni od bitk v noči od 8. na 9. avgust pogrešili. Več ko verjetno je neranjen prišel v angleško ujetništvo, natančnejših podatkov ni mogoče dobiti, ker tudi iz njegove najbližje okolice ni nikogar več tu. Nekaj njegovih stvari je vojaška komanda odposlala in jih boste gotovo v kratkem dobili. [To se je res zgodilo.] Če je poročnik Jagodič medtem že poslal svoj naslov, mi ga, prosim, sporočite, ker sem z njim izgubil vrlega tovariša.« In še ni bilo konec takih sporočil. Dne 7. septembra 1918 se je za pisanje odločil tudi stotnik Reuss. Na dopisnici je kratko sporočil: »Draga gospa Jagodič! Vaš sin je prišel 9. avgusta neranjen v angleško ujetništvo in se vam bo v kakšnem mesecu oglasil iz Anglije. Torej vam ni treba biti v hudih skrbih. Lepo pozdravljeni.« Mati Antonija Jagodič se je očitno takoj obrnila na višjega poročnika Josefa Ryšánka s prošnjo za pomoč in nasvet. Ohranilo se je namreč njegovo pismo z dne 15. septembra 1918. V njem pravi med drugim: »Kolikor Vam morem svetovati, milostljiva gospa – storim to seveda srčno rad – ampak žal vam bo s tem le malo pomagano. Iz prijateljstva do vašega sina sem uporabil že vse mogoče, da bi izvedel kaj več o tragičnem dogodku, vendar žal nisem mogel dobiti nobenega novega podatka razen tistih, ki sem vam jih že poslal. Po vsej verjetnosti pa se bo gospod sin že kmalu oglasil iz vojnega ujetništva – in za zdaj bi Vam svetoval, milostljiva, da potrpežljivo počakate. Na Dunaju je pri Rdečem križu

pozvedovalna pisarna za vojne ujetnike – njen naslov, milostljiva, lahko dobite na vsaki orožniški postaji, žal ga jaz sam ne poznam. Tam bodo potem gotovo stekle poizvedbe. Mi – tukaj na bojišču – v tem pogledu še najtežje lahko kaj napravimo, kar pa sem Vam ravnokar svetoval, je gotovo edini način, kako priti do podatkov. Vendar lahko z največjo gotovostjo sklepamo, da je milostljiva gospa že dobila sporočilo tudi od sina. Ker se je Antonija Jagodič obrnila tudi na dr. Fritz Karpf, ji je ta 17. septembra 1918 še obširneje odgovoril: »S hvaležnostjo potrjujem, da sem dobil Vaše pismo, z dne 13. septembra 1918, vendar Vam moram z obžalovanjem sporočiti, da Vam ne morem povedati nič natančnejšega razen tistega, kar sem Vam sporočil v svojem zadnjem pismu, pa čeprav sem znova pozvedoval pri vseh takrat udeleženi. Ker pa mislite, da Vam le ne smem povedati nič natančnejšega, Vam pod častno besedo zagotavljam, da sem Vam že 28. avgusta pisal o vsem, kar sem mogel **uradno** izvedeti. Ugledni komandant našega regimenta ni človek, ki bi se hladno zapiral pred človeškimi čustvi in svojim podrejenim ne bi dovolil, da ne bi bili domači katerega od pogrešanih častnikov kar najnatančneje obveščeni o vseh okoliščinah, ki bi jim mogle količkaj pomagati ugotoviti, kje je zdaj. Zaradi Vaše zaskrbljenosti glede častnikov v strojnični enoti Vam sporočam, da je poročnik Hrašovec, komandir druge strojnične enote, pri naši ofenzivi 15. junija 1918 prišel v angleško ujetništvo in da je šele v začetku septembra lahko sporočil svojim domačim in regimentu, da je vojni ujetnik s številko 23389 v angleškem taborišču v Southamptonu. Nadalje sem sam v vojaškem lazaretu zaslišal gospoda Gloverja, angleškega ujetnika, dne 10. avgusta, ki ga je 9. avgusta ranjenega pripeljala na svoje položaje naša pehotna enota 127, in pri tem mi je povedal, da je šlo pri akciji, po kateri je Vaš sin pogrešan, za prisoner taking competition, se pravi po nemško um einen Wettbewerb zwischen zwei Kompagnien der Engländer, welche mehr Gefangenen macht [za tekmovanje med dvema angleškima četama, katera bo pripeljala več ujetnikov]. Po njegovi izpovedi, ki ji je popolnoma verjeti, sploh niso šli na killing, se pravi na pobijanje Avstrijcev, temveč na jemanje ujetnikov. Sam sem leta 1917 dobil sporočilo z Monte Ortigara, da pogrešajo mojega svaka, in trajalo je od srede junija do konca avgusta, preden je lahko sporočil, da je še živ. Zato pa, velespoštovana, milostljiva gospa, nikar vsaj še kakšen mesec ne nehaite upati, saj boste kar na lepem dobili glas o svojem otroku, da je živ in v ujetništvu; in bodite tako dobri, potem o tem sporočite tudi meni, za kar vam bom še posebej hvaležen. ... Kakor sem ravnokar zvedel, še zdaj, po treh mesecih, prihajajo sporočila, da so častniki, ki smo jih pogrešili 15. junija 1918 in smo jih imeli že za mrtve, v angleškem ujetništvu. V neposredni zvezi s tem naj navedem še dopisnico, ki jo je 20. septembra 1918 pisal Antoniji Jagodič nadporočnik Josef Ryšánek: »Milostljiva je želela zvedeti, kaj je s služabnikom njenega sina. Ta med bitko ni bil ob svojem gospodu, temveč je vselej na njegov ukaz ostal zadaj, kadar je bil poročnik Jagodič na položajih. Milostljiva gospa, gotovo ste že dobili moje pismo – žal Vam za zdaj ne morem sporočiti nič novega pomembnejšega, temveč samo zanesljivo upam, da vam bo sin kmalu pisal.« Medtem pa je mati, kakor je tu navedeno, res že dobila natančnejši podatek o sinovem novem bivališču in ga je očitno takoj sporočila nekdanjim sinovim tovarišem na bojišču. V njihovem imenu se ji je za sporočilo zahvalil nadporočnik Josef Ryšánek, in sicer 23. septembra 1918: »V imenu kompanije Vam najprisrčneje čestitam, milostljiva gospa, ob veseli novici o Vašem sinu.« Za dopisnico s podobno vsebino se je 26. septembra 1918 odločil tudi nadporočnik dr. Fritz Karpf: »Skupna osrednja pozvedovalna pisarna vam bo tudi naprej pomagala stopiti v stik s sinom, da mu boste lahko tudi kaj poslali. Razumel sem Vaše skrb in me samo jezi, da Vam nisem že takoj v prvem pismu zadosti osvetlil zadeve o mitraljezih.« Antonija Jagodič je očitno storila vse, da bi dobila stik s svojim sinom. O tem priča tudi dopisnica že omenjenega stotnika Reussa, z dne 9. oktobra 1918: »Hvala Vam za cenjeno pismo. V stiski zaradi sina se na moje priporočilo lahko obrnete na stotnika Kainerja v Celju (pehotni regiment 87) v mestni vojašnici in ta Vam bo povedal, kako pridete, ne da bi izgubili preveč časa, v stik s sinom. – Nič boljšega Vam ne morem svetovati in Vam želim kar največ uspeha.«

²² Naslovljenka je pismo dobila šele 17. novembra 1918, torej po skoraj treh mesecih. Naslov odpošiljavca se je glasil: Leutnant Karl Jagodič, Informations-Bureau, Cave of G. P. O. [General Post Office], London (poročnik Karel Jagodič, Informacijska pisarna, Odsek glavne poštne uprave, London). Cenzorska nalepka: Opened by censor. P. W. [Prisoners of War] 1080. (Odprl cenzor. Vojni ujetniki 1080.) Z oboda okrogle gumijaste štampiljke je mogoče razbrati, vendar še to samo s sklepanjem po nekaterih drugih ovojnicah, napis: Überwachungsstelle Odin-Deutz (Nadzorovalnica Odin-Deutz), in na sredi: Frei gegeben (Oproščeno poštine).

²³ Besede ni mogoče prebrati, vendar gre očitno predvsem za embleme, saj so jim, ko so prišli v ujetništvo, pobrali vsa vojaška znamenja.

²⁴ To je edino od pism, poslano na prepognjenem navadnem listku boljšega papirja, v velikosti 10 × 18 cm, popisanem na obeh straneh, vendar v uradni kuverti, čeprav manjšega formata (12,2 × 9,6 cm) kakor siceršnje. Na nji je natisnjen napis: Prisoners of War, No Stamp Required (Vojni ujetniki, Oproščeno poštine), in nalepka: OPENED BY CENSOR. P. W. 26. Naslov odpošiljavca: Lt. Karl Jagodič, Prisoners of War, Informations Bureau, 49 Wellington Street, London W. C. [West Central]. Na ovojnici je tudi trikotni pečat dunajske cenzure: Gemeinsames [...] Zensur Abteilung Wien (Skupni [...] cenzurni oddelek, Dunaj). Naslovljenka (Frau Antonia Jagodič, St. Marein bei Erlachstein, Steiermark, Österreich) je pismo dobila 1. novembra 1918, torej več kakor štirinajst dni pozneje kakor prvo, napisano štiri dni prej.

²⁵ Naslovljenka (Frau Antonia Jagodič, St. Marein bei Erlachstein, Steiermark via Cilli Österreich) je pismo dobila 3. novembra 1918, torej štirinajst dni pred prvim odposlanim pismom in isti dan kakor

- v pismu omenjeno dopisnico (tu [1]), čeprav je bila ta odposlana že 10. avgusta 1918. Novi naslov odpošiljavca se je glasil: Lt. Karl Jagodič, P. o. W. Offizer, Camp Donington Hall at Derby, England. Nalepka na pismu OPENED BY CENSOR. P. W. 129. Na pisemskem formularju so natisnjeni napisi: **Prisoners of War.** (Pat. 2333/15), na dveh predelkih: Nicht hier schreiben! (Tu ne piši!), da je papir s pismom popisan samo na eni strani, druga stran pa je puščena za naslov. Na strani, namenjeni za pisanje, so potegnene tanke črte v razmiku enega centimetra (vsega skupaj 23 črt) z napisom na vrhu: Nicht zwischen die Zeilen schreiben! (Ne piši med vrstami!), tako da je bila s tem določena tudi dolžina pisma. – Tu je zaradi preglednosti ob Jagodičevi številki pisma (3) uvedeno tudi štetje pošte [4], nalašč za to objavo, ki upošteva samo ohranjena pisma in daje številke tudi tistim, ki jih pisec pozneje ni več številčil.
- ²⁶ Naslovljenka je pismo dobila 22. novembra 1918.
- ²⁷ Peto pismo je naslovljenka dobila 21. novembra 1918, torej en dan pred četrtem. Cenzorska nalepka ima številko: P. W. 24. Okrogla štampiljka pa drugo, čeprav nepreberljivo »nadzorovalnico« (jasno razvidni sta samo črki ZI, tudi napis na sredi je nepreberljiv, vendar ni prejšnji Frei gegeben, saj se začne z Un ...). – V pismu omenjeni poročnik Hrašovec je bil iz Celja.
- ²⁸ Naslovljenka je pismo dobila 28. novembra 1918. To je prvo pismo brez okrogle gumijaste štampiljke »nadzorovalnice«; o pregledu priča samo cenzorska nalepka.
- ²⁹ Tudi to pismo je naslovljenka dobila 28. novembra 1918. To pot ima cenzorska nalepka številko P. W. 129. – Zanimivo je Jagodičevu zaupanje v vojaški red: kovček z njegovimi stvarmi mora biti že doma in v njem tudi – kaja!
- ³⁰ Tudi osmo pismo je naslovljenka dobila 28. novembra 1918. Seveda pa se je pisec uštel glede hitrosti tedanje pošte.
- ³¹ Tudi deveto pismo je naslovljenka dobila 28. novembra 1918, torej kar štiri pisma na isti dan, odposlana v presledku štirinajstih dni. To je pri materi lahko zbujalo ugoden občutek, da se poštna pot skrajšuje. Tako počutje je podpirala tudi optimistična vsebina pisma.
- ³² Naslovljenka je pismo dobila šele za božič, 22. decembra 1918, torej spet z veliko zamudo. Naslov je napisan kakor prej. Le ime države je od zdaj naprej Austria (prej Österreich).
- ³³ Naslovljenka je pismo dobila 18. decembra 1918, vmes se je pismo 11 izgubilo. Tu je siceršnjemu napisu **Prisoners of War** dodan spet (Pat. 2333/15). – Zanimivo in značilno je sporočilo o denarju: očitno gre za denar, o katerem Jagodič v prvem pismu piše, da je bil obenj, ko je bil ujet. V resnici so mu ga samo kot ujetniku odvzeli in je potem po skoraj treh mesecih varno priromal za njim.
- ³⁴ Tudi to pismo je naslovljenka dobila 18. decembra 1918 kakor prejšnje. Mati je seveda iz obeh, v bistvu popolnoma različnih pisem, dobljenih na istih dan, lahko videla, kako se pri sinu menjava ujetniško razpoloženje.
- ³⁵ Naslovljenka je pismo dobila 20. decembra 1918.
- ³⁶ Naslovljenka je pismo dobila že 20. decembra 1918, torej v pičlih treh tednih, isti dan kakor 14. pismo; 15. pismo se je izgubilo. Zanimiv je tudi podatek, da je bil klic po denarju (glej 2. pismo, z dne 29. avgusta 1918) lahko uslišan šele po dobrih treh mesecih. Ravno toliko in še več (glej 17. pismo) časa je bilo treba tudi za pismeno povezavo.
- ³⁷ Naslovljenka je pismo dobila šele 14. januarja 1919; torej se je pisemska zveza spet podaljšala. Tudi drugače ni po formalni plati (pisemska tiskovina, cenzorska nalepka) nobene razlike v primerjavi s prej, ko je bila še vojna.
- ³⁸ Naslovljenka je pismo dobila 8. januarja 1919. Na tiskovini je – najbrž namesto cenzorske nalepke – okrogel pečat: P. C.
- ³⁹ Naslovljenka je pismo dobila 17. januarja 1919. Tudi na tem pismu je edina razlika okrogel pečat P. C. namesto prejšnje cenzorske nalepke.
- ⁴⁰ Naslovljenka je pismo dobila 24. januarja 1919. Sicer vse kakor na prejšnjih dveh pismih.
- ⁴¹ Naslovljenka je pismo dobila 3. februarja 1919. Iz pisemskega obrazca, naslova in podobno ni mogoče razbrati, da se je kaj spremenilo. Kakor da je še zmeraj vojna, kakor da je še zmeraj Avstrija, kakor da še zmeraj ni nove države, Jugoslavije, ustanovljene že 1. decembra 1918.
- ⁴² Naslovljenka je pismo dobila 30. januarja 1919, torej spet natančno po enem mesecu. Vse drugo pa je po starem. – »Ne vem, kaj naj pomeni« je očitno navedek iz kakšne pesmi (podobno kakor: Oblaki so rdeči, kaj nek pomenijo).
- ⁴³ Naslovljenka je pismo dobila 10. februarja 1919. Vse drugo po starem, le okroglega pečata P. C. ni na pismu.
- ⁴⁴ Naslovljenka je pismo dobila 12. februarja 1919. Pismo ima še vse nekdanje formalnosti: Prisoners of War. (Pat. 2333/15), nalepko OPENED BY CENSOR. P. W. 44. Nova je le gumijasta štampiljka: »Censurirano« (torej v približni slovenščini), vendar še po starem nemški naslov: Frau Antonia Jagodič, St. Marein bei Erlachstein, via Cilli, Unter-Steiermark, Austria, kakor da gre še zmeraj za Avstrijo in ne že za Jugoslavijo.
- ⁴⁵ Naslovljenka je pismo dobila neverjetno hitro, že 3. februarja 1919, torej v treh tednih, kakor da je to v resnici posledica odprave cenzure, čeprav je ta na prejšnjem pismu še navzoča (in bržkone od tod tudi zamuda). Na tem pismu je tudi prvič namesto Austria napisano Jugoslavija, sicer pa je po starem nemški naslov (St. Marein bei Erlachstein, via Cilli, Untersteiermark).
- ⁴⁶ Naslovljenka je pismo dobila 10. februarja 1919, tudi to pot naslovljeno v Jugoslavijo, z nemškim naslovom in brez zaznamka o cenzuri. Pismo s številko 26 se je izgubilo.

- 47 Naslovljenka je pismo dobila 9. februarja 1919, vse drugo pa starem.
- 48 Naslovljenka je pismo dobila 12. februarja 1919, pa čeprav je na pismu pritisnjena majhna štampljka: ...rirano, torej cenzurirano. To pot je Jugoslaven napisano približno po nemško.
- 49 Naslovljenka je pismo dobila šele 10. marca 1919, to pot spet s cenzorskim okroglim pečatom P. C. in še bolj ponemčenim naslovom (Süd-Slawien). Pismo s številko 30 se je izgubilo.
- 50 Naslovljenka je pismo dobila 7. marca 1919 z okroglim pečatom P. C., to pot spet naslovljeno na Jugoslaven.
- 51 Naslovljenka je pismo dobila šele 26. marca 1919, to pot opremljeno z ovalno štampljko: CENZURA SHS V MARIBORU, in z okroglim pečatom P. C., pa spet naslovljeno na Jugoslaven. – Pismo s številko 33 se je izgubilo.
- 52 Naslovljenka je pismo dobila 21. marca 1919, to pot spet samo z okroglim pečatom P. C. Vsebinsko je pismo zanimivo zaradi živega nasprotja med urejenim poštnim prometom med vojno (kovček, denar) in povojnimi razmerami na isti ustanovi.
- 53 Naslovljenka je dobila pismo 27. marca 1919, še zmeraj samo z okroglim pečatom P. C. Vsebinsko je zanimiva slika spomladanskega razpoloženja v taborišču.
- 54 Naslovljenka je pismo dobila šele 14. maja 1919, še zmeraj z okroglim cenzorskim pečatom P. C.
- 55 Naslovljenka je pismo dobila 16. maja 1919 z okroglim pečatom P. C. in še z rdečim poštnim zaznamkom, od katerega je jasno preberljiva le beseda Zurück (Nazaj), v prvi vrstici pa je bilo bržkone napisano: Verkehr eingestellt (Promet ustavljen).
- 56 Naslovljenka je pismo dobila 20. maja 1919, torej po dveh mesecih, in sicer z gumijasto štampljko: Verkehr eingestellt. Zurück (Promet ustavljen. Nazaj). Naslov odpošiljavca je še zmeraj po starem (Lt. Karel Jagodič, P.o.W., Donington Hall, Derby, England), pritisnjen pa je tudi okrogel pečat: po obodu POST FREE • Prisoners of War •, v sredi pa: P.C.
- 57 Naslovljenka je dobila pismo 21. maja 1919 z okroglim pečatom P. C. in gumijastim zaznamkom: Verkehr eingestellt. Zurück. Bržkone so te in podobne nerednosti v poštnem prometu, pa tudi nihanja v sinovem razpoloženju (glej na primer pismo [34], vzrok, da je mati znova ali še intenzivneje iskala možnosti za boljšo povezavo s sinom. O tem priča med drugim tudi dopisnica, ki ji jo je 5. maja 1919 pisal celjski odvetnik dr. Juro Hrašovec: »Častita gospa Jagodič! Po Vaši želji sem pisal svojemu sorodniku na Angleško, a dopisnica se mi je vrnila, češ da se ne more dostaviti, ker je poštni promet ustavljen. Dopisnica hodila je 6 tednov okrog, vendar nima drugega poštnega pečata kakor Celjski. Žal mi je, da moje prizadevanje ni imelo boljšega uspeha.« Za katerega sorodnika gre, ne vem, bržkone pa je bil tudi v petem pismu [6] in v opombah 21 in 27 omenjeni poročnik Hrašovec kaj v sorodu z odvetnikom.
- 58 Naslovljenka je dobila pismo 16. maja 1919, to pot samo z okroglim pečatom P. C.
- 59 Naslovljenka je dobila pismo 16. maja 1919, opremljeno samo z okroglim pečatom P. C.
- 60 Naslovljenka je tudi to pismo dobila 16. maja 1919, tudi to opremljeno samo z okroglim cenzorskim P. C.
- 61 Naslovljenka je pismo dobila 19. maja 1919, opremljeno samo z okroglim pečatom P. C.
- 62 Naslovljenka je tudi to pismo dobila 19. maja 1919, torej brez pričakovane zamude zaradi selitve v novo taborišče. Novi naslov ujetnika se je glasil: Lt. Karel Jagodič, P. o. W., Sandhill Park near Taunton, Somerset, England (poročnik Karel Jagodič, vojni ujetnik, Sandhill Park pri Tauntonu, Somerset, Anglija). Vse drugo je ostalo po starem, tudi okrogli cenzorski pečat P. C. – Ime polkovnika Saxla je tu mogoče prebrati tudi kot Sachel, vendar se pozneje menjavata obliki Saxl in Saxe.
- 63 Naslovljenka je dobila pismo 26. maja 1919, opremljeno z okroglim pečatom P. C. in z ovalno štampljko: CENZURA SHS V MARIBORU.
- 64 Besede ni mogoče prebrati in je zaradi nje tudi smisel vsega stavka negotov.
- 65 Naslovljenka je pismo dobila 28. maja 1919 z obema cenzurnima pečatom.
- 66 Naslovljenka je dobila pismo 16. junija 1919, opremljeno z obema cenzorskima pečatom. – Zanimivo je, da Jagodič več ko tri tedne ni nič pisal materi in da je pri tem tudi pozabil svoj prvotni sklep, da bo pisma številčil.
- 67 Naslovljenka je dobila pismo šele 8. avgusta 1919, opremljeno z obema pečatom, okroglim: POST FREE * PRISONERS OF WAR * P. C., in ovalnim: CENZURA SHS V MARIBORU.
- 68 Naslovljenka je pismo dobila 12. julija 1919, opremljeno samo z okroglim cenzorskim pečatom P. C., vendar je odpošiljavec naslovu Wohlgeborene Frau Antonia Jagodič, St. Marein bei Erlachstein, via Cilli, Steiermark, Jugoslaven, dodal še v angleščini South-Slaves States.
- 69 Naslovljenka je dobila pismo 4. avgusta 1919, vendar brez vsakršnih cenzorskih pečatov, zato pa je na notranji strani repa odtisnjena gumijasta štampljka z risbo gradu in napisom SANDHILL PARK 1919. Ta štampljka je odtisnjena še na nekaj poznejših pismih.
- 70 Tudi to pismo je naslovljenka dobila 4. avgusta 1919.
- 71 Naslovljenka je dobila pismo 18. julija 1919. Poleg v pismu omenjenega pečata z gradom in podpisom SANDHILL PARK 1919 je tudi okrogel poštni pečat z le deloma razberljivim napisom: na obodu KRALJESTVO SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV; na sredi PREGLEDANO(?) V MARIBORU.
- 72 Naslovljenka je pismo dobila 9. avgusta 1919, opremljeno s štampljko Sandhill Parka in z okroglo štampljko CENZURA SHS V MARIBORU.
- 73 Naslovljenka je dobila pismo 21. julija 1919, opremljeno s pečatom CENZURA SHS V MARIBORU.

- ⁷⁴ Naslovljenka je pismo dobila 9. avgusta 1919, in sicer brez vsakršnih pečatov, le z odtisom Sandhill Parka.
- ⁷⁵ Naslovljenka je pismo dobila 4. avgusta 1919, kakor prejšnje brez vsakršnih cenzorskih pečatov.
- ⁷⁶ Naslovljenka je dobila pismo 14. avgusta 1919, tudi to brez cenzorskih pečatov.
- ⁷⁷ Naslovljenka je pismo dobila 22. avgusta 1919, opremljeno z rdečim pečatom: Pregledala Vojna cenzura 4. – Iz vseh dosedanjih pisem je razvidno, da je bila mama pridnejša korespondentka kakor sin, vsaj z dopisnicami.
- ⁷⁸ Naslovljenka je pismo dobila že 18. avgusta 1919, torej prej ko v štirinajstih dneh, seveda brez vsakršnih cenzorskih pečatov. To pot je tudi prvič v naslovu izpuščena beseda Steiermark.
- ⁷⁹ Naslovljenka je pismo dobila 20. septembra 1919, opremljeno s pečatom: Pregledala Vojna cenzura 10.
- ⁸⁰ Naslovljenka je pismo dobila 19. septembra 1919, brez vsakršnih cenzorskih pečatov.
- ⁸¹ Naslovljenka je pismo dobila 25. septembra 1919, brez vsakršnih cenzorskih in poštinih pečatov.
- ⁸² Naslovljenka je pismo dobila 28. septembra 1919, brez vsakršnih cenzorskih in poštinih pečatov, vendar prvič s slovenskim naslovom: C. gospa Antonija Jagodič, Šmarje pri Jelšah, via Celje, Jugoslavija – State of Jugoslavs. – Nekako ob tem času, 4. oktobra 1919, ko je torej prišlo sinovo pismo z »razočaranim presenečenjem« ali s »presenečenim razočaranjem«, da se je spet nekaj zataknilo pri datumu vrnitve iz ujetništva, je Antonija Jagodič odposlala sinu Karlu 85. dopisnico (pisano seveda v obvezni nemščini) na angleški taboriški naslov (Sandhill-Park near Taunton Somerset). Sporoča mu, da je eden od njenih paketov prišel nedotaknjen nazaj, ker je na naslov napisala »Jugoslavija«, da pa se že veseli skorajšnjega snidenja. Če prav razumem, mu je pisala tudi o ljubljanskem naslovu, kamor naj bi sin poslal svoj angleški ujetniški naslov zaradi morebitnih intervencij (o tem več naprej). Vendar sin dopisnice ni več dobil. Vrnila se je k materi z uradno štampiljko REPATRIÉ REPATRIATED. – Ravno tako se je vrnila tudi 89. dopisnica, ki jo je Antonija Jagodič odposlala 22. oktobra 1919 iz Bobovška in v nji (seveda v nemščini in še zmeraj s svojim naslovom v nemščini) sporočila, da je temu paketu Slovenca priložila članek Slovenskega naroda o vojnih ujetnikih v Angliji. »Čudil se boš vsebini. Že trikrat sem pisala v Ljubljano gospe [nepreberljivo], bila sem v Celju pri dr. Kul[?]u, ta je pisal vladi, pri Mirku, ki je prijatelj ministra Kramarja, se bo menda vendar še odvalil kamen z votline in prinesel sveto odrešitev. Uči se kaj, kar si že bodi, gotovo ti bo kdaj prav prišlo, pa tudi dragoceni čas boš s tem najbolje izkoristil.« Omenjeni članek iz Slovenskega naroda (z dne 12. oktobra 1919) se glasi: »**Naši vojni ujetniki na Angleškem**. Na inicijativo odbornice Splošnega slovenskega ženskega društva v Ljubljani se je zavzel beogradski ženski kongres za vojne ujetnike na Angleškem. Za nje ni namreč vedel nihče. Niti vlada ne. Saj je pa tudi več kot škandal: leto dni je že mir, vendar drže Angleži v ujetništvu Jugoslovane kar naprej. Ko so jugoslovanske žene posredovale v Beogradu za te naše ujetnike pri ministrstvih, so se tam čudili: 'Kako? Angleži imajo naše fante v vojnem suženjstvu? Tega nismo vedeli! Prosimo, navedite nam imena jugoslovanskih vojakov, ki ječe še dandanes v ujetništvu pri Angležih, naših prijateljih!' – Naše ženske morajo torej vedeti več kot ve vlada? No, navedle so vladi v Beogradu takoj nekaj imen slovenskih vojakov, ki so na laški fronti padli v ujetništvo Angležev. Glede ostalih pa so pozvale naše občinstvo po vseh ljubljanskih dnevnikih. Navedejo naj se imena vojnih ujetnikov, njih staršev, vojaški oddelek, rojstno leto, kraj zajetja in vse druge podrobnosti. Ti podatki naj se pošljejo p i s m e n o čim prej ali nemudoma na Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani. Društvo bo vse podatke zbralo in jih odposlalo v Beograd. In res, oglasilo se je pisмено že kar precej takih, ki imajo svoje sinove ali brate še danes v angleškem ujetništvu. Bilo pa je tudi nekaj takih, ki so osebno iskali pomoč pri tukajšnjem Rdečem križu. Toda slabo so naleteli. Pisarna Rdečega križa o tej rešilni akciji sploh ničesar ne ve. Menda ne čita nobenih časopisov. Ko pa so Rdeči križ vprašali pomoč iščočih naši kmetje, kje je vendar to Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani, je odgovarjal uradnik Rdečega križa, da tega res ne ve, da o tem društvu še nikdar ni slišal in da jim torej ne more dati nikakih navodil. To je v Ljubljani mogoče! Dvajset let deluje že to društvo, prireja razne dobrodelne akcije, nastopa pri vsaki občekoristni priliki, se briga za sirote, reveže, invalide i. dr., a pisarna Rdečega križa tega kar nič ne ve. Še nikdar ni ta pisarna slišala o neki gospej Franji Tavčarjevi, predsednici tega društva že 20. leto! Zares, lepa pisarna. Da ne bodo torej pomoči iščočih obupani starši v nevedni pisarni Rdečega križa zopet odslovljeni, bodi tu povedano znova: Kdor ima na Angleškem ali kjer koli v območju angleškega kraljestva svojce kot vojne ujetnike, naj to naznani p i s m e n o omenjenemu ženskemu društvu v Ljubljani (predsednica gospa Franja Tavčarjeva, županova soproga) ali pa – če ne zna pisati – tudi osebno tajnici tega društva, gospej Minki Govekarjevi, Rimska cesta 20, II. – Pisarni Rdečega križa pa povemo: Česar ne veš, vprašaj na magistratu ali na policiji in ne odbijaj ubogih ljudi iz nevednosti ali celo iz – lenobe!« Nalašč navajam celoten članek, podpisan z J. K., ker je več ko značilno pričevanje o (skoraj neverjetnem stanju pri tedanjem) slovenskem Rdečem križu.
- ⁸³ Naslovljenka je pismo dobila 5. oktobra 1919, spet brez vsakršnih pečatov, vendar naslovljeno v slovenščini, samo pripisani angleški izraz za državo je malo drugačen (State of South-Slavs). To pot je tudi Sandhill Park lepo odtisnjen.
- ⁸⁴ Naslovljenka je pismo dobila 8. oktobra 1919, in sicer brez vsakršnih cenzorskih pečatov, pa tudi pri naslovu brez tujejezičnih pripisov.
- ⁸⁵ Naslovljenka je pismo dobila 20. oktobra 1919, in sicer brez vsakršnih cenzorskih in poštinih pečatov, zanimivo pa je, da je naslov napisan spet v celoti v nemščini (Wohlg. Frau Antonia Jagodič, St. Marein bei Erlachstein, via Cilli, Jugoslavien!).

- ⁸⁶ Naslovljenka je pismo dobila 25. oktobra 1919, spet brez vseh pečatov in spet s popolnoma nemškim naslovom.
- ⁸⁷ Misel najbrž ni dobro izoblikovana; manjka vsaj podatek »poslala v boj, poslala intervenirat žensko društvo« ali kaj podobnega. Glej opombo 82.
- ⁸⁸ Tudi ta formulacija je nejasna; iz nje bi človek sklepal, da take informacije daje vodja romunske odprave.
- ⁸⁹ Naslovljenka je pismo dobila 20. novembra 1919, in sicer s štampljko v cirilici: Pregledala vojna cenzura. Naslov je napisan v celoti v nemščini.
- ⁹⁰ Naslovljenka je dobila pismo že 27. oktobra 1919, in sicer brez vsakršnih cenzorskih in poštних pečatov, naslovljeno je bilo po starem v nemščini.
- ⁹¹ To ni več pismo na uradnem obrazcu za ujetnike, temveč navadna razglednica (Post Card, British Manufacture, Valentine's Series) z enim od parkov v Southamptonu (Upper Avenue), frankirana z znamko za en peni. Naslovljenka jo je dobila že 29. oktobra 1919. Zanimivo pa je, da je kljub temu v celoti napisana v nemščini (Auf der Reise!) in tako tudi naslovljena (Wohlgeborene Frau Antonia Jagodič, St. Marein bei Erlachstein, via Cilli, Jugoslavien).
- ⁹² Tudi to je razglednica, frankirana z 10 francoskimi centi (Carte postale; C. V. 2003, Le Havre, Eglise Notre-Dame), vendar v celoti napisana v slovenščini, čeprav naslovljena malo po tuje: Poste etrangere (!), Madame Antonia Jagodič, Šmarje pri Jelšah, via Celje, Jugoslavia. Opremljena je z dvema poštima pečatom, vendar le deloma preberljivima, in še s posebno gumijasto štampljko (menda v ruski cirilici), po kateri sklepam na besedilo: 22 PREGLEDALA VOJNA CENZURA. Kdaj je razglednica prišla k naslovljenki, ni znano.
- ⁹³ Tudi to je francoska razglednica (Carte postale, 2. Marseille, Notre-Dame de la Garde, JF), ravno tako z dvema poštima nepreberljivima pečatom, frankirana z 10 centi in označena s pravokotnim, ravno tako nepreberljivim pečatom, naslovljena pa: Poste etrangere, Madame Antonia Jagodič, Šmarje pri Jelšah, via Celje, Jougoslavie. – Razglednica je napisana v slovenščini, vendar je že pri prejšnjih dveh in še posebej pri tej čutiti jugoslovansko družbo, ki je močno vplivala na jezik (za nekaj minut, došli, Raguza = Dubrovnik).
- ⁹⁴ To pot je pismo z glavo francoskega hotela v Marseillu: GRAND HOTEL DE PARIS, 11, 13, 15, Rue Colbert, Marseille, Ascenseur, Chauffage Central, Electricité, téléphone 6-45. Tudi kuverta je hotelska s podobno glavo GRAND HOTEL DE PARIS, Potier, propriétaire, 11, 13, 15, Rue Colbert, Marseille, Electricité, Chauffage Central, Ascenseur, Electricité téléphone 6.45. Pismo je frankirano s 25 centi, opremljeno z dvema, le deloma preberljivima poštima okroglima pečatom in s pravokotnim, ravno tako le deloma preberljivim, mogoče istim napisom, kakor je na razglednici [67], z vtisom, da je v ruski cirilici. Naslovljenka je pismo dobila 13. novembra 1919. – Ohranila se je tudi v pismu omenjena brzojavka za denarno nakazilo. Poštni obrazec je dvojezičen, nemško-slovenski. Brzjojavka je bila odposlana iz Marseilla 29. oktobra ob 11,16 in je bila prevzeta 3. novembra ob 12. Naslovljena je bila: Jagodič, Šmarje district Celje, Jugoslavie, glasila se je pa tako, da je mati najbrž precej težko razbrala, koliko denarja in kam naj pošlje. Na pošti v Šmarju pri Jelšah je bilo treba za brzjojavko plačati 14.94 krone. – Antonija Jagodič se je tako osebno prepričala, da se sin vrača, vendar mu je tako rekoč iz stare navade še naprej pisala pisma in razglednice. Eno od takih pisem, z dne 16. novembra 1919, nalašč navajam, ker je precej zgovorno. V celoti je napisano v slovenščini, z naslovom vred, ki je bil za francosko pošto gotovo zanimiv: »Blagorodni gospod Karl Jagodič Lt. Pow. se vrača iz angleškega ujetništva za njim poslati v Marseille Grand Hotel dr Paris 11, 13, 15 Rue Colbert.« Pismo je bilo frankirano z dvema verigarjema, znamkama Države SHS za 20 in 10. Pismo je priromalo nazaj na naslov Antonia Jagodič Šmarje pri Jelšah Jugoslavija, seveda opremljeno z žigom iz Marseilla (25. novembra 1919) in s pečatom NON RÉCLAMÉ à l'envoyeur. Pismo se glasi: »Ljubi Karl! Prejela sem dosedaj od Tvojega potovanja 3 razglednice z brzjoavo in dva pisma, toda praviš da meni ni treba pisati alj vendar pišem, da nekaj slišiš, kako in kaj je doma. Odposlala sem 6./11. štiritisoč kron denarja, po Ljubljanski podružni banki, kakor želiš v Marseille. Zakaj je bil prvi berzjoav francoski, kjer tukaj ni nihče onega jezika veče, in rabil je 6 dni, slovenski mene je 2 dnevih dospel. – To je silno drago življenje v inozemstvo naše krone malo veljajo, zategadel Ti ni treba v hotelo perve verste stanovati, ne vem ako bode država to plačala, tudi tukaj stane postelja alj soba osem kron, alj to je francoskih razmerah i frank. Naša država je v boga kjer je po slabitvi gospodarstva prejela regim in sedaj moramo štediti in vsi in povsod. Sedaj si ljubi Karl spet hvala večnemu Bogu prost, zategadel še posebno Tebe prosim in opominjam bodi priden in nepozabi Boga! moli in bodi veren, da srečno prideš v domovino, lepo je, vse slovensko. Obrala sem seveda že, saj je bil skrajni čas, vreme je letos silno neugodno. Pozimi bodem v Šmarju stanovala, vzela sem Longerčno vilo v najem, pri vinogradi je po zimi le hudo. Z Bogom hodi in kmalo pridi imam veliko skerbi kako potuješ – varuj se slabe tovaršije posebno žensk, da kam ne zabredeš. Bog te obvari serčne pozdrave Ti z blagoslovom pošiljam, Tvoja mama Antonija Jagodič. NB. za dragi denar se pri nas še kupi blago, saj po takih razmerah tudi tam je silno drago.«
- ⁹⁵ Tudi to pismo je pisano na papirju s podobno glavo istega hotela v Marseillu in tudi kuverta je podobna, opremljena z dvema poštima okroglima pečatom (Marseille 2. 11. Depart) in nepreberljivim najbrž istim pravokotnim pečatom kakor že na razglednici [67] in pismu [69]. – Naslovljenka je pismo dobila 13. novembra 1919.
- ⁹⁶ Tudi to pismo je napisano na papir z glavo istega hotela, vendar je spet napisano v celoti v nemščini, kakor da je šla piscu nemščina bolj od rok kakor slovenščina. Tudi kuverta je hotelska, opremljena z

dvema okroglima marsejskima poštnima pečatoma in s pravokotno štampljko: CENSURE MILITAIRE SERBE. Naslovljenka je pismo dobila 22. novembra 1919, naslovljeno pa je bilo: Madame Antonia Jagodič, Šmarje pri Jelšah via Celje Jougoslavie.

- ⁹⁷ Tudi to pismo je napisano v celoti v nemščini, in sicer na papirju z glavo istega hotela v Marseillu; tudi odposlano je bilo v kuverti z glavo istega hotela in je prišlo v roke naslovljenki opremljeno z dvema okroglima poštnima pečatoma in s pravokotno štampljko v cirilici: 30 PREGLEDALA VOJNA CENZURA. Najbrž je to besedilo (z različno številko) tudi v doslej omenjenih nepreberljivih pravokotnikih na dopisnici [67] in na kuverti [69].
- ⁹⁸ Tudi to pismo je napisano v nemščini, in sicer na papir z glavo istega marsejskega hotela, in poslano v kuverti istega hotela, opremljeni z dvema okroglima poštnima pečatoma in pravokotno štampljko (CENSURE MILITAIRE SERBE). Naslovljenka je pismo dobila 25. novembra 1919.
- ⁹⁹ Pismo je napisano v celoti v nemščini na papir z glavo istega marsejskega hotela. Kuverta je ravno tako hotelska, oskrbljena z dvema okroglima poštnima pečatoma in pravokotno štampljko v cirilici: 22 PREGLEDALA VOJNA CENZURA. Naslovljenka je pismo dobila 27. novembra 1919.
- ¹⁰⁰ Tudi to pismo je pisano v nemščini in napisano na papirju z glavo istega marsejskega hotela. Odposlano je bilo v kuverti istega hotela, frankirano z znamkama za 10 in 15 centov in opremljeno z dvema okroglima poštnima pečatoma (brez cenzorske štampljke). Naslovljenka je pismo dobila 27. novembra 1919.
- ¹⁰¹ Pismo je napisano v nemščini, in sicer na papirju kavarne Café Phocéén, Benoit & Assante, 10, Cours Belsunce, 10, Marseille. Tudi kuverta ima približno isto glavo: Café Phocéén, Benoit & Assante propriétaires, 10, Cours Belsunce, 10, Marseille Téléphone 18-65. Frankirano je s 25 centi, oskrbljeno z dvema okroglima poštnima pečatoma in s pravokotno štampljko z napisom CENZURE MILITAIRE SERBE. Naslovljenka je pismo dobila 2. decembra 1919.
- ¹⁰² Besedilo je napisano po slovensko na reprodukciji razglednice, ki jo je naslikal Hans Götzinger in ji dal naslov Abendfriede (Večerni mir). Razglednica je naslovljena: Cenjena gospa Antonija Jagodič, Šmarje pri Jelšah, via Celje, frankirana z znamko za 15 par Države SHS, prežigosano z okroglim dubrovniškim poštnim pečatom, z dne 28. novembra 1919.

Inf. Rajek Anton 18
Bostjanec Jakob
Fedebic Kalpina
Kavcic Josef ↑
Vertanik Anton
Holsch Karl 0 1
Repic Franz (Hj)
Sextal an (Hj)
Cinic Johann 4
Rabnik Franz ↑
Lakronik Josef 15
Fiedler 16
Pferfer Josef ↑
Prah Jakob
Pojek Martin
Osgnik Josef ↑
Kulic ~~Josef~~ Franz
Gblak Jakob
Repic Johann.

Lesjak Josef
 Vasi Florio } Kromer
 Ofat. Čamper Jovany
 P. Rish Schz = Schraubler.
 Eimer }
 Latone }

STRANI IZ JAGODIČEVEGA DNEVNIKA, OPISANEGA POD OPOMBO 2. GRE ZA SEZNAME
 VOJAKOV, VEČIDEL SLOVENCEV, KI SO BILI V NJEGOVİ ENOTI. PONEKOD JE ZRAVEN
 PRIPISANA VOJAŠKA STOPNJA, DRUGOD JE PRIPISAN ALI PRIRISAN POKLIC (KROJAČ,
 PEK, ČEVLJAR, MIZAR, DELAVEC, KMET, TESAR, RUDAR), VEČIDEL PRIPISAN MATERNI
 JEZIK (SLOVENŠČINA, NEMŠČINA), PONEKOD DATUM VPOKLICA. VSI PODATKI IMAJO
 ZA MOREBITNE SORODNIKE IN POTOMCE ŠE DANES DOKUMENTARNO VREDNOST,
 HKRATI PA OSVETLJUJEJO SOCIALNO IN NARODNOSTNO SESTAVO ENOT NA TEM
 AVSTRIJSKEM JUŽNOTIROLSKEM BOJIŠČU.

Jugl. Rastawitz from sl. d
Krup. Rejcha from sl. d
Pfeife Brönke Rastawitz sl. d
qf Ortund Gork si
Mastnake Foch et
Inf Lön Anton d
Gerschak Foch x Fungood
Zottel Peter y Group d
Iwosnik from 25
Hedvest Josef x
Devénik from T⁶
Richard Johann T
Karic from O
Kunberger from
Milotić from
Letic from
Bojnik from
Pylojnik Johann T⁰
Laric from
Zalac from d
Feligk Halvink
Rischer from T
Vister Andolt

	Ime	Prezime	Leto	Dan	Pla.	Pla.	Pla.	Pla.
1.	Inf. Pral	Jakob	1882	16/11.15	pl.	Bauer		
2.	Porsak	Josif	93	15/11.15	pl. d.	Dorfer		
3.	Porsak	Josif	93	15/11.15	pl. d.	Bauer		
4.	Martina	Josif	93	15/11.15	pl.	Geldarbeiter		
5.	Pajek	Anton	94	30/11.14	pl. d.	Gergmann		
6.	Liško	Karl	93	25/11.15	pl. d.	Schneider		
7.	Repic	Wenz	95	15/11.15	pl.	Schneider		
8.	Len	Anton	85	1/11.15		Arbeiter		
9.	Sch. gr.	Martin	76	20/11.15	pl.	Fischer		
10.	Mesner	Josif	96	15/11.15	pl. d.	Dorfer		
11.	Repic	Johann	96	15/11.15	pl. d.	Schneider		
12.	Repic	Johann	72	25/11.14	pl.	Bauer		
13.	Vertanitz	Anton	94	28/11.14	pl.			2
14.	Masnik	Wenz	97	15/11.15	pl. d.	Bäcker		
15.	Laksnik	Josif	97	15/11.16	pl.	Bauer		
16.	Prosnik	Josif	73	15/11.16	pl.	Geldarbeiter		
17.	Korn. Lesjler	Josif	96	15/11.15	pl. d.	Bäcker		
18.	Vas	Anton	95	12/11.15	pl. d.	Mauer		
19.	Inf. Haric	Josif	88	15/11.15	pl.	Bauer		
20.	Haric	Josif	84	15/11.15	pl. d.	Maschinenist		
21.	Pajek	Martin	77	15/11.15	pl. d.	Dorfer		
22.	Oblak	Jakob	76	15/11.15	pl. d.	Schneider		
23.	Repic	Johann	95	15/11.15	pl. d.	Bäcker		
24.	Lumaj	Anton	78	15/11.15	pl. d.	Fischer		

24 Inf.

STRANI IZ JAGODIČEVEGA DNEVNKA, OPISANEGA POD OPOMBO 2. GRE ZA SEZNAME VOJAKOV, VEČDEL SLOVENCEV, KI SO BILI V NJEGOVI ENOTI. PONEKOD JE ZRAVEN PRIPISANA VOJAŠKA STOPNJA, DRUGOD JE PRIPISAN ALI PRIRISAN POKLIC (KROJAČ, PEK, ČEVLJAR, MIZAR, DELAVEC, KMET, TESAR, RUDAR), VEČDEL PRIPISAN MATERNI JEZIK (SLOVENŠČINA, NEMŠČINA), PONEKOD DATUM VPOKLICA. VSI PODATKI IMAJO ZA MOREBITNE SORODNIKE IN POTOMCE ŠE DANES DOKUMENTARNO VREDNOST, HKRATI PA OSVETLJUJEJO SOCIALNO IN NARODNOSTNO SESTAVO ENOT NA TEM AVSTRIJSKEM JUŽNOTIROLSKEM BOJIŠČU.

	front	height	weight	gender	name
Luf. Holtsch	Carl	8.7	93	16/12/14	sl. Lörins
" Zaler	Heinrich	8.7	95	15/11/15	sl. Lörins
" Oberle	Heinrich	8.7	10/11/15	sl. Lörins	sl. Lörins
" Ulenik	Martin	8.7	86	17/12/15	sl. Lörins
" Peter Brang	-	7.9	10/11/15	sl. Mifler	
" Rohnigfuss		6.3	15/11/16	sl. Lörins	
" Besslmann	Heinrich	7.9	17/11/16	sl. Lörins	
" Riemann	Johann	8.7	8/11/16	sl. Lörins	
" Meywies	Andreas	7.5	15/12/13	sl. Lörins	
" Lohr	Young	7.8	16/11/15	sl. Lörins	
" Gerlbre	Martin	7.8	17/11/15	sl. Lörins	
" Hoyer	Heinrich	7.3	17/11/16	sl. Lörins	
" P. P. P.	Georg	8.6	1/11/15	sl. Lörins	
" P. P. P.	Georg	8.6	1/11/15	sl. Lörins	sl. Lörins

Witzmann Jagodič - Wolf Vovka

FOTOGRAFIJA WITZMANNA, JAGODIČA IN WOLFA (VOVKCA) JE BILA POSNETA 12. JUNIJA 1916 (GLEJ DNEVNIK). KAREL JAGODIČ JO JE 14. JUNIJA 1916 PISAL KOT RAZGLEDNICO MAMI S POZDRAVI Z BOJIŠČA NA BINKOŠTNO NEDELJO. SOPODPISAL SE JE JOSIP PRIOL, POZNEJE ZNANI SADJAR IZ MARIBORA. NAMESTO ZNAMKE IMA RAZGLEDNICA PEČAT: VEREINIGTE MARSCHFORMATIONEN. FELDPOST NR. 238 (ZDRUŽENE POHODNE FORMACIJE. VOJNA POŠTA ŠTEVILKA 238).

Die Daten im dienstlichen Eingange der obigen Typendrucksperrula ausgefüllten Telegramme bedeuten: 1. den Namen des Aufgabesenden, 2. die Aufgabensummer, 3. die Wortzahl (eventuell in Bruchform), 4. den Monatstag und 5. die Stunde und Minute der Aufgabe.	Gattung: <i>29.11.1916</i>	Eingangsnummer: <i>116</i>	Die Telegraphenverwaltung übernimmt hinsichtlich der für zur Befriederung einer Bestellung übergebenen Telegramme keine wie immer geartete Verantwortung.
Dienstliche Angaben: <i>Transville</i>	Telegramm - Brzajavka		Aufgenommen von: <i>11.11.1916</i>
<i>Transville nach Zagorje</i>			

Die Daten im dienstlichen Eingange der obigen Typendrucksperrula ausgefüllten Telegramme bedeuten: 1. den Namen des Aufgabesenden, 2. die Aufgabensummer, 3. die Wortzahl (eventuell in Bruchform), 4. den Monatstag und 5. die Stunde und Minute der Aufgabe.	Gattung: <i>29.11.1916</i>	Eingangsnummer: <i>116</i>	Die Telegraphenverwaltung übernimmt hinsichtlich der für zur Befriederung einer Bestellung übergebenen Telegramme keine wie immer geartete Verantwortung.
Dienstliche Angaben: <i>Transville</i>	Telegramm aus		Aufgenommen von: <i>11.11.1916</i>
<i>Transville nach Zagorje</i>			

BRZOJAVKA IZ ŠMARJA PRI JELŠAH, Z DNE 26. AVGUSTA 1916. ANTONIJA JAGODIČ, MATI RANJENEGA KARLA JAGODIČA, JO JE POSLALA SINU V REZERVNO BOLNIŠNICO V GNIGLU PRI SALZBURGU S TOLE VSEBINO: »BOM TAKOJ VPRAŠALA. MAMA.« SE PRAVI, DA JE HITRO ZVEDELA O SINOVI RANI IN TAKOJ SKLENILA POVPRASATI V CELJU, ALI NE BI MOGEL PRITI SIN MALO BLIŽE V BOLNIŠNICO.

DRUGA MAMINA BRZOJAVKA IZ ŠMARJA PRI JELŠAH SINU KARLU JAGODIČU V BOLNIŠNICO GNIGL PRI SALZBURGU (29. SEPTEMBRA 1916) S TOLE VSEBINO: »ŠELE KO CELJE DOBI KAKŠNO SPOROČILO, MI JE POMOČ OBLJUBLJENA. MAMA.«

K. u. k. Reservespital Cilli

Dienstzettel

Cilli, am 2. September 1916

Über vorgebrachte Bitte der Angehörigen des in
deriger Pflege stehenden Antonin bzw. Anton Jagodica
wird d.h. ersucht, denselben, wenn
indefinitiv, transportfähig und noch längere Zeit spital-
bedürftig, anher zu übersetzen.

Platz ist vorhanden.

Antonin
Spitalkommandant

An

das k. u. k. Bernspital.

in *Imgl*
bei Salzburg

DR. ANTON SCHWAB (1868-1938), ZNANI SLOVENSKI SKLADATELJ, TEDAJ KOMANDANT
BOLNIŠNICE V CELJU, JE 2. SEPTEMBRA 1916 POSLAL CESARSKI IN KRALJEVI REZERVNI
BOLNIŠNICI V GNIGLU PRI SALZBURGU TALE DOPIS: NA PREDLOŽENO PROŠNJO
SORODNICE ENOLETNEGA PROSTOVOLJCA ČETOVODJE KARLA JAGODIČA, KI JE PRI
VAS V OSKRBI, VAS VLJUDNO PROSIMO, DA GA POŠLJETE K NAM, ČE NE GRE ZA
KAKŠNO INFEKCIJO, ČE JE ZMOŽEN PREVOZA IN ČE BO MORAL BITI ŠE DLJE ČASA V
BOLNIŠNICI. PROSTOR ZANJ IMAMO.

Notizen

über Anamnese, Status praesens, Verlauf (Komplikationen, Nachkrankheiten), operative Eingriffe, Behandlung, Obduktionsbefund.

K.u.k. Reserve-Spital Filiale in Gnigl.

zugegangen am 24. August 1916.

38. Oberarmelsteckschuss.

Transf. am 4. September 1916
aus No. 1. Res. Spital Sankt Leon

Charakteristika

K.u.k. Reserve-Spital Sankt Leon

Eröffnung am 5. IX 16.

Anamnese: Unverwundet am 15. August 1916
am 2. P.M. durch einen Schuss.

St. prae: Im Bereich des rechten Oberarmes wurde
ein tiefes Stichwund mit blutigen Rändern und
Stichwund. Blutung ist nicht auffällig.

Diagnose: Stichwund.

4 Wochen pflegen notwendig.

Infektion in Umgebung, keine Infektion.

Eröffnung in der Rücken. Obduktion beim Tode.

S. 13. 1916.

Müller

Verletzung:
Splinterverletzung
r. O. Sch.

Geleistete Hilfe:
1st. bes.
20. Tel. A E.

Unterschrift:
15/8/16. J. A. 28

KARTICA, IZKAZNICA RANJENEGA KARLA JAGODIČA IZ CESARSKO-KRALJEVSKE
VOJAŠKE BOLNIŠNICE ŠTEVILKA 11/1. RANA: DROBEC GRANATE NA ZGORNJI LAKTI.
DOBLJENA POMOČ: INJEKCIJA PROTI TETANUSU, PODPIS: DR. A.... DATUM 15.
AVGUSTA 1916.

FOTOGRAFIJA KARLA JAGODIČA IZ CELJSKE BOLNIŠNICE (JESENI 1916).

SOVRE V JARKU. V OZADJU SVETA GORA. FOTOGRAFIJA IZ JAGODIČEVEGA DNEVNIKA.

SOVRE. POD SLIKAMA, OBJAVLJENIMA V JAGODIČEVEM DNEVNIKU, JE ZAPISAN PRIIMEK SOVRE, VENDAR PISEC DNEVNIKA IN SPOMINOV NIKOLI PODROBNEJE NE POVE, ZA KATEREGA SOVRETA GRE. KLJUB TEMU JE MOGOČE NA PODLAGI ŽIVLJENJEPISA IN TE SLIKE S PRECEJŠNJO GOTOVOSTJO SKLEPATI, DA GRE PRI TEM ZA KLASIČNEGA FILOLOGA ANTONA SOVRETA (1885–1963). TO SKLEPANJE POTRJUJEJO MED DRUGIMI DR. BOGO GRAFENAUER, SOVRETOV UČENEC NA KLASIČNI GIMNAZIJI V LJUBLJANI, DR. PRIMOŽ SIMONITI, KATEREMU JE ANTON SOVRE SAM PRAVIL O SOŠKI FRONTI, DR. FRANC JAKOPIN IN DRUGI.

PRI KARTAH. FOTOGRAFIJA IZ JAGODIČEVEGA DNEVNIKA.

POROČNIK KRAMBERGER (JULIJA 1917). FOTOGRAFIJA IZ JAGODIČEVEGA DNEVNIKA.
GOTOVO SE BO KDO OD SORODNIKOV OGLASIL IN POVEDAL, ZA KATEREGA
KRAMBERGERJA GRE.

Ina. 11. August 1918
 An
 den Marktgemeindevorstand Herrn bei Entschieden
 Feldpost 369, am 8. September 1918
 Ich sende Ihnen mit dieser, sehr kostbare Bismarck-
 pipe, die ich Ihnen heute bei der Jagodič'schen Mutter
 bei der Jagodič'schen Mutter
 Ich sende Ihnen mit dieser, sehr kostbare Bismarck-
 pipe, die ich Ihnen heute bei der Jagodič'schen Mutter
 bei der Jagodič'schen Mutter
 Am 9. August 1918 um 10 Uhr, auf dem
 heimlichen Friedhof, fand man bei der Ma-
 schinengewerkschaft die Jagodič'schen Leichen. Die
 Stückschweiger, alle unsere Mannschaften sind bei
 Bismarck'schen Leichen. Die Jagodič'schen Leichen
 der Leichen-Tank Jagodič'schen Leichen und den
 5. September 1918 Jagodič'schen Leichen und den
 8/9. 1918
 Jagodič'schen

KO JE ŠMARSKI ŽUPAN ZVEDEL, DA JE KAREL JAGODIČ POGREŠAN, SE JE TAKOJ
 URADNO OBRNIL NA VOJAŠKO ENOTO. NA HRBTNI STRANI ZUPANOVE VLOGE JE
 NAPISANO, DA JE REGIMENT NJEGOVO VLOGO DOBIL 7. SEPTEMBRA, NAPISAN PA JE
 TUDI ODGOVOR. GLASI SE:

CESARSKI IN KRALJEVSKI PEHOTNI REGIMENT ŠTEVILKA 127
 M. G. K. III 7. SEPTEMBRA 1918

OBČINSKEMU URADU ŠMARJE PRI JELŠAH

VOJNA POŠTA 369, 8. SEPTEMBRA 1918

SPOROČAMO, DA JE ZGORAJ NAVEDENA KOMANDA **TAKOJ**, KO JE ZVEDELA ZA
 PRIMER, SPOROČILA O TEM MATERI POROČNIKA JAGODIČA.

MATERI POROČNIKA JAGODIČA V PONOVO OBVESTILO SPOROČAMO:

DNE 9. AVGUSTA 1918 OKOLI ENE ZJUTRAJ SMO PO SOVRAŽNEM BOBNEČEM OGNJU
 PRI STROJNICI POROČNIKA JAGODIČA NAŠLI SAMO MRTVEGA STROJNICARJA
 STÜCKLSCHWEIGERJA, VSE DRUGO MOŠTO IN KOMANDIR VODA (POROČNIK
 JAGODIČ) PA JE IZGINILO. GOSPODA POROČNIKA JAGODIČA SO ŠE S PETIMI
 POGREŠANIMI LJUDMI GOTOVO ODPELJALI V UJETNIŠTVO.

8. SEPTEMBRA 1918

(NEJASEN PODPIS)

II.

Portofreie Antwort-Korrespondenzkarte

Auskunfts-bureau der Österreichischen Gesellschaft vom Roten Kreuze.
(Adresse vom Antragsteller zu schreiben.)

31X 10-
Kreuz.

An *Franz Antonis Jagodic Sr. Major*

in *H. Maximilian & Co. Hauptmann*

Nachrichten über verwundete und kranke Militärs.
Portofrei.

Antwort auf Ihre Anfrage vom:

Zu- und Vorname *Jagodic Karl*

Charge u. Truppenkörper *K. K. Leutnant*

Kompagnie, Eskadron, Batterie usw. *O. R. 127. M. & K. 10*

Geburtsort *In bisher eingelangten sämtlichen*

Geburtsjahr *Ausweisen ist Angefragter nicht enthalten.*

Heimatgemeinde

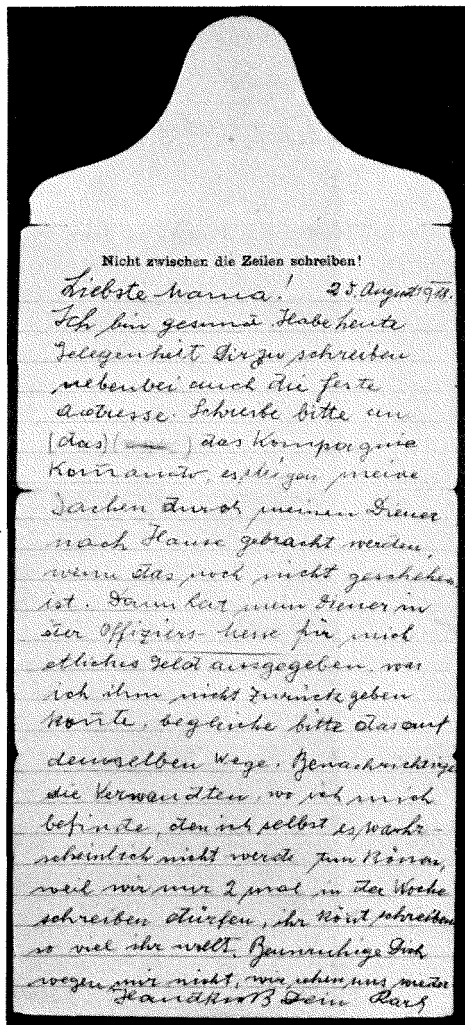
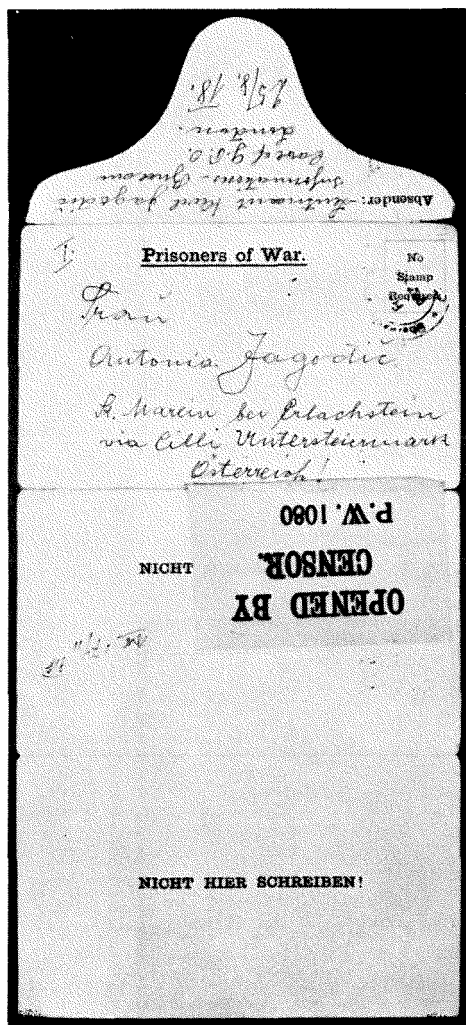
Der Genannte

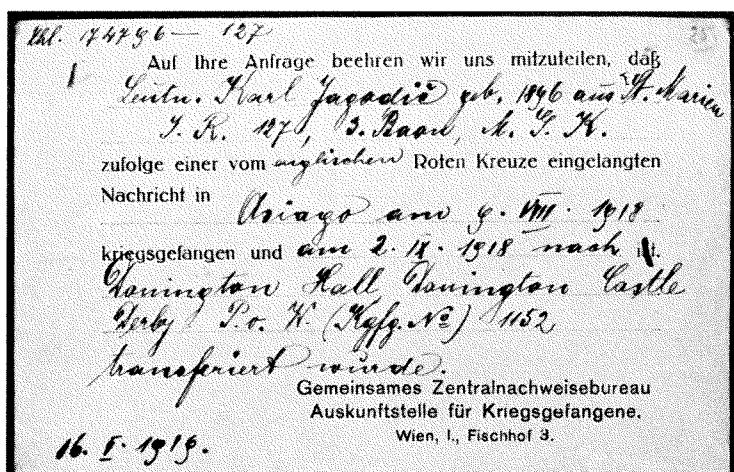
Ihre Anfrage ist vorgelassen; von den
geforderten Nachrichten werden Sie vor-
ständigst.

Auskunfts-bureau
der Österreichischen Gesellschaft vom Roten Kreuze,
Wien, VI., Dreihausengasse 4, III. St., Kriegsschule.

WIEN, am *3. Sep. 1918*

ODGOVOR RDEČEGA KRIŽA NA POZVEDNICO ANTONIJE JAGODIČ O SINU KARLU JAGODIČU, POROČNIKU 127. REGIMENTA, SE GLASI: V ODGOVOR NA VAŠE VPRAŠANJE SPOROČAMO, DA IMENOVANEGA NI V DO ZDAJ DOBLJENIH URADNIH SEZNAMIH. BRŽ KO ZVEMO KAJ NOVEGA, BOSTE OBVEŠČENI. TO SPOROČILO JE BILO MATERI POSLANO Z DUNAJA, 3. SEPTEMBRA 1918.

SKUPNI OSREDNJI POIZVEDOVALNI URAD ZA VOJNE UJETNIKE NA DUNAJU JE ANTONIJI JAGODIĆ DNE 16. JANUARJA 1919 SPOROČIL, DA JE BIL KAREL JAGODIĆ, ROJEN 1896, IZ ŠMARJA PRI JELŠAH, 127. PEHOTNI REGIMENT, 3. BATALJON, KAKOR SPOROČA ANGLEŠKI RDEČI KRIŽ, UJET V ASIAGU 9. AVGUSTA 1918 IN ODPELJAN V DONINGTON HALL. GLEJ O TEM ŠE V OPOMBI 20.

Komanda
Drav. divizijske Komand.,
Adj. št. 500/55 1919

Prepis

Potrnilo.

Gosp. K. f. por. s. r. n. se je vrnil iz angle. voj.
mrtva. Javel pri traktu in Komandant; in s.
po povelju iz Avstrijske oblasti D. O. broj 4315
z dne 23. sept. 1919. Vojnik kot bivši avstrijsko-ogrski
Častnik v neaktivni stalež. -
Ljubljana dne 2. 12. 1919

Komandant
D. Smiljanić, General

PREPIS POTRDILA, S KATERIM JE BIL KAREL JAGODIČ 2. DECEMBRA 1919 ODPUŠČEN IZ VOJSKE.

KOMANDA DRAVSKE DIVIZIJSKE KOMANDANTURE
ADJ. ŠTEVILKA 500/55 1919

POTRDILO

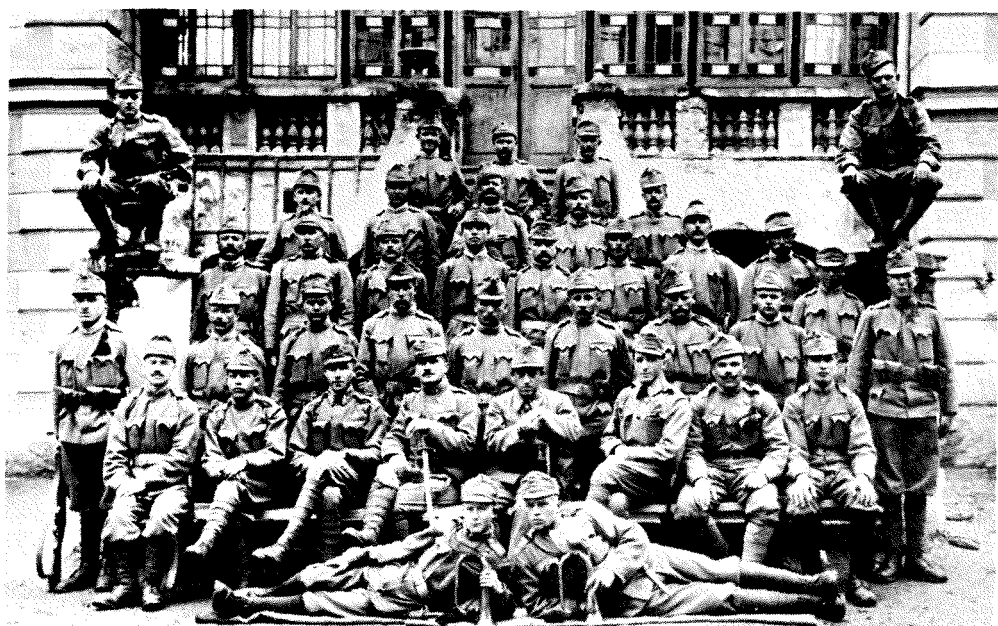
GOSPOD KAREL JAGODIČ, POROČNIK V REZERV, SE JE VRNIVŠI IZ ANGLEŠKEGA UJETNIŠTVA JAVIL PRI TUKAJŠNJI KOMANDI IN SE PO POVELJU IV. ARMIJSKE OBLASTI DJ. O. BROJ 4315 Z DNE 23. SEPTEMBRA 1919 ODPUŠČA KOT BIVŠI AVSTRIJSKO-OGRSKI ČASTNIK V NEAKTIVNI STALEŽ.

LJUBLJANA, DNE 2. DECEMBRA 1919.

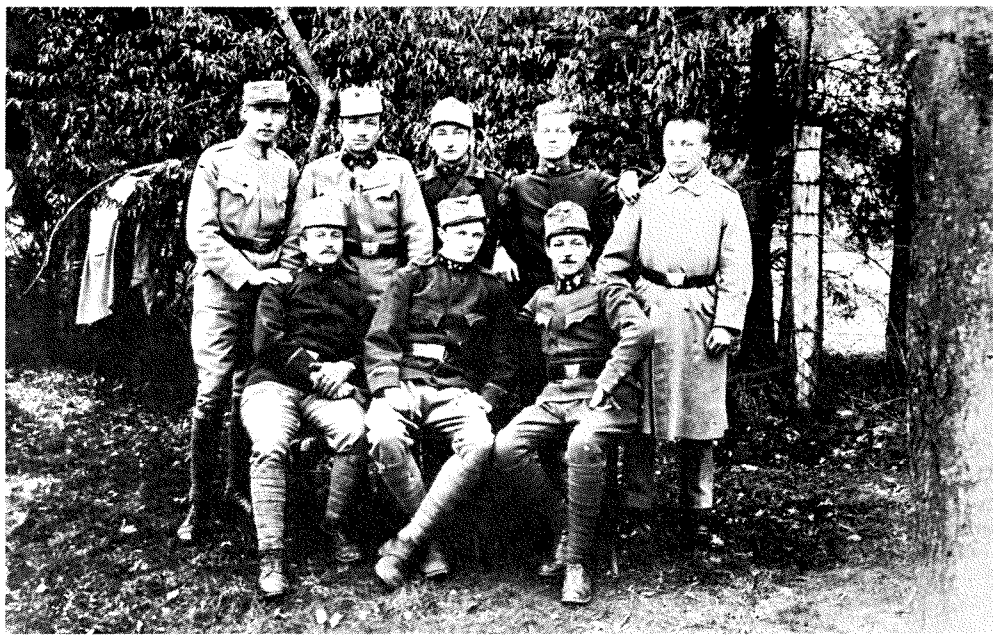
KOMANDANT
D. SMILJANIĆ, GENERAL

PEČAT

IZ TEGA POTRDILA JE RAZVIDNO, DA JE KAREL JAGODIČ PRIŠEL DOMOV OKOLI PRVEGA DECEMBRA IN SE NAJPRED ZGLASIL V LJUBLJANI. POTRDILO NI IZVIRNO, TEMVEČ SAMO JAGODIČEV PREPIS, NAPISAN NA HRBTNI STRANI RAČUNSKEGA OBRAZCA MARSEJSKEGA HOTELA (GRAND HOTEL DE PARIS, PERRARD, PROPRIÉTAIRE, 11, 13, 15, RUE COLBERT, MARSEILLE) Z RAČUNOM NA IME MONSIEUR SORGER (CHAMBRE 87): MARSEILLE 21. NOVEMBRA 1919: 11 DNI SOBA [ZA DVE OSEBI] PO 15 FRANKOV - 165, TAKO DA IMA KLJUB TEMU SVOJO FAKTOGRAFSKO VREDNOST.

SKUPINA SLOVENSКИH VOJAKOV, JAGODIČEVІH TOVARIŠEV, S SOŠKE FRONTE.
KAREL JAGODIČ IN NJEGOVI TOVARIŠI PRIOL, KUNEJ, WOLF, HERZEL, SMOLE,
WITZMANN...

ŠE ENA OD JAGODIČEVIH FOTOGRAFIJ S TOVARIŠI NA SOŠKI FRONTI: DR. GOLJEVŠČEK, PAVEL FINŽGAR, IVO SCHMIDEK, IVAN JELEN ...

SKUPINA SLOVENSКИH IN AVSTRIJSКИH VOJNIH UJETNIKOV S TIROLSKEGA BOJIŠČA V ANGLEŠKEM VOJNEM TABORIŠČU DONINGTON-HALLU.

FRANC REBERŠEK UVOD

Pisma slovenskega vojaka iz I. svetovne vojne

Čeprav je slovensko zgodovino pisje v zadnjih dveh desetletjih z nekaj temeljnimi deli, ki nam globoko odpirajo pogled v dogajanja prve svetovne vojne, dodobra pokrilo staro liso slovenske zgodovine, lahko sedemdeset let po končani vojni še ugotavljamo, da nam še vedno manjka sintetični prikaz tega, za Slovence več kot pomembnega obdobja. Kljub relativno bogati strokovni literaturi o političnih problemih iz časa med prvo svetovno vojno in po njej (jugoslovanska ideja, nastanek kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, upori slovenskega vojaštva, boji za severno mejo) namreč zaman iščemo celovit pregled vojaške zgodovine, kakor tudi zgodovine tistega slovenskega ozemlja, ki je vojno doživljalo v zaledju.¹ V tej problematiki dobimo še danes najpopolnejšo informacijo iz spominske literature in krajših ali daljših prispevkov žurnalistične narave, pa tudi iz leposlovja. Seveda so zato ti dogodki in problemi obdelani z večjo ali manjšo mero umetniške svobode.²

Kje so vzroki za indiferentnost slovenskega zgodovino pisja do kritične obravnave navedene problematike? Pri odgovoru na to vprašanje, ki je sicer izredno kompleksno, vsekakor ne gre pozabiti, da politično ozračje v Jugoslaviji po prvi vojni ni bilo naklonjeno objavljanju del, ki bi skušala zgodovinsko rehabilitirati nekdanje zaveznike centralnih sil. Po drugi vojni pa so zanimanje za ta segment slovenske zgodovine zasenčili drugačni interesi, nova, aktualnejša zgodovina in novi problemi.³ Seveda pa moramo opozoriti tudi na pomanjkanje ustreznih virov, saj je originalnega gradiva vojaške narave v naših arhivih izredno malo, medvojno slovensko (in tudi nemško) časopisje pa nam iz objektivnih vzrokov lahko pomaga osvetliti le določene probleme.⁴

Zato je razumljivo, da skuša slovensko zgodovino pisje v zadnjem času zapolniti vrzeli na tem področju tudi z načrtnejšim izdajanjem virov, ki še zdaleč niso izčrpani. Čeprav gre pri teh objavah izključno za vire privatne narave (dnevniki, pisma, spominski zapisi, kronike)⁵, lahko brez zadržkov zatrdimo, da prav takšni viri najneposredneje pričajo o dogajanjih na fronti in v zaledju.

Za celostno predstavitev usode slovenskega vojaka v času vojne vihre kaže še posebej poudariti pomen vojaških pisem, zla-

ZA TISK PRIPRAVIL
IN OPOMBE PRISPEVAL
MAG. JANEZ CVIRN

sti tistih, ki so kot v našem primeru, ohranjena v večjem številu in v seriji.⁶ Kot je ugotovila Marija Stanonik,⁷ so takšna pisma ne le neizčrpen vir za preučevanje dogajanja na fronti (sistem bojevanja, vojaška disciplina, bojna pripravljenost, prehrana vojakov in njihovo življenje nasploh, odnos do vojne, cenzura), temveč tudi življenja v zaledju (rekvizicije, racionalizacija prehrane, problem delovne sile), obenem pa tudi zgovorna priča o čustvovanju preprostega slovenskega vojaka v tistem času. Seveda so takšna pisma tudi avtentični vir za preučevanje govora na področju, s katerega izvira pisec, in ne nazadnje prvovrsten dokument, iz katerega odseva splošna kulturna stopnja določenega družbenega sloja slovenskega prebivalstva.

Franc Reberšek in njegova pisma

Franc Reberšek se je rodil leta 1892 v Prosivniki nad Vranskim, očetu Matiji in materi Uršuli, roj. Slapnik. Komaj dve leti staremu mu je umrl oče, mati pa se je 1898 drugič poročila z Melhiorjem Štrajharjem. V njunem zakonu so se rodili še trije otroci: Marija (Mici), Simon in Frančiška. Šestčlanska družina pa se je na svoji sorazmerno veliki, a hribovski kmetiji, le s težavo prebivala. V letih pred prvo svetovno vojno je najstarejši Franc vodil že vsa dela na kmetiji, saj so bili brat in sestre še premajhni, očim pa je stalno bolehal in septembra 1915 za vedno zaspal. Zato je bil Francev odhod k vojakom za družino velik udarec in je pomenil še večjo bedo, ki pa jo je družina prenašala skorajda stoično, z neizmernim upanjem na boljše čase.

Franc Reberšek je bil vpoklican k vojakom okrog 20. junija 1915 in bil dodeljen k 26. domobranskemu pešpolku v Mariboru. V mestu ob Dravi je uspešno prestal obvezno urjenje in že 29. avgusta 1915 s svojo enoto odrinil na soško fronto. Po nekajdnevnem bivanju pri kmetih v bližini Logatca je bil njegov bataljon prestavljen v Kostanjevico, kjer je vse do srede novembra čakal v rezervi; 18. novembra 1915, pet dni zatem, ko je bil dodeljen k 3. domobranskemu pešpolku iz Gradca, je bil sredi 4. italijanske ofenzive prvič poslan v strelske jarke na doberdobski planoti. Na doberdobskem bojišču je Reberšek ostal do srede februarja naslednjega leta; 5 ali 6 dni skupaj v strelskih jarkih, nato približno enako število dni v zaledju, in glav-

nem v Kostanjevici. Dne 18. februarja 1916 je bil »oblezvan« v Proseku pri Trstu, mesec dni pozneje pa s svojo enoto prestavljen na tirolsko fronto, v hribe nad Trienteom. Dne 20. maja 1916 je bil ranjen v levo nogo in najprej poslan v vojaško bolnišnico v Innsbrucku, od tam pa po nekaj dneh v vojaško bolnišnico v Prago (Kral. Vinohrady). V Pragi je ostal mesec dni, 28. junija 1916 je bil prestavljen v Gradec, v rekonvalescentni oddelk 3. pešpolka. Tu je ostal do srede septembra. Vmes je bil julija na dopustu na Prosivniku, 17. septembra 1916 pa je bil znova poslan na tirolsko fronto, v hribe nad mestom Levukom. Na »totih iterojskih hribih« je ostal do začetka novembra, 6. novembra 1916 je bila njegova enota prestavljena na soško fronto. Tri dni pozneje je prispela v Sežano oziroma dve postaji naprej, »del pa cug ne vozi«. Tu je bil dodeljen k 2. domobranskemu pešpolku Linz in je sodeloval v bojih okrog Gorice, medtem ko je v času »oblezvanja« največ prebival v Rihemberku (Braniku) in Šmarju pri Sežani. Aprila 1917 je bil dodeljen 2. strelskemu polku Linz in se je z njim, potem ko se je 7. maja 1917 vrnil s krajšega dopusta, udeležil bojev v 10. italijanski ofenzivi. Septembra 1917 je bil ponovno dodeljen k 26. domobranskemu pešpolku iz Maribora in se z njim konec oktobra 1917 udeležil avstrijske protiofenzive, ki je segla vse do reke Piave. Ob koncu leta 1917 je bil nekaj časa v bolnišnici, ker je čutil bolečine v levi nogi. O njegovi kasnejši usodi na žalost vemo le to, da je ostal v vojski vse do razpada monarhije⁸ in da je pol leta po vrnitvi domov, 19. maja 1919, naredil samomor.⁹

Takšna je bila torej v grobem tragična vojna pot Franca Reberška, kakor je razvidna iz 140 pisem, ki jih nekoliko »popravljen«¹⁰ na tem mestu tudi objavljamo. Seveda nam pisma razkrivajo še veliko drugih, tudi pomembnih problemov, ki pa jih v pričujočem prispevku ne moremo obdelati. Zato se omejemo le na kratek prikaz nekaterih najznačilnejših splošnih značajskih in slogovnih potez, kot se nam kažejo v pismih.

Splošne značajske poteze (Reberšek v pismih)

Če odmislimo vse tisto jezikovno, kar v pričujočih pismih razkriva pečat časa in prostora, ki je v njiju živel in pisal Franc Reber-

šek, nam ostane preprosto njegov značaj, njegov temperament, njegova splošna kultura in razgledanost – njegov slog.

Franc Reberšek, kakršnega nam razkri-
vajo njegova vojaška pisma, je najprej in
predvsem preprost in dobrodušen kmečki
fant.

Njegovo življenjsko vodilo je vedrost du-
ha. Vedrost kajpak, ki je prirojena, a izvira
iz včasih že kar naivno poenostavljenega
odnosa do sveta in življenja: v vsem, prav v
vsem je nekaj dobrega. Tudi v najslabšem.
In sam Bog ve, zakaj neki je to dobro, da je
tako slabo!?

Pa se Reberšek tega niti ne sprašuje.
Vdan v usodo in prepričan v božjo voljo v
pismih o tem prav nič ne razčlenjuje, ampak
le poroča.

Tako pač je. Taka je resničnost. Taka je
vojna. Taka je vojaško življenje. Še ko je
najhuje, je pač tako. Ničesar ni mogoče
spremeniti. Mogoče je le vdano čakati in
upati na konec vojne. Čeprav »žali Bog, še
nič ne kaže, da bi bil kak konec« (p. 77). A

Reberšek ve, da se vse zdrži. Z zaupanjem v
božjo pomoč. In z božjo pomočjo. »Zdrav
sem še ponavadi, hvala Bogu« (p. 84). »Pa
naj le bo kakor hoče, nam le naj Bog pomaga,
pa ne bo noč slabega.« (p. 80)

Karkoli naj se že zgodi, Reberšek vse
sprejme z dobro voljo. V težkih frontnih
razmerah živeči kmečki fant ve, da nikoli ni
tako hudo, da ne bi moglo biti še huje. »Kaj
čemo, slabo je« (p. 74). Pa se tega tudi ne
boji. Še po dolgih mesecih mukotrpnega živo-
taranja po strelskih jarkih Reberšek v 69.
pismu zapiše: »Dosedaj še ni bilo nič hude-
ga.«

Pa je seveda bilo. In še koliko. A o tem
Reberšek sporoča kot o nečem, kar je povsem
samoumevno. »Ali prej je bilo pa bol težko,
sem jo vsako minuto čakav, kedaj bo padla.«
(p. 104)

Kdo drug bi se o tem čustveno na dolgo
in široko razkril. Reberšek pa (skoraj) mirno
navaja dejstva. Nič čudnega, da se bralcu
včasih zazdi, kot da ga nič ne more tako živo

¹ Branko Marušič: Slovenci v prvi svetovni vojni, v: Janez Mesesnel: Soška fronta, Ljubljana 1987, str. 283.

² Dober pregled strokovne in spominske literature ter tudi leposlovja najdemo v spremni besedi h knjigi
V. Gradnika: Krvavo Posočje, Trst-Koper 1977, katere avtor je Branko Marušič.

³ Janez Mesesnel: Soška fronta, Ljubljana 1987, str. 6-7.

⁴ Npr. J. Žontar: Arhiv poveljstva armadne skupine maršala Svetozarja Borojeviča, Kronika IV, 1956/1;
Maja Žvanut: Prva svetovna vojna v očeh dveh slovenskih ilustriranih časopisov, Kronika 27, 1979/2.

⁵ Npr. Eva Holz: Dnevnik Cirila Prestorja iz I. svetovne vojne, Kornika 34, 1986/1-2; Marinka
Dražumerič: Belokranjci – vojaki v I. svetovni vojni, Kronika 34, 1986/3; Marija Stanonik: Pisma
slovenskega vojaka iz staroavstrijske vojske (1914–1916), Loški razgledi 1985.

⁶ Delavci Pokrajinskega muzeja Celje smo med terenskim delom na Prosivniku nad Vranskim odkrili
staro, že močno razpadajočo kmečko hišo, ki je bila do leta 1985 v lasti Simona Štrajharja, polbrata
avtorja pisem, ki jih objavljamo. Z dovoljenjem sedanjih lastnikov, družine Cencelj, smo si hišo
podrobneje ogledali in poleg bogatega etnološkega gradiva odkrili tudi nekaj pisnega materiala, med
katerim so vsekakor najzanimivejša pisma Franca Reberška iz prve svetovne vojne. Celotno gradivo je
urejeno in združeno v fond: Družina Štrajhar, Prosivnik nad Vranskim (1830–1935).

⁷ Marija Stanonik: Etnološki opis žirovske družine (1914–1916) (po pismih slovenskega vojaka),
Traditiones 14, 1985, str. 53.

⁸ Pokrajinski muzej Celje: Družina Štrajhar, Prosivnik nad Vranskim (1830–1935), sig. 179; Urlaubsschein,
Dunaj 23. november 1918; iz dokumenta je razvidno, da se je Reberšek zdravil v vojaški bolnišnici na
Dunaju in da je 23. novembra 1918 dobil tritedenski dopust. Dne 19. decembra 1918 se je zgasil v
rezervni bolnišnici v Celju, kjer so ugotovili, da ni več potreben zdravljenja. Naslednjega dne pa se je
zgasil še na orožniški postaji na Vranskem in s tem je bila vojna tudi zanj končana.

⁹ Podatke o Reberškovem samomoru sva dobila od sedanjih lastnikov kmetije, tem pa jih je posredoval
njegov polbrat Simon, ki je sam in zapuščen umrl v domači hiši konec leta 1985.

¹⁰ Zaradi lažjega branja sva pisma Franca Reberška »popravila« takole:

a) Besede, ki so napisane skupaj, pa bi morale biti narazen, sva ustrezno ločila (z nekaterimi izjemami).

b) Deli besed, ki so napisani razločeno, so seveda sedaj združeni.

c) Uvedena je danes veljavna raba velike začetnice, medtem ko je ta opuščena tam, kjer je rabljena brez
logične potrebe.

d) Upoštevana so tudi najpotrebnejša ločila, zaradi lažjega razumevanja posameznih skladenskih enot.

e) Zaradi želje po ohranitvi avtentičnosti pisanja sva ohranila pravopisne napake, ki so posledica
upoštevanja fonetičnega načela.

f) Namenoma je ohranjena tudi pogosta zamenjava črke a s črko o (akanje).

g) Izpuščene črke sredi besed so (ponekod) nadomščene v okroglem oklepaju.

h) Poškodovana in zato nečitljiva mesta v nekaterih pismih, so označena s pikicami.

prizadeti, da bi potožil. Pa je to zgolj varljiv občutek.

Iz pisma v pismo se Reberškova nejevolja, vznemirjenost in nestrpnost stopnjujejo. Vsega je že naveličan in sit je pomanjkanja, »Tukaj tako nimo nič drugega, kakor prazne želodce.« (p. 79) Ko tako z nemalo ogorčenja poroča o stanju v avstroogrski vojski, prav nič ne misli o »vojni tajni« in cenzuri. Materi sporoča, da se zdaj »urlaub« lahko kupi in jezen pristavlja: »Sedaj morajo še denarje nafehtat, drugo stvar pa tako vam kar poraubajo in potem bo pa še kar naprej in naprej srovšno pelal.« (p. 115) A Reberšek ne bi bil to, kar je, če svojega gneva ne bi ponovil z mislijo na konec in dom: »... ampak le v cevil it, to si še želim prit in frej,« (p. 107) ... »še kedaj v domovini, in pa frej teh Kristosovih marten, kojih že 3 leta trajajo« (p. 96).

Svojevrstna kritika vojaških razmer je tudi Reberškov posmeh častnikom. »Nas hodjo ofecerji, generali pregledavat. Smo jim zdaj tako všeč, ko so nas zopet boljše oblekli, se pa nas nagledat ne morajo.« (p. 64) Že spet Reberškova hudomušna, dobrovoljna nara-va, ki ji celo kroglja ne more do živega: »In pa na 20. je pa prikukala italjanska kukavca. Me je pčila v levo nogo, v stopal blizu prstu.« (p. 53) ... »je kar skož šla« (p. 54).

Pa ne le zavoljo te krogle, tudi ob vse hujših življenjskih in političnih spremembah ostaja Reberšek pomenljivo neprizadet. »Tastari Joža je zapustiv ta svet« (p. 77) ... »za drugo pa, kakor nas predevljejo je glih tako, kakor bi z drekom rid obrisav« (p. 76).

Se Reberšek norčuje? Se Reberšek spreneveda? Ne eno ne drugo. Tak je. Hudomušnost mu je preprosto v krvi. Iskrena naravnost je njegov življenjski in pisni slog. Od tod pač njegovo vseskozi izrazito, večinoma optimistično, ubeseditveno stališče, ki se ga ne more otresti niti, ko sporoča o smrtno nevarnih in resnih dogodkih: »Na fronti še danes nisem, no pa dolg ne bo, da bom zopet Italjana z svincem kropiv.« (p. 46)

Včasih pa ga, kot že rečeno, navkljub vsej dobrodušnosti, mine potrpljenje. Zjezi se nad državno politiko in vojaškimi razmerami: »Tam vzad vsaka šema černo na belo zapiše in kmeta stiska, sem pa vse otroke in kripelne v našo revščino spravljajo, da jo nam pomagajo tovtč, naprej in naprej.« (p. 97)

Nasploh se v skrbi za domače čustveno globlje razkrije: »To sem najbolj žalosten, ko

vas doma tako stiskajo.« (p. 96) In jih miri: »Pa nič ne grimlite, saj Bog vse vidi in vse ve.« (p. 96)

Na tem mestu je treba posebej osvetliti tudi Reberškov nadvse pristrčni odnos do matere. Če odmislimo značilne nagovore (»Luba mati«, »Luba mi mati«), ki dokazujejo legendarno kmečko ljubezen in spoštovanje, je posebej opazna skrb za njeno zdravje: »...to sem žalosten, ko so mati bolni.« (p. 60) Do matere je pogosto otroško zaupljiv in hvaležen: »Zahvaljujem se za prejeti darček, sem ga včeraj prejev. Se vam ne morem dost zahvalit, ko se še tako lepo spomnite name.« (p. 79)

Še in še bi lahko pisali o Reberškovih značajskih potezah. A prostor nas omejuje zgolj na bistveno. Če naj jih strnemo v končno ugotovitev, je ta naslednja: Reberšek je dobrodušen, preprost kmečki fant, poln prirojene hudomušnosti in iskrene naravnosti ter poštene čustvenosti.

Tak je Reberšek kot človek. In tak je njegov slog. Slog pa je kot človek sam.

Slogovne poteze

Prva in že ugotovljena značilnost Reberškovih pisem je, da so v njih napake in da jih je veliko. Razčleniti vse, bistveno presega tako namen kot obseg pričujočega razmišljanja, zato nanje zgolj opozorimo.

Ali jih je naredil zaradi površnega odnosa do jezika ali čustvene prizadetosti v času pisanja? So se mu »zapisale« zavoljo trenutne raztresenosti? So bile krive nemogoče fronte razmere? Ali pa gre preprosto za neobvladovanje knjižnega jezika? Še huje: za neznanje?

Vsa ta vprašanja so seveda ob ugotovljeni številčnosti napak še kako umestna. Vendar se ob osnovni opredelitvi: opozoriti na posledice in ne razčlenjevati vzrokov, zdijo drugotnega pomena.

In medias res.

Z estetskega stališča bralca najprej zmoti dovolj površna in malomarna oblika Reberškovih pisem. Res je, da sporočevalec vsebinsko upošteva načelo trojne členitve besedila, vendar jo izvaja bolj vsebinsko kot oblikovno. Sam nagovor (največkrat »Ljuba mi mati«, »Draga sestra«, »Dragi brat« ali kar »Lubi mi domači«) se namreč preko kratkega klišejskega uvoda (»Prej ko ti pišem te lepo pozdravim«, »K pisavi te prav lepo pozdravim«, »Ko ti kaj več pišem, te lepo pozdravim in ti

povem, da zdaj mi kar dobro gre«, »Vas pozdravim in v duhu podam vam roko in se zahvalim, ko ste mi tako lepo pisali«) brez zunanjih oblikovnih znamenj (odstavek ali vsaj pomišljaj) neposredno navezuje na jedro.

Kakor se zdi, da so ustaljeni klišejski uvodi pečat časa in (slabih) jezikovnih zgle-dov in navad, pa je gotovo, da so omenjeni neposredni prehodi k jedru Reberškova »samovoljna« lastnost. Gre torej za nekakšen nenačrtovan in najbrž nehoten in medias res in potemtakem kaknega premišljenega tovrstnega povezovalnega načina v pismih ni mogoče odkriti.

Tudi sklep je v pismih dodan kar po občutku in brez posebne izrazne in oblikovne skrbnosti. Kaže se kot na hitro sestavljen in zato moteč pripis s pozdravi, podpisom, datumom ali celo kakšnim »pozabljenim sporočilom« (»Novega ni nič«).

Če naj k tej in takšni kompozicijski neurejenosti in površnosti dodamo skladenjsko sicer zanimivo, a nepravilno tvorbo »naklon-skih« povedi, ki jih oblikuje leksikalno napo-vedno (... »te vprašam ali so že šli na štelngo« ... »in ti povem, da je Marš kompa-nija v četrtek 29. odšla« ... »in ti naznamim, da danes gremo zopet na fronto«) ugotovimo, da Reberškovo pisemsko izražanje razkriva tudi čas, v katerem je živel in pisal.

Kakor tudi drugače pri njegovih klišejskih uvodih gre tudi pri tako oblikovanih povedih za pečat časa, ki mu je tako izražanje modno. Morebiti pa se pravopisno silno površno pod-kovani Franc Reberšek tako čisto nezavedno izogiba rabi vprašaja in klicaja. Podrobnejši pregled pisem namreč pokaže, da drugih končnih ločil, razen pike, sploh ne pozna. Tudi raba nekončnih ločil je skrajno svobod-na. Vejico Reberšek stavi le po posluhu, čeprav se zdi, da pri tem vendarle sledi oguljenemu pravopisnemu pravilu »ki, ko, ker, da, če«.

S pravopisnega zornega kota je kajpak še bolj moteče fonetsko načelo zapisovanja besed (pisav, got, bol, sprejeu, raztalau, sid, lubo zdravje, bolši, pošlem, mogou itd.).

Dosti težav bralcu povzroča tudi izpušča-nje črk v besedah ali pa pisanje le-teh skupaj, ko bi morale stati narazen.

Najpogostejša slovniška nepravilnost glasoslovne narave je vsekakor samoglasniška krnitev (vokalna redukcija), tj. slabitev bar-vne in jakostne izrazitosti kratkih samoglasni-

kov (naglašenih ali nenaglašenih). Gre za inačico popolne onemitve samoglasnikov (dost, navelča, bli, nobenega, dobli itd.).

Drugo pomembno načelo praktične stili-stike je besedna čistost. Besedilo naj ne vsebuje nepotrebnih prevzetih besed, popa-čenk, spakedrank, narečnih besed, robotosti ipd.

V Reberškovih pismih vsega tega mrgoli. Tujk je iz pisma v pismo vse več. Tujejezično vojaško okolje je očitno močno vplivalo na Reberškovo jezikovno zavest in besedni za-klad. V zadnjih pismih je že tako zelo »potuj-čen«, da se pojavljajo težave pri razumevanju. (Npr. regiment, mareral, kompanija, urlaub, luft, štacjon, tonel, kšajt, pri šturem patrol, z kompniyo v štelengo, en lantnant, ibongs plac, atlerija, gremo pa nah Linc, krik ma-hent, cevil, frej, hin – vse v pismu 107). Reberšek se svoje nerazumljivosti kajpak ne zaveda, ker mu je pač vse jasno (s tem pa zanemarija primernost izražanja): vživel se je v vojaško odmaknjeno življenje, spoznal in sprejel (nemški) vojaški žargon. S tem se je seveda pregrešil zoper ustreznost, ki je po-membna prvina dobrega jezikovnega sloga. Le-ta namreč нареkuje ne le skladnost med vsebino in obliko, temveč tudi prilagoditev stila sloju in okolju, ki mu je sporočilo name-njeno.

Reberšek se očitno prav nič ne prilagaja. Že res, da včasih zveni domače, pristno (»... je mal bliže prišo polentar« ... »moramo bit kar skrit, kakor pri vas piščet, ko pride mršnik«) in že kar hudomušno. Res pa je tudi, da se sicer prav nič ne trudi, da bi domači razumeli tipične vojaške žargonizme. Povrh vsega gre za popačenke in spakedranke in ne za iz nemščine pravopisno pravilno prevzete citatne besede (Luftpan, cug, ibongs plac, atlarija, replan itd.). Na tem mestu kajpak niti ne omenjamo vseh tistih german-skih barbarizmov, ki so v naš jezik in potem-takem tudi Reberškov, vdrli zaradi bližnje sosesčine in dolgoletne odvisnosti že dosti prej (poden, glih, rajža, laufati, bek vreči itd.) in ki se nam prav zato zdijo že nekakšna folklorna zapuščina prejšnjih stoletij.

Ko govorimo o besedni čistosti, seveda ne moremo mimo številnih narečnih jezikovnih pravin. Le-te se kažejo predvsem v besedišču samem (vsiga, hmalo, spredjalo, toti mesec, ne marem, pehniv, kerri, men, lehko, vsaki dan, ne vim, prerizan ...), ki tako razkriva

Reberškovo spodnjesavinjsko poreklo. V smislu narečnosti je zanimiva tudi splošno štajerska jezikovna značilnost prehajanja u v o (zapostiti, hvala Bogu). Prav tako očitno je tudi akanje (prej ka ti pišem, da bi srečna obhajav, ravna polje, slaba vreme, sem sprejev vašo karta in Micna ...). Včasih je mogoče odkriti v takih izrazih in zvezah sled starinsko-sti (najditi, po sveti, v špitali). Redko, a vendarle, se pojavi kakšen vulgarizem (»... z drekom rid obrisav«).

Na koncu tudi ne bi smeli pozabiti, da Reberšek nemalokrat silno preprosto razmišlja in tako tudi zapisuje kraje, od koder se javlja (z totih iterolskih hribov, Inšpruk, z

Praga, na Grac, na Lic, na Leviko), kar je znak slabega poznavanja zemljepisa, a tudi jezikov. Še najbolj pa seveda pravopisa,

Še bi mogli najti marsikaj, o čemer bi se dalo kritično razmišljati, a zdi se, da je na koncu treba omeniti še svetlejšo stran Reberškovih pisem: naravnost (njegovih) pisem najlepše dokazuje iskrenost in preprostost Reberškovega značaja. Dokazuje pa tudi njegovo navezanost na tradicijo, domači kraj in preprosto vsakdanjo govorico.

Sodeloval:

PROF. ANTON ŠEPETAVEC

SLOVARČEK GERMANIZMOV (SPAKEDRANK)

ABMARŠ = odhod (*der Abmarsch*)
 AHTAJTE = pazite se (*achten*)
 AJNKVATRANI, AJNKVATIRANI = nastanjeni
 (*einquartieren*)
 AJZELPAN = železnica (*die Eisenbahn*)
 ANTRES, ATRES = naslov (*die Adress-e*)
 ATLARIJA = topništvo, artilerija (*die Artillerie*)
 AUSRIKATI = odriniti, oditi (*ausrücken*)
 AJNGRIF = napad (*der Angriff*)

BERČOVFT = gospodarstvo (*die Wirtschaft*)
 BONDURA = uniforma, obleka

CAJT = čas (*die Zeit*)

DEKONGA = kritje (*die Deckung*)
 DINST = služba (*der Dienst*)

FAJER LINIJA = ognjena črta (*die Feuerlinie*)
 FARBATI = barvati (*färben*)
 FASATI = dobiti (*fassen*)
 FASNGA = hrana (*die Fassung*)
 FELT = bojišče (*das Feld*)
 FELTPOST = vojna pošta (*die Feldpost*)
 FELTPATAR = vojaški duhovnik
 FERBEBELN = narednik (*der Feldwebel*)
 FESTNGA = utrdba, trdnjava (*die Festung*)
 FILAK = Beljak (*Villach*)
 FLAJSIK = priden (*fleissig*)
 FORMARŠ = napredovanje (*der Vormarsch*)
 FORT, FRORT = dalje, naprej (*fort*)
 FREJ = prost (*Frei*)
 FREJ LOGAR = taborišče na prostem
 FRUŠTKAVALI = zajtrkovali (*frühstücken*)

GVER = orožje (*das Gewehr*)
 GEPIRATI = pripadati (*gebühren*)
 HAUTMAN = stotnik (*der Hauptmann*)
 HINTERLANT = zaledje (*das Hinterland*)

IBONGE, IBOGE = vaje (*die Übungen*)
 IBONGSPAC = vadilišče (*der Übungsplatz*)
 INFANTRIJA = pehota (*die Infanterie*)
 IBERHABT = imeti višek (*überhaben*)

KACELMOHAR, KANCELMOHAR = strokovnjak za plinske maske

KACELN = (plinska) maska
 KAPROL = desetar (*der Corporal*)
 KLUMP, KLUP = šara, odpad (*der Klump*)
 KOMPANIJA, KOPNIJA = bataljon
 (*die Kompanie*)

KOMORAT, KAMERAT = tovariš (*der Kamerad*)
 KOMOTAC, KOMOTICIRAN = zdravstvena zapora, pod zdravstveno zaporo
 (*die Kontumaz*)

KOŠTANJE = stroški (*Kosten*)
 KRIK = vojna (*der Krieg*)
 KRIK CAJT = vojni čas, vojna (*die Kriegszeit*)
 KRUMPLNI = pohabljeni (*die Krüppel*)
 KŠAJT = pameten (*gescheit*)

LAJTMAT = poročnik (*der Leutnant*)

LANDVER, LONDVER = deželna obramba
 (*die Landwehr*)

LAUFAJO = tečejo (*laufen*)
 LEMBAH = Limbuš
 LENNONGA = plača (*die Lönning*)
 LUFTPON = vzpenjača (*die Luftbahn*)

MARKA = znamka (*die Marke*)
 MARODEN = onemogel, izčrpan (*marod-e*)
 MARŠ = pohod, marš (*der Marsch*)
 MARŠ PERAJT = pripravljen za pohod (*bereit*)
 MELETER = vojska (*das Militär*)
 MELDAT = prigrasiti (*se*) (*melden*)

OVERBAT = polkovnik (*der Oberst*)
 OFENZIVA GRAJFA = ofenziva grabi (*greifen*)
 OBLEZVAN = zamenjan (*die Ablösung*)

PATROMAV = nabojev (*die Patrone*)
 PLEZIRAN = premeščen (*deplaciert*)
 POTRGRAFIJE = fotografije
 PREF = pismo (*der Brief*)
 PREFEL = ukaz, povelje (*der Befehl*)

RAJŽA = vrsta (*die Reihe*)
 RAUBAJO = ropajo (*rauben*)
 RAUBER = ropar (*der Räuber*)
 REPLAN = letalo
 RECEPIS = poštna prejemnica (*das Rezepisse*)
 RIKCUG, RUGZOK = umik (*der Rückzug*)
 RAJHENBERG, RAFENBERG, RAJHGERG =
 Rihemberk (*danies Branik*)

SEKICIRATI = vaditi (*exerzieren*)

ŠACALI = obdavčili (*schatzen*)
 ŠMER JOKL = umazanec
 ŠISTAT = strelišče (*die Schiesstatt*)
 ŠTELNGA = nabor (*die Stellung*)
 ŠTRAF = kazni (*die Strafe*)
 ŠTURM PATROLA = izvidnica
 ŠUDER = pesek (*der Schodder*)
 ŠUHE, ŠUKE = čevlje (*der Schuh*)
 ŠVINGLAU = goljufal (*schwindeln*)
 ŠVARM LINIJA, ŠVARN LINIJA = strojna vrsta
 (*die Schwarm-linie*)

TOPLERONG = v rezervi
 TOPELT TAMPLANJE = dvojno obitje (*betäffeln*)
 TRAJBALI = gnali, gonili (*treiben*)
 TROFI = zadene (*treffen*)

URLAUB = dopust (*der Urlaub*)
 URLAUBŠAJN = dopustnica (*der Urlaubsschein*)
 URLAUB AJNŠTELEN = dopust ustavljati
 (*einstellen*)

VAHTA = straža (*die Wacht*)
 VALESCENT ABT. = rekonvalescenčni oddelek
 (*rekonvaleszent Abteilung*)

ZEKSER = šestica (denar) (*der Sechser*)
 ZAHN = stvar (*die Sache*)
 ZIBEN 87. = 87. pešpolk iz Celja

ŽLEHT = slabo (*schlecht*)

PISMA

[1] Razglednica.

Naslovljena: »N.p. Simon Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, pš. Vransko bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: Marburg a.d. Drau, 27. VI. 1915.

Dragi brat.

Ko ti pišem te pozdravim in se spomnim, ko imate veliko dela. To je težavno. Tukaj je pa nas veliko mož. Pa nam ni nobena sila. Kruha je dost, lege je tudi dosti, po ležat se hmalo navelča. Tu je še vsiga dost. Adijo. Z Bogom.

V soboto večer, 25. 6.

[2] Razglednica.

Naslovljena: »N.p. Štrajhar Simon, v. Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: Marburg a.d. Drau, 15. VII. 1915.

14. 7. Dragi brat

Prej ko ti pišem te lepo pozdravim in te vprašam ali so že šli na štelngo. Kateri so kaj potrjeni mi odpiš. Pa pri kakem zdravju ste kaj doma. Jas sem hvala bogu še zdrav. Prošno še enkrat pošlite. Kateri se je katere meldat marš kompan., nekaj ih je že šlo dvanajstiga. So jo popisali. Te pozdra(vlja) Franc Reberšek.

[3] Razglednica.

Naslovljena: »Štrajhar Urša, v. Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: Marburg a.d. Drau, 24. VII. 1915.

Prosim vas lepo, prej ko je mogoče mi pošlite prošno. Zdaj se dobi urlaub, ih je že več šlo. Jas pa nimam porošne. Zdaj jo h raport nese, potem ga pa dobi, ko ste še kar bolani. Saj ga bom dobu. Kar tako jo pošlte, kakor ste jo ono, je že drugi dan tu. Vas pozdravi Franc Reberšek. 23. 7.

[4] Razglednica.

Naslovljena: »Hern Štrajhar Simon, v. Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: Marburg a.d. Drau, 1. VIII. 1915.

Le en pozdrav.

Bratca in vse domače lepo pozdravim in vse sosedo in ti povem, da je marš kopnija v četrtek 29. odšla. Sedaj so že dve šle kar sem tukaj in sedaj smo pa mi na vrsti. Zdaj kar streljat prav pogosto hodim na šistat. Zdaj smo še pri erzoc kompani, pa mislim da dogo ne bomo. Z Bogom, a vse skupaj pozdravim. Franc Reberšek.

Novega ni nič. 1. avgusta.

[5] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Urša, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Marburg a.d. Drau, 15. VIII. 1915.

Luba mati.

Prej ko vam en par bes(e)d pišem, vas pustim lepo pozdravit in vam povem, prošno sem zopet dobu v torek in se vam lepo zahvalim. Ste imeli veliko sitnosti pa koštanje, in tudi jaz bi rat bil še šel domu, pa ni mogoče. Tukaj ga ne dajo urlauba. Tedaj sprvega ih je en par šlo, pa niso sami prošne noter dali. Kar poklicov ih je, pa so kar šli, niso nič za prošne vedli. Prej so odrivali, so rekli, prej ne dohte urlaub, da bo marš kompanija sestavljena. Potem ker ne bo pri marš. komp. bo dobiv urlaub. Sedaj smo pa vsi pri marš. k., od marš k. ga pa nobeden ne dobi. Jutri bomo fasali novo bonduro. Sedaj smo bli dva dni na ibog marš. V sredo smo šli, potem smo v petek prišli, smo imeli noht ibonge. Koncem meseca mislim, da odrinemo od tot. V ponedeljek so nas popisali. Sedaj vas vse skupaj lepo pozdravim. Franc Reberšek, dne 13. 8. avgusta. Na svidenje, z Bogom.

[6] Razglednica.

Naslovljena: »Uršula Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: Marburg a.d. Drau, 17. VIII. 1915.

17. 8. Luba mati.

Vas pozdravim in v duhu podam vam roko in se zahvalim ko ste mi tako lepo pisali. Sem danes dobiv zaprt pref. Me je nekaj razveselilo, ko ste mi dosti novega pisali. Pa nič ne bote žalostni, tukaj smo kar dobre volje. Grejo tisti z nami, ko so že v vojski bli, ih je veliko. Pri toti kompaniji grejo že eni tretjokrat nazaj. Jutri bomo pa v cerkov šli, je cesarju rojstni dan. In potem smo pa frej. Z Bogo(m). Franc Reberšek.

[7] Pismo brez ovoja.

brez datuma. (Maribor, 28. VIII. 1915)

Danes vam ta listek pišem, še vas prav lepo pozdravim in vam povem, da smo že od 19. že marš perajt, sem misliv, da bomo prej šli na front. Smo fasali stožezdeset patromav, smo ih en teden za seboj nosli, pa vsaki dan sma šli na ibonge. Smo težko nasli, tukaj dajo vsakim, da ima dost nest. Ibong smo veliko naredli, na pa to so kar norce lovijo, al zdaj bo pa resnica. Nismo noč prej vedli, kdaj bomo šli, kakor v petek 27. smo šli popoldne ob štirih v Lembah, to je dve ure od Marburga. Smo dobili ob sedmih kafe, potem smo pa šli tja na en travnik, smo celtne postavli, smo dol vlegli, in nato je prišu telegram, da marama it naprej. Je zaplozav alarm in smo ustali, smo brš vse podrli in smo šli nazaj. Smo prišli ob enajstih ponoči domu in danes smo pa kar še nekaj fasali, še več ene stvari. In jutri jo pa bomo ob deveti uri odrinili na italijansko. Smo dans zopet nove šuhe fasali, pa tako močne, imajo topelt tamplanje, pa žveble. Za vsamo kamenje so pripravljeni. Bomo tiste žlajfarje naklestli, potem pa pridemo domo. Pa le zdravi ostante. Z Bogom, nasvidenje. 29. avgusta gremo naprej.

[8] Razglednica.

Naslovljena: »Simon Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: Marburg a.d. Drau, 29. VIII. 1915.

Dragi brat.

Še en pozdrav ti poš., zdaj odrinemo kar na Italijansko. Smo i drug(e) šuke dobli, dobro nakovane, danes 29.ga avgusta. Zdaj še vas vse skupaj lepo pozdravim. Toto karto zadno z Maribora pišem. Rat bi še enkrat prišu v Prosivnik. Z Bogom. 29. drinemo. F. R.

[9] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K.u.K. Etappenpostamt 327, 3. IX. 1915.

Draga mi sestra. 31. 8.

Prej ko ti pišem, te pozdravim in zdaj sem oddaljen od vas. Ti povem, da sen se peljal čez Lublano in še dve ure je cug nas peljal, in od Lublane, potem smo pa maširali. Mi mladi fa(n)ti smo korajžn in veseli bomo polentarje prav pošteno nažgali in potem se vrnemo domu. Toto karto pišem z Logateca. Namalo ta gor od Logatca smo ajnkvatrani. Danes so nam tudi feldpost numer povedali. Zdaj ni treba marke. Te pozdravim, Fr. Rebers(ek).

[10] Dopisnica.

Naslovljena: »Simon Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 327, 4. IX. 1915.

Dragi mi brat. 4. 9.

Prej ko ti kaj več, te lepo pozdravim in ti naznanim, da sem sedaj v Logatcu. Tukaj smo pri kmetih kvatirani, celi pataljon. S posteljo sem zadovolen, na kozolcu spim. Tukaj ni boh, v Marburgu ih je bilo pa veliko. In tukaj kar voz za vozom pelajo po cesti, pa sto 10. vozov pelajo voli parov eno rajžo, da se kar skup drži. Kuin pa še več, pa avtomobil zmeram lavfajo. Se večkrat spomnim, ko imate veliko dela, nam pa tukaj ni nobena sila. Al bomo šli nad polentarje, bomo vse pobili; ujetih ne bomo nič delali, zato ker naše mučijo.

[11] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Uršula, vas Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Hauptfeldpostamt 301, 9. IX. 1915.

7. 9. Draga mi mati.

Prej ko vam pišem, vas lepo pozdravim. Zdaj sem oddaljen od vas. Smo čez Postojno maširali, je lepo mesto. Naprej smo še kakih 20. kilomet. na Notrajskim. Tuka je slabo zemlo, je vroče. Tukaj je kar kamenje. Zdaj vas vse prav lepo pozdravim. Ve vem ali bote dobli to karto al ne. Tukaj novega ni nč. Jutri mislim, da bo mali šmaren. Adijo. Z Bogom, Franc Reberšek. Voščin vam en vesel praznik.

[12] Dopisnica.

Naslovljena: »An Hern Štrajhar Mihael, vas Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Hauptfeldpostamt 301, 14. IX. 1915.

Dragi mi očem.

Prej ko vam pišem, vas iz srca pozdravim. In jaz se večkrat spomnim na vas in pisebno to mi je najbolj žal, ko sem moral zapostiti, ko ste bli bolani. Zdaj pa ne vem al ste že kaj bol pri zdravlju ali ne. Želim vam in vsem, da bi zdravi ostali. Meni dosedaj že ni preslabo šlo. Zdrav sem ponavadi, hvala Bogu. Kakor ko bi mi damo rekli it, grem raj danes kakor jutri. Tukaj so cerkve in zvonovi, vsi molčijo, in le se sliši grmenje topov. In danes sem bil pri sveti maši in pri spovedi, pri svetem obhailu. Zdaj pa še vas vse skupaj lepo pozdravim. Če je božja volja se še lahko vidimo, če pa ne, pa nasvidenje dad zvezde. Jaz zdaj pišem, ko jmam čas. Damo mislim, da boste dobili. 11. 9. Franc Reberšek.

[13] Dopisnica.

Naslovljena: »Frančiška Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, pošta Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 329, 24. IX. 1915.

Draga mi sestra.

Prej ko ti pišem, te lepo pozdravim, čez hribe in doline. Zdaj sem precej oddaljen od vas. Je že tri tedne minulo, kar sem se z Maribora peljal, pa dosedaj mi je še kar dobro šlo. Smo še precej proč od vojsko. Ibonge delamo in švarn linije. Te uprašam, kaj je že kaj novega. Tukaj ni nič posebnega. Pa če mi kaj pišeš, pa ni treba nič marke gor devat, kar fetpost No. zapiš na kuverto ali na prif, pa kar vela. Zdaj te še enkrat prav lepo pozdravim in ostanem tvoj brat dokler živim. Adijo, le zdravi ostante vsi skupaj. Z Bogom. Franc Reberšek. 21. 9.

[14] Dopisnica.

Naslovljena: »N.p.g. Uršula Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, p. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 328, 2. X. 1915.

Draga mi mati.

Prej ko vam pišem en par vrstic, vas prav lepo pozdravim. Zdaj sem blizu tam, ko je bil lansko leto Jernejovc. Tukaj ni družega kaj kakar sam kamen. Tukaj ni dobro. To sem najbolj žalosten, da se je tako doma spredjalo. Pa toloženi bodite, bo že Bog dav še boljših časov na svetu. Zdaj smo pa vsi sromaki, pa vi doma ste še bol ubogi kakor sem jaz. Pa le zdravi ostante, jaz upam da mi dva se boma še vidla. zdaj še enkrat lepo pozdravim in ostanem vaš sin. F. Reber. 27. 9. 1915.

[15] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Simon, vos Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 328, 8. X. 1915.

Dragi mi brat.

Prej ka ti pišem, te lepo pozdravim in ti podelim tvojega patrona ko bo toti mesec tvoj got. Ti želim, da bi ga srečna obhjav in mami tudi želim, da bi srečno obhajali svoj rojstni dan, in vam vsem skupaj v duhu roko podam. In drugega vam ne marem za got podarit, kakor vama podelim sveto držižino. Jezus, Marija in Jožef naj vas varuje vsaki čas. Pa potoloženi bodite. In očetu pa naj le bo zemlica lahka in večna luč naj im sveti, naj v miru počivajo. Slabo vam gre, pa le potoloženi bodimo, saj smo vsi na tem. Mene je zasklelo kakor bi me z mečem v srce pehniv, ko sem to zvedev, da se je tako spredjalo doma. Zdaj ti še enkrat pošiljam srečni pozdrav s tote krajne deže. Z Bogom in ostanem tvoj brat. Franc Reberšek. 3. oktobra.

[16] Dopisnica

Naslovljena: »N.p. Uršula Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 328, 13. X. 1915.

Luba mi mati.

Prej ka vam pišem, vas prav srčno pozdravim in včeraj sem sprejev vašo karta in Micna, obedve. Lepa hvala, to me veseli, da mi pišete. Res imate žalos. čase, ker vam je zabrala smrt. To je meni hudo, jaz sem le misliv, da bojo še v zdravli, no pa ni bilo mogoče. Kolikar vas je še, skrbite za zdravje in pa da se bote preživeli. Za mene ni treba skrbeti, dosedaj mi je kar dobro šlo. Smo še precej daleč od fronte. Še tukaj novega nič, zdrav sem ponavadi. Hvala Bogu. Zdaj še vas vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom, nasvidenje. Franc Reberšek. 11. oktobra.

[17] Dopisnica.

Naslovljena: »N.p.g. Štrajhar Marija, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 328, 17. X. 1915.

Draga mi sestra. 15. 10. 1915

Prej ko ti kaj več pišem, te prav srčno pozdravim in ti povem, da Srbotnikov Pidru, Šilfeltav Jakav in z Ločice Sevnikov, toti so pri drugi kamp., pa pridemo vsaki dan lahko skup. Tudi skupaj avsrikamo. Nas je 4 komp., tudi ziben 87. so tukaj. Pridemo skup, pa z našega kraja ne morem nobenega najdit. Tisti bataljoni ko gre Novakov France in Janez so še pa zadi. Ja res v vašem kraju se more moških zmajnkati, eni gremo sami proč, drugi pa mrjejo, kateri pa ne, še sami življenje vzamejo. Tukaj je vreme lepo. No, da ste le žito in krompir h kraj spravili, da boste imeli kaj za jest. Zdaj pa še vam Bog zdravje daj. Res imate zelo žalostne čase doma, bol kakor pa mi, kateri smo tukaj. Pa le potoloženi bodimo, bo že še kdaj drugače. Novega ni nič tukaj. Te pozdravi R.F.

5. kart sem dobil od doma kar sem šel z Maribora. Lepa hvala zanje. Jaz pa še sam ne vem, koliko sem ih pisav, dosedaj sem še imev dosti časa. Stradav dosedaj še nisem. Res je vse drago, pa za denar se je še dosedaj dobila.

[18] Dopisnica.

Naslovljena: »N.p. Štrajhar Uršula, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 328, 17. X. 1915.

15. 10. Luba mi mati.

V začetku mojega slabega pisanja vas prav lepo pozdravim. Sem sprejeval vaso karto 14. tega. Lepa hvali zanje, me zelo veseli, ko mi pišete. In tudi jaz se velikokrat spomnim na vas, pa pomagat ne morem vam nič, vi pa meni ne. Res vam zelo slabo gre, še bol kakor meni. Kakor sedaj se bližajo bol britki časi za nas. Dosedaj še nisva nobenga Italjana vidli, zdaj pa mislim, da se vidmu vsaki čas, pa ne vem kako se bomo kaj spogledali. Zdaj še vas enkrat prav srčno pozdravim. Z Bogom. F. Reberšek.

[19] Dopisnica.

Naslovljena: »N.p. Štrajhar Uršula, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 328, 22. X. 1915.

Luba mi mati.

Prej ko vam kaj več pišem, vas prav lepo pozdravim. Pojuteršnjim je vaš got. Želim vam, da bi ga srečna obhajali. In jaz sem tudi v nedeljo 17. se še hvala Bogo odeležil svete maše. Tukaj bol poretke gremo v cerkev. V nedeljo je bla 3. in 2. kpn. pri sveti maši. Je bil Srbotnikov Pidru in z Vranske ih je tudi več tukaj; pridemo vsak dan skup. Dosedaj nam je še kar dobro šlo. Bo že skora dva meseca kar smo šli z Maribora, pa še nismo nobenga Italjana vidli. Novega vam nimam pisat. Vreme je tukaj lepo. Vam še enkrat pošiljam srčni pozdrav z daljenga kraja. Le zdravi ostanite, jaz ne morem vam nič pomagat, vi pa meni ne. Kar potrpet moramo. F. Re. 19. 10.

[20] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Uršula Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 31. X. 1915.

Luba mi mati.

Prej ko vam pišem, vas prav lepo pozdravim z tega slabega kraja. Novega vam nimam nič pisat. Kar zdravi ostanite vsi skupaj, kateri ste še doma. Jaz zdrav sem. Še enkrat vam pošiljam srčni pozdrav. Nasvidenje. Franc Reberšek, dne 30. oktobra.

[21] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 10. XI. 1915.

8. 11. Luba mi mati. 1915

Prej vam na dalje pišem, vas prav presrečna pozdravim. Tukaj je tudi slaba vreme, dež gre, pa mrzlo pa nič. Obenem vam naznanim, da sem še za rezervo, poldruga kpn. nas je še tukaj. S(r)botnikom Pidrom smo še skup. Vam poven, da dosedaj mi je še kar dobro šlo. Mislim, da Italjan nas ne bo zabrav. Če Italjan rikcug nardi, že k necvancigarjem karajžo da, sedaj ga bol pomalem strela. Se spomnim ko ste doma ubogi, vam res slabo gre; pa jaz vam ne morem nič pomagat. Meni pa dosedaj ni bila še nobena sila. Danes in včeraj je pa že solčnato. Kadar grejo v fronto, grejo večer ob 5 uri, da pridejo ponoči notri. Gver šuse slišimo, ko pokajo. Pazdri, Fr. Reberšek.

[22] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Marija Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 15. XI. 1915.

10. 11. Draga mi sestra. 1915

Prej ko ti pišem, te prav srčna pozdravim in ti naznanim, da sem dobil danes tvojo karto. Lepa hvala zanj. Ja zares vam slabo gre doma. Meni pa dosedaj je še kar dobro šlo. Zdaj je bilo tri dni solčnato vreme, da sn se posušli. Danes je že dež, pa vema mrzlo ni nič. Srbotnikom Pidrom smo še skup. Naša kmp. je še cela, druge je pa že pol za rezervo. Tukaj pridejo z švarm linije kadar so oblezvan, da si počijejo, potem se pa vrnejo nazaj. Italjan strela, pa je zmeram na enem mestu, nikamor ne pride. Tukaj tudi veliko delavcev, da barake delajo, zidane in lesene. Je že veliko barak postavljenih, da so soldati notri. Če pa ni placa, so pa na frej logar. Nas je 2 dva, enga od zunaj. No pa je kar dobro, na zebe nas nič. Pozdravi, Franc Reberšek.

[23] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Uršula Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, pošta Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 17. XI. 1915.

Luba mi mati.

Prej ko vam na dalje pišem, vas prav srčno pozdravim in povem, da sedaj nisem več pri 26 regementu. Srbotnikov in Lidru sta šla 12. v fronto. Ih je še bilo dva cuga in naša 3. komp. je pa bla 13. h drajerjem talana, so pa nas čisto razdjal. Pri 7. komp. nas je 25 ostalo. Z Vologe z Matijevcem sma prišla skup, je prišu preden dan z švarm linije. Je še čisto zdrav. Jaz sem tudi še zdrav, dosedaj mi je še kar dobro šlo. Vreme je tukaj zelo slabo. Zmeram dež gre, mrzlo pa ni. Mislim, da pri vas je pa že sneg. Vas vse skupaj še enkrat lepo pozdravim. Če bote kaj pisali, morate na toti antres ko sem ga zdaj napisav. Na oni antres ne dobim nič. Franc Reberšek, dne 15. 11. 1915.

[24] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Mici Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, pošta Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 18. XI. 1915.

Draga mi sestra.

Prav srčni pozdrav vam vsem skupaj pošiljam z daljenga kraja in tudi mojega težavniga stanu. Obenem ti naz., da danes je bil tukaj naš prestolonaslednik, sem ga tudi jaz videl. Kar je tistih, ko so že kaj dobrega naredli, jim je sam metalje pripel. In potem ob deseti uri je bila felt maša. Smo se odeležili svete maše tudi. Danes popoldne je začev sneg it, je nmalu pabelu. In ti povem, da zdaj sem, da zdaj se nastopa novi regement No. 3. Bog mi daj srečo, da bi mi

tudi pri totem regimentu zatorej dobro šlo kakor mi je pri 26. Nič ni bote žalostni, kateri ste še doma, saj še mi nismo, ko smo tukaj. Kakor je božja volja, naj se zgodi. Pozdrav, Franc Reberšek. 16. 11.

[25] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, v. Prosivnik No. 31, p. Vransko, Franz bei Cili, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 27. XI. 1915.

25. 11. Luba mi mati.

Prej ko vam kaj več pišem, vas prav lepo pozdravim in obenem vam naznanim, da sem bil pet dni v fajer liniji. So mi kragle in šrapnili granate žvižgale okoli glave. No pa nič ne de, Italjan je kratkega pogleda, samo strela pa malo trofi. Sedaj sem še popolnoma zdrav. Osemnajstiga smo notri šli, 23. sma pa vn prišli. Z našega kraja ni tukaj nabenega, so kar večina Nemci. Zdaj še enkrat vse skupaj srčno pozdravim. F. Reberšek. Nasvidenje. Tukaj snega nič, je lepo vreme, solčnato, noči so bol hladne. 25. 11. Z Bogom.

[26] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 8. XII. 1915.

Draga sestra 6. 12.

Prej ko ti kaj več pišem, te prav lepo pozdravi(m). Ti naznanim, da sem sprejev od tebe dve karte na toti naslov No. 3. Prvo sem dobu 3. 12. Sem še bil na bojšči, pa pride pošta natri in tudi ven gre. Ta me veseli, da ste še zdravi vsi. Jaz sem še tudi zdrav. So švigale kugle okoli mene, pa hvala Bogu, meni nabena. Sem bil dvakrat po pet dni notri, potem je pa bataljon oblezvan, greja nazaj. So pa po pet dni za rezervo. Vreme je bol slabo, meglena, pa pomalem dež, mrzlo pa še ni bilo tukaj preveč. Blata je veliko. Če še kdaj damo pridem, se še bomo kaj več pogodli. Pozdravi, Reberšk Franc.

[27] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, va Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 8. XII. 1915.

Luba mi mati.

Prej ko vam pišem, vas srčna pozdravim. Ravno danes v jutro sem sprejev vašo, ko ste mi za Miklavža pisali. Res me je razveselila, ko ste tako lepo pisali in da ste še zdravi. Jaz sem še zdrav. Četrtega tega mesca sem drugokrat prišu ven z bojšča. Ne bom vam veliko opisavam kako nam gre. Če še Bog nam da, da bo kdaj konec tega, se bomo pa ustno kaj več pogodli. Zdaj pa nam gre slabo in vam doma pa še posebno bol. Vas še enkrat lepo vse skupa pozdravim. Nasvidenje, z Bogom. Reberšek Franc. 6. 12.

[28] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 27. XII. 1915.

Luba mi mati.

V začetku mojega pisanja vas prav lepo pozdravim, se lepo zahvalim za karta. Sem jo dobu 23. Zdrav sem še. Božične praznike bom jmev bol merne. Smo bli 22. oblezvan, bomo pa 8. dni za rezervo. Gremo enkrat 2. ure nazaj, drugokrat pa 4 ure. Smo v barakah. Dosedaj mi je še kar dobro šlo, sem se navadil. Tukaj je tako: če te zadene te zadene, če pa ne, je pa dobro. Snega pa nič ni tukaj, mraza ni. Obenem pa še tudi vam vščim novo leto, bolši kakor je bilo toto lansko leto. Sem misliv, da bomo v miru končali, pa žali Bog, bomo ga še z

vojsko. Pa tukaj še nič ne kaže, da bi bil kak konec bil. Vam vsem skupaj še enkrat pašeli srčni pozdrav s tega slabega kraja. Ni družega videti kakor samo kamenje. Kamenje pogledujemo. Pozdravi. Franc Reberšek. Nasvidenje, z Bogom mi mati. 24. 12. 1915.

[29] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj prejme spoštovana Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, pošt Vransko, Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 31. XII. 1915.

Draga mi sestra.

Prej ko ti kaj več pišem, te prav lepo pozdravim. Ti naznanim, da božične praznike imam že bol mirne. Danes sem bi tudi pri sveti maši. Je bil cel bataljon pri maši. Je bla ob 9. uri; kar pod milim nebom postavijo oltar, pa feld Patar. Na sveti večer smo prišli ob 8. uri v eno barako in potem smo imeli precej dobro fasngo. Na sveti dan je cel dan dež šel. Sem pri 2. bataljonu. Je 12. komp., vsak bataljon ima 4. komp.

Srbotnikom tudi pridema skup. Sa pa, Pidru tudi, zekncvancegarji oblezvan. Tam je fronta, pa na miljane žaklav nafilaneh. So dekonje narete, da se skrivamo, da nas sovražnik ne postreli. Naprej ne bo predru, je že toliko okovarjen, da mu je zastojn. Naveličev sem se že vsega pri Londveri, rat bi že, da bi brž u cebl še biv. Smo 4 ure zadi in patem je tudi dolg marš, gremo ponoči notri, pa ponoči ven. Take božične praznike še nisem imev nikdar, kakor letos. Vi kateri ste doma pa tudi ne. Voščim vam vsem skupaj Novo leto, pa bolši kakor je to letošno, da bi bil hmala kak mer. Pa tukaj še nič ne kaže, da bi bil kak mer. Še enkrat vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom, nasvidenje. Franc Reberšek, 26. 12.

[30] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Mici Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 31. XII. 1915.

Draga mi sestra. 29. 12. 1915

Ko ti pišem, te lepo pozdravim. Sem sprejeu danes tisto pismo, ko si ga na sveti večer pisala, je bilo zaprto. Lepa hvala, to me veseli, da mi pišeš. Tudi mi smo se Božične praznike imeli bol merne. Smo v baraki pod streho. Mraza pa tukaj dosedaj še nibilo nič, je tako bol pusto vreme, megleno, kakor je pri vas v jeseni. Na jutri se pa zopet vrnemo v, je 30., švorn linijo. Novo leto bomo imeli s polentariji. Blizu skupaj smo kakih 50 korakov eden od drugega. 21. smo bli oblezvani. Rad bi že, da bi kak mer bil, pa tukaj še nič ne kaže, da bi bil kak konec. Denarja bi vam poslav, ko bi vedu, da bi ga dobili. Ga imam nekaj, pa tukaj ga ne morem nič nucat. Kolkor .ošemo, tisto imamo, kupit pa nč ne moremo. Lennonga je pa na 10 dni goldinar osemdeset krajcarjev. Zbogom.

[31] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 6. I. 1916.

Draga mi sestra. 4. I. 1916

V začetku mojega pisanja te lepo pozdravim in se ti zahvalim za karto, sem jo dans prejev. Berčovft bo pa vas kar zrihtala, so veliko šacali. Praviš, da bi prišu doma. Jaz bi rajši šel danes kakr pa jutri, ko bi me spustili. Al pa ne vem, kedaj bomo se kaj vrnili domov. Tukaj še nič ne kaže, da bi kak konec bil. Zdaj so se mende glih navadli tega, bojo pa kar naprej držali. Mene skrbi kaj bo, se velikokrat spomnim na vas, kako ste doma ubogi. Veliko bol kakr pa mi tukaj. Da se le naješ, da preveč lačen nis, pa je dobro. Žeje res veliko preterpimo, no, pa se smo se že vsega navadli. Al doma je pa druga. Jaz tako vem, pa pomagat ne morem nič. Pozdravi. F. Reberšek. Z Bogom mi sestra.

[32] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Frančiška Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, pošt Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 9. I. 1916.

Draga mi sestra.

V začetku pisanja te prav lepo pozdravim, se ti zahvalim za kartico, ko si mi jo poslala. Sem jo čara sprejev. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu. Zdaj smo 4 dni odzadi za rezervo, danes pa gremo zopet na fornto. Glih kaj novega nimam pisat. Danes sem poslav domu 20 K. Če jih bote dobili, mi pišite. Na mamen antres. Doma denar nucate, jaz ga pa tukaj tako nič ne morem. Zdaj še vas vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom. Bog daj, da bi se še kedaj vidli, da bi bil še frej tega jarma. Pozdravi. Franc Reberšek. Adijo mi sestra, pa mi še kaj piš. 7. I. 1916.

[33] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Štrajhar Marija, v. Prosivnik No. 31, pošta Vransko, bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 19. I. 1916.

Draga mi sestra.

Ko ti nadalje pišem, te prav lepa pozdravim. Sem sprejev tvojo kartico včeraj, ko si 10. pisala. Lepa hvala. To me veseli, da jmate tudi dobro vreme. Tukaj je v jutru včasih nmalo slane, al čez dan je pa topla. Ti tudi naznanim, da zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu. Dosedaj mi je še kar dobro šlo. Kakor me pa že tudi vse jezi, ko ni nobenega konca. Čedel sem tukaj, tem več je Landvera, ko zmeram pride, da sma že eden drugmo napot. Kaj posebnega ti nimam pisat, kar pozdravim vse skupaj lepo. Z Bogom, nasvidenje še kedaj, zdravi in frej. Franc Reberšek. 17. I. 1916.

[34] Vojaško pismo.

Naslovljeno: »Naj prejme spoštovana Štrajhar Marija, v. Prosivnik 31, Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 20. I. 1916.

Draga mi sestra.

Ko ti kaj več pišem, te prav srčna pozdravim in se ti lepo zahvalim za karto. Vreme imamo toplo. Ti tudi naznanim, da danes gremo zopet na fronto, zato ti pa še danes nekaj pišem, zato ker tam ne ve ne ure ne minute kedaj ga zadene. Gremo kar smrt iskat. In danes smo bli pri sveti maši, cel bataljol. Sem pri II. bataljonu, ta regiment ma 3. bataljone. Je vsak bataljon pri maši predna gre na bojišče, zato ko tja gre, nazaj pa ne ve ali pride ali ne. Na pa infantrija ni velika vredna italijanska ali atlarija je pa že zelo dobra. Začne strelat, pa strela, da kar grmi, pa kamenje nese. Je to žleht, ko je kamenje toliko. Ti naznanim kj smo, če boš dobila. Smo med Trstom in Gorico. Smo pa 6. dni na fronti, potem sma pa oblezvani, smo pa 6. dni za rezervo. Tukaj je veliko barak naretih, da gremo notri. Se reče Kostanjovica, to je 4. ure odzadi. Do tukaj ne pridejo granate, glih je replan pa luftu leta. Na pa jez sem se že vsega navadu. Če te nezadene je ta kar dobra. Kakor vi drugi se mi smilite, ko ste kakor ovce brez pastirja. Za me zdaj nič ne skrbite, jaz bom sam zase sk(r)bev. Drugega pa tukaj ni treba. Pri zekcemvancegajem so pa še z našega kraja. Mohorjou je in Pidru, sta pri 7. komp. 26. regem. Srbotnikov je še tudi tukaj. Zdaj te še e(n)okrat lepo pozdravim. Z Bogom, nasvidenje. F. Reberšek, dne 19. I. 1916.

[35] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj prejme spoštovana Franciška Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, pošta Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 28, I. 1916.

Draga mi sestra. 26. 1. 1916.

Ko ti kaj več pišem, te lepo pozdravim in se ti lepo zahvalim za karte, ko si mi ih poslala. Jaz sem še zdrav ponavadi, hvala Bogu. Jaz bi ti z veseljem pisav, a pa kaj pomaga, ko si spomnim, ko ste zgubili dobrega očeta, pa v takih hudih o časih in pa ko ste še vsi mali in mladi otroci. Mati so pa že stari in boleharini. Res mi imamo slabe, slabe čase tukaj, no pa jaz zase se nič ne menim. Res jmamo zelo hude čase vsi skupaj, kateri še živimo, naj si bo pri meleterih ali pa doma. Vsi skupaj smo sromaki. Res je, ni zaston v letenijah zapisano, ko molimo reši o Gospod vojske in ta. d. nas. Vojska je strašna reč, taka kakor je v današnjih letih. Bog nam pomagaj. Ti tudi povem, da sem 13. novembra prišu k feld komp. Hmalo bo 3. mesece kar hodim Italjane vahtat. Sem že bil 8. krat v ognju, no pa hvala bogu šusa še nisem dobil. Smo po 5. ali po 6. dni na fronti in potem sma pa oblezvan. No pa je kar zadost, gremo radi ven. Oblezvam se pa ponoči ob 10. ali 11. uri. Seveda je hudo za nas, notri gremo, ven pa ne veš ali boš prišu ali ne. Vsakokrat jh zgbimo precej kamaratov. Tukaj je za tist žleht, ko je samo kamenje. Pade granata, pa nese kamenje na daleč okoli. No pa ti tudi naznam, da 23. večer sta prišla dva Italjana k nam brez gveru, sta se dala vjet. Sta rekla, da jm tudi bol slabo gre, da so že 20. dni na fronti. In drugi dan, smo pa ih mi klicali, da naj ih še več pride, da boma kaj šturmalili. In so rekli, da bi mi kje šli. Sta dva pri naši komp. ko znata italjansko govorit, sta pa ih klicala, in oni so rekli počakaj brate, jutri se pa vidimo. In na 25. so pa cel dan tako streljali, kar bi bil sodni dan in mi smo bili 24. večer oblezven, je p(r)išu 1. bataljon notri. In mi sma šli 1. uro nazaj, smo bli en dan tam in danes smo pa že 2 ure zadi. Nas kar nač vzame, pa tudi prinese. Smo kakr čuki. Rezerve pa moraja bit bol blizu. Ko bi ih tam na fronti premagav, da so drugi pripravljeni. Imama veliko opravil z toto svina teljansko. Je nam veliko škode naredu, velika vesi sesu in velika naših Avstricov počiva v toti tuji zemli. Zdaj še vam vsem skupaj pošiljam srčni pozdrav, dokler še živim. Z Bogom, nasvidenje še kedaj. Franc Reberšek. Če toto pismo dobiš, mi pa piš.

Dodan listič:

Mi odpiš, če boš dobila toto pismo, pa če bo zaprto. Podbergerjeva Mica mi je v Božiču pisala, je prišu zaprt domu, pa ne vem ali bo prišu ali ne. In pa na pošti ni treba nič plačati, saj je feld post numer. Toliko že zaslužima, da ni da bi vi na pošti tiste zekserje kje metali, taka kakor so lansko leto. Tukaj mi je eden privil, da je z Vologe Cenetov padu, da je dva šusa dobil. No pa toje vse lahko, saj ih velika že pačiva v hladni zemlic. Pa tista mi piš, če ste kufr dobili, pa potgrafijo, ko sem z Maribora poslav domu.

[36] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj prejme spoštovana Marija Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, pošta Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 11. II. 1916

Draga mi sestra.

V začetku mojega pisanja te prav lepo pozdravim in se ti lepo zahvalim za pismo, sem ga zaprtiga dobiv 6. Potrgrafijo mi pa pošli eno sliko, da bom videv kako je naredu. Zato ko sem tedaj že hmalo šav z Maribora, sem pa reku damu poslat. Zato ko marke ni treba, kar feld post No. veta, je 48. Zato ko mi cesarja služima, vam ni treba na pošti nič plačati od pisma, mi zadost prestajma tukaj. Ti tudi povem, da včeraj je blo 6., je bila nedelja. smo bli pri sveti maši, dva bataljona, 3. in 2. Tukaj se pravi Kostanjevica, to je dobre 4. ure od švorn linije zadi. Pridemo vsaki mesec enkrat tukaj in tukaj so barake tako velike, da grejo dve ali 3. kompni. notri. So tako fest narete, kakor v kasarna. Desk in pa kobika so veliko ponucali, les bo še drak. Tako na fajn vse delajo, kakor bi zmeram vojska terpela. 6. dni smo tukaj vsaki bataljon in potem pa zopet gremo nazaj. En bataljon ima prebližno okoli 3. tisoč možov. 26. regment nas oblezva, mi pa one. In sedaj nas je pa še tudi Slovencev več tukaj in pa Polakov je sedaj veliko z Galicije, z Lemberga in okoli Lvova, so prišli z 16. marš bataljo.

In ti povem, da sedaj je veliko bolši tukaj kakor pa meseca novembra in decembra. Je pa dež šev, je bilo bilato in pa temne noči, da nismo eden drugega vidli ko smo maširali. Pa tudi sedaj, men strela Teljan, loži notri pridemo. V švarn liniji so pa tudi zdaj dobre dekonge. In so tukaj take doline, pa kar notri vrtajo kamen, da ga istrelija. Take tanele delajo, da so rezerve blizu. Imamo blizu skup švarn linijo mi in Teljani. Za tisto je dobro, ko z atlarijo ne more na nas strelat. Ko bi strelav, bi pa na svoje tudi. Gver šusa se pa že varjema. Imamo dost žaklov, pa šudra in prsti nafilamo, pa naredimo dekonge. Ko gremo z švarn linije, gremo 1. uro, pridemo v to prvo vas. Je precej hiš, pa lepe hiše so ble in cerkev, se pravi Doberdav. In zdaj ni drugega kakor sama razvalina. Vse je z atlarijo stovku, z granatam. Je zlo žalostno za pogledat, ko je toliko vasi praznih. Atlarijo ima zlo dobro. Si mi tudi omenila, da ste klali. Bog vam blagoslovi, da bi zdravi nucali. Jaz pa na zahtevam, da bi mi pošljali, imam vsaki dan meso. Seveda dobivaja paketa, pa na pošti mora za bež. dat zapisat, potem pa gre. No pa se ih tudi veliko zgubi. Če je kater lačen, tistih ko vozijo, pa poje, kišto pa zavrže, pa ne pride. Se ih veliko zgubi. Beša in pa bandura, šuhe, to pa vse fašemo, raztrganim ni nam treba hoditi. Če jma kater kako reč slabo, pa kar novo faše. Zdaj pa vse skupaj še enkrat prav srčno pozdravim in ostanem vaš domači. Če je božja volja se še lahko kedaj vidimo. Z Bogom. Franc Reberšek, dne 8. 2. 1916.

[37.] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Uršula Štrajhar, v. Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 15. II. 1916.

Draga in luba mi mati.

Prej ko vam kaj več pišem, vas prav srčna pozdravim. Jaz sem še zdrav ponavadi. Ne gre mi glih preveč dobro, glih preveč slabo pa tudi ne. Vreme je lepo, toplo že dolgo časa. Pred Božičem je bila pa res hudo, posebno meseca novembra, ko je deževalo. Pa misli so moje zmeram na vas domu. Rad bi še kdaj prišu v Prosivnik. Zato ko za nas je slabo ko smo tukaj, za vas pa tudi kateri ste še doma je pa tudi. Je že lansko leto bila, so stiskali. Sedaj pa vem, da vas še pa bol, vam da je zelo hudo po deželah, je pač krik cajt. Nič ne pamaga, slabeh let smo dočkali. Zdaj pa končam moje slabo pisanje in vse skupaj prav lepo pozdravim. Z Bogom nasvidenje; dne 13. 2. 1916. F. R.

[36.] Pismo z ovojem.

Naslovljena: »An Hern Štrajhar Simon, vas Prosivnik No. 31, pošta Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 19. II. 1916.

17. 2. 1916

Dragi mi brat.

Prej ko ti nadalje pišem, te prav lepo pozdravim in ti povem, da sem še zdrav ponavadi. In ti tudi danes bol z veseljem en par vrstic pišem, zato ko smo oblezvani, celi regement. Pravijo, da bomo ostali 3. ali pa 4. tedne zadi, so drugi šli v fronto. Toti regement je že dolga bil v ognju, je že čas, da je oblezvan. Že jaz sem bil 3. mesece. In potem pa pravijo, da gremo na fronto k Gorici. 14. večer smo šli ven, smo maširali 5. ur. Smo ajnkvatirani pri Kostanjevici v eni vesi. Oh kako je kratkočasno tukaj, ko je še nekaj cebelistov, ih že dolgo nisem videv. Živine pa nimajo več kakor v celi vesi en par volov, pa je velika vas. Jim pa z konji gnoj vozijo vojaki na nive. In danes smo pa fasali bonduro in šuhe. Vse kar je kateri imev bol slabo, pa je fasav. Imajo dost obleke in obutua. Raztrganim ni nam treba hoditi, novo dobimo. Glih menažo zdaj bol slabo dajo. Kruha tudi malo kakar pa mesca novembra, ko sem prišu k totim regem., smo pa meli dost jest. Ko pa to ni čudno, če jim že manka, ko je že toliko časa vojska, ko nobeden ne prideluje kar jemo kadar kaj jmamo. Pa če je že denar prišu mi piš. Komponij komedant se piše ober lajmat Kajna. Če bote prošno delali, jo kar barš. Če bo kaj, saj gvisna ni.

Luba mi mati.

Vas prav srčno pozdravi(m) in vas prosim, če vam je mogoče takole naredit, vam dam svet. Zdaj smo oblezvani za 3. ali 4. tedne. Lako nam dajo urlaub, pa da bi tukaj prosiv, si ga ne upam dobit. Taki, ko so že od začitka vojske notri ga dobijo urlaub. Vi pa naredite prošno na opčini. Ko je res potrebno, ko bi prišu kak teden domu, se mora župan podpisat, pa ko bi še pa orožnik. Če vam dobro prošno naredijo, mogoče, da me spustijo. Pa prošno pa na glavarstvo poslat, da bojo z glavarstva na regement poslali. Pa prošna mora bit nemško napisana, kajti slovenske se še am ne vzamejo. Štrafa še nimam pri meleteru nobeng(a), za tisto me spustijo. Kadar bo treba nazaj jt, bom pa tudi šel. To vam svetujem, ne vem pa tudi ne, ali ga bo kater dobl ali ne. Seveda, nekaj vas bo koštalo, če bote to delali, pa sitnosti imeli. Domu bi še rat enkrat prišu pogledat. Zdaj še enkrat vse skupaj srčno pozdravim. Z Bogom. Mi odpišite če dobite toto pismo.

Reberšek Franc

K. k. L. J. Lir. No. 3

7 feld Komp., II. zug

Feldpost No. 48

[39] Razglednica (*Prosek*).

Naslovljena: »Štrajhar Marija, v. Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Prosek, ... 1916 (nečitljivo)

Draga sestra.

Ko ti kaj več pišem, te lepo pozdravim in ti povem, da zdaj mi kar dobro gre. Gremo nazaj, ko smo oblezvani celi regement, bomo do 3. do štiri tedne. Zdaj smo toti vesi kvatirn. Smo že 12. ur od fronte. Kaka je že dobro tukaj, ka ne pokoje puške več. Pa še boljše bi bilo, ko bi bil mir, da bi domu šli. Tukaj se že lahko kaj kupi. Zdaj še enkrat vse skupaj prav srčno pozdravim. Z Bogom, nasva. 18. 2.

[40] Vojaško pismo.

Naslovljeno: »Štrajhar Uršula, vas Prosivnik No. 31, pošta Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 20. II. 1916.

Luba mi mati.

Prej ko vam kaj več pišem, vas prav lepo pozdravim in vam naznamim, da zdaj mi pa kar dobro gre. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu. Vreme je tukaj prav toplo, snega še ni bilo nič. Se vam tudi prav lepo zahvalim za pismo, sem ga danes prejev zaprtega s potergrafijo. Lepa hvala zanj.

Tisti denar bo pa že prišu, da ne bo dolgo. Nekaj ni antres prav naret, zato ga pa še ni. Bo pa zdaj hmala prišu. Doma pa kar dobra birtjete, jmate veliko živine. Se mi čudno zdi kako ih še rihtate. Vas pa prosim, naredite prošno na opčini, da se bo župan podpisau, pa žndar. Od žndarije mora bit potrjen. In pa na glavarstvo poslat, da bo glavarstvo na regiment kmanda pošle. Saj vejo, da je res botrebšna. Vam naj dobra prošna naredijo. Morbit pa dobim potem urlaub. To tudi vam napišem, da bojo vedli kam poslat na regement. Reberšek Franc

K. K. L. I. Lir No. 3

7. feld Komp., II. zug

Feldpost 48

[41] Dopisnica.

Naslovljena: »An Hern Štrajhar Simon, vas Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 23. II. 1916.

20. 2. Dragi mi brat.

Ko ti pišem, te prav lepo pozdravim. Obenem ti tudi povem, da je prav toplo tukaj, posebno pa danes, ko je nedelja; smo bli celi regem. pri maši. Se pa res pozna, da je nedelja, smo frej. Al poprej že pa dolgo nisem nič ločil nedelje od delavnika. Tukaj nam ni nobena sila, ali v fronti je pa zelo hudo. No pa, da še le živ ostaneš, je kar dobro, za drugo se ni treba nič meniti. Ko bi pa domu žihř šov, grem pa raj danes kakor jutri. Me tudi uprašate kje so Jaku in Šilfeldu. Ne vem nič kje so, zato ko so pri 26. regemen. Srbotnikov in Pidru sta tudi, pa Šilfeldov je že prej k pekam šel. Še nič v fronto ni šel, tam mu pa tako nič ne fali. Ne vem nič kje je zdaj 26. regemen, so tudi oblezvani. Pa to ne vem kje stojijo, skup ne pridemo, je pa celi 3. kar oblezvan. Zdaj ti še enkrat na tisoče pozdravov poslam. Bog te živi brat.

[42] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »N. p. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 26. II. 1916.

23. 2. 1916

Luba mi mati.

Ko vam nekaj več pišem, vas pozdravim in vam povem, da sem še zdrav ponavadi. Zdaj mi tudi ne gre preslabo, smo šli v rezerve za en par tedno. Le to se spomnim, kako ste po deželah ubogi, ko ni nobenga doma, tukaj nas je pa kolkor hočejo. Zdaj je prišu 16. marš bataljon z Gradca. So ga k celim regementu talali in zdaj so prav močne komp. So pa že 3. mesece hodili, no predno so prišli k feld komp. Kakor smo tudi mi, smo ibonge delali, nikakor nismo mogli prid do Italjana. Sedaj sem ga pa že prav sit, da bi ga nič več ne videv, bi naj raje mer. Zdaj smo v toti vesi, kvatiri se pravi Prosek. To je blizu Trsta. Gremo 5. minut na hrib, pa vidimo Trst in morje. Tukaj nam prav vela, tudi jest nam dajo dost. Ali v švarn liniji je bilo pa vsega pamalem, je tudi žeje dost bilo. Tukaj nam pa tako nič ne fali, samo če bo kaj cajta tako. Kakar pa ko bi me doma spustili, sem raj doma lačen kakor pa pri Landveri sit. Na fronti je pa zdaj ko smo bli zadnokrat, je bilo slabo, ih je bilo dost pleziranih. Zdaj smo pa tako 12. ur od fronte, je pa dobro. Urlaub pa tukaj nobeden ne dobi, ga ne sme dat. Pravija, da mara prošna naredit, pa na glavarstvo poslat, z glavarstva pošlejo na regiment, kateri za delo nucajo. No pa to ne vem, kateri so 8. mesecev na bojnim polju, taki dobijo urlaub, da ni biv nič v špital. Jaz pa tačetrti mesec ga že na bojnim polju, 8. mesecev je že kar sem se od doma podav. Če bote naredili prošno, jo naredite nemško, kati nemško več vela. Morebit pa pridem spomlat pomagat sjat za 14. dni. Več ga tako ne dobi. Zeknevancegarji so tudi oblezvani, to je 26. regiment. Pa to ne vem, kje da so. Daleč od nas niso. Mohorjev z Merince in Pidru Miha sta bla pri 7. komp. pri 26. regem., Srbotnikov je pa pri 6. komp. Mohorjevega sem enkrat videv v Kostajevici. Govorila pa ni(s)va, sem ga od dalečl vidu. Srbotnikam sma pa bla ene dvakrat skup. Zdaj pa ne vem ali so še pri zdravju ali ne. Zdaj še vas vse skupaj lepo pozdravim. Franc Reberšek. Z Bogom.

[43] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Uršula, vas Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 26. II. 1916.

Luba mi mati.

Ob enim vas prav lepo pozdravim in vam naznanim za tistiga denarja, ko sem ga poslav 9. I., ga res niste mogli dobit, zato ko ni bil naslov prav naret. In danes je pa znova naslov naredu, sedaj g bote pa že dobli; v 14. dneh mislim, da bo že prišu, 20 K. Tukaj je v ponedeljek

dekorerou, danes je pa že denar tukaj. Je vkoli iskav potom prave pošte. Ni nesev, zato ko ni bil pravi antres. Zdaj sem blizu Trsta. Tukaj nam ni nobena sila. Kadar pride, mi odpišite. Zdaj vas vse skupaj lepo pozdravim. Nasvidenje, z Bogom. Reberšek Franc 24. 2. 1916. Vreme je toplo. Če bo tako, se še že zdravi bomo vidli. Novega nimam pisat nič. Le zdravi ostante. Še nas veselo videnje kedaj. Z Bogom.

[44] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »N. p. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 3. III. 1916.

Luba mi mati.

Prej ko vam nadalje pišem, vas prav lepo pozdravim. Sem sprejev pismo včeri, zdaj hmala pride pisava, in zaprto je bilo. Prošna naredite, le če bo kaj ali ne, pa na glavarstvo pošlite. Z glavarstva pa pošlejo na rege(me)nt. Ni treba nobenga poslušat, ko vam svete dajajo, da bi prosno meni poslali. Tukaj lahko gre k raport, ali pa urlauba ne dobi nobeden, ko ga dat ne sme. Še pri naši komp. sta dva, ko jmeta le 1 uro do doma, pa ga ne dobita nič urlauba. Tako pa ne more jt, ko je vahta in pa drot preprežen na večih krajih za ta. Takrat ko sem bil v Mariboru, kateri so na glavarstvo prošno poslali, so dobli urlaub, kateri smo pa sami v roke dobli, pa ni bilo nič. Sevede sedaj tukaj se že bol težko dobi urlaub, ko smo pač v vojski. Pa poskusite, če bo k., pa morete na glavarsvo poslat. Saj veste da sedaj jma vojaška oblast da vsega pravico. Da mu ga je škoda dat na urlaub, v švarm liniji, če je pa pol komp. bek, se še pa ne zmenjo ne, pa kar drugo dobijo. Tisto vem, da na italjansko fronto ne pridemo mi več. Ajnvagonerani bomo, pa to ne vem kam. Se odpelemo, en teden mislim, da še ostanemo tukaj. Tukaj nam ni nobena sila. Tisto pa tako nesmemo pisat, kako se kraju reče, kjer obstonemo in kamor se odpelemo. Je pa celi 3. kor oblezvan, to se pa ne ve, kam sedaj pridemo. Z Vologe Matijevcem smo bla skup, 13. novembra, takrat ko so nas k totim Regement talali. Pa nisma veliko gvarila, zata ko nisem mev časa. Tisto ga pa nisem prašav, pri keru komp. je, pol ga pa nisem mogu najdi(t). Kaj posebnega nimam pisat, še vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom. 29. 2. 1916.

Dodan listič:

Za Močnikovga Franceta pravite, da od doma nič pisave ne dobi. Pa pošta že pride, ja pa že sarži nočejo raztalat. Zato je pa ne more dobit. Saj tukaj pravija, da v Galiciji tudi niso dobli, ko je ni nobeden raztalau. So vidli cel kup kart, pa so ih kar stran vrgli. Zato pa ne more dobit. Tak Močnikovega so le nmalo del spravli. Dolgo je švinglau, tak zaj ga le ne more več. Tukaj je vreme toplo, včasih malo dež gre. Kvatir imamo pa dober, smo v eni šloli. Drugi so pa drugot. Je tako velika vas, še večja kakor Vranski trg. Je celi regement kvatiran.

[45] Vojaško pismo.

Naslovljeno: »N. p. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 5. III. 1916

Luba mi mati.

Sem se nameniv še vam pisat danes, en par vrstic, ko jmam čas. Vas prav lepo pozdravim. Še stojimo na totim vasi, od 18. 2. smo prišli tu. Tukaj ni nam nobena sila, nam dobro gre. Vam tudi povem, da včeraj smo šli v cerkev, kateri je prostovolna hotel it k spovedi, in danes smo pa bli ob 6. uri pri svetem obhajilu. An pol kompanije nas je šlo. Kako je kratkočasno, ko še vidim cerkev od znotraj. A pa še veliko boljše bi še bilo, ko bi še svojo domačo cerkev videv na Vranskem, pa bil frej tega Landver(a). In pa da bi bil še tako zdrav, kakor sem dandanes, še to nam Bog daj. Dve nedelje smo bli že tukaj pri maši. Celi regement pride skup in felt patar pod milim nebom mašo berejo. Tisto karto sem prejev 1. 3. 16., ko je bila tako lepa pisava. Doma niste pisali, vam je na Vranskem eden napisav. Ste res prošno naredli, pa zdaj je tukaj že dvakrat nam prefel brav, da nobeden ne dobi urlaub. Ne bo nič. Z špitala

pridejo taki, ki so bli ranjeni, jih pa kar k komp. dajo ko se zdravjo, damu pa ne. So zdaj prav močne kompanije. Tista pa ne vemo kam bomo šli. Mislim, da na italjansko fronto ne pridemo več. Ajnvagnerani bomo, tisto ne vem, kam se odpeljemo. Tukaj sem blizu Trsta. Za tistega denarja me tudi prašate. Vam natanko pišem komu sem ga dal. Enemo frajterju, sem mu pa naslov povedav, je pa Nemec, ga pa antresa ni prav napisav. Zdaj sem pa ferbebelnu dav recepis, je pa rekromerou, je pa denar nazaj prišu. Je bil 24. 2. denar tukaj, sem pa jez atres napisav, sedaj pa mora prit. Če recepis jma, ga lako pojšče, saj denar se na zgabi. Tukaj jma vsaka komp. svajo kanclijo. Jaz pa denarja še jmam za potrebo. Tukaj se že lako kaj kupi. Kadar pa naprej adidemo, se pa tako ne bo nič. Zdaj vse skup lepo pozdravim. Franc Reberšek. 3. 3. 1916.

[46] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, vas Prosivnik No. 31, pošta Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 26. III. 1916.

Luba mi mati.

prej ko vam pišem, vas prav lepo pozdravim. Zdrav sem še ponavadi, kakar oddaljen sem pa zdaj od vas. Smo se 4. dni s cugom peljali. Na fronti še danes nisem, na pa dolgo ne bo, da bom zopet Italjana z svincem kropiv. Tukaj je pa hribih dosti snega. Bomo maširali gor v tote visoke hribe. Zdaj še vas prav srčna pozdravim. Z Bogom. F. Reberšek, 23. 3. 16.

[47] Vojaško pismo.

Naslovljeno: »N. p. Marja Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, poste Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 28. III. 1916.

Draga mi sestra.

Najpreje prav lepo pozdravim in se ti prav lepo zahvalim za karto. Sem ja danes dobiv, sem jo že težko pričakovav. Ja res jimate slabe čase dama. Bliža se ta lepa, krasna pomlad, pa žali Bog, na svetu dobrega nimamo nič. Vi kateri ste doma ste v stiskah in terplenju, ko jimate veliko dela, pa ni nikogar da bi delav. Mi pa bomo zopet, zopet nastopili v bojno črto, pa v drugim kraju kakor smo pa prej. Tukaj je še gor po hribih veliko snega. Danes še nisem na fronti. Smo še bli ob 9. uri pri sveti maši, celi regement. Ko jimamo feld patra, grejo z nami. Smo ajnkvatirani pri kmetih gor nad mestom Trientom, to je na Tirolskem. Tukaj so festnge, je lepo mesto, hribi so veliki. Ja res žalostna je po kmetih, ko je vse prazno, so kar same ženske in vtroci doma. Mi pa od 15. 2. smo prosti fronte. Res nam ni ta čas nobena sila, smo šli na počitek. Al pa hitro je preteku ta čas. Preteče en mesec, dva ali 3, pa je zmeram glih. Dnes je lepo vreme tukaj, je vedro, drugač pa prav rat dež gre po dolinah, po gorah pa sneg. To ti naznanim, da zdrav sem še po stari navadi, hvala Bogu. Od feld k. pa tako ne pride prej, da je bolan ali ranen ali pa mrtev. Smo se pelali, se je eden na vagon vstrelu ponoči. 16. ga marš bataljona, še ni bil nič v fronti. Pa le korajžo, naj nam le Bog pomaga, sami si nič življenja ne jemlimo. Nam sovražnik dosti komaratov spravi na oni svet. Smo se 4. dni vozili. 18. 3. ob 10. uri smo sedli na cug. Res smo se pelali čez lepe kraje. Ob 7. uri večer smo se v Belo Lublano in čez Celle smo se ponoči pelali, v Marburg smo prišli zjutri. In potem Gradec, Leoben in tako smo prišli na Tirolsko zemlo. Tukaj ko zdaj stojimo ni snega noter v dolini. Gor po gorah je pa veliko snega, so zela visoke gore. Tam na Doberdovski fronti res ni bilo mraza ali tukaj bo pa že mrzlo dost. Zdaj te še enkrat prav srčno pozdravim kot tvoj brat. Reberšek Franc. Z Bogom, adijo. 26. 3. 16.

Če dobiš ta priif, mi odpiš, če ti bo čas dopustu. Jaz vem, da jimaš malo časa. Jaz pa časa jimam dost. Sem nad mestom Trientom na Tirolskem.

[48] Dopisnica.

Naslovljena: »An Hern Simon Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, poste Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 9. IV. 1916.

Dragi mi brat. 6. 4. 1916

Najprej te prav lepo pozdravim. Vem, da ti slabo gre. Jaz se(m) tudi zdaj tam kakor muh ni. Že zopet tiste debele granate žvižgajo, kamor prileti vse razbije. Snega je tudi še tukaj veliko, smo še bol na visokim hribu kakor je pri vas na Šavnicah. Zdrav sm po starem navadi. Zdaj še prav lepo pozdravim in ostanem tvoj brat. Dokorč. pa še vesela nasvidnje še kedaj. Z Bogom. Te prosim, mi odpiš, če ste dobli tisti denar. Zdaj te še enkrat lepo pozdravim. Bog s teboj! Zdravstvoj!

[49] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Štrajhar Uršula, vas Prosivnik No. 31, poste Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 19. IV. 1916.

16. Luba mi mati.

Prej ko vam ka več pišem, vas prav lepo pozdravim. Voščim vam ene dobre velikonočne praznike. Želim vam tudi vesele, pa veselih že letos ne boste jimeli. Po perhe bi rat prišu, pa sem predaleč od vas; me že nič ne bo, ih ni treba nič šparat zame. Perhe boma že lahko delali, jimamo še dosti snega. Farbali jih bomo pa z krvjo italjansko. Zdrav sem še po stari nadi, hvala Bogu. Dosedaj mi še ni preslabo šlo, z(a) naprej pa ne vem. Pa bo že Bog dav, da ba enkrat tega norca konec in potem se pa vrnemo veseli v svojo domovino, še nasvidenje svojimi domači. Tudi naznanim, da tako na visokim hribu kakor je pri vas na Šavnica. Je tudi precej mrzlo. Pri vas mislim, da že sedaj toplo. Zdaj še vas prav lepo pozdravim. Z Bogom, Franc Reberšek.

[50] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, poste Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 23. IV. 1916.

Preljuba sestra. 21. 4. 1916

Z mojim pisanjem vse skupaj srečno pozdravim ter vam želim, da bi vas ta karta našla pri najboljšem zdravju! In da bi kaj dobre praznike obhajali. Jaz zdrav sem še popolnoma, hvala Bogu. Nahajam se pa zdaj drugokrat na italjanski fronti. Tukaj je še na totih visokih hribih veliko snega. Sem že bol na visokim hribu kakor je pri vas na Šavnicah. Tukaj se ne pozna na vremenu, da je velika noč, je le tako, kakor pri vas v Božiču. Naznanim ti tudi, da sem prejev tvoje dve karte, ena 16., eno 20. Sem pride v 6 dneh. Tja pa tako zdaj en čas ni pošta šla, je blo zaprt. F. Reber. Zdaj te še enkrat lepo pozdravim. Bog s teboj! Zdravstvoj! Te prosim, mi odpiš, če ste dobli tisti denar.

[51] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. g. Uršula Štrajhar, Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 6. V. 1916.

Luba mi mati.

Ko vam pišem, vas in vse skupaj lepo pozdravim, obenem vam tudi naznanim, da sem že 4. tedne na toti fronti. No pa tukaj nam dosedaj ni preslabo šlo. Z naprej pa ne vem. Ne strelamo tako neveliko, mi ne, Italjan pa tudi ne. Dosedaj še ni bil nobeden pleziran, kateri je bolan, da gre v špitav. Jaz pa zdrav sem ponavadi, še hvala Bogu. Sedaj je že tudi nomalo sneg odkopniv ali a veliki noči je pa bila taka zima, kakor pri vas v Božiču. No zdaj je pa že toplo. F. R. 4. 5. 1916.

Tudi vam želim zdravje in da bi srečno prestali te slabe letne. Jaz pa, če bo tako šlo, se še že bom enkrat vrniv nazaj. To pa ne vem kedaj. Vas pozdravi F. Reberšek. Z Bogom, še nasvidenje kdaj.

[52] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme spoštovana Marija Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 48, 20. V. 1916.

Draga Mici.

Ko ti nadalje pišem, te lepo pozdravim. Ti naznanim, da sem tvoje dve karte prejev 6. 5. Lepa hvala. Zdrav sem še ponavadi. Topla je že tudi zdaj tu, sneg je odkopniv. Zdaj še vas vse skupaj prav srčna pozdravim. Z Bogom, nasvidenje. 17. 5. 1916. F. R.

[53] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Marija Štrajhar, Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: manjka.

Draga mi Mici.

Najprej te lepo pozdravim in ti naznanim, da Italjana smo fest gnali z totih tirolskih hribov. In pa na 20. je pa prikukala italjanska kukavca. Me je pičila v levo nogo, v stopal blizu prstu. Me je lahko ranila. Zdaj vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom. F. R. 24. 5. 1916.

Reberšek Franc

*K. u. K. Garn(ison)sspital No. 10 in Innsbruck
Cimer No. 12*

[54] Razglednica (Innsbruck).

Naslovljena: »Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Innsbruck, 26. V. 1916.

Luba mati.

K vam pišem, vas prav srčno pozdravim in vam naznanim, da sem v špitali. Sem v levo nogo dobu kuglo, je kar skoz šla. Noga bo hmal zdrava ali Italjan s pa dobro odmič z totih iterskih hribov. Smo ih tudi veliko vjeli. Kar puške bek vržejo, pa z belem fanam pridejo. Pozdravim vse lepo, z Bogom. F. R. 26. 5.

Franc Reberšek

*K. u. K. Rezervešpital
Innsburg
Tirolsko*

[55] Dopisnica.

Naslovljena: »An Hern Simon Štrajhar, vas Prosivnik No. 31, pošt Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Kral. Vinohrady /Kgl. Weinberge, 2. VI. 1916.

Dragi mi brat. 30. 5. 16.

Ko ti pišem, te lepo pozdravim in obenem ti naznanim, da zdaj tudi jaz grem gledat na Štajersko kaj delajo. Danes sem že v drugim Špital. No pa zdaj mi ne gre preslabo. Rane hvala Bogu nimam velike. V levo nogo, v stopal me je pičila, blizu prstu. Sedaj maja smo na celi fronti Italjana nazaj gnali, prav po pajsje smo ga trajbali. Smo mu obletnico voščili. Pelav sem se čez lepe kraje, ravna polje, ampak žali Bog, ko ni na polju družega videt kakor same ženske in otroke. Može so pa na fronti. Te še enkrat pozdravim.

Franc Reberšek

*K. u. K. Rezervespital No. 1
III. Abteilung Z. No. 10
Kgl. Weiberge, Prag*

[56] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Uršula, vas Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Kral. Vinohrady / Kgl. Weinberge, 7. VI. 1916.

Luba mi mati. 4. 6. 16

Prej ko vam pišem, vas lepo pozdravim in vas vprašam, kako se kaj jimate. Če ste še zdravi vsi ali ne, nič ne vem kako je. Jaz bom kmalo dober, rana se nagla zdravi, je se že zelo scelila. Mislim, da potem pridem v Gradec k kadru. Prosim, odpišite kje je že kaj Novakov Janez, če je rs v Gradcu bil ali je še tam. Pa Matijevc z Vologe, se mizdi, da sta oba pri totim regmet. Zdaj vse skupaj prav srčno pozdravim in ostanem vaš sin. Z Bogom, nasvidenje. Prosim pa za en majhen odgovor. Vem, da veliko nimate časa pisat, en ma(l) pa že bote. Tukaj je lepo mesta Prag. F. Reberšek.

[57] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. g. Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Kral. Vinohrady / Kgl. Weinberge, 14. VI. 1916.

Draga sestra. 12. 6. 16

Ko ti pišem, te lepo pozdravim. Kake praznike kaj jimate ali je kaj boljše vreme kakor je tu. Tukaj je vski dan nikolko dežja. Pa te tudi prosim, mi piš eno karto, že dolgo nisem nič dobil od vas, če so še mati zdravi in pa vi drugi, kako vam kaj gre. Naznanim ti, da meni se je že rana zacelila, en malo vtekla je še, zato ko so žilce bile ranene, pa ne boli me pa nič, že lahko hodim. Zdaj še enkrat vse prav lepo pozdravim. Franc Reberšek. Če dobiš to karto, mi odpiš. Jaz se(m) že večkrat pisav, pa ne dobim nič odgovora. Z Bogom, nasvidenje.

[58] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »N. p. g. Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Kral. Vinohrady / Kgl. Weinberge, 17. VI. 1916.

Draga mi sestra. 15. 6.

Najprej te prav srčno pozdravim vse skupij in se ti lepo zahvalim za ta listek, sem ga danes prejev z največjim veseljem. Že dolgo nisem dobil od doma odgovora. Pa res, v Inšpruku nisem bil več kakor 5 dni. In potem sem se plav v Prag, sem se pripeljal 29. 5. večer ob 10. uri. Sem že 17 dni tu. In me prašáš, kako polje je v Inšpruku. V Inšpruku ni nič polja, mesta stoji noter v enem grabno, na vsaki strani je pa hrib visok in na hribu še snega dasti. Smo se dol pelali, je pa bilo lepo polje. Tukaj, Prag, je pa glavno mesto češke dežele, je pa veliko mesto. Polja ne vidim, ne vidim zato, ker sem kar noter v špital. No pa dobrega leta ne more prinesiti, zato ko je vsaki dan nekoliko dežja. Ne veliko, ampak solnca ni prav nič, tu je en slab kraj. In še za prošno me prašate, da bi mi jo radi poslali, da bi prišu na urlaub. Ja res bi rat šel domu. Noga me nič ne boli, no malo je še vtekla, siva, zato ko so žili bile ranene. Pa ko bi domu prišu, bi vsako delo delav glih tako kakor sem prej. Ali pa ta svet vam dam, da prošne nič ne delajte, je škoda za koštanje, zato ko od tukaj ne da nobenga na urlaub, ko ga prosijo. No z prošno ne vem kako bi bilo. Kadar je zdrav, ga h kadru pošla. Moj kadar je zdaj v Gradcu in od tam pravijo, da dobijo urlaub. Zato ko nazaj gre h kadru, tukaj pa eni noter drugi ven. H koncu tega meseca bom že šev ven ali mogoče še prej. Bom že pisav, kadar bom od tod šav. Kjer bom ostav pa tudi. Tam bom prosiv za urlaub, če ga bom dobil, če pa ne, bom pa vas prosiv za prošno, da bote naredli. Kakor tukaj, si pa ne upam nič ž no. Tja pa, če pridem, da bo marš komp. odšla, tedej se že dobi urlaub. Če pa je še marš. kompja, tedaj pa kateri bolan grata, potem pa mu ka, pa družega denejo zraven. Da bi le pravi čas tja natrofiv. Zdaj še vse skupaj nasrečneše pozdravim. F. Reberšek. Adijo, z Bogom. 15. 6. 16.

[59] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Kral. Vinohrady / Kgl. Weinberge, 27. VI. 1916.

Draga sestra.

Najprej te lepo pozdravim. Včeraj sem prejev eno tvojo karto, lepa hvala. Le dobro birtite doma. Drugi mesec bom prišu domu pogledat če bo mogoče. Z Praga bom šel toti mesec na Grac, na Štajersko gledat kaj delajo. Bi se že pelu, pa ni transport šev. Na Lic se bi lahko 20. pelu. No pa sem še počakav. V Prag je zmeram bol mrzlo, na Štajerskem je saj toplo. Noga je pa še namalo vtekla. No pa hodim, pa se že grem malo po mestu špancerat. Zdaj še vse skupaj lepo pozdravim. F. Reberšek. Z Bogom. 22. 6. 1916.

[60] Razglednica (Praga).

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marja, Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Kral. Vinohrady / Kgl. Weinberge, 27. VI. 1916.

Draga mi sestra. 22. 6.

Včeraj sem prejev pismo, lepa hvala. Jaz se jimam za drugo kar dobro., kakor žali Bog to sem žalosten, ko so mati bolani. Poskuste se kaj poz(d)ravit. Jaz se jutri odpeljem z Praga na Gradec, h valescet abt. Noga je že zdrava, ranen sem bil od puške. Pozd., Franc Reberšek. 24. 6.

[61] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Wien, 30. 6. 1916

Draga mi sestra.

Lepa te pozdravim, posebno danes z Dunaja. Zdaj pa grem na Štajersko, že dolgo nisem bil. Hvala Bogu, zdaj pa zopet grem. Zdaj je ura 6. ko pišem, ob 4 uri smo tu prišli. Zdaj vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom, 29. 6. 1916. R. F.

[62] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. g. Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, poste Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: Graz, 30. Vi. 1916.

Draga mi sestra. 30. 6. 1916

S prvim besedam te lepo pozdravim in ti naznamim, da zdaj sem pa že v Gradcu. In te lepo prosim, če so mama hudu bolani, tedaj kar telegram pošli, pridem prec domov. Rad bi jih še žive videv. Če pa niso tako močno bolan, pa ni treba. Na urlaub tako pridem čez kakoh 5. dni. Prošne ni treba pošiljat, se tako dobi urlaub. Kadar ih je več skupaj ih pa pošle. Danes ih je šlo veliko, drugi teden enkrat mislim, da bojo pa spet. Pozdravi. F. Reberšek. Z Bogom.

Akovaescent Abtalong

K. u. K. Lir. No. 3

Gradc

[63] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj prejme Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, Franz bei Cilli, Štajersko«.
Poštni žig: Graz, 14. VIII. 1916.

14. 8. 1916

Luba mi mati.

Lepo vas pozdravim in vam naznanim, da sem zdaj že pri kompaniji. In zelo mi je žal, ker ne dobim urlauba, rad bi prišu še pomagat delat. Od rekovalescenta so nas prec h kompaniji dal. In tukaj sem pa šev k raport, je pa hautman dovolu in so nam urlauben šajne naredli. Smo pa šli na pataljonsk raport, tam nam je pa oberst urlauben šajne raztrgav. Kateri z špitala pridejo, tisti dobijo urlaub, kateri pa od rekovalescenta, pa ne. Pa pravi, saj si že tam dobu urlaub. Zdaj pa še prosim vas, če je mogoče, da bi prošno naredli, ko jimate res veliko dela doma, pa na glavarstvo pošlali, z glavarstva pa tu na pataljon. Tedaj morbit ga dobim 14. dni, več ga tako nobeden ne dobi. Za 14 dni proste, če bo kaj. Tukaj nas je das, smo bli pri maroden. Vezit nam je dal, pa še dinst frej, pa ni treba nič avsrikat. Pa kar pakajamo eden za drugim, pa dolgčas prodajamo, pa ga nobeden noče kupt, ga ma vsaki dost. Če boste prošno delali, jo naredite prej ko je mogoče. Narbolš jo je tu na pataljonsk komando poslat, je en oberst bataljonsk komedant. Zdaj še vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom.

Reberšek Franc

K.K. Lir 3

II. Erzoc komp.

Lazaret kaserne

Graz

[64] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »N. p. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, poste Franz bei Cilli, Stajermark«.
Poštni žig: Graz, 21. VIII. 1916.

21. 8. 1916

Luba mati.

Prav srčno vas pozdravim. Spet letos sem spreoblečen v novo bonduro, glih tega meseca, kakor sem bil lansko leto. Želim vam vsem to lubo zdravje, ker ste doma. Mi pa gremo drugokrat v Terole a nad Italjana. Pa še od 20. smo marš perajt, že jemamo puško in bajonet, to mora vsaki fant jmet. Nas je 4 kompnije, skupaj samo takšni, ko (s)mo z felda prišli. Ta je že ta 23. marš bataljon. Tistih regrutov, ko so 1898. leta ih je dos. Ih obrihtavajo, so v barakah, pa so kontomociran. Na pa hude bolezni nimaje. Sekcirajo vsaki dan fest. Glih zvečer, moramo kar doma bit, na smejo nič v mesto. Zato moramo pa mi za fort ijt v feld. Tukaj nam že ne gre preslabo, sekcirat nam ni treba veliko. Sjekcirngo smo že ene 3 krat jmeli. Nas hodjo ofecirji, generali pregledavat. Smo jim zdaj taka vseč, ko so nas zopet boljše oblekli, se pa nas nagledat ne morajo. No pa zdaj tukaj še ne zgledamo preslabo, vem. Ali Italjan bo pa že nas pokrtacu, da bomo krumplni nazaj prišli. Pa prosim vas, nič ne zamerte, ko ste se mučili in pa koštanje imeli, ko ste prošno delali. Sem jo dobu 19. 8. Ali kaj pomaga, ko smo že tisti dan novo bonduro fasali in sploh vs klump. Prej so dobli urlaub, zdaj so pa morali vsij nazaj prit do 20. So tukaj 3 bataljoni, pa pri onih dveh je nekaj bolezni, majo pa bol zaprite. Moramo pa mi it. Ko se tako ne moramo videt, pa vam ena sliko pošlem, da me bote še na papirju videli. Treba še bo nekaj Lahov postrelit in potem se pa še zopet vrnemo nazaj na Štajersko. Ja, res lepa je Štajerska dežela, res huđu jo je zapustit. Pa ne pomaga nič, le s koražo jo branimo. Novega pa nič tukaj. Zdrav sem popolnoma, hvala Bogu. Bog tudi doma vam zdravja daj. Na 19. je bilo precej dežja tukaj, drugač je pa zmeram lepo vreme. Zdaj pa sklenem to svojo slabo pisavo in vse skupaj lepo pozdravim. Nasvidenje še kedaj, Z Bogom. F. Reberšek.

[65] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Stajermark«.
Poštni žig: Graz, 31. VIII. 1916.

30. 8. 16 *Draga mi sestra.*

Prej ko ti pišem, te lepo pozdravim. Danes sem prejev eno karto, lepa hvala. Kar dobro birtjete. Vreme je tudi tukaj zmerom lepo. In mi ga pa kar tako počas makirano, tisto pa še nič ne vem kedaj jo odrinemo fort. Kvapo boste jimeli, pa letos me že nič ne bo mencat. Paket sem poslov, če ga dobiš, mi piš. Vse skupaj pozdravim. F. Reberšek. Z Bogom.

[66] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »N. p. g. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli, Štajermark«.
Poštni žig: Graz 6. IX. 1916.

5. 9. 16 *Luba mi mati.*

Prej ko vam kaj več pišem, vas prav lepo pozdravim. Obenem naznanim, da sem še kar v Gradz. Mislim, da še bomo do 15. ali pa še do 20. 9. 16 tu. Tako si nomalo vrajtujemo, da je regement oblezvan, da je v rezervah nek, pa prav zagotovo ne vem. Mislim, da bo zopet prestavljen na Doberdav. Zato ko so tu v naši kasarni feld urlaubarji, ko so z felda dobli urlaub in potem so pa v Graz ajnrikali. Sedaj so že tu ta četrti teden, ih je 50. So čisto brez vsega dinsta, kar ležijo žihor noč in dan. No tudi mi jimo počiteka dost. Dopoldne gremo ta v kaki zavaj prsmodijo vganjat kakor šolarji. Brančunov z Rot je tu pri feldu urlaubalah. Lansko leto sta z Novakov(im) Janezam šla skup z 14. maršbataljonom na Doberdov. Drugega pa ni znanega. Včeraj na 4. 9. so priajnrkali veliko regrutov z Primorskiga, z Gorice in od večih krajev. Ali sam klup; eni so v palicah hodili, drugi je bil na eno oko slep. Lavter klup. So jih preoblekli in potem ih bojo h trajn djali. Regrut obrihtenge ne bojo nič delali. Kar z kakim kranpastim konji bojo vozli. Vam omenim, če si upate, da bi doma ne bli štrafan, da bi telegrafirali sem, da ste bolani. Tedaj bi pa prišu za ene dva dni še domu pogledat, tolk da bi vidli bi se še enkrat. Žendar bi že prišu pogledat, kakor pa dohtar mislim, da pa ne. Kakor si upate, pa naredite. Ne silim vas ne zato, ko ne vem. Mene tako ne morejo nič štrafat, zato ko grem fort. Vse skupaj srčno pozdravim. Z Bogom.

[67] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. g. Uršula Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«.
Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 177, 24. IX. 1916.

21. 9. *Luba mi mati.*

Prej ko vam pišem, vas prav srčno pozdravim. Zopet sem oddaljen od vas. 17. 9. smo se odpelali ob 5. uri večer in smo se dva dni in dve noči vozili. In zdaj smo v neki vesi, kvatir imamo dober. In grozdje trgajo, je vina dost, pa bolši kakor je pri vas. Kanonov še nič ne slišimo. Gor po hribih je že sneg padu. K sklepu pa vse skupaj lepo pozdravim s tega daljeniga kraja. Z Bogom, pa še nasvidenje kdaj. F. R.

[68] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajmark«.
Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 177, 2. X. 1916.

Draga mi sestra.

V prvih vrstah te lepo pozdravim. Kako se še kaj doma imate, ali ste še pri zdravju mi piš. Tukaj novega nič ni, vreme je lepo, toplo, in 3. se pa prestavimo naprej. Dosedaj še ni bilo slabo, zanaprej pa nevem. Tukaj so kmetje turšco in grozdje sedaj narbol spravlati. Končno še vse skup lepo pozdravim. Z Bogom. 1. 10. 16. F. R.

[69] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »N. p. g. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Etappenpostamt 177, 4. X. 1916.

Draga sestra. 3. 10. 16.

Najprej vse skupaj lepo pozdravim in želim, da bi vas to pismo našlo pri najbolšem zdravju. Jaz sem še ponavadi zdrav. Karto sem danes prejev. Zelo me je razveselila, ko praviš, da ste že posjali. Lansko leto si mi pa pisala, je že bilo pozno, da ste še malo vsjali, a letos že gre bolši, zato ko je vreme lepo. Tukaj je zmerom lepo toplo, dežja za potrebo je tudi. A spomnim se, ko jimate veliko dela, a mi pa take lepe dneve zapravljamo. Po sencah ..leskjemo r . . . orate pa doma . . .st delat. Za danes je bilo tako . . .pelano, da bi bil abmarš h regement, pa še ni nič befela. Še pa ostanemo kakšn teden. Ti tudi naznanim, da tu moških ni družega doma kako(r) stari in ženske, otroci. Kakor pa take kufraste kotle, pa še vse jimajo, jim še niso nič pobrali, jimajo tako velike, kakor pri vas za svine kuhat, pa kar kufraste in majhnih tudi dost. Živine še tudi jimajo dost. To se mi čudno zdi, da pri vas vse poberejo, kar se drži pa še odtrgajo. Po drugot pa ne stiskajo ta(ko). Ti tudi povem, kje sem. Snt Mehel. Smo šli dol z cuga in potem smo se pa še z trajnavajem pelali na desno stran po eni dolini še 15 kilom; do Trienta je še 55. kilom. Ti naznanim, da tukaj je precej šeren svet in hribi so tudi visoki. Pa je dosti vasi in vinogradov je dost. Sedaj je že novo vino in turšco, krompir so sedaj spravlali. Jabolk in hrušk, orehov je bilo tudi veliko. Tu ni tako slabo, dobijo vsega dost. Smo v dolini, v eni vasi ajnkvatirani. Kvativr jimamo dober, je nas 3 komp., 600 moš. Po drugih vaseh so pa še tudi drugi marš bataloni, 73., pa so 26. i. t. d. Dosedaj še ni bilo nič hudga. Danes sem nekaj več pisav, ko jimam čas. Če ga dobiš ta listek, da veš da sem zopet v Teralah. Pa sedaj še nič kanonov ne slišim kako igrajo. V sklepu pa še vse skupaj iz srca lepo pozdravim in ostanem vaš domači. Z Bogom še nasvidenje.

[70] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt. 613, 13 X. 1916.

Draga sestra. 13. 10. 16.

Mnogo srčnih pozdravov vam vsem skup pošiljam. Pri zdravju sem še ponavadi, sem pa zopet na visokim hribu, dva taužent šeststo met. Smo 8 ur maširali gor. Ceste so lepe, samo daleč je. Poglej na zemlevid, boš videla kje sem. Na levem hribu nad Leviko je ena stara švarn linija rezerve in gledamo tja na desni hrib, ko granate padajo. Na desnim hribu sem bil spomlad in smo gledali dol v mesto Leviko, ko je trava zelenela. Cevilnih ljudi ni bilo nič, da bi delali, zato ko je bil Taljan plizo; ih še tudi zdaj ni. Kakor ajzelpa pa že vozi, spomlad pa ni. En večr smo spali notri. Noter je veliko zahna. So popstili, so velike stačune, pa teke, vse naskriš leže. Če še kedaj pridem nazaj, bom že povedav bol natanko kake so te zole. Z Bogom.

[71] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Uršula Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 613, 21. X. 1916.

Luba mi mati. 20. 10. 1916

Mnogo srčnih pozdravov vam vsem skupaj pošiljam čez hribe in doline. Obenim naznanim, da sem na Leviko, na levem hribu rezerve. Strelnski graben popravljamo. Počas delamo, kakor bi se nam sanjalo. Pa danes opoldne je začev fest snegit, zdej mislim, da ne bomo več grabna kopal. 10. 10. smo prišli gor na ta hrib, pa do 16. je bilo prav toplo. 16. je padlo eno slano snega in danes pa že bol z korajžo gre. No pa nič ne de. Barak je tu dost. So fest barake, železnih peči je dost, pa fest ukurmo. Krampov, lopat, kladva, cvedrov za kamenje vrtat je več stav štikelcev in ceste so lepe, široke. Družega klumpa je vsega dost, kakor kruha pa ni odveč, no pa za silo že še gre. Počitka je dost. Ponoč še brezgrb spimo na toplem, podnevi

pa dapoldne od 7. ure do 11. enmala, popoldne pa od 3. do 5. ure, včasih pa še frej smo, tako brez vse potrebe tu kar tumhjtje. Spomlad sem bil na desnim hribu nad Leviko, tja vidmo ko granate padajo. Te visoke gore poglehujejo, pa nočejo ravnine gratat. Končno vse skupaj lepo pozdravim. Dobro mi ne gre in preveč slabo pa še tudi sedaj ne. Zdrav sem še ponavadi. Luft je tudi tu zdrav, sam če je tisti zdrav, kjer je tu visoko jedot. Na 14. 10. sta naša dva replana enga italjanskega dol zbila, sta z našim gverom strelala, nam je pa padav dol. Smejali smo se, je bilo precej daleč od, na ta vic. Z Bogom.

[72] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 613, 23. X. 1916.

Draga sestra. 21. X. 1916.

Najprej te lepo pozdravim in se obenim zahvalim za pisemce. Sem ga danes prejev z veseljem in ko sem ga brav, sem se smejav ko praviš, da tako po naumnasti šuse razmetavajo. Ih pa še morbit tukaj ne bojo imeli ko bi bilo treba. Na nas pa sedaj še ne morajo Lahi svoje jeze spuštat, ko smo še predaleč proč. Prej so že padale granate na ta hrib, kakor sedaj pa ne. Praviš, da je hudo za ubutev. Mi pa butva jmamo dost, vsak moš dva para močnih šuhov, pa dvoje podplate gor. Kar nam gepira še dobimo ponavad. Vode je tudi dost in dobra. Ni treba tolko žej(e) trpet kakor sem lansko leto. Tukaj sem kar rat tolk časa, da je vojska fertik. Ja, ja, slabo je za vse. Vas stiskajo doma, nas pa preganjajo po tem božnim svetu še takradek čas ko smo tu. Kovert je bil odprt. Končno vsem skup mnogo pozdrav(ov) pošiljam. Z Bogom, še nasvidenje.

[73] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. g. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 613, 4. XI. 1916.

Draga sestra. 3. 11. 16

Mnogo srčnih pozdravov vam vsem skupaj pošiljam. Sem prejev pisemce, je bilo odprto. Ga v Celju štemplajo in pogledajo. In sem bil zelo jezen ko sem ga prebrav, zato ko vas tako stiskajo. Kar kakšenga goveda zakolte, ker ga je najman škoda, da boste jimeli kaj jest. Saj mi tudi vemo, da sedaj kar raubajo po kmetih. Nam kuhajo novo zelje. Glave pripeljejo v žaklek in ga zrežejo kakor doma za svine. In mali kosek mesa, župa je pa čista. Lansko so še rajš meli, a letos so pa že pozabli kakšen je. Mi pa po takih grdih gorah hodimo, da popisat ne morem. Pa ko smo brez vse potrebe tu. Kaj bi bilo bol, ko bi doma delal, kar tu sneg premetavam R. F.

[74] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme g. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 613, 4. XI. 1916.

Draga sestra.

S prvim besedam te lepo pozdravim. Druzega ni nič posebnega tu, kakor hribi so tako visoki, da po takih še nisem hodiv. I. 11. smo se prestavli še bol naprej, 3. ure gor na vrh. Gor voda je ali družega nič, sama gol hrib in kamenje. Drva nosmo 3 ure daleč. Ene dve ure je cesta, eno uro je pa drot. Luftipon je pa zanič, nič ne voz. Mormo pa nost gor. Kakor pa zaradi granat smo pa brezkrb(i). Jh komaj slišmo tam spredaj, ko jh pomalem mečejo. Ih z tistih zvonov naredijo, ko s jh pobral. Bojo že kaj bol metal spomlad, k se toplo nared(i). R. F. Vsake reči se enkrat najejo in napijejo, tega pa niso nikol sit. Pozdravim vse skup lepo, z Bogom. Bog vas živi in Marija potolaži. Kaj čemo, slabo je.

[75] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Stajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 14. XI. 1916.

Draga sestra. 11. 11. 16

Naprej te lepo pozdravim in ti obenim nazna(nim), da sem zdaj zopet na totti fronti, ko sem bil lani, samo precej bliže. Je tisti kamarad, saj veš ker. Je fronta v Kostanjevici. 6. 11. smo se odpelali z Terol in 9. 11. smo se pripelali v Sožano in potem še dva štacjona naprej, del pa cug ne voz. Smo se pelali čez Trient. Linc, Filak, Lublana, Postojna, Divače i.t.d. Tukaj mraza ne bo ali pa to je slabo, ko zmeram ofenziva graifa. Ta regiment je čisto razbit, sedaj pa marš bataljone skup, da ga napolnijo. Končno vse sk(up) lepo pozdravim. Z Bogom. Stojim v deželi Goriški.

[76] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 25. XI. 1916.

Draga sestra. 19. 11. 16

V začetku mojega pisanja vse skup lepo pozdravim in ti naznanim, da sem preložen h 2. regiment. Zdrav sem ponavadi, za drugo pa, kakor nas predevlejo je glih tako, kakor bi z drekom rid obrisav. Ni nikjer nič prida. Novega nič ni tu. Še enkrat vse lepo pozdravim. Z Bogom. Reberšek Franc.

[77] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. g. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 25. XI. 1916.

Draga sestra. 24. 11. 16

K pisavi te prav lepo pozdravim. Jaz sem še ponavadi zdrav in živ. Nahajam se pa blizu Trsta, 5 ur dol prč in sem predeljen h 2. regem. In regeme. je prav slab, še dosti slabše ko je Lir 3. In danes smo že za Karla prisegali. Tastari Joža je sedaj zapustiv ta svet. Mi bi tudi vojsko že radi pustili, pa žali Bog, še nič ne kaže, da bi bil kak konc. Tu snega nič ni, kakor veter je močan. Pozdravim vse skup. Z Bogom, nasvidenje. Re. Franc.

[78] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 2. XII. 1916.

Draga sestra 1. 12.

K pisavi te prav lepo pozdravim. Jaz sem še zdrav in živ ponavadi. Doma pa ne vem kako se še kaj jmate, že dolgo časa nisem nič pisave dobil. Nahajam se pa dol od Trsta 5 ur. Vreme je lepo in toplo. Kakor h regiment sem pa zelo h slabem prišu. Pa naj le bo kakor hoče, nam le naj Bog pomaga, pa ne bo nič slabega. Vse skup lepo pozdravim. Z Bogom.

[79] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme g. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 4. XII. 1916.

Luba mi mati. 3. 12. 1916

Zahvalujem se za prejeti darček, sem ga včeraj prejev. Se vam ne morem dost zahvalit, ko se še tako lepo spomnite name. Se nisem nič troštev, mi zelo prav pride. Tukaj tako nimo nič drugega, kakor prazne želodce. Pri tem regiment je še bol slabo kakor pri 3. Spadam sedaj

pod 7. kor. Slabo je, pa če še ni Bog na nas pozabil, pa ne bo nič slabega. Pisave že pa del kakor en mesec nisem od vas dobil. Zdrav sem še ponavadi. Vreme je lepo in toplo. Končno vse lepo pozdravim. Z Bogom.

[80] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. g. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 6. XII. 1916.

Luba mati. 4. 12. 1916

K pisavi vas prav srčno pozdravim. Se vam zahvalujem za prejeti paket, sem ga drugega večer prejev in eno karto pa 3. Naznanim vam, da sem danes poslav vam 46 K. Če jih dobite, mi odpišite. Doma nucate denar, meni je pa sedaj denar glih tako kakor listije. Druzega pa vam ne morem nič pomagat. Zdrav sem ponavadi. Tako tudi vam vsem skupaj želim, da bi ta karta našla pri najboljšem zdravju. Dež tukaj tudi pogosto gre, kakor mraza pa ni tu. Kakor vasi, jih je dosti praznih. Je malo bliže prišu polentar kakor je bil lani. Še enkrat lepo vse skup pozdravim. Z Bogom.

[81] Razglednica.

Naslovljena: »Gospa Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 1. I. 1917.

Draga sestra. 25. 12.

V prvih vrstah te lepo pozdravim in se zahvalim za prejeto karto, sem jo včeraj. Paketa pa še nisem dobil. Povem ti, da sem od 15. v strelskem grabnu pri Gorici in danes večer gremo ven. Sem od nog do glave ves blaten. Ko bi me ti videla, me še ne poznaš. Zmerom dež pada. In v velikem atelerijčnem ognju sem bil večkrat na dan in ponoči. Pa dosedaj me je še Mati božja varovala pred svetlimi granatami.

[82] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 1. I. 1917.

Draga sestra. 27. 12. 1916

Najprej vse skupaj lepo pozdravim in se vam zahvalim za prejeto paket. Sem ga včeraj primu, ko ste ga 10. poslali. Malo je bil že plesnev, pa do škode pa šene. Mi je zelo prav prišu, lepa hvala. In ti pavem, da sem zdaj ene pol ure zad rezerve. No pa slabo je pogostoma, kocelmohtar svojo jezo spuša nad nami. Sedaj sem še zdrav ponavadi, hvala Bogu. Želim vam eno veselo Novo leto, da bi lubi Jezus nam prinesu boljšega kakor je bilo toto. Še enkrat prav srčno vse pozdravim. Z Bogom, R. F.

[83] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Stajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 2. I. 1917.

Draga mi sestra. 31. 12. 1916

Zahvalijem se za prejete korte, sem jih ravno snoči prejev in sem se danes nameniv vam to listek pisat, ko jimam čas. Želim pa ene vesele praznike in srečno Novo leto in še več let zdravi in skupaj živeti. Naznanim ti, da včeraj smo prišli ene 5. ur nazaj v eno vas, se reče Rajhenberg. Tu je še nekaj cebilev doma. Te druge božične praznike jimam že malo bolše. Na sveti dan se(m) bil pa v švarn liniji, sem prav v grabnu, v blatu, in je dež po meni padav. In z atlarijo tako bije, da ti ne morem popisat. Noč in dan grmi, ni nobenega miro. Že dostih naših fantov jima na drugem svetu Novo leto. In sedaj smo zopet v taplerong, pride marš bataljon dacu,

in če dobiš ta listek, mi odpiš. Na fronti sem bil več na desno, kakor lani, blizo Gorice. Toda v Gorici so I.t.l., mi smo pa gor na enim hribu. Se skrivamo kakor doma piščet, ko pride mršnik ponje. Podnevi se ne sme nikamor nobeden prikazat, kar noč nas da, pa noč nas vzame. In večer, ko nesejo troptirarji menažo, jih pa še dostikrat razbije. To ti povem, da v takem atlerijčnem ognju še nisem bil, kakor je tu. Rečem, da Marija še varje ljudi, da še vseh na pobije. Vreme je pa zmerom bol slabo, deževno in megleno. Zdaj pa končam to svo(jo) slabo pisavo in vse prav lepo pozdravim. Tu pravi, da ostanemo 14 dni, pa mogoče še del. Je prišu eni drugi devezjon nas oblezvat, s(m)o pa mi šli na počitek. Ja pa to ti tudi moram povedat, da sedaj ker jima dost denarja, si lahko urlaub kupi. Da posodi dve ali tri sto kron, pa dobi 5 dni urlaub. Je že to 5. vojno posojilo, da si nekaj denarja skup naberejo, da boja meli za en par granat. Z Bogom, nasvidenje. R. F.

[84] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 4. I. 1917.

2. 1. 1917. Dragi mi domači.

Najprej vse skupaj lepo pozdravim in se vam prav lepo zahvalim za kiščico. Sem jo snoči prejev, ko ste jo na 19. poslali. Lepa hvala za tarček. Me prašáš, če mamó vodo. Tu ko smo zdaj je voda, v tej vasi so štirne. Cevilnih ljudi je pa prav malo, pa druv nič ni. A prej se pa že en mesec dni nisem umil in ne vode pil. Praviš, da pri kadrih pa dvakrat na dan toplo jejo. Mi pa v švarn liniji po enkrat na dan, večer, pa še tedaj nas nepusti v miru tiste dve žlice zelja ali repe pajest. Meče šrapnele. Dolgo tako niker ne ostanemo, hodmo z teme rugzok kakor berači po tej Vipavi. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu. Tudi vam želim lubo zdravje in srečno Novo leto. Z Bogom.

[85] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 14. I. 1917.

Draga sestra. 12. 1. 1917.

Se lepo zahvalim za prejeto karto in vas vse skupaj lepo pozdravim v sičen grabna. So nas 6. I. zopet zatreskali nazaj. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu. Zahvalim se vam lepo za pakete, sem jih še prejev 3. Tistega, ko ste ga na 19. 12. poslali, sem ga na novega leta dan prejev. Lepa hvala. Pozdravim še enkrat vse skupaj lepo. Z Bogom.

[86] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. g. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt, 18. I. 1917.

Draga sestra.

Ko ti pišem en par vrstic, vse prav lepo pozdravim. Sem danes prejev tvoje pisemce, lepa hvala. In jaz ti dam vedet, da sem v sičen grabnu. Prav lepa vas vse skupaj pozdravim. Zmeram dež pada in pa granate. Letos je prav slabo vreme tu, lani je bil že jener lep, a letos pa ni. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu. Nahajam se pa blizu Gorice; gor v enim hribu mi, in I.t.l. pa v Gorici. Pošiljam vam še enkrat najsrečnejši pozdrav vsem skupaj. F. Reberšek. Z Bogom še nasvidenje. 16. 1. 1917.

[87] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 28. I. 1917.

Luba mati. 25. I.

Prav srčno vas pozdravi vaš sin France in se vam zahvalim za prejeti darček. Ne enkrat ali pa taviženkrat, ko se tako lepo spomnite name. Sedaj pa, če še dobite cukar in kafe, kašo, mi pa pošlite sedaj nekaj. Del časa ostanemo zadi. Sedaj bom že vam večkrat pisav. Eno karto sem prejev 21. 1. Do 16. 1. je zmeram dež padav in sedaj je pa veter prav mrzel. Končno prav lepo vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom. France Reberšek.

[88] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme gospa Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 28. I. 1917.

25. 1. 1917 Luba mi mati.

V prvih vrstih vas prav lepo pozdravim. Ne zamerte, ko vam nisem prej pisav, ni bilo mogoče. Sem bil v prvi fajer liniji 8 dni, večkrat v hudih spopadkih in v mrazu. Do 16. 1. je zmerom dež padav in zdaj pa veter merzu brije. Snega je pa za eno slana. Je prav mrzlo. Snoči smo že 1/2 ure šli nazaj, danes pa gremo še del, da nas ne bojo granate dosecale, za 10 dni. Zahvalim se vam prav lepo za poslani darček, ko ste ga 8. 1. poslali. Sem ga prejev 17. 1. večer. 18. in 19. nismo nič dobli za jest, je bil prevelik atleričen ogen. Zdrav sem še ponavadi in tudi vam želim to lubo zdravje. Vaš sin Franc. Z Bogom.

[89] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Uršula, Prosivnik 31, post Vransko ob Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 31. I. 1917.

Luba mati. 28. 1. 1917

V prvih vrstah vas prav lepo pozdravim in se vam lepo zahvalim za prejeti darček. Sem ga snoči prejev, ko ste ga poslali 16. 1. Lepa hvala vam, lubi domači. Zdaj sem že zadi fronte, ene dobre 4 ure, za eno 8 dni. Tu nas ne dosega granate. Mrzlo je, pa veter, snega je toliko, da ga vidimo. In po cimpreh vse vrate, okna, podna, trame sežgemo. Se bojo kmeti kislo držali, če še kedaj pridejo nazaj. Sodi in kadi so tako velike, da ko h nem stopim, da čez ne vidim. So meli dosti vina prej ali zdaj je pa še ena mala vštarija. Pa košta pol liter vina 2 krone. Vse lepo pozdravim. Z Bogom.

[90] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 2. II. 1917.

Draga sestra. 31. 1. 1917

Ko ti pišem, te lepo pozdravim in zopet je že eden mesec proč leta, pa še kar naprej revščino tovčemo. Snega je bilo tolko, da smo ga vidli za eno slano, kakor veter je pa prav mrzel. Od 26. 1. sem tolko zad, da ne more kocol svoje jeze po nas metat. Še enkrat gremo, mogoče kar za 10 dni, če še živi in zdravi ostanemo. Potem pa gremo za del časa na počitek, za 6 tednov pravijo, tako ko smo lani. Tisti poket sem prejev 27. Lepa hvala za darilo. Še en pozdrav, z Bogom.

[91] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. g. Štrajhar Marija, vas Prosivnik No. 31, poste Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 3. II. 1917.

Draga mi sestra. 1. 2. 1917

Najprej te lepo pozdravim i(n) se zahvalim za prejeto pisemce. Sem ga ravno danes prejev, je bilo zaprto. Tukaj snega nič ni, veter je pa mrzel. Mnogo srčnih pozdrav ti pošiljam za tvoj got in te Mariji izročim in želim vam vsem to lubo zdravje in srečo. Jaz sem že zdrav ponavadi. Od 26. 1. sem 4 ure zadi fronte na počitku, ter nas ne dosega granate in saj v hišah spimo. Še enkrat vse prav lepo pozdravim. Z Bogom, nasvidenje. Franc Reberšek.

[92] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Gospa Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 4. II. 1917.

2. 2. 1917

Draga mi sestra.

Zahvalujem se ti za prejeto pisemce in za pozdrav. Se(m) ga včerj prejev, je bilo zaprto. Ja, res vas stiskajo doma, saj že nimajo nič. Nič ni čudno, ko že 3 leta nobeden nas nič ne dela. Nam že nimajo letos družega poslat kakor korenje in repo, zelje. Mesa komaj tolk dajo, da je ime. Kruh tudi, 4 eno štruco fašemo, vino, ča ga vski teden enkrat fašemo, saj že nimajo kaj poslat. Lani smo špeh fasali, a letos pa Landver korenje je. Pa ne bete doma nič špeka zredil. Ta 2. Landver ni za vruga lavit. Drugega ne znajo kakor noter v fronto zatreskat, pa 10 dni, pa 20 dni, da že potem vsi hin ven pridemo. Sedaj ko smo bili zadnokrat je bilo prav mrzlo, ijh je dos(t) v noge vzebla. Danes je ravno tvoj got. Se spomnim nate in ti v duhu roko podam. In želim ti lubo zdravje. Jaz sem še danes v tistim ljubeznivem Rajhgergu, to je blizu Gorice, 4 ure proč. Tu ne padajo gra(na)te. Pravijo, da toti mesec bo divizjon oblezvan, gremo pa v topleronga za ene 6 tednu, tako kakor lani. Danes je že prav toplo, sonce sije. Kadar ni vetra je toplo, veter pa prav mrzel, terpi po 8 dni. Snega je bilo komaj touk, da smo ga videli. Tisto vam pa tudi pišem, če bi vam kateri vponašav tiste 5 grošev ko jh mama dobijo na dan, mu kar v zobe plunte. Jaz vam rečem, jaz jih desetkrat odslužim, pa ne enkrat. Denar le kar nucajte, če še kaj dobite zaj. Kolkor mi hudega tu prestopimo, ko bi 5 K na dan dobili, ko še nič ni. Novega nimam kaj pisat, kakor pred Božičem so zelo govorili, da bo mer. Ali sedaj je pa že vse tiho od tistega, bo pa meda kar naprej vojska terpela. Se tudi pomnim kako mori bit Novak jezen, ko so ga tako poperjel, ko se še tako kšajt dela, pa mora bit pokoren. Ja, res dobro je skrit če ven ne pride, da so sami domači kakor eden, kakor so bili prej pri Novak, ali tuji so pa tiji. Če pa vojaška pravica pogleda, mora bit pa vse pokorna. Tudi tukaj so eni fest možaki, pa moramo njihove befele spolnavat. Končno vse pra(v) lepo iz srca pozdravim. Z Bogom, še veselo nasvidenje.

Če še dobite cukar in kafe, mi pa, in kašo ijmate doma, pa prosim mi pošlite no malo. Ko si mi že prj pisala, če je voda, da mi pošlete. Sedaj smo večkrat na takem kraju, da fest ukurimo, pa na gradih vse kole sežgemo, po cimreh pa podne, ni nečes(ar) škoda, bi lahko kuhu. Tisti paket sem dobiv 27. 1., saj sem že odpisav, če ste dobil.

[93] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 13. II. 1917.

Luba mi sestra.

Zahvalujem se ti za prejeto kartico in za pozdrav. Jaz sem še zdrav ponavadi, ravno tako tudi vam želim to lubo zdravje. Snega ni nič tu ali veter pa mrzel. Kaj posebnega nimam pisat. Končam to slabo pisavo in še vse skupaj lepo pozdravim. Tvoj brat F. Z Bogom. 11. 2. 17

[94] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt, 21. II. 1917.

Luba mi sestra. 17. 2. 17

Zahvalujem se ti za kartico in za pozdrav, sem včeraj prejev. Tudi jaz prav lepo vse skupaj pozdravim z šicen grabna ven. Podnevi se moramo v zemlo skrit kakor lisica, ponoči pa hodimo vkoli, kakor sova. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu, tudi vam želim to lubo zdrav(je). Nam pošilja I.t.l. tiste debele hruške, pa saj sem jih že navajen. Mraz je pa že proč, je že precej toplo. Z Bogom.

[95] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 21. II. 1917.

Luba mi mati. 19. 2. 17

Prav srčno vas pozdravim in se obenim vam prav lepo zahvalim za darček, ko stem ga danes z veseljem prejev, tistega, ko ste ga na 5. poslali. Lepa hvala zajn. Od 14. se zopet sem v šicen grabnu, mislim da 10 dni, potem pa še gremo malo nazaj. Druzega nič novega, kakor poka zmerom fest. No pa stradat nas učijo, zdaj še tobaka in cegaretov nič ne fašemo. Na, jaz za tobak ne porajtam nič ali drugi pa. Saj že nam nimajo več nič poslat sem. Med kruhom je polovica kromperja. Še enkrat lepo vse pozdravim, vaš sin F. Z Bogom.

[96] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 26. II. 1917.

Luba mi sestra.

Prav lepo se zahvalim za kartica in za pisemce, je bilo zaprto. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu, taka tudi vam želim to lubo zdravje. Te sem najbolj žalosten, ko vas doma tako stiskajo. To se reče, da kar raubajo, so grji kakor rabari. Pa nič ne grimlite, saj Bog vse vidi in vse ve. Kari vas tolažila bo, za vse je slabo, hudih leten smo včakal. Končno še vse prav lepo pozdravi in želim veselo nasvidenje še kedaj v domovini, in pa frej teh Kristosovih marter, kojih že 3 leta trajajo. Z Bogom. F. R. 24. 2. 17.

[97] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Uršula Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 1, III. 1917.

Luba mati. 26. 2. 1917

V začetku pisanja vas lepo pozdravim in vam rečem, da tistim raubarjem, kadar še pridejo popisovat, jim povejte, da naj le gor pridejo nam pomagat I.t.l. tovčt, malo šicen graben preverat, puško in bajonet sukat. So še taki, da še ni šicen grabna videv. Tam zad vsaka šema černo na belo zapiše in kmete stiska, sem pa vse otroke in kripelne v našo revščino spravljajo, da jo nam pomagajo tovčt, naprej in naprej. Še en pozdrav vem pošilja vaš sin Franc. Zdrav sem še ponavadi. Tudi vam želim to lubo zdravje. Z Bogom.

[98] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Uršula Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 1. III. 1917.

Luba mi mati. 26. 2. 1917

Najprej vas prav srčno pozdravim in se vam prav lepo zahvalim zaprejeti darček. Sem ga snoči prejev, lepa hvala zajn. Snoči smo prišli 1 uro nazaj, naš regem., za rezerve. So šli 4. regem. v prvo linijo, od 14. do 25. smo pa mi bili 10 dni. Je eden rege. in potem pa gre drugi not. Pusta sem letos slabo praznovav, še skoro nism vedel keri dan je bil. To smo vski dan šmer jokelni. Pri tem regement je še dosti slabej kakor je pri drajerjeh. Menaža dobimo enkrat na dan, večer, pa še tedaj čisto zanič. Končno še vse prav lepo pozdravim, vaš sin Franc. Z Bogom še nasvidenje.

[99] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 53, 9. III. 1917.

Lubi mi domači.

Prej ko vam kaj več pišem, vse prav lepo pozdravim in se vam prav lepo zahvalim za prejeti paket. Sem ga snoči prejev, ko ste ga 20. 2. poslali. Zdrav sem še ponavadi, na fronti sem tudi zmerom. Vreme je slabo, dež pada. Zdaj pa končam to slabo pisavo in še vse prav srčno pozdravim. Vaš domači Franc. Z Bogom. 7. 3. 17.

[100] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 23. III. 1917.

Drag(a) sestra. 21. 3.

V začetku pisarije te pa pozdravim in obenim ti naznamim, da sen še ponavadi zdrav. In 19. 3. smo bili tudi resčeni z tistega pekla. Sem zdaj precej zadi fronte. In sem danes prosiv za urlaub, je pa reku, da je prošna čisto dobra, ali od ždmarije mora bit zigel potrjen, od županstva ne vela. Če niso mama prehudo bolan, naj sami, če pa sami ne morajo, pa ti prosi gospoda žndarja, da naj podpiše, koliko joh je grunta in potem pa prošno kar na regement komando poslat. Saj gospod ždar ve, da je velika potrebsčina doma, da ninabenga za delo. Prosite ga, da vam podpišejo in poterdijo. To ti en cegalc pošlem, je rehcuter ofecer podpisav, kaj ma žendar podpisat.

Dodan listič:

Wieviel Joch?

= Stk. Vieh

= mänlih & weblih Arbeits Kraft

[101] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, .. III. 1917.

23. 3. Draga mi sestra.

V začetku mojega pisanja te prav lepo pozdravim in se zahvalim za prejeti paket, ko ste ga 5. 3. poslali. In en par kartic sem tudi prejev. Pa ne zameri, ko ti nise(m) prej odpisav, sen bil od 7. 3. do 19. 3. v prvi liniji. Nam je bol slabo šlo. Bom pa zdaj večkrat pisav, ko jimam čas. Zdaj tako kakor sen bil, pošiljam še en srčni pozdrav vam domačen. Z Bogom.

[102] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 28. III. 1917.

Draga mi sestra.

Prav lepo pozdravim in se zahvalim za prejeto kartico. Tudi jaz želim vam vesele velikonočne praznike, da b' jih zdravi obhajali. Jaz se pa nahajam blizu Sežane pri Trstu. Zdrav se(m) še ponavadi, tudi vam želim to lubo zdravje. Novega nimam nič pisat. Še enkrat vse prav lepo pozdravim. F. Reberšek. Z Bogom. 26. 3.

[103] Dopisnica.

Naslovljena: »Nap. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 28. III. 1917.

27. III. Dragi mi domači.

V prvih vrstah vse skupaj prav srčno pozdravim in se prav lepo zahvalim za paket, sem ga snoči prejev. Zdrav sem še ponavadi, tudi vam želim, da bi ta karta vas našla pri najbolšem zdravju in veselju. Jaz se pa nahajam od 20. 3. blizu Opčine pri Trstu. Vreme je prav slabo. V prvih dneh je malo sneg šov, sedaj pa dež in zmerom je bol mrzlo. Lansko leto je že tačas dreve cvetelo, a letos je huda zima. Z Bogom. F. R.

[104] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 10. VI. 1917

29. 3. 17

Draga mi sestra.

Zahvalim se za prejeto kartico, ki si jo 25. 3. poslala, sem jo včeraj prejev. Pri zdravju sem ponavadi, tako tudi vam želim vsem skupaj, da bi vas našla ta kartica pri najbolšem zdravju in veselju. Pisav sem že zdaj en parkrat, mislim, da ste že dobli. Zdaj lahko vsaki dan pišem, jimam časa dost. Ali prej je pa bilo pa bol težko, sem jo vsako minuto čakav, kedaj bo padla. A sedaj sem pa že od 20. 3. tolk odzad, da še atlari paka dosti ne slišim. Tisto prošna sem dobil 12. 3. ali pa nisem prej mogov nič prašat, ko da smo ven šli. Zdaj sem jo nazaj poslav, mora bit od ždarmarije poterjen. Mi odpiš, če ste jo dobli in če je žndar podpisav, jo nazaj pošlite. Z Bogom.

[105] Razglednica

(Vesele velikonočne praznike).

Naslovljena: »Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 5. VI. 1917.

Luba mi mati.

Zdrav sem ponavadi, tako vam želim, da bi ta kartica našla pri najbolšem zdravju. Poš(il)jam mnogo pozdravov, vaš sin Franc. Želim veselo nasvidenje še kedaj v Prosivniku in pa frej. Z Bogom.

[106] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko pri Celju, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 14. IV. 1917.

Dne 13. 4. 1917.

Dragi mi domači.

V začetku tega mojega pisanja vse prav lepo pozdravim in dam vedet, da od 20. 3. ni mi posebno sila. Ali to sem najbolj žalosten, ko urlauba ne dobim. Sem zmeram misliv, da se bomo ustno doma pogovorili. Danes pa moram vam pisat, tota prošna je čisto dobra, ko je od ždarja potrjena. Sem biv že 4. 4., to je bilo na veliko sredo, na bataljonsk raport, sem misliv, da bom že za praznike doma. 10 mož od kompanije nan je vblubiv urlaub, pa smo še danes vsi tu. Je potem v befel prišlo, da je Gradec, Marbirg in Celje zaprto, da ne dobi nobeden urlauba za na Štajersko. To pa ne vem, kaj (j)e za ena reč tam, da so zaprli. Pišem vam tudi, kje sem. Sem v eni vasi pri Sežani, se reče Šmarje, 2 ure proč od Opčine. Če dobite to pismo zaprto, mi odpiš, zato ko ne smem pisat kje sem. Na karti kar prečrtajo, na pismu pa nebojo. Novega nič ni tu. Vreme je zmerom slabo, dež pada, pri vas pa vem da sneg, vem da. Zdaj so tudi regement name predjali, imama drugi antres. Zdaj naprej ni več Lanver Linc No. 2, je Šicen regement Linc No. 2. Bojo poskusli šicen, še bo kaj bolši, kakor je landver. Pa mislim, da ne bo nič bolši. To še ne vem prav zagotovo, najbrž, da že toti mesec gremo od tu proč. Končno še vse prav lepo pozdravim. Z Bogom.

Vam še enkrat ta cegalc nazaj pošlem. Sem misliv, da ga bom sam domu prinesu, pa ni nič, ko je zaprt. Če bi še kakšno drugokrat še delali, kar tako jo napravite pri žedarju, ta je velavno.

[107] Vojaško pismo.

Naslovljeno: »Naj prejme Frančiška Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 13. V. 1917.

12. 5. 1917

Draga mi sestra.

V prvih vrstah te lepo pozdravim in ti naznanim, da sem dol od Rafenberga v Vipavski dolini, blizo Gorice. Tisti dan na 7., ko sem jaz od doma šel, je tudi regement obmareral, v 5 uri zjutraj in ob 11 uri večer so prišli tu v neko vas. Je tukaj dosti vasij in vse podrto. Ni nobenih vrat, ni oken, ni podna ne tramov, so vsej sžgal. Tisti paket sem tudi prejev, 9. 5., ko sem prišu h kompaniji. 6. so rekli, da je prišu, je še čisto dober kruh, lepa hvala zan. Tisti dan je nas več prišlo z urlauba našga regementa. Da smo si ga smi podaljšali, pa ni nič zato, obzahen je, da le pride. In ti tudi povem, da tistih replanov je vsaki dan dosti gor v luftu in se tepejo in bombe dol mečejo. Dne 10. so vrgli na Rafenberg 19 bomb, nekaj na štacjon in tonel. In nas tudi dobro iščejo, moramo bit kar skrit, kakor pri vas piščet, ko pride mršnik. Smo še zad v teh vaseh za rezervo, pa če bi začev z teškimi granatami strelat, pa nas hmala pobije. Pravijo, da se ne smemo nič prikazat, da nes ne bi videv. Pa naj nas domu dajo, je kšajt, pa nas ne bo nič videv. Pri šturem patrol sem še, pa ne vem, ali gremo z kampnijo v štelengo ali gremo še nazaj. En lantnat že dva dni ibongs plac išče, da bi se še včili tisto naumnost, pa ni nič takšen svet tu, zato ko daleč sem od Gorice vidi Taljan. Se ga pa bojijo, zato ko začne z atlerijo strelat. Je pa en Ferik reku, gremo pa nah Linc, tam je pa dost velik ibong plac, pa nas ne bo videl. Jaz bi pa domu najrajši šel krompir vkopavat. Ne ibong delat, pa tudi ne krik mohent, ampak le v cevil it, to si še želim prit in frej. Tukaj ostane regement kakšne 10 dni. Tu nam ni nič hudga, dobimo zjutraj kafe in ponoči brez skrbi spimo. To smo še kar gospodi. Smo pa več na desne strani, kakor smo bili v jeseni. Tuje pa zemla, ni tako kamenje. Je pa lepa Vipavska dolina ali sedaj seveda je hin. Končno še mnogo pozdrav pošiljam vsem domačim. Zdravi ostant(e). Z Bogom. F. Re. 12. 5.

[108] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Družina Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 16. V. 1917.

d. 15. 5. 17 *Draga mi družina.*

Z lepim pozdravom vam pošiljam. Zdrav sem se ponavadi, hvala Bogu, tako tudi vam želim zdravje in srečo, mnogo let še skupaj živeti. Jaz se pa nahajam v Vipavski dolini. Zopet jimamo bol slabe kšefte, pa saj le nam Bog pomaga, pa ne bo nič slabega. Na dopust sem pa še pravi čas prišu. Tadruga partija je še šla in tatretja, so pa 12. že zvečer denar dobli in ponoči je pa prišu befel, da nobeden ne gre, še pa one so telefonirali. Iteljna ofenzive grajfa, pa mislim, da ne bo dosti naredu. Vjeli smo jih že dost, teh vragov. Sprejmite mnogo srčnih pozdravov vsi skupaj. Pošilja F. Z Bogom.

[109] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 23. V. 1917.

22. 5. *Lubi mi domači.*

V začetku mojega slabega pisanja prav lepo pozdravim vse skupaj. Dam vedet, da zdrav sem še ponavadi, tako tudi vam želim. Nahajam se pa v šicen grabnu, več na desno kakor pozimi, bliže Gorice. In 11. t.g.me. je nas Iteljna ofenzive grajfa, je terpla 11. do 16. Je misliv, da bomo kar šli z dolgim nosom nazaj, pa mu ni gratalo. Je naše atlarije zdaj prav veliko tu in sedaj so tudi prav pridna streljali, je grmelo, kakor bi se svet podirav. Je bilo tudi treba, je že to 10. ofenzivo narediv. Ali, pa zdaj je tudi veliko ljudi zgubiv, kolker jih je prišlo, tolk smo jih pobili in vjeli. Ti praviš, da se bojite, da boste letos mogli bejžat. Pa tisto ti ni trebja mislit, da bi Italjan prišu z orožjem skoz. Ali pa avjetnik pač, da bojo vam pomagal pojest, če boste kaj pridelal. Fra(n)cozov smo tudi vjel. Na gre tako naglo, kakor pravijo, da je italjanska kraljica rekla: moji vojaki bojo v Gorici fruštival, v Trst južnal in v Poli pa večerjal. Sedaj pa že dve leta jima vojsko, pa v Gorici slaba fruštka, v Trstu pa še z orožjem južnal ne bojo, če je še naprej dve let krik. Sedaj je naše atlarije dosti tu. Ko bi mi tolko ofe(n)ziv naredli, ko jih je on, bi že zdavnej polovica Italije naše bilo. Na dan 20. popoldne je Italjan misliv trupe oblezvat, je kar podnevi marš kolone maširov in naša atlarija je pa vžgala p(o) nih, so pa skoro vsi padli. Prejev sem tvoje dve kartice, lepa hvala. Vreme je tudi tu lepa in toplo. Toti mesec konc bojo že črešne in fige zdrele. V tej lubeznivi Vipavi so prav povne in za konje jih pa že zdavnej pasejo. In to tudi vam povem, če še jimate kaj sukega mesa in zabela, se ahtajte, da ga vam ne vzamejo. Mi sedaj dobimo včas suho svinsko meso, so ga že nejk pri kmetih porauba. Eni pravijo, da so že zlobu že doma vzeli. Bolši, da ga doma pojedete, kakor pa pažaruhom dajat. Končno mnogo srečnih pozdravov pošiljam vsem skupaj. Z Bogom. Če dobiš ta listek zaprt, mi piš.

[110] Dopisnica.

Naslovljena: »Najp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 28. V. 1917.

26. 5. *Draga mi sestra.*

Ko ti nadalje pišem, te lepo pozdravim. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu, tako tudi tebi želim. Sem pa v šicen grabnu, se moramo kar v zemlo skrit, kakor lisica, kadar je velika jaga. Večkrat tudi pride kacelmohar pogledat kako jimamo kaj puške spucane in takrat pa mi gremo ven, vsak z svojem špricelnam, kakor bi vase razdražu. In dosedaj se je še vsakokrat vmekniv. Končno še enkrat vse skupaj lepo pozdravim, z Bogom. Tisto karto sem že dobiv, ko si 21. poslala. Voščim tudi vesele binkoštno praznike. Jaz bom slabe jimev letos, bodo prihodne bolše.

[111] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. g. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 5. VI. 1917.

2. 6. 1917 *Draga mi sestra.*

Lepo se ti zahvalim za prejeto karto, sem jo snoči dobil. Paketa še nisem dobil. Prvi že mora bit tu ali sem od 22. 5. v prvi liniji, pa bol težko ves klump sem spravijo. In danes večer pa grema ven, pride 4. reg. notri. Kar je od binkovštnega pondelka, nič posebnega. Na binkovštni pondeljek je tazadni ajngrif napravil ob 3. uri zjutraj, prej pa kar po dvakrt 3 na dan, ura, ura, pa vsakikrat se je mogu umaknit. Menaža zdaj precej boljše dobima kakor pozimi. Tiste trave več ne kuhajo. Še en pozdrav z teh skalnatih votlin. In ti povem, danes sem na feldvaht, 4 infiristi in en kaprol, od 4. ure do zvečer do 10. Je tako dolg dan, da doma en teden ni tako dolg. Je prav vroče.

[112] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 11. VI. 1917.

8. 6. 1917 *Draga mi sestra.*

Prav lepo se zahvalim za poslano pisemce. Zdaj ste mi pisal, da ste že 3 pakete poslal, pa še danes nobenga nimam. Zakaj tako na en na drug pošiljate, prosim, ni treba nič pošiljat. Zdaj imamo dost jest, ne nucam, da bi mi pošiljal. Kadar bo spet prav zanič, bom že pisav. Tisto me veseli, če mi kaj pišeš, če imaš tol časa. Ali drugega pa ni treba nič pošiljat. Adijo. F. R.

[113] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 11. VI. 1917.

8. 6. 17 *Dragi domači.*

V začetku vse prav lepo pozdravim. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu. Vreme je že cel mesec dni prav lepo toplo, ni bilo nič dežja. Na front ni zdaj nič posebnega. Jest imamo zdaj pri Landver dost, pit nam bol majnka. Smo prej imeli dost z kacelnam opravi. Končno še enkrat vse prav srčno pozdravim, z Bogom. Piš mi še le, to me veseli, družega pa ni treba. Adijo.

[114] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 13. VI. 1917.

12. 6. *Luba mi mati.*

Najprej vas prav lepo pozdravim. Zdrav sem ponavadi, tako tudi vam želim. In danes sem pa prejev dva paketa, lepa hvala. No pa zdaj nič ne pošiljajte, sedaj že tolk dajo pri Landveri, da se že živi. Kadar bo spet prav zanič, bom že pisav. Pozimi je res ni bilo nič in nič, sedaj pa je dosti boljše. Končno še enkrat vse prav lepo pozdravim. Z Bogom. F. R.

[115] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 15. VI. 1917.

13. 6. 17. *Luba mi mati.*

V začetku vas prav lepo pozdravim, Tisto prošno sem prejev ali zdaj se bol težko urlaub dobi, pozneje morebit še. Sedaj tisti dobijo, ko denar posodjo. Ker posodi petsto K dobi 4 urlaub in 4 dni za vožno. En par ih je tudi prištimanih gepiren urlaub, ko se že 10 mesecev pri

regement. Vreme je zmerom lepo toplo. Novega pa tako nič ni. Še enkrat prav srčno vse skupaj pozdravim. Bog vas živi! Adijo! F. R.
Sedaj morjo še denarja nafehtat, drugo stvar pa tako vam kar poraubajo in potem bo pa še kar naprej in naprej srovščno pelal.

[116] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj sprejme Frančiška Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 18. VI. 1917.

17. 6. *Draga mi sestra.*

V začetku mojega pisanja te prav lepo podravim in se prav lepo zahvalim za paket, sem ga snoči prejev. Sedaj sem že vse tri dobiv. Zdrav sem še ponavadi. Vreme je zmerom prav toplo, jimam se še kar po st(a)ri navad. Še (e)n srčni pozdrav sem skupaj pošiljam z teh skalnatih votlin. Adijo. Želim še veselo nasvidenje. Z Bogom.

[117] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 27. VI. 1917.

Draga mi sestra.

Lepo se zahvalim za poslano kartico. Zdrav sem še za silo. Lepi pozdrav vam pošiljam z šicen grabna. Zdaj se jimamo kar po stari navad, ne preveč dobro in nepreveč slabo, tako da za silo že gre. Toplo je tudi zadost. Končno še vse skupaj prav srčno pozdravim. Adijo. 26. 6. 17. F. R.

[118] Dopisnica.

Naslovljeno: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 5. VII. 1917.

4. 7. 1917 *Draga sestra.*

Lepo se zahvalim za pisemce in kartico. Sedaj od 28. se nahajam v tem lubeznivim Rajfenberg, kakor sem že pozimi večkrat, za en par dni. To ne padajo granate po nas. Dež je zdaj en par dni šov, prej ga pa celi čas ni bilo. Končno še vse skupaj lepo pozdravim. Z Bogom.

[119] Razglednica.

Naslovljena: »Naj sp. Franciška Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 26. VII. 1917.

Draga sestra.

Lepo te pozdravim z Vipavske doline. Se nahajam v britof Raifenber že 18 dni. To mi ne gre preslabo. Čez en par dni bom že pri kompaniji. Novega nič ni, kakor suho je zmeraj. Je bol malo dežja. Končno še enkrat vse prav lepo pozdravim. Z Bogom. 26. 7. 1917.

[120] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 31. VII. 1917.

Draga sestra. 30. 7. 1917

Lepo se zahvalim za poslano karto, sem jo danes prejel. Suho je zmerom tu. Za prošno bom pa že potem pisav, ko h kompaniji pridem. Bom videv kako se kaj pride. Novega nič nimam pisat. Končno še vse prav lepo pozdravim. Z Bogom.

[121] Dopisnica.

Naslovljena: »Nsp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 4. VIII. 1917.

Draga sestra. 3. 8. 1917

V začetku mojega slabega pisanja te prav lepo pozdravim. Meni gre še kar ponavadi. Vreme je prav lepo toplo. In ta šajs krik že točetrto leto teče, pa ni nobene podobe, da bi bil konec. Vse skupaj lepo pozdravim. Adijo. F. R.

[122] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 10. VIII. 1917.

Draga sestra. 9. 8. 1917

V začetku pisanja te lepo pozdravim in ti povem, da sem še kar tu. Pa sedaj idem v kratkem h kompaniji. Novega nič ni. Vreme je zmerom lepo toplo, deža prav malo. Gre mi še kar ponavadi. Pozdravim, z Bogom. F. R.

[123] Dopisnica.

Naslovljena: »N. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko pri Celju, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 22. VIII. 1917.

Draga mi sestra. 21. 8. 1917

V začetku mojega pisanja te lepo pozdravim in ti naznanim, da danes grem h kompaniji. Zdrav sem ponavadi. Bom pa še od komp. že brž pisav, kako mi bo še kaj šlo. Zdaj še vse lepo pozdravim. Z Bogom. F. R.

[124] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 23. VIII. 1917.

Draga mi sestra. 22. 8. 1917

Ko ti kaj več pišem, vse prav lepo pozdravim in želim, da bi ta karta našla pri najbolšem zdravju in veselju. Jaz sem še zdrav ponavadi. In te prosim, mi odpiš, če ste še zdravi, že dolgo nisem nič pisave dobil. Kakor z dopustom pa ni sedaj nič, zato ko zdaj Taljan to 11. ofenzivo dela. Toče noč in dan, da hoče vse razbit z atlarijo. Pozneje dato mi ne, bo pa še že kak drugač prišlo, če še vstanemo pri življenju. Še enkrat vse skup prav srčno pozdravim z šicen grabna z Vipavske doline. Z Bogom. F. R.

[125] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Uršula Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 29. VIII. 1917.

Luba mi mati. 28. 8. 1917

Ko vam kaj več pišem, vas lepo pozdravim z teh skalnatih votlin. Zdrav se(m) še ponavadi, tako tudi vam želim. Vreme je zmerom lepo, toplo. Kaj novega nič ni tu. Prosim mi pište kako se še kaj tam imate. Vse skupaj lepo pozdravim. Adijo. F. R.

[126] Dopisnica.

Naslovljena: »N. sp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 4. IX. 1917.

Draga sestra. 2. 9. 1917

Ko ti kaj več pišem, te lepo pozdravim z šicen grabna in ti povem, da i.t.l. replani večkrat veliko cegelcu dol spustijo in je več šprah pisanih. Pravijo, da našim vjetnikom prav dobro godi, da jimajo dost piti in jest. Pravijo, vrzite vrože proč in pridite k nam. No saj drugo sem že vse poskusiv, kakor vjetništva še ne. No pa černo na belo se lahko zapiše. Ali drugač pa pri nas ni nič in drugot tako nič v tej šajs vojski. Še en pozdrav pošiljam. Adijo. F. R.

[127] Dopisnica.

Naslovljena: »Štrajhar Marija, v. Prosivnik No. 31, poš. Vransko, Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Hauptfeldpostamt 301, 10. IX. 1917.

8. 10. Draga mi sestra.

V začetku mojega slabega pisanja te prav lepo pozdravim, da današni dan, ko je mal(i) šmaren. Jas bol slabo opravljam praznik, mislim, da doma ga boljše, če ste le kaj bol zdravi. Jas sem zdrav. Tukaj je krompir in pa otavo spravljajo. Jaz bi tudi rat, pa letos ga že ne bom, prej da Italjana enmal norego denemo. Potem se pa še vidimo. Tukaj ni drugega kamenje, še hosta ne raste. Je toplo. S Pidrom Srobotnikom in z Vranske ih je več tukaj. Tukaj nič novega. Te pozdravim kot tvoj brat. Adijo, z Bogom. Franc Reberšek, dne 8. 9. septembra.

[128] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Stajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 10. IX. 1917.

Draga sestra. 9. 9. 1917

Prav lepo se ti zahvalim za prejeti listek, sem ga snoči prav z veseljem sprej(ev), da malo vem, kako se še kaj imate. Saj tisto tako vem, da je težko za čas, da bi pisala, ko jimate veliko dela. Ni tako kakor pa jaz jimam časa dost. Povem ti, da sem od 25. 8. v prvi liniji. Moramo jiti v tle kakor lisica, kadar je jaga. Grde in slabe so naše kaverne, pa vendar so nam lubše, kakor pa v hinterlant ta najlepša vila. Smo kar rabovi, podnevi spima, ponoči pa lazmo okoli. No pa zdaj pravijo, da bo devezjom oblezvan. 20. t. m. pride drugi devezjom to in mi pa gremo v toplerngo na počitek, tako kakor smo bli spomladi. In potem bom pa že pisav, če bo mogoče urlaub dobit. Sedaj pa tako nič ni z urlaubom. Je bila 11. ofenziva, je pa urlaub ajnštelen. Potem pa mislim, da bo že odprt. Bom že pisav še kako še kaj bo. Sedaj nič novega. Mi pišeš, da mi poslali paket. Velikega paketa ni treba pošiljat, zato ko je naša feldpošt No. zaprta za velike pakete že dolgo časa. Če je mogoče takšni mali paket 35 do 40 dek poslat. Malo cukra, kafeta še jimam malo. V kakšno papirnato škatto zapokat. Včasih pride tako naglo kakor karta. Kakor zgubi se jih pa tudi dost, niso prav gvišni. Sile ni, da bi glih mogli, če je mogoče, se reče. Želim, da bi ta listek vas našel pri najbolšem zdravju in veselju. In še enkrat vse skupaj prav srčno pozdravim in želim veselo nasvidenje. Z Bogom.

[129] Pismo z ovojem.

Naslovljeno: »Naj sp. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 14. IX. 1917.

Luba mi mati. 12. 9. 1917

V začetku pisanja vas lepo pozdravim in prosim, prosite gospoda vročnika, naj vam naredijo eno prošno. Sedaj (j) je zopet dopust odprt. In prošno derekt na regemet komondo pošlite. Sedaj (j) je že 11. ofenziva že fertik, je več mirno na fronti. Mislim, da se bo že dopust dobiv. Vem, da jimate veliko dela. Vam bi rat malo pomagav in da bi se še enkrat skupaj videli doma. Jaz zdrav sem še ponavadi. Druzega pa nič novega. Še en pozrav pošiljam vsem skupaj, vaš Franz. In želim veselo nasvidenje prav hmalo. Z Bogom. prosim pošlite prošno na regemet komando.

[130] Vojaško pismo.

Naslovljeno: »Naj sp. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 19. IX. 1917.

Luba mi mati. 19. 9. 1917

Ko vam nadalje pišem, vas lepo pozdravljam. Želim, da bi ta listek vas našel pri najbolšem zdravju in veselju. Jaz sem zdrav ponavadi, tako tudi vam želim. Zdaj napravite eno prošno, morbit dobim urlaub. Jo pošlite na regement komando. Sem že vam pisav en listek, če ste ga dobili, prav v kratkem napravite ta gšpil. Zdaj smo zapet prišli v tisti lubeznivi Rajfenberg v rezerve. Mislim, da ene 10 dni. To je ene 4 ure od fronte. Kakor sem že pisav, da bo devezjom oblezvan, menda ne bo nič. Nobeden nič več ne ve in ne govori. Bomo kar to, smo se glih navadli, je škoda, da bi se predevali. Končno še vesj srčno pozdravim. Z Bogom.

[131] Dopisnica.

Naslovljena: »Nsp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 5. XI. 1917.

Draga mi sestra. 4. 11. 17

V prvih vrstah te lepo pozdravim. Zdrav sem še ponavadi, odaljen se(m) pa tudi od vas. Smo zdaj že na italjanskih ravninah. Pozdravim še enkrat vsej prav srčno. Z Bogom. Re. Franz.

[132] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj sp. Štrajhar Uršula, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 26. XI. 1917.

Luba mi mati. 23. 11. 1917

Lepo vas pozdravim. Želim, da bi našla ta moja kartica pri najbolšem zdravju in veselju. Danes sem poslav vam pedeset kron, čeh jh dobite, prosim mi odpiste, da bom vedev, če pridejo. Za drugo pa, kar smo začeli po italij(a)nski zemli it, smo dosedaj še zadost dobro živeli in pili. Pri zdravju sem že ponavadi. Vreme je zdaj lepo. Novega nimam nič pisat. Pozdravim prav lepo celo hišo. F. R. Z Bogom.

[133] Dopisnica.

Naslovljena: »Nasp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 7. XII. 1917.

Draga sestra. 6. 12. 1917

Ko ti pišem, te lepo pozdravljam, na dan Svetiga Miklavža, in voščim vesele božične praznike. Da bi jih zdravi obhajali. Vreme je tu lepo, bol frišno je. Mnogo srčnih pozdravov vsem skupaj pošiljam. Z Bogom.

[134] Dopisnica.

Naslovljena: »Nasp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Vransko bei Cilli, Štajersko«.
Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 9. XII. 1917.

Draga mi sestra. 8. 12. 1917

Lepo se zahvalim za poslano kartico. Zdrav sem ponavadi. Novega nič ni, kakor bol mrzlo je. V noči slana pade, pri vas mislim, da pa sneg. Voščim vesele božične praznike, da bi jih zdravi obhajali. In tukaj po i.t.l. cerkvah so še vsi zvonovi bli ali zdaj jih pa naši prav flajsiški proč pobirajo, vse vzamejo. Bojo meli za en par šrapnel. Mislim, da sedaj so že prišli tisti denarji, ko sem 22. 11. pozlov 50 K. Če ste prejeli, prosim mi odpis. Pozdravi, Fr. R. Z Bogom.

[135] Vojaško pismo.

Naslovljeno: »Naj sp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«.
Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 15. XII. 1917.

Dragi mi domači. 14. 12. 1917

Ko vam ta listek pišem, vas lepo pozdravljam, obenim želim zdrave in vesele božične praznike obhajati in še mnogo let, pa včas miru, takrat bojo še več veseli, na pa tako v razburkanih časih ko so zdaj. Dam vam vedeti, da sedaj sem dobiv tamalo sreberno metaljo. Sedaj vsaki mesec dobim, vlečem 7 K. 25 krajc. Saj tisto vete, da je zaslužena. To broncano se(m) pa že prej mev. Sdaj, da vete, da te kriks medalje jimam, tobroncano in tomalo silberno. In to si želim, mir in pa zdrave ude domav prinest. Tista medalja se bo najlepše svetila, nobena silberna ne tako. Le to s(i) mislim, da ne slišite bobnenja kanonov, tako kakor že prej dve zime, da ste si že bili v strah. Sedaj mislim, da nimate več straha pred I.t.l., smo malo premakn., 27. 10. smo naredili formarš in potem smo pa več dni kar topeľrajen maširali za nim. In tikaj je ena velika voda, se reče Pijava, se je ustaviv. In pri formarš smo jimeli dost za jest. Smo prišli v kakšno vas, smo prašiče klali, jih je bli dost meseca novembra, in vina, rajža in turšce je dost. Druzega žita ni posebno, le turšce je tu največ. Živine je tudi dost. In sama ravnina je tu, rodovitni kraj. Kakor drv ali lesa, tistega pa nič ni. In sedaj smo že en par tednu odzad na počitku, so drugi šli v prvo linijo. Smo v eni vasi kvatirani. Zdaj ne smemo tako raubati kakor prej, moramo plačati. Liter vina košta 1 K. Kakor pa kruha pa iberhabet tu nič ne poznajo, le kar polento. Zdaj sem nekaj vam vpisav kako je kaj nam šlo, čedobite ta listek. Kakor je že bol malo ludi, nimajo več barš bataljona poslat, so pa komponij men naredili. Od vsakega bataljona so eno kompniyo raztalali, je zdaj pri regemnt samo 9 komp., prej jih bilo 12, in pri vsaki komp. le 3 zuge, Jaz sem zdaj 1. komp. Končno še vse prav srčno pozdravim. Želim, da bi ta listek vas našel pri zdravju. Z Bogom.

[136] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj sp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«.
Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 20. XII. 1917.

Draga mi sestra. 12. 12. 1917

Najprej te pa pozdravljam in ti naznanin, danes grem v špitav, me malo desna nog(a) boli, je vtekla. Smo v štelongah, je pa bol slabo. Pada dež, pa še kakšna slana, snega. Pa kar v vodi in v blatu smo od nog do glave povalani, da se z blata ne vidimo. Reberšek. Bom še že pozneje koj pisav kje še kaj bom. Z Bogom.

[137] Dopisnica.

Naslovljena: »Naj sp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, posta Vransko pri Celju, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 29. XII. 1917.

Draga mi sestra. 29. 12. 1917

V začetku mojega pisanja te prav srčno pozdravim in voščim veselo in srečno Novo leto, da bi ga zdravi včakali. Jaz sem v špitalu, me malo desna noga boli, pa zdaj bo že hmalo dobra, idem hmalo h kompaniji. Mislim, da doma jimate hudo zimo, še tukaj večkrat za dva ali 4 prste pade snega. Ali tu čez 24 ur ne leži, hitro začne kopnet. Še enkrat vsej prav lepo pozdravim. Voščim veselo Novo leto, z Bogom. F. Reberšek.

[138] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 533, 3. I. 1918.

Draga sestra. 2. I. 1918

V začetku mojega pisanja in v začetku novega leta, ti pošiljam mnogo pozdravov. Želim, da bi te ta kartica našla pri zdravju in veselju. In srčno Novo leto, boljše kakor je bilo to st(a)ro. Zdaj sem v drugem špital, malo bliže. Novega nimam nič pisat. Hudga mi ni, v par dneh bom že zdrav. Prav lepo vsej skupaj pozdravim. Adijo, z Bogom domači. F. R.

[139] Dopisnica.

Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, pošta Vransko pri Celju, Štajersko«. Poštni žig: nečitljiv.

Draga sestra. 13. 1. 1918

Lepo te pozdravim z špitala. Dovga ne bom tu, to pa ne vem, idem naprej ali pa nazaj. Malo snega je tu in megleno vreme. Novega ni nič. Pozdravim vsej skupaj lepo in pa da bi ta kartica vsej pri zdravju našla. Z Bogom. F. R.

[140] Razglednica.

Naslovljena: »N. sp. Štrajhar Marija, Prosivnik No. 31, p.p. Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 279, 13. V. 1918.

Draga sestra. 12. 5. 18

Zahvaljujem se za prejete kartice in voščim vesele Binkošne praznike. Jaz pa v par dneh idem naprej. Ti bom že pisav, da boš za moj nasla znala. Še en pozdrav pošiljam. F. R. Z Bogom.

VLADO HABJAN

POVEZOVALNO DOPOLNILO K PRISPEVKU ODKRITJE IN UNIČENJE KARLA KUMARJA-KAPOVČANA

Uredništvo je želelo, da vsebino prispevka osvetlim in povežem z daljšim časovnim obdobjem, in reči moram, da je imelo prav, saj mlajši bralci ne vedo za štiridesetletno stopnjevalno odpiranje in iskanje prvenstveno pisnih virov o najzgodnejših zametkih narodnoosvobodilnega odpora v Taboru in okolici ali nekdanji občini Sv. Jurij ob Taboru v Savinjski dolini. Neposredni pisni viri so vedno dragocenejši, saj se ustna pričevanja, ki jih seveda ne gre zametovati, neredko sprevračajo, tako spričo pešanja spomina kakor tudi preneglaševanja zaslug in pomena nekega pričevalca ali posameznega okolja.

V drugi letošnji številki revije Borec (Borec 2, 1988) je uredništvo natisnilo dva izredna prispevka. Milan Brezovar je objavil: Žale v Ljubljani – priča dogajanju med vojno, in s tem prispevkom segal predvsem v našo prestolnico, po svoje tudi veliko širše in vseobsežno. Jože Dežman pa je odposlal Pismo, ki ga je naslovil Društvu piscev zgodovine narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije. Za pismo, kakor je enkratno zanimivo, je le škoda, da ga ni naslovil tudi na strokovno šolane zgodovinarje, kajti tudi ti nimajo prav nič manj »zaslug« za bele lise in druge pomanjkljivosti v našem zgodovinoписju nasploh. Pišemo leto 1988, a kje bi že lahko bili, če bi nekdanja uredništva Borca že leta 1958 ali vsaj 1968 objavljala tako kvalitetne in nezamolčevalne prispevke.

Pri zgodovinoписju res ne gre samo za metodološko in še kakšno popolnost, ampak za veliko več: ali je pisec razumsko in značjasko sposoben povedati vso resnico, do katere se je po določenem času prikopal sam ali jo je izluščila širša ljudska kritičnost in druga ravnotežnostna dognanja. Temu bi lahko rekli tudi pregled nad **netrenutnim** ali občasnim spoznanjem ali celo navezovanje občasnosti na kontinuirano ali povezovalno zgodovinsko vijuganje. Vsako tako vijuganje pa vzvratno izmetava slabo sestavljene mozaike, očitne neresničnosti, ki izstopajo iz razumne povezanosti, ali celo prispevajo k megli, belim lisam in črnim prazninam. Še bolj komplicirano, s takšnim zgodovinarskim »izdelkom« kot priložnostnim izsečkom se je še mogoče »pobotati«, toda če ga je treba vstaviti v večdesetletno ali celo stoletno povezanost, izgubi veliko vrednosti, če ne kar vso uporabnost. Slednje sta odlično nakazala Milan Brezovar in tudi Jože Dežman. Vsakršnega zgodovinoписja si ne moremo zamisliti: če črpam iz zemlje iz takšnih in takšnih korenin, mora biti steblo temu ustrezno, pa tudi jutrišnja in pojutrišnja drevesna krona. Pojutrišnji dan se torej veže na predvčerajšnjega in vsako odmikanje od uskladjljivih dejstev je le škodljivo napihovanje kulturnih balončkov, ki tako kot pri vsaki modi izzovejo množično posnemanje s podbalončarskim malikovanjem – vse do streznitve, ki jo prinaša širša spoznavnost. To pa je slepa ulica ali obkolitev v prostoru in času, iz katerega se je ne glede na žrtve treba brezpogojno prebiti po partizansko, pa četudi v najbolj težavnostnih mirnodobnih razmerah. Naša dvojnostno težavna zapoved je pač takšna, pa če nam je čisto prav ali sploh ne.

Človek s slovenskega ozemlja, ki si je domišljal, da je politično ustvarjal, je bil vedno preboječ ali prepozen pri včlenjanju v velike družbene preskoke. Tako je bilo ob protikrščansko-fevdalni protirevoluciji okrog leta 772. Iz teh ideološko-vojaških in poznejših zemljepisno-političnih naukov nismo veliko potegnili. Podobno je bilo po dokončnem izoblikovanju države knezov Celjskih, ki jih je prehitel politični umor Urha II. (leta 1456). Evropsko pomembna vojska trojnih grofov in knezov Celjskih v povezavi s trojnimi svaki Goriškimi je po mirovni pogodbi v Požarnici (1460) potonila, kot da je nikoli ni bilo med Dravo – Kolpo – Uno! Zatem ni bilo prave volje za obračun s habsburškim dunajskim cesaropapizmom. Naloge se je ustrašil tudi Primož Trubar z mecenom Janžem Ungnadom, ki se je leta 1556 umaknil, če že ne pobegnil na Würtenberško – potreben pa je bil novokacijanarski vojaški odpor do

dunajskih Habsburžanov. Zveze za odcepitev niso bile slabe. Socesarja Karl in Filip sta se gnala za Španijo in Holandsko, doma pa sta izgubljala tla!

Prej ko slej je bil našemu človeku zabrisan zgodovinski spomin – v nemajhni meri zaradi nedograjene višje nadškofijske cerkve na Slovenskem. Brez preglednega spomina, pa tudi dolgotrajni podeželski punti niso mogli roditi sedmograških čudežev; ne holandskega okoli leta 1573.

Preveč enostranska, v prvi vrsti versko-kulturna revolucija Trubarja in Ungnada iz emigracije je usahnila. Nič manj tragične posledice niso sledile nepripravljenosti v revolucionarnem letu 1848. Skoraj edini, ki je kaj velikega storil, je bil Slomškov krog, ki je postavil temelj za novo Slovenijo s škofijo v Mariboru 1859. Ta izjema kot vedno le potrjuje pravilo ... Sicer nas je veliko bolj zasledovala neustvarjalnost vseh štirideset let, od leta 1850 do okoli 1890, kajti vedno je obnašanje po revoluciji vsaj tako važno kakor revolucija sama ... Če to ne bi bilo res, bi tudi ne bili tako nezrelo odsotni leta 1918, ko smo doživeli (v prvi vrsti po svoji krivdi zaradi teoretične in operativne nepripravljenosti) razkosanje na štiri dele ...

Tudi zaradi paradoksalnega poduka razkosanja po zlomu Avstro-Ogrske smo se dokaj znašli ob stresu 1941 – vendar samo do 8. maja 1945; 9. maja že ne več ... Če smo bili dotlej presenečeni nad tem, da smo tako iznajdljivi in zdržljivi, smo odtlej dokazovali, da ne znamo tehtno in premočrno preračunavati prihodnosti. Od leta 1948 do 1988 smo se do prihodnosti vedli enako brezbrizno kot v prvih štirih desetletjih (1850 do 1890). In dokler ne doumemo, kje so nam v teh dvojnih štirih desetletjih ustvarjalno zastali možgani in predvsem ljudska volja, bo z nami šlo navzdol – tako v zamejstvu, zdomstvu, kakor doma. Potreben je nov, močnejši moralni in duhovni vžig, če si še želimo zrisati vizijo in se vpeti v tirnice, ki nas lahko odlepijo od deficitarnih spoznanj okoli leta 1988.

Smo mar naredili preobsežen zamah? Rekel bi, da ne! Le za objavo Brezovarja in Dežmana je bilo treba še več iztočnic. Naj potekajo iz ožjega zajema, vseslovenskega ali celo svetovnega razpona, dati morajo na določenem ozemlju sprejemljive in v prvi vrsti uporabne kamenčke za celoten mozaik.

Povedano seveda velja tudi za prispevek o Karlu Kumarju. Problem je star že desetletja. Prvič sem ga pisno načel v Celjskem zborniku 1961. Kmalu je sledil ugovor. Žal je bil primeren le za bulvarski tednik in na tako nizkotni ravni so bile tudi zmerljivke v člančiču. V odgovoru na odgovor sem skušal vso zadevo osvetliti z dejstvi, torej trditve sem spodbijal s protidokazi. Žaljivke so se nadaljevale in streljale tudi na cilje mimo mene. V zadevo so se vmešali takrat ljudje, ki niso mislili vnaprej. Splet bo treba posebej obdelati. Gre za krog nenačelnih zaviralcev. Po zaslugi vseh teh je bil rezultat tak, da je bila polemika v tedniku ustavljena – stvar pa je ostala neodločena, ker ji preprosto nismo prišli do konca. Zatem je umrlo še nekaj pomembnih pričevalcev. Spor pa se je od časa do časa po malem razplamteval, tudi v več številkah revije Borec leta 1982, itd.

Navideznih varovalcev izročila narodnoosvobodilne vojne vse to ni prav nič ne bolelo ne pretreslo. Premnogi so si ta izročila prilaščali s sopodpisniki na ožjih ali širših območjih. Obujanje tradicij narodnoosvobodilne vojne je neredko potekalo po sila zasebnih posestniških zvezah. Vmes so se zvrstili dogodki okoli kominformovskega spora in preusmerjali težnostna zanimanja. Nanje so se kmalu vezali interesi novega pridobitništva – vse do krize, ko so starejši na novo spregledali, mladi pa domala čisto po svoje in le redko tako, kot so želeli tisti, ki so sodoživeli revolucijo.

Po svoje je k takemu razvoju dogodkov pripomoglo tudi nekritično objavljanje o narodnoosvobodilni vojni z vsem navezovanjem na poveljna desetletja. Ravno zato moramo partizani popraviti, kar se popraviti še da, in to od aprila 1941 do maja 1945 in še kaj čez. S takimi željami gre na pot tudi spomin na Karla Kumarja-Kapovčana in zlasti njegovega sodelavca Ivana Kozmelnja-Gustelnja pa Jožka Hanžiča-Švejka, nesrečnega kurirja komandanta Franca Rozmana-Staneta. Hkrati moram zapisati tudi zahvalo zgodovinarju Karlu Fortejju, ki mi je posredoval listino o zasliševanju Jožka Hanžiča-Švejka na gestapu. Daleč sem od tega, da se ne bi skušal živeti v bridkosti Jožka, ko so ga dobili v roke okupatorji. Paradoks je, da brez njegovega bridkega zloma ne bi mogli z večjo gotovostjo kot doslej – tudi po vseh sporih – govoriti o resničnem razvoju odpora v Taboru in tudi precej čez to ozemlje.

VLADO HABJAN-JAN

Odkritje in uničenje Karla Kumarja- Kapovčana

Za odporniški razvoj Karla Kumarja, rojenega 17. oktobra 1906 v Kapli ob Taboru, sta zagotovo bili usodni dve srečanji kmalu po 6. aprilu 1941. Kak dan pred veliko nočjo (13. aprila) se je v domači kraj vrnil mizar Ivan Kozmelj. Dotlej je deset let delal v vojnih zavodih tovarne orožja v Kragujevcu v Srbiji, kjer se je v sindikalnem gibanju prekalil v revolucionarja.

Peti dan po šestoprilski vojni sem tudi jaz prišel domov na Tabor iz Ljubljane. Med potjo sem se v vasi Kapla srečal s Karlom Kumarjem. Na poti proti Vranskemu je na enovprežniku peljal več mobilizirancev, ki so se vračali s fronte. Med njimi je bil tudi krojaški pomočnik Jože Furlan iz Ljubljane. Z njim sem se poznal iz delavnice in sindikata. Med pogovorom je Furlan povedal nekaj nadržanosti o mojem delu v sindikatu URSSJ v Ljubljani. Goreči komunist Viljem Stanič me je bil celo predlagal za predsednika, a predlog ni bil sprejet. Bil pa sem vseeno izvoljen v odbor podružnice.

To kratko srečanje med mojim vračanjem iz Ljubljane v domači Tabor je Karlu ali Krletu, kot so ga klicali, odprlo nove poglede. Drugo je k temu dodal od mene precej starejši rojak, moj taborski sosed Ludvik Plavšak. Njegova gostilna je bila glavno shajališče ljudi, ki jim okupacija ni šla v račun. Razumljivo je, da sem tej tovarišiji, ki se je zbirala pri njem, precej govoril tudi jaz. Karletu je bilo to dovolj, da je sklepal, da sem ves »rdeč«, če že nimam neposredne zveze s Sovjetsko zvezo. Ta pa je tudi zanj bila v tistih brezupnih dneh edino upanje. Ljudje, ki tistega časa še niso doživeli, težko razumejo takratno vzdušje, če se ne vžive poglobljeno v hitlerjevske naklepe in splošno nasilje, s katerim je nameraval okupator zničati Slovence kot narod. Vsaka šiba pa ima dva konca. Tako je mnogim, revolucionarnih sprememb željnim okupirancem zasedba pomenila povsem nove možnosti za prihodnost...

Na začetku sem zapisal, da se je »iz sveta« vrnil domov tudi Ivan Kozmelj. Oba sva se zunaj domačih krajev seznanila z novimi idejami. Kozmelj se jih je navzemal kar deset let, jaz tri. Bil sem sindikalno povezan v URSSJ, to pa je pomenilo sodelovati v razrednem boju in štrajkih. Doma na Taboru sem ostal le slab mesec. Od mene precej starejši Krle se je na svojo pobudo na hitro

želel seznaniti s temi mojimi idejami, ki pa jih je bilo, žal, malo. Tisto, kar sem nabral v ljubljanskih večernih šolah, predvsem pa kot odbornik v sindikatu.¹

Kumar je poiskal stik z menoj prek sosedov. Sosedo je prosil, da me je šla iskat. Vabilu sem se takoj odzval. Od sosedu sva s Kumarjem odšla na sprehod proti gozdiču za vasjo, kjer je stal nekdanji sokolski dom, po vojni TVD Partizan. Kumarjevo zaupanje me je podžigalo. Najino srečanje je obrodilo sadove. V bistvu je pospešilo ustanovitev nove odporniške skupine na Taboru. Oblikovali smo jo v drugi polovici aprila, natančneje 17., 1941. V skopih obrisih sem jo že opisal v Celjskem zborniku 1961.

Čeprav nas je bilo na ustanovnem sestanku le pet domačinov, šesti pa je bil delegat komunistične partije iz Prebolda (verjetno) Ivan Plaskan-Franci, se je naš krog kmalu razširil. Vsi domačini, ki smo se udeležili sestanka, razen Francija Kozmelja, smo si izbrali ilegalno ime. Karel Kumar se je odločil za vzdevek Kapovčan. Povezan je bil zlasti z Ivanom Kozmeljem (Štrukeljcem, Johanom, Gusteljnom) in Jožkom Hanžičem-Švejkom. Takoj se je lotil dela. Najprej je bilo treba pridobiti somišljenike in zbirati orožje! Pištolo je iskal celo pri bivšem občinskem tajniku na Taboru Alojzu Križniku, ki je imel službeno orožje in se je pred Nemci umaknil na svoj rojstni dom v loških hribih.

Po dogovoru s člani naše skupine sem od začetka maja do predzadnjega avgusta delal v Celju. Tam je služboval tudi rojak iz Prekope inž. Dolf Cizej. Ta okoliščina je kmalu postala zelo važna. Že od konca maja je prva taborska skupina imela prek inž. Dolfeta zvezo s podporočnikom Ivanom Stojanom, izvedencem za orožje na Gorici pri Celju, kjer so Nemci zbirali vojni plen, zlasti municijo, ročne granate in pištole z vsega Balkana.

Posredno zvezo s prvo taborsko skupino je prek pisca teh spominov vzpostavil sam inž. Cizej. Na nas so ga opozorili Slavko Šlander, Ludvik Plavšak in tudi Karel Kumar. Poleg Cizeja in mene sta samo Gustelj in Švejk natanko vedela za mrtvo javko – zaboj v gozdiču, kamor je bivši podporočnik Ivan Stojan skrival »izločeno« orožje iz sortirnice na Gorici pri Celju, ali bolje, iz »zbirališča vojnega plena v Celju«. To orožje smo dobesedno ponujali na več strani, prav neuspešno

tudi prek Filipa Jurharja, ki je do 22. junija delal v Celju.

Ko že govorimo o tem zgodnjem času, povejmo, da je bil to tudi čas nesoglasja med Švejkom in Radom (Jakom) Zakonjškom, kot priča ohranjeno pismo Julije Bračič. Hkrati opozorimo, da je v prvih tednih okupacije Švejk že zelo aktivno delal za prvo taborniško odporniško skupino in da je bil tudi njen soustanovitelj. V Celjskem zborniku sem zapisal, da so Krvavičnikovi fantje ob kapitulaciji kraljevine Jugoslavije na gori Kravica napravili celo orožarno. Nekaj od te samoiniciativne zbirke, na primer puške, zavite v vrečevino, je sodelavec Joška Hanžiča Lovro Pepel kar na kolesu pripeljal (prvi) taborski skupini.²

April in maj 1941 nista bila samo čas za razmišljanje, ampak tudi čas za samoiniciativne poteze, ki pa jih ni bilo tako malo, kot se zdi po objavljenem pisanju. Ivan Stojan, bivši artilerijski podporočnik, ki je, kot smo že omenili, prisilno delal v nemški zbirni bazi in sortirnici na Gorici pri Celju kot sortirec, je bil narodno zaveden in trden. K sodelovanju je pritegnil gimnazijskega sošolca, dipl. inž. agronomije Dolfeta Cizeja, rojenega 4. februarja 1915 v Prekopi pri Vranskem. Slednji je bil zaradi sodelovanja v narodnoosvobodilni vojski skoraj tri leta v nemških zaporih in v Dachauu. Kljub prestanemu trpljenju je februarja 1945 kot profesor na Višji agronomski šoli v Mariboru kot še vedno delaven znanstvenik slavil svojo sedemdesetletnico. Stojan je Cizeju že maja 1941 nakazal možnost odnašanja manjšega orožja in municije iz skrivne javke v gozdu pri Gorici. Cizej se ni držal samo pregovora: Kdor hitro da, dvakrat da, temveč si je tudi rekel: Ne samo hitre roke, ampak predvsem idejno pravi ljudje morajo hitro odnašati orožje – in to so bili člani prve odporniške skupine na Taboru.

Delo Dolfeta Cizeja na Taboru konec maja ali v začetku junija 1941 je bilo enkratno. Dejansko je do 26. septembra, ko je prišlo do izdaje, omogočil oborožitev treh čet. Imel pa je tudi stare zveze z aktivisti v rojstni Prekopi pod Dobrovljami. Nemška policija mu je bila že zgodaj na sledi, a ne zaradi orožja z Gorice, marveč zaradi drugih povezav z osvobodilnim gibanjem. Še v Celju je bil opozorjen, da ga gestapo opazuje, kje vse se vozi s službenim avtomobilom prehranjevalnega urada.

Takrat seveda še ni vedel, kdo se skriva za gestapom. Pozneje je dognal, da je bila to Katika Šoštar, od 25. novembra 1939 je poročena Ferme. Živel je v Vidiji pri Prekopi, pozneje, 1942, v Latkovi vasi pri Preboldu, kjer so jo partizani pokončali. V začetku odpora sta s Katiko sodelovali tudi Cizejeva mati in sestra Danica. Prek te zveze je Cizej že od konca maja 1941 pomagal prvim ilegalcem, jedru poddobroveljske skupinice. Med njimi je bilo več vransko-taborskih aktivistov. Med najvidnejšimi sta bila komunista Ivan Farčnik-Buč iz Prekope, po domače Klovarej, in njegov svak Viktor Šoštar-Dobroveljski Miha.

Ivan Farčnik, brat dveh znanih revolucionarjev, iz Prekope je bil v ilegali že od konca aprila. Njemu in njegovi skupini je Dolfe Cizej preskrbel veliko potrebnih stvari. Dobavljal jih je skoraj vsak teden s posredovanjem Katkinega brata zidarja Pavla Šoštarja. (Slednji je maja in junija 1941 delal v Celju. Tudi avtorju tega prispevka se je kazal kot vnet protinacist. Njegovo zavoženo pot lumpenproletarca sem nakazal v Borcu leta 1982).

O zgodnjem aktivnem delovanju taborske skupine pa bi le malo povedal, če ne bi govoril o Ivanu Kozmелju-Gusteljnu iz Klovna (Miklavža) pri Taboru in njegovih sodelavcih iz bližnjih vasi. V Kapli in Prekopi mu je pomagal zlasti Karle Kumar-Kapovčan, ki je bil povezan tudi z Gomlani in Žavčani (Antonom Turkom). Posebno prijateljsko je bil povezan z Ludvikom Plavšakom, gostilničarjem na Taboru. Za prvimi aktivisti pa so oprezovali zgodnja gestapovska zaupnika Daniel Granda, bivši pekovski mojster s Tabora, in Franc Kok, Mlinarjev z Brda pri Vranskem, ter njuni pomagači. Ludvik Plavšak, Kumarjev sodelavec, je Grando že zgodaj odslovil z dela v kamnolomu Grajska vas spričo njegovega nemčurstva in pijanstva. In prav zaradi tega dejstva mora vsak bralec in morebitni

nadaljnji zgodovinski preučevalec vedeti, da sta bila Kumar in Plavšak hkrati ustreljena kot talca v Mariboru.³

Delovanje zgodnjega zaupnika gestapa Grande in drugih gestapovskih informatorjev, oglednikov in agentov je v raznih površnih spominih skoraj neobdelano. Rudi Knez-Silas je od septembra 1942 vodil partizansko obveščevalno službo na Štajerskem. V še ne objavljenem rokopisu je o Silasu marsikaj ohranil Savo Vrtačnik-Krn. Posebej so zanimive Silasove primerjave OVRE (italijanska varnostna služba) z nemškim gestapom. Vrtačnik je zapisal takole:

Silas je "o OVRI trdil, da se ne znajde, ker ne zna jezika določenega naroda, in da ima tudi tedaj, kadar za svoje namene uporablja pripadnike tega naroda, le delen uspeh, medtem ko je po njegovem gestapo takoj po vdoru nemških čet v Jugoslavijo znal izbrati in pridobiti za svoje namene dovolj številne in sposobne pripadnike določenega naroda, ki so se gibali med domačim prebivalstvom, govorili isti jezik kot oni in se na videz ukvarjali s podobnim delom. Pri tem pa so bili vendarle ves čas samo agenti gestapa, ki so svojim forumom (pristojnim vodstvom) pravočasno poročali o vsem, kar bi jih utegnilo zanimati. Silas je dokazoval, da je prav zato gestapovska organizacija bila nevarna za partizansko gibanje.⁴

Zgodnja in izredna samoiniciativnost ljudi okrog Ivana Kozmелja je razvidna tudi iz žal pozno objavljenega partijskega poročila o članih v Savinjski dolini v letu 1943. Kritični pretres seznama pa jasno kaže, da je bil Gustelj najmanj od pomladi 1941 član Komunistične partije Slovenije.⁵

O dimni sledi trajnega ogleduštva Grande in pajdašev pa seveda priča stalna gestapovska žerjavica! Prav neprijetno naključje je napletlo, da je Granda hodil s Tabora (št. 1) na delo mimo Kozmелjevega doma, po do-

¹ Indeks članov, Osrednje društvo oblačilnih delavcev na slovenskem ozemlju (od septembra 1938), podružnica Ljubljana; fotografije stavkajočih v aprilu 1938 – oboje hrani V. H.; Stane Bucik, Ljubljana, Malejeva 3, in drugi preživeli.

² Celjski zbornik 1961, str. 35.

³ Žandarmerija Tabor (Oppendorf), 2. marca 1943. Hrani IZDG v Ljubljani. Marija Kozmелj, pismo, 5. januarja 1960, hrani V. H.; Marta Plavšak, Tabor, ustna izjava.

⁴ Savo Vrtačnik-Krn: Zapiski... str. 59 itd. (kopijo izvlečkov hrani V. H., rokopis originala pa kritik prof. E. C.).

⁵ Dokumenti ljudske revolucije, 6, Ljubljana 1981, str. 248, 249, 278, 296, 300, 348, 350. Dopolnilo: Dokumenti ljudske revolucije, 5, Partizanska knjiga, Ljubljana 1978, str. 568 do 570.

mače Štrukljevih, v kamnolom nad Grajsko vasjo. Ivan Kozmelj je bil povratnik iz Srbije, kjer je delal vrsto let. Spričo te okoliščine je bil za mnoge vse do jeseni precejšnja neznanka. Niso pa bili neznanka drugi Štrukljevi, posebno Ivanova nečaka France in Milka ne, ki sta stricu vedno pomagala.

Ko je prva taborska skupina sredi aprila dobila zvezo s Prebolčanom »Francijem« in drugimi, se je povezava razširila do Zabukovice. Toda vsi niso bili enako aktivni. Neutrudni Kozmelj pa je tako pogosto hodil k njim, da se je slednjič k njemu tako rekoč preselil sekretar okrožja Savinjske doline Anton Pečnik. Od tod, od Kozmeljeve svakinje, v Miklavžu št. 1, je pošiljal in tu je prejemal pošto. Anton Pečnik je bil poročen s Cvetko Novak. Nemci so jo aretirali kmalu po 22. juniju, a jim je pri Brestanici ušla. Odpeljala se je naravnost v Kranj. Tja je »potem prišlo pismo iz Savinjske doline, iz Miklavža pri Taboru. Pisala ga je neka kmetica, kamor je zahajal moj mož (Tone Pečnik) ...« Nato je prišlo iz Miklavža pri Taboru še eno pismo: »Nekdo bo prišel iz Ljubljane v Kranj; človek, ki mu je opisana moja podoba, moja zunanost ... Nikakor ni bilo iz Ljubljane. Začutila sem, da se je v (Savinjski dolini) nekaj zataknilo ...«

Gre za poostreno kontrolo policije po 25. oktobru 1941 in nato še za nesrečo, ko so 14. novembra obkolili sekretarja Pečnika in njegovega spremljevalca ter ju ustrelili na bregu Savinje pri Polzeli. Pečnik ni bil nerodnej. Sodelavka Pavla Potočnik je o njem po vojni narekovala tale zapis: »Pameten mož je bil. Govornik pa tak, da bi ga človek kar poslušal ... Bil je izredno dober organizator, ogromno je delal in žrtvoval, pri vsem pa mi je nerazumljivo, zakaj je o njegovem delu tako malo zapisanega ...«⁶

Nekateri preživeli, a poleti 1941 precej nerodni terenci so po vojni bolj poskrbeli za svoj sloves kot za Pečnikov. Poleg njegovega imena pa bi morali navesti tudi imeni Ivana Kozmelja in ne nazadnje Karla Kumarja. Potem bi vedeli, da je bila gospodinja, kjer so prestregli Pečnika, Taborčanka, po domače Micka Slaparjava ali Marija Krivec, poročena Jug. Bila je znanka in sodelavka obeh omenjenih. Druga Pečnikova zveza z Ivanom Kozmeljem je potekala preko bratranca slednjega, Darka Zavrnika do Polzelana Ota Terglava-Groma. Iz njegovega

kroga so že v noči po umoru Pečnika in spremljevalca narisali na bližnjo hišo kot v grožnjo mrtvaško glavo z oznako osvobodilnega gibanja.

V povezovanje med kraji, kot sta bila Polzela na levi strani Savinje in recimo Tabor na desni strani, bo seveda treba raziskati še vrsto stvari, tudi ob pomoči šele leta 1982 odkritega zasliševanja zgodnjega aktivista Jožka Hanžiča, ki je v zaporu pod strahotno prisilo povedal nekaj stvari, o katerih je očitno mislil, da gibanju še najmanj škodujejo. Zapisnik zaslišanja seveda še pride na vrsto. A za obravnavani razplet se je najprej treba vrniti h Karlu Kumarju-Kapovčanu in v zaselek, od koder je bil doma.

Središče nekdanje občine Tabor leži dva kilometra zahodno od glavne ceste Celje-Vransko-Ljubljana. Nemci so seveda v dolini najprej odkrivali glavno cesto. Pri svoje čase znani Kumarjevi ali po domače Pihlbirtovi gostilni jih je čakalo svojevrstno naključje. Najstarejši domači sin, gospodar Ivan se je, kot je bil pripovedoval Natek Norbi, na veliki teden vrnil s fronte. S seboj je pripeljal – na prav tako mobiliziranem vozu – z vprežnimi domačimi konji avtomatsko konjeniško karabinko. Njegov brat Karel jo je v podstrešni sobi kmalu nato pregledoval in nenadoma se mu je po nesreči sprožila. Trije rezki streli so usekali skozi okno. Pod streho ni bilo druge nesreče, zato pa so streli nemalo prestrašili manjšo, nekakšno izvidniško skupino Nemcev, ki se je ustavila pred gostilno. Ker nemški vojaki niso vedeli, odkod poka ne komu je pozdrav namenjen, so urno poskakali v avtomobil in se naglo odpeljali proti trgu Vransko.

S Krletovim imenom so povezane še vedno ne dovolj osvetljene pošiljke vojaškega materiala. Od predvojnih partijcev je o stvari največ vedel Viktor Šoštar-Miha iz Vindije pri Prekopi. Prve pošiljke so šle čez Trojane in po Črnem grabnu. Vse nadrobnosti v zvezi s tem še niso odkrite. Vendar, kolikor vem iz tistega časa jaz in drugi preživeli, je voznika preskrbel Joško Hanžič. Našel ga je v prevozniku Ivanu Glušiču iz Malih Braslovč. Ta je v prvi Jugoslaviji s svojim tovornim avtomobilom več let razvažal blago po Spodnji in Zgornji Savinjski dolini, pa tudi v Ljubljano in na Gorenjsko. Glušičeva žena Marija je bila doma s Tabora, Krančeva iz Kaple, in

po njen se je Hanžič seznanil z njenim možem.

Ivan Glušič mi je pozimi 1957 povedal, da je najmanj dvakrat določil k svojem tovoru naše zaboje in vreče. Prvoborec in domačin Viktor Šoštar-Miha, ki se spominja mnogih podrobnosti, pa je trdil, da je bilo to večkrat. Javka je bila onkraj Trojan ob glavni cesti, pri opuščeni gostilni Cerar (ali nekaj podobnega), pod vasjo Zlato polje pri Lukovici. Tudi poznejši okrožni sekretar Nace Steklar-Jože je dognal, da je imel Preboldčan Anton Pečnik zveze z aktivisti onstran Trojan in v Črnem grabnu, vse do vasi tik nove meje severno od Ljubljane. V Lukovici pa posebej z nekim trgovcem, ki je z razstrelivom oskrboval kamnolome.⁷

Kratek, a hkrati dovolj zgovoren zapis o Švejkovem delu je v brošurici o Gomilskem. Zbiralec Drago Predan je kmalu po vojni zapisal: »Jože Hanžič je imel potem nalogo zbrani material transportirati na Trojan. (Spravljaj ga je torej v smeri Črnega grabna in zlasti na taborsko ali jugovzhodno stran Čemšeniške planine. Tam so se zadrževali prvi partizani z revirjev – in to že v juliju, avgustu, pa tudi pozneje.)⁸

Zveza proti Trojanam je, kot mi je pojasnjeval Glušič, delovala brezhibno in nikoli ni prišlo do hušje zadrege. Prepeljani material so na Trojanah ali v Črnem grabnu preložili in takoj spravili nekam v hribe. Bivši prevoznik se je po vojni spominjal, da so mu Taborčani izročali samo kakšen zavojček ali vrečico. Kadar je Hanžič na svojem domu na Rezani pri Gomilskem dodajal stvari, ki jih je moral prepeljati, je bil vedno poleg tudi Ivan Kozmelj-Gustelj. Kadar pa je zavitek prevzel kakšen kilometer više pri vasi Kapla, v nekdanji gostilni Pihlbirt, mu je domači sin Karel Kumar izročil tisto, kar je bilo za prevoz v smeri Trojan in še naprej, skrito v starem konjskem hlevu. To pritlično zgradbo so po vojni podrl.⁹

V starem konjskem hlevu pri Kumarjevih (Pihlbirtovih) se je poleg ročnih bomb in municije nabiralo tudi razstrelivo. Karlu Kumarju ga je za potrebe v bližini delujočega kamnoloma (Plavšak) in nastajanje nove slovenske partizanske vojske odstopil iz svojih predvojnih skladišč žalski trgovec Branko Krašovec. Še pred kapitulacijo je poskril večino razstreliva na svoj kozolec in v listje nad svinjakom v Žalcu, kot se je spominjal Anton Turk, takrat Krašovčev uslužbenec in pozneje aktivist na taborskem terenu. Turk je najprej pomagal skrivati razstrelivo, v pozni pomladi in zgodnjem poletju leta 1941 pa ga je po Krašovčevem navodilu odpošiljal naprej. Dejal je, da ga je odposlal kar veliko kilogramov; odpošiljal ga je namreč skoraj vsak teden. (Točne količine zagotovo ne bo mogoče nikoli odkriti. Zadeve so šle večstrano pod roko. Tudi orožniki z okoliških postaj so večkrat poročali, da so prvim bojevnikom zaplenili tako orožje kot razstrelivo.)

Pri Pihlbirtu v Kapli je Glušič ali kdo drug lahko kaj predal ali prevzel samo do avgusta 1941. Strojni ključavničar Karel Kumar je delal pri drobilcu v kamnolomu pri Šoštanju. Njegov sodelavec Plavšak, ki so ga naslednje leto ustrelili hkrati s Kumarjem, pa je imel velik kamnolom z nad dvajset stalnimi delavci. Z njimi se je večkrat fotografiral, prav tako tudi z rednimi prevozniki. Naročil je bilo veliko. Nemci so sprva zelo vneto popravljali ceste, kot da bodo za večno ostali v deželi. Podobno so se zavzeli za železniške proge. Prvi partizani pa so ravnali zoper to »večnost«. Dokaz so poročila o razstrelitvah. Pozneje hudo obremenjevani borec revirske čete Ernest Divjak jih omenja že v dnevniku, ki so mu ga zaplenili orožniki v Žalcu. Braslovški orožniki pa so sami natanko opisali razstrelitev na progi pri Polzeli in drugo pri Šmartnem na Paki na 1. oktober 1941. Že pred tem datumom, na 12. september, je Savinjska četa v tesnem sodelovanju z Ivanom

⁶ Drago Kumar: Smrt okrožnega sekretarja, Celjski tednik, maja 1975.

⁷ Vlado Habjan: Srečanje v Strunjanu, TV-15, 1. aprila 1976, in popravek, TV-15, 8. aprila 1976, str. 19.

⁸ 150 let šole na Gomilskem, brošura Žalec 1960, str. 15, 16, 21 itd. Lojze Požun: Revirska četa leta 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, 1–2, str. 145, 146, 147 itd. Jernej Turnšek: Izjava referentu za ugotavljanje vojnih zločinov, 23. julija 1945 – hrani Muzej revolucije Celje, kopijo pa tudi avtor sestavka.

⁹ Marija in Ivan Glušič, Male Braslovče 11, ustna izjava, 20. marca 1955; dve prilogi k poročilu Res. Pol. Komp. Wien, Mozirje, 26. novembra 1941 – Hrani IZDG v Ljubljani.

Kozmeljem-Gusteljnom in drugimi Taborčani ter Vranšanom Franjem Golobom minirala »15 metrov visok električni jambor« jugo-vzhodno od Vranskega. Le delno uspešno razstrelitev je omogočilo eksplozivno Ludvika Plavšaka. Dal ga je iz svojega kamnoloma v Grajski vasi. Da ne obnavljam vseh zvez, že pri Vranskem vidimo, kakšne so bile potrebe in dejavnost odpornikov. Ti so začeli rušiti okupatorske zveze, od telegrafskih drogov do neuspehlih poskusov pri rušenju mostov in predorov, ter vrsto gospodarstev na tem območju, ki niso smela več krepiti okupatorjeve vojaške moči.¹⁰

Prej navedene spomladanske pošiljke Krašovca iz Žalca so imele na videz povsem legalen značaj. Bile so zavite v običajen poslovni papir kot vse drugo trgovsko blago in odposlane po dobavnicah na izmišljeno naročnikovo ime. Zavitke je Turk odnašal osebno in odpošiljal samo s krajevnim avtobusom proti Vranskemu. Blago je prevzemal takratni šofer na tej progi, ki je tudi vedel, kje ga mora oddati. Turk sicer ne ve, ali je bilo to oddano pri Kumarju, kjer je bilo staro avtobusno postajališče, ve pa, da je imel Karel Kumar stike z Brankom Krašovcem zaradi streliva in drugih pošiljk, saj so iz njegove trgovine šli za partizane v to smer zaboji sladkorja, vreče moke in drugo blago. To je namreč treba poudariti zato, da bi ne bilo nesporazumov, kajti Branko Krašovec je imel stike tudi z aktivisti iz Griž in je tudi njim marsikaj dal iz svoje trgovine, ki je sodila med največje, če ni bila celo največja v vsej Savinjski dolini.¹¹

Da je del razstreliva in drugo blago prevzemal Karel Kumar, je potrdil poleg drugih tudi Milan Krašovec. V usodnih jesenskih aretacijah, ki so se razpote gnile tja v zimo 1942 in zajele na desetine ljudi, so Nemci med drugimi aretiranci zaprli tudi brata Branka in ga 11. aprila 1942 ustrelili.

Razumljivo, da ravno neznansko veliko število za Glušičev prevoz pripravljenih zavojčkov, orožja in razstreliva ni moglo biti. Orožja tudi na Štajerskem ni bilo preveč, čeprav je bilo Gorenjcem ravno za razstrelivo in ročne bombe morda še teže.

Pripovedovanje Antona Turka se ujema tudi s trditvijo Viktorja Šoštarja-Mihe, da je bilo od tod odposlano precej drugega blaga, od obutve do hrane in papirja za tehnike in podobno. Vse to je prva skupina aktivistov

na Taboru zbiral in organizirala v svojem koncu doline. Sekretarju Ivanu Kozmelju-Gustelju je bila v veliko pomoč nečakinja Milka, dotlej aktivna amaterska igralka, prosvetna delavka. Mnogo pa so prispevali tudi vsi drugi člani te kmalu povsem raztepe ne in tragično pobite družine. Poleg Gusteljna je bil stalno na kolesu in nabirnem obhodu ravno Švejk; razumljivo tudi na obveščevalnih in povezovanih poteh. Marsikaj so prinesli ali zbrali posebno s podporo dejavnega sina veletrgovca Milka Cukala, gostilničarja Ludvika Plavšaka, Ivana Rančigaja, Milana in Branka Krašovca, pa tudi številnih drugih znanih in mnogih še vedno neodkritih, tihih sodelavcev.¹²

Prvi prevzem orožja je omogočil Ivan Kozmelj-Gustelj ob podpori svojih zvez. Največ razstreliva in orožja pa sta prinašala Kozmelj in Hanžič. Pomagali so jima tudi drugi člani taborske odporniške skupine, posebno Karel Kumar. S predvojnimi komunistom Ivanom Farčnikom-Bučem s Prekope sta imela organizirano eno najzgodnejših javk in tudi skrivališč pri Krletovi sestri Minki. Ta je bila poročena pri Natekovih, po domače pri Žagarjevih, na samotni in ne izpostavljeni domačiji pri vasi Pondor. Del orožja in hrane, zbranim že od julija, je šel po pripovedovanju Mihe po ovinku čez Trojane na Čemšenško planino (nad Taborom). Tam so taborili številni Revirčani. Posebno v avgustu in septembru pa so oddajala dopolnila vsem trem četam I. štajerskega bataljona. Sočasno so nekaj blaga priložili tudi prevozniku Ivanu Glušiču iz Malih Braslovč (11). Več Gomlanov je vedelo za različne pošiljke, tudi živeža, tako iz Rezane kot od Karlija Kumarja (Pihlbirta). P. Travnar je izjavil za objavo: »Jože Hanžič je imel potem nalogo zbrati material transportirati na Trojane.«¹³

Razstrelivo je dobival Karel Kumar tudi iz Krašovčeve trgovine v Žalcu. Z vednostjo trgovca Branka Krašovca, pozneje ustreljenega kot talca. Stvari je pošiljal do Pihlbirtove gostilne Anton Turk-Žiga. Od tod je manjši del šel v Plavšakov kamnolom nad Grajsko vasjo.¹⁴

V razvejeno dejavnost prenašanja orožja iz sortirnice na Gorici pri Celju v Savinjsko dolino so posredno posegli tudi drugi tovariši zunaj prve odporniške skupine na Taboru. Dosegljiva je zapisana pripoved Rudija Cilenška-Vrankarja. Jaka (Rado) Zakonjšek je

sko po popisal, kako je posredoval pri prenosu ročnih bomb iz Gorice na Tabor. Vendar ni zamolčal, da je vse šlo po napotkih, ki mu jih je dal Ivan Kozmelj. Tako Cilenšek kot Zakonjšek pa ne moreta pojasniti celostne zveze pri odvzemu orožja od predaje v Revirsko oziroma Savinjsko četo itd. V Celjskem zborniku 1961 sem že navedel, da je bilo izhodišče dobave, to je mrtva javka, od preživelih znano le inž. Dolfetu Cizeju in meni. Cilenšek in Zakonjšek sta s pisanjem samo potrdila, da sta poznala le drobec zveze. Predvsem pa sta potrdila, da je orožje iz »zbirališča vojnega plena« na Gorici res prihajalo do 26. septembra 1941 v partizanske roke. Prenos pletenega kovčka z okrog petdesetimi ročnimi bombami kragujevkami, sta potrdila namreč pred odkritjem dnevnških zapiskov komandirja Rudija Kneza-Silasa. Ta postavlja v ospredje Ivana Kozmelja in Hanžiča, ne pa sopotnikov.¹⁵

Četudi je prihajalo v čete veliko orožja, so ga slabi borci veliko po nepotrebem tudi zapravili. Tako je bilo tudi na nedeljo 10. avgusta, kot poročajo orožniki. »Uradu za zbiranje vojnega plena (z Gorice) pri Celju smo (orožniki z Vranskega) naročili, naj pobere mine.« (Med vasjo Stopnik, op. pis.) Nad omenjenim bojiščem je (Ivan Gumilar) našel v grmu lahko strojnico. Iz poročila pokrajinskega komiteja tudi zvemo: »(Rudi) Cilenšek (Vrancar) in Reberšak sta izgubila (odvrгла) strojnico. (Nad Stopnikom, op. pis.)¹⁶

Primerov izgube orožja in municije je bilo več. Kar presenetljivo slabo so se odrezali revirci in njihova enota. Po nesrečnem spopadu 12. avgusta na Vrheh (Šentlenartu) so

ostali skoraj brez orožja. Vojaški pionir na Štajerskem, Trbovelčan Rudi Knez-Silas je težave takole opisal v svojem dnevniku: »Dne 16. avgusta dekoncentracija čete. *Hochkraut Lojze odšel preko Save* na Kum in Dobovec, da pouči ljudi pred izselitvijo, katero so imeli namen izvršiti Nemci. Četa je bila v parih dneh razbita. Nemci so dobili vso spremo in orožje... Ostal je le 1 vod, ki je odšel isti dan v Revirje, da vrši likvidacije in sabotažna dejanja pod vodstvom Silasa. Tako je ostalo od cele čete, kakor smo omenili, edino ta vod, ki se je po gotovih tednih zopet malo pojčal...«

Silas naprej še pove, da je k okrepitvi v orožju kmalu prispeval Gustelj iz priročnega skladišča. Pri Kozmelju je prevzemal različno orožje tudi Ivan Lokan, sedlar iz Prebolda. Pozneje je bil trikrat zaprt. Po neusmiljenem mlatenju so ga poslali v internacijo v Dachau. Od tam se je vrnil šele po osvoboditvi ves bolan. Po vojni je pripovedoval, da je poleti 1941 nesel od Kozmelja dve puški v Marijo Reko, to je hribovsko naselje nad Preboldom. Material je oddajal na kmetiji »pri Pušniku« oziroma Lobnikarju.¹⁷

Poleg drugih virov najdemo sledi o »razsipanju« z orožjem in neboju in hkrati njegovi stiski z oborožitvijo tudi v dnevniku Rudija Kneza-Silasa: »22. avgusta (smo) odšli proti (Miklavžu; narisana je cerkva); na nov logor... Na sestanek (k Miklavžu, narisana je cerkva) s Pavletinom iz Sav. (injske) čete. Dobimo vezi s Sav. (injsko) četo. Odhod na akcijo.«

»Dobroveljski kralj« ali Viktor Šoštar-Miha je pred smrtjo večkrat ponavljal, da so odšli v napad na Zabukovico od Kozmeljeve

¹⁰ Andreja Rihter: Zgodovina... Polzela 1984, zbornik, str. 92, 93 itd. Orožniki, Vransko, 13. septembra 1941. Hrani IZDG v Ljubljani, enako dnevnik Ernesta Divjaka.

¹¹ Anton Turk-Ziga, Ljubljana, ustna izjava. Milan Kraševac, Žalec, ustna izjava.

¹² Vlado Habjan: Srečanje v Strunjanu, TV-15, 1. aprila 1976 in popravek, TV-15, 8. aprila 1976.

¹³ 150 let šole na Gomilskem, brošura, Žalec 1960, str. 15, 16 itd. Franc Drča, Domžale, 2. avgusta 1947, pisna izjava, hrani V. H.

¹⁴ Anton Turk-Ziga, ustna izjava, 1960. Primerjaj Vlado Habjan: Spomini žive... Celjski zbornik 1961, str. 46, 47 itd. Življenjepis Katarine Kumar-Rotar, Kapla 17, Tabor. Kopijo hrani V. H. Anica Trpin: Delo žena v Taboru... Celjski tednik, 27. novembra 1957, št. 45/46.

¹⁵ Rado Zakonjšek: Revirska četa pri Poševalu, Borec 1974, str. 447, 448 itd. Mojmir Cilenšek: Uspešna akcija, TV-15, 7. avgusta 1975, št. 31, str. 15. Prijava žandarmerije Celje, 26. septembra 1941, hrani IZDG v Ljubljani.

¹⁶ Orožniki, Vransko, 10. avgusta 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, 1–2, str. 291, 292. Zbornik dokumenata... IV/I, Beograd 1952, str. 79, 85, 90, 258 in drugi viri.

¹⁷ Rudi Knez-Silas: Dnevnik, prvi del, hrani IZDG v Ljubljani, Ivan Lokan, Prebold, ustna izjava pred letom 1960. Primerjaj Lojze Zajc: Šest tednov... brošura. Celjski stari pisnik, Borec 1959, str. 29, 58 itd.

javke pri Kaludru (Lončarju) iz Zaglinka, to je dobro uro hoda od dupline »Strna peč« v Mariji Reki. Sicer pa je Silas zapisal: »24. avgusta (nedelja). Akcija na Liboje ni uspela zaradi izdaje . . .« (Vsa imenska dopolnila v **oklepajih** je pripisal V. H.). »27. avgusta – Ciril k Čem(šeniški) Pl(anini), najde (France)ta Horvata izdajalca« (ki je kmalu nato povzročil izdajo štirih bratov Kuder (Krvavičnikov), Andreja Zakonjška (Pošebala) in Jerneja Turnška (Tomažovca). Ohranjena je prijavna listina, ki jo je Turnšek še sam podpisal po vojni, avtorju tega zapisa pa je ves potek tudi ustno dopolnil, hkrati s svojim naslednikom na svoji gorski kmetiji.

Na zadnjo nedeljo v avgustu (31.) sta me (pisca) v Celju ponovno iskala Ivan Kozmelj-Gustelj in Švejk. Dobila sta me prav pred stanovanjem v Gledališki ulici 3. Srečanje opisujem drugje. Tu naj poudarim samo to, da sta med drugim potožila, da je že nevarno prenašati orožje po dolini z mrtve javke na Gorici pri Celju, pomoči pa od nikoder nista mogla zvrniti. Zato sem rekel Kozmelju, naj vendar doseže, da bodo fantje iz Revirske četice tudi sami kaj tvegali. Stvar se je kmalu premaknila in stekla . . . Že tri dni po našem srečanju v Celju zvemo vse od Rudija Kneza, ne da bi kakor koli omenil Pošebalovega Jaka ali uradno Rada Zakonjška in Rudija Cilenška-Vrankarja. Saj je zapisano: »3. septembra po orožje (gre) Brglez (dobil) samo hrano in nič orožja.«

Tu je uganka, ali gre za Avgusta Lukanca-Brgleza, Savinjščana? Več znakov kaže na Ivana Brgleza, sekretarja mestnega komiteja Komunistične partije Slovenije v Trbovljah, ki je po aretaciji 7. novembra na veliko izdajal? Naslednji dan so šli iz votline »Strna peč« po **Kozmeljevih zvezah v Celje** revirca Šoštar Nande-Leon in neki C. Ob teh dveh piše v dnevniku: »4. septembra po bombe v C(elje) – C(in) L – Leon z avtom 45 kosov« (ročnih bomb). »5. septembra najdemo do brega človeka Gustla, javka.«

Seveda je bil Gustelj-Ivan Kozmelj, posredno sodeloval že vsaj štirinajst dni! Revirce je oborožil po delnem razsulu 12. avgusta in umiku z Vrhov. Na 22. avgust, ko so revirci po ovinku prišli v miklavško območje nad Taborom. Prihod preostale revirske čete v bližino doma Ivana Kozmelja je bil med drugim zelo važen tudi za Karla Kumarja. Silas kot komandir je vpisal: »**15. septembra**

se je pojavil Lojze H. . . .« To je gotovo bil član Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije Hochkraut. Dotlej se je dalj časa zadrževal v Ljubljani. Po nesreči revircev je prišel na Savinjsko stran – v Marijo Reko in Miklavž. Pa spet orožje: »19. septembra po municijo v Ojstriško vas, spet (v) logorju . . .« Pri Ojstriški vasi je pomota, ker gre za Kozmeljev dom, ki je blizu vasi, a je v resnici Miklavž št. 1. Naslednji dan (sobota) pa beremo: »Po municijo (gredo vsi) razen II . . .«

Marsikaj, kar je še nerazvozlano pri Taboru pa dol do Griž in Dobrovelj in še daleč čez, bosta verjetno pomagali odmotati naslednji opombi:

»28. septembra Sergej (Kraigher) v logorju . . .«

Misli na skalovito votlino pri Spodnjem Zavrlu, ki je važna, ker je od tod prišlo veliko političnih pobud. Silasov dnevnik naprej odkriva: »1. oktobra zveze za neko akcijo – z Lojzom v Sav. dolini zaradi zveze s kmeti in zaradi propagiranja shoda na ter . . .« (Tabor?)¹⁸

Silas doslej v dnevniku še ni omenil predvojnega komunista Filipa Jurharja-Lipčeta in sorodnika Jaka (Rada) Zakonjška. Slednji je opisal sestanek, ki utegne biti povezan s potjo Lojzeta Hochkrauta v Loke nad Taborom po 15. septembru! Verjetno gre za zbor druge odporne skupine »ob robu gozda pod Ramšakovo domačijo«. (Krajani v Taboru so določili po vojni za krajevne proslave veliko prezgodnji datum: »konec avgusta«. Datum je nepravilen, četudi je samo približen.) Zakonjšek je hkrati zapisal, da se je sestanka udeležil tudi »Karel Kumar iz Kaple«. Nerazumljivo pa je, zakaj nič ne govori o Ivanu Kozmelju-Gustelju, ki mu Silas v svojem ne tako skopem dnevniku pripisuje vodilno mesto? Presenetljivo je tudi, zakaj komandant Silas nikoli ne poimenuje sopotnikov gibanja, ki so, bolj srečno kot Gustelj, preživeli vojno in se po vojni z vso vneto pehajo na prva mesta.¹⁹

Do zadnje nedelje v avgustu, na 31., Kumar gotovo ni bil na sestanku »pod Ramšakovo domačijo«, ker o tem sekretar Gustelj ni nič vedel. Pa tudi pozneje, na 1. oktobra, je prisotnost Kumra sporna, saj je delal v Šoštanju.

Preveritev je v bratih Krvavičnikih. Že od konca aprila so bili v povezavi s prvo odpor-

niško skupino v Taboru, ki jo je od prvega maja vodil Ivan Kozmelj-Gustelj. Njemu Jožku Hanžiču-Svejku in Lovru Pepelu so bratje Krvavičniki izročili prve puške. Dan po prihodu policije, na 5. september, jo je edini, ki je ušel, Alojz, mahnil na sredo doline k soustanovitelju prve skupine v Taboru Krletu Kumarju-Kapovčanu. Potreboval je nasvet. Želel pa je tudi, da bi mu pomagal pri prodaji domačih konj. Krle je bil zaposlen v Šoštanju. Z nasvetom ni bilo nič. S prodajo konj pa tudi ne, saj se takratni gospodar pri Kumarjevih ni odločil za tako tvegano kupčijo...

Ukrepati je bilo treba hitro. Alojz je pri belem dnevu in kar skozi dve vasi pohitel k posestniku Ivanu Trglavu, po domače Metelanu, mu povedal še kakšno nadrobnost o vdoru policije, potem pa tudi njemu ponudil konja v prodajo. Hotel je, brž ko bi bilo mogoče, čez novo mejo in v Ljubljano. Za pot je potreboval denar, zato je ponujal dobre živali za kar smešno nizko ceno. V takratnih okoliščinah se Metelan ni mogel odločiti za ponudbo. Ostal pa je kot povojna priča o zadregah prvega ubežnika v Taboru. Bil je tudi zadnji dolinec, ki je Alojza videl in z njim govoril, preden se je po skrivnih poteh pritihtopil do naše prestolnice, ki je bila že tri mesece pod italijansko okupacijo; pa vendar za spoznanje blažjo, kot je bila okupacija Nemcev...

In kako je bilo od konca septembra z mrtvo javko ob zbirališču prve skupine v Taboru? Gre za zaboj v bližini skladišča vojnega plena v Celju, kot so orožniki s Šmartna ob Paki imenovali sortirnico. Na 23. september so kraji orožja na Gorici prišli na sled orožniki v Celju. Odkritje so lahko zakrivali Ivan Stojan pri skrivanju ali premalo previdna partizana Revirske četice (po 4. septembru), ko so prišli po ročne bombe za mrtvo javko. Mesto je bilo treba dobro prekriti z mahom, kot mi je pokazal inž. Cizelj,

jaz pa Hanžiču in predvsem Kozmeltu. Kozmelj je v septembru usmerjal oba revirca in druge tovariše, tudi Kumra, kot sem zapisal pred leti v Celjskem zborniku 1961.²⁰

* * *

O zgodnji dejavnosti Karla Kumarja v prvi taborski skupini, z jedrom okrog Ivana Kozmelja in Jožka Hanžiča, je njegova sestra Katarina, poročena Rotar, povedala: »Karle me je povabil na zaupen pogovor in rekel, naj sodelujem z njim in pomagam pri zbiranju orožja. Tudi sam Karli ga je pripeljal domov. V (starem konjskem) hlevu sva skopala globoko jamo, jo obložila z deskami in slamo, vanjo pa položila orožje in municijo. V mesecu juniju 1941 sva s Karlijem odprla jamo, naložila orožje v koše in ga odnesla v Plavšakov kamnolom (nad Grajsko vasjo). To se je pozneje še ponavljalo.« Seveda popolnoma skrivaj in celo ob posebnih razpoznavnih besedah.²¹

Jaka (Rado) Zakonjšek se v svoji brošuri le obrobno dotika Karla Kumarja. Povsem normalno se mu zdi, da opisuje težave, ki jih je imel sam pri iskanju pribežališč pri sorodnikih. Zaslombo je torej iskal tam, kjer jo človek v stiski najde. Zelo malo posluha pa ima ob podobnih zagatah za Karla. Kumar je deloval na širšem območju. Pri tem ni imel skoraj nobenih, kaj šele toliko sorodnikov v hribih. Zakonjšek jih je premogel kar za slab ducat v miklavških hribih nad Taborom in v Mariji Reki nad Preboldom. V svoji brošuri rojak Zakonjšek ne skriva poroga ob Krletovem beganju, saj je zapisal, da se je Kumar umaknil v Gradec, »ko mu je postalo vroče...«²²

O nevarnostih, ki so prežale nad privrženci gibanja, ki so se umaknili v Avstrijo, govori primer izdaje Karla Kumarja v Gradcu. Vsa zadeva se odpre pri Francu Sokliču-Brku z Gomilskega. Ta je bil rojen 14.

¹⁸ Rudi Knez-Silas: Dnevnik, prvi del, hrani IZDG v Ljubljani in Muzej revolucije v Trbovljah. Prepis pa V. H. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, 1–2, str. 308.

¹⁹ Rado Zakonjšek: Taborski kresovi, brošura, Zalec 1974, str. 22, 43.

²⁰ Vlado Habjan: Spomini žive dalj kot ljudje, Celjski zbornik 1961, str. 26, 27. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1962, 3, 1–2, str. 920. Orožniška postaja Celje, 26. septembra 1941, hrani IZDG v Ljubljani. Ignac Kohne, pisna izjava, 3. junija 1959 in 20. oktobra 1962, hrani Muzej revolucije Celje. Kohnetovo ustno dopolnilo, 11. oktobra 1974, in Janko Zorko, Celje, Mušičeva 11, ustna izjava.

²¹ Življenjepis Katarine Kumar-Rotar, Kapla, kopijo hrani V. H.

²² Rado Zakonjšek: Taborski kresovi, brošura, Zalec 1974, str. 43.

decembra 1911. Bil je nekaj mlajši od Karleta. Poznala sta se dobro. Franc Soklič je delal kot izučen kovač v rudniku lignita v Velenju. Kot partijec je šel hkrati z Jožetom Venišnikom-Dragom 6. julija v ilegalo in partizane. Že 17. septembra 1941 je Soklič padel v boju na Pohorju.²³

Po zvezah z Gomlanom Francetom Sokličem je Karel Kumar odšel v Šoštanj. Tu je kot izučen mehanik delal čez poletje v nekem kamnolomu. Hodil je pogosto domov v Tabor. Tega se je spominjala Kumarjeva polsestra Katarina, zgodnja sodelavka Osvobodilne fronte. Najpozneje v pozni jeseni je njen polbrat začel begati. V tem času so mnogi pobegnili v Ljubljano in Zagreb. Med tistimi, ki so pobegnili v Ljubljano, je bil tudi Franc Kozmelj-Štrukljev, soustanovitelj celice v Taboru. Prav tako tudi dva Gomilana, ki sta v decembru preko Škofje Loke prebegnila v Ljubljano.

Za vse seveda ni bila mogoča ista smer umika. Tudi zame (pisca) ne. V Ljubljani sem prav slabo živel do kapitulacije, zato se tja nisem na hitro vračal. V domačem Taboru sem bil edini, ki sem si dovolil predrznost in se sploh nisem prijavil v obvezni Steirischer Heimatbund. Zanesljivo mi ne bi bilo dobro, če bi pogosto hodil domov. Laže mi je bilo v Celju in pozneje v Mariboru, kjer me tako rekoč nihče ni poznal. Podobno je bilo tudi s Krletom-Kapovčanom.

Kumarjevo menjavanje bivališča se je nadaljevalo. Iz Brežic je šel v Gradec, kjer je živel neprijavljeno; o tem priča tudi ustrelitveni plakat. V mestu ob srednji Muri je Kumar nekaj časa delal pri nekem mesarju, privatniku. Konec je prišel prej, preden je utegnil utrditi svoje nove zveze v Gradcu in okolici. Enako kakor s Kumarjem v Gradcu je bilo z menoj potem, ko sem iz Celja šel v Maribor. V Mariboru sem se zelo pogosto selil in po novem letu 1942 sem živel neprijavljeno. Vse do usodnega preloma konec oktobra in v začetku novembra je bila za oba, za Krleta in zame, javka pri Jošku Hanžiču v zaselku Rezana pri Gomilskem.

Velika negotovost vseh petih članov prve taborske skupine in drugih sodelavcev se je začela kmalu potem, ko so Nemci 13. novembra aretirali Joška Hanžiča-Švejka. Tako jaz (pisec) kot drugi moji znanci, niti za minuto vnaprej nismo vedeli, kako bo z nami. Jaz sem odšel iz Celja in v negotovosti naprej

ilegalil v Mariboru. Od tam sem pobegnil v drugi polovici februarja 1942 domov v Tabor; seveda sem prišel v vas zaradi vojaštva in policije že v trdi temi. Kumar je tudi bil na begu. France Kozmelj je pobegnil v Ljubljano, kakor sem že omenil. Šel je po zvezah, ki mu jih je dal Izidor Završnik, sorodnik in vikar na Gomilskem. To dejstvo in drugi pročetniški znaki so vplivali na Ivana Kozmelja-Gusteljna, nepopustljivega proletarca, zato je bil proti, da bi še kdo pobegnil čez mejo v Ljubljano.

Kljub udarcem sva nekaj morala ukreniti. Po pogovoru z ilegalcem Ivanom Kozmeljem-Gusteljnem in drugimi tovariši sem se konec februarja 1942 zatekel v Avstrijo. Ostal sem na Dunaju. Zdaj v spominu in s pomočjo listin tudi obnavljam tiste težavne mesece.

Preden skušam razvozljati stvari, se moram vrniti k že omenjenemu Jožetu Venišniku-Dragu. Fant je bil 27. in 28. oktobra s Pohorsko četo v Taboru na javki Ivana Kozmelja-Gusteljna pri Kaludru in tudi pri Vozliču. V izdajo teh domačijh so bili očitno vpleteni najmanj trije zajeti partizani! Čez dobrih pet mesecev, na soboto 14. marca 1942, je policija ob sodelovanju Franceta Koka, po domače Mlinarjevega z Brodov pri Vranskem, odgnala Vozliča in sina Franca, pa tudi Matildo Lončar in brata Franceta v zapor in nato kmalu v smrt. Kaludrovi in sosedje seveda niso poznali Venišnika. Ni pa dvoma, da ga je poznal Karel Kumar, že zato, ker sta imela oba skupnega prijatelja Franca Sokliča-Brka.

Bataljon se je prehodno zadrževal (27. in 28. oktobra) v Taboru. Sledil je (skozi Griže) pohod na Kozjansko in vrnitev. Sredi novembra je bilo razformiranje bataljona v zaselkih od Griž do Tabora!

Na Velikem vrhu nad Pako se je Venišek ločil od razformiranih partizanov Savinjske čete. Odšel je v Avstrijo v Köflach (zahodno od Gradca) na delo. V Köflachu so ga Nemci (takoj) aretirali. Po vmesnem priporu so ga na 11. december poslali v Celje. Gestapovski postopki so ga kmalu zlomili. Izdal je nekaj sovaščanov v domačem kraju in njegovi okolici. Spričo tega je bil izpuščen iz celjskih zaporov januarja 1942. Kot »izvidnik« je bil tudi v Taboru pri Kaludru. Pozneje je šel v nemško armado. Proti koncu vojne se je v Franciji pridružil partizanom. Ko se je ob

osvoboditvi vrnil v domače kraje, je bil zaradi izdaj v letih 1941/1942 ustreljen.²⁴

Venišnikov primer ni tako toliko raziskan, da bi ga bilo mogoče kakorkoli obtožiti v zvezi s Karlom Kumarjem. Odpira pa se več vprašanj že zato, ker je Venišnik nedvomno bil hkrati z drugimi pohorci na Kozmeljevi javki pri Lončarjevih (p. d. Kaludrovih) v Miklavžu in pri Vozličevih. S to Toledovo glavnino bataljona je bil tudi Herman Lorger-Jumbo. Mladinec je, podobno kot Ernest Divjak, padel v roke policiji. Lorger je postal gestapovsko orodje v Savinjski dolini in drugje. Tudi v Taboru pri Mastnakovih in pri Lončarjevih je očitno bil, preden so jih odgnali.

Na obeh domovih je v uniformi sodeloval pri izgonu domačinov razvpiti mučilec pri zasliševanjih, gestapovec Franc Kok, Mlinarjev z Brodov pri Vranskem. Ta je bil nasploh razkričan surovež. Po prijavi je bil s policisti tudi »mlad civilist, bivši partizan, star približno 18 let, doma baje s Pohorja. Pozneje ustreljen od partizanov...« Kozmeljeve sodelavce z Miklavža so odgnali, kot že rečeno, na soboto 14. marca 1942.²⁵

Zastran izdaje Kumarja je še marsikaj nejasno. Prav zato je bilo nujno treba omeniti zlasti Venišnika in Lorgerja. Pri umiku bataljona z Dobrovelj sta bila s pohorci v Taboru pri Kaludru tudi Mastnak in Vozlič.

Morda bo v širših povezavah naknadno še kaj mogoče dognati, ko bo bolje proučen primer skrajno neprevidnega sestanka treh novomašnikov in njihove povezovalke na 25. oktobra v Spodnjih Gorčah. Braslovška denucianta Konrad Stožer in Helena Plaskan sta poskrbela, da so za srečanje takoj zvedeli žandarji. Srečanje novomašnikov je spodbudilo zasledovanje in nato aretacije. Zlasti je

bila važna aretacija na svete tri kralje, 6. januarja 1942. Tedaj so prišli Izidorja Završnika, »vikarja za Gomilsko, Prebold« in Griže v Savinjski dolini. Duhovnik je vzdrževal številne stike, tako z Ljubljano kot v Savinjski dolini. Že 1941 se je povezal s pročetniškim Jožetom Melaherjem-Zmagoslavom iz Pobrežja pri Mariboru. Oktobra 1942 je bil drugič aretiran. Na pomlad 1943 pa kot talec ustreljen v Mariboru.²⁶

Marsikdo, ki je bil v tej zimi v bunkerjih v taborskih hribih ali Mrzlici, je po vojni blagroval tiste, ki so »svobodno« hodili po Celju, Mariboru ali tako kot Karle po Gradcu. Dva tovariša iz taborskih hribov sta hitro našla skrivališča v parnah in kar toplih zemljankah v njih. Slabše je bilo za tiste po mrzlih, dobro nadzorovanih ulicah. Nevarno je bilo celo toliko obstati, da si prebral okupatorjev razglas o talcih. Bilo pa je to potrebno, da si videl, koga od znancev in sodelavcev so že usmrtili. Veliki in mali plakati so neusmiljeno grozili – neredko na krvavo rdečem papirju. Imena znanih in neznanih žrtev genocidnih povračil so bila na gosto natisnjena. V tem je bilo skrito hudo preskušanje živcev, tako na minulo kot za prihodnje delo.

Za vse soustanovitelje prve odporiške skupine na Taboru je bilo najbolj nevrvalgično ime Joško Hanžič-Švejč, ki so ga, in to je treba še in še ponoviti, aretirali 13. novembra 1941. Zaradi govoric, da je Hanžič popustil, je Franc Kozmelj pobegnil v Ljubljano. Tudi drugi so begali enako kot Karle in pričujoči pisec.

Neposredni in strašilni zasliševalni zapiski za Švejkom so doslej znani le v drobcih. Že na sedmi dan po aretaciji Švejka je prišlo do novega zapleta: prišli so Ernesta Divjaka,

²³ France Filipič: Prvi pohorski partizani, Obzorja, Maribor 1965, str. 144, 233, 235, 236, 244, 245, 309, 311, 312, 314, 322, 339. Poročilo Res. Pol. Komp. Wien, Mozirje, 6. januarja 1942, hrani IZDG v Ljubljani.

²⁴ Primerjaj: Vlado Habjan, Prispevek... Borec 11/1972, str. 623 do 629. France Filipič: Prvi pohorski partizani, Obzorja, Maribor 1965, str. 235, 310 itd. Žandarmarija Paka, 22. novembra 1942, hrani IZDG v Ljubljani.

²⁵ France Filipič: Pohorski bataljon. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1958, str. 37, 41, 429. Milica Ostrovska: Kljub vsemu odpor, Obzorja, Maribor 1963, str. 56, 168, 178, 254. Lojze Čede-Iztok, Trbovlje, pogovor, 15. marca 1976. Prijava Antonije Mastnak komisiji za vojne zločine, 11. septembra 1945, hrani Muzej revolucije Celje, in kopijo V. H. France Mastnak, ustna dopolnila.

²⁶ Žandarmarija Braslovče, 24. novembra 1941 in 6. januarja 1942; Žandarmerija Paka, 10. decembra 1941. Karel Forte – Marko Selin: Nič več strogo zaupno... Partizanska knjiga, Ljubljana 1978, II., str. 647, 682. Jože Maleher-Zmagoslav: Četniki na Štajerskem, Svobodna Slovenija, zbornik, Buenos Aires 1965, str. 245 do 260.

partizana iz Žalca. Gestapovci so šli na delo z zavestnim ustvarjanjem panike in razširjanjem demobilizirajočih »zaupnih« obvestil. Dokaz je v poročilu gestapa iz Celja konec decembra 1941. V njem piše, da so zajeti partizani hitro podlegli in na veliko govorili. Kot najhujša sta polega sekretarja Leona Novaka-Feliksa navedena Divjak in Hanžič, ki je šel v gozd v dneh pred 26. oktobrom. Hanžičevega človeškega bistva Nemci niso poznali. V celoti zagotovo ni popustil. Kljub vsemu so mu pripisovali, da jim je povedal več koristnega, kot se je pozneje pokazalo v Savinjski dolini, dasi se mu je spričo mučenja zareklo pri zvezi s komandantom Stanetom v Grižah pa tudi v Ptuj, a to se je pokazalo šele 1982.²⁷

Najnovejši poizkus osvetlitve usode Hanžiča je prinesel nekaj več jasnosti o njegovi kurirski poti v Ptuj. Tako skoraj vsaka objava pripomore do novih dognanj. Vedno znova se odkrije kakšna dodatna listina; brez njene obnove bi marsikaj ostalo neznano. O Hanžičevem in Kozmeljevem sodelavcu Kumarju, njegova brat in sestra ne vesta dovolj trdno, kdaj so ga začeli iskati policisti. »Bilo je v času izseljevanja Slovencev iz zaledja Brežic,« sta večkrat ponovila. Po drugih virih je znano, da so Nemci izseljivali konec oktobra in novembra. V povezavi s Krlutom je važno, da Švejk ni šel na tako imenovani protizselitveni brežiški pohod konec oktobra. Da pa je takoj po vrnitvi prišlo do neposredne povezave med Ivanom Kozmeljem in Francecom Rozmanom-Stanetom, priča Hanžičeva izpoved, ki so jo izsilili na gestapu. Tam je povedal: »Na 7. november 1941 sem se sešel z vrhovnim komandantom v Grižah« (Oznaka »vrhovni komandant« lahko velja le za Staneta.) Prav zaradi tega priznanja stvari ne smemo gledati več preozko krajevno. Pri izdaji Marije Brinar pa daje sklepni odstavek nove vidike. Primer je zapisal gestapovec Toby: »Hanžič je bil pripravljen, na temelju podatka Divjaka, na soočenje s prijetno žensko osebo Micko in (ta) je osumljenko, imenovano Marijo Brinar, brez obotavljanja prepoznal pod vzdevkom Micka.« Po tem pisnem dokazu, kako je Švejk klonil, ga še ne gre nasploh obtoževati, da je karkoli rekel o članih prve odporiške skupine v Taboru. Vse je vedel, saj sta bila s Karlom Kumarjem-Kapovčanom soustanovitelja. Nakazane nevarnosti, da je povedal še kaj več, slej ko prej

ni bilo mogoče zametavati. Nadrobno pa lahko Švejkov primer osvetlijo le dodatne listine.²⁸

Kakšna škoda, da je šele dobrih štirideset let po dogajanju (1982) preniknil v svet odstavek iz zaslliševalnega izvlečka, ki ga bomo takoj prebrali. Ako bi bil že prej znan, bi ne bilo nekaterih izpodbijanj in žolčnih polemik. Vse skupaj je bilo »potrebno« zanikovalcu obstoja prve taborske odporiške skupine iz srede aprila zaradi neupravičenega osebnega prestiža.

Soustanovitelji začetne skupine smo že takrat izbrali Švejka za povezovalnega kurirja. Po nalogu naše skupine je poiskal Slavka Šlandra. Sredi aprila je pripeljal delegata prebolskih komunistov, nekega Francija; na naš ustanovni sestanek pri Gusteljnu. Ker je od mladostne poškodbe šepal in ni bil velik, se nam je zdel manj vpadljiv kot kdo drug od nas. Povrhu vsega je dobro poznal dolino in bil bister opazovalec. Iz istega razloga ga je, kot bomo videli, izbral komandant Stane za novo nalogo, nedvomno po nasvetu sekretarja Pečnika in zlasti Gusteljna, saj je bil Švejk izredno aktiven že vse od aprila.

Izbrali bi lahko koga drugega, recimo Jaka (Rada) Zakonjška. Zanj še ni bilo javljeno na vse urade, da je izginil. Za Jožka Hanžiča in druga dva Gomlana je to že opravil braslovški župan 29. oktobra, in sicer na prvem mestu, pred Alojzom Knifcem (Janšo) in Francem Božičem (Pugačevom). Oba sta šla v bataljon nekaj dni za Hanžičem, vendar po zvezah s sekretarjem okrožja in preko javke pri Kozmelju (p. d. Štrukl). Gustelj ju je tudi oborožil! Švejkovo kurirstvo je imelo slabše navidezne možnosti v primerjavi z Jakom (Radom) Zakonjškom, ki je imel kot zavarovalni agent in priložnostni časnikar tudi največ izkušenj pri navezovanju stikov z ljudmi. Toda ker ga v Silasovem seznamu ni, je jasno, da v gibanju do okrog 7. novembra ni pomenil toliko kakor Švejk. In prav zato so se po nasvetu Gusteljna odločili za nesrečnega Hanžiča. Ukaz mu je dal komandant Franc Rozman-Stane, kot izvemo iz zaslliševalnega odstavka, z dne 1. februarja, na gestapu v Ptuj. Po doslej odkritih listinah, prva je iz Celja, zlasti pa iz naslednje, ki je iz Ptuja, je Hanžič že od aprila aktivno deloval s Kozmeljem. V izogib dvomov je potrebno vnaprejšnjo pojasnilo:

poimenovanje »Stanj« je komandant Stane, ki se je zadrževal pri Gusteljnu.

»Ponoči je prišel komandant Stanj in me vzel s seboj. Odšli smo proti Grižam. Med potjo mi je Stanj povedal, da moram zdaj h komandandirju skupine Pohorcev (Toledu), ker mora on govoriti z menoj. In na nekem hlevu s senom sva dobila Toleda. Ta mi je ukazal, da se odpeljem v Ptuj k nekemu možu s priimkom Kramberger. Naročil mi je, naj Krambergerja vprašam, ali on ne ve na primernem mestu blizu Ptuja za bivališče pohorskih bandi... Toledo mi je dal načrt od ptujske postaje do hiše Krambergerja, da bi se bolje znašel. Naslednji dan naj bi prišel že nazaj in mu (Toledu) prinesel odgovor...«²⁹

Hanžičevo kurirstvo ima pokrajinsko razsežnost, saj je bil pri Krambergerjevih odkrit inštruktor cekaja. Kmalu po uboju diktatorskega kralja Aleksandra, na pomlad 1935, je prišel iz Moskve Zagorjan Jože Marn. Pozneje ga je usodnost povezala s Hanžičevim kurirstvom. Marn je 1935 ostal v ilegali in takoj prevzel funkcijo sekretarja Pokrajinskega komiteja za Slovenijo. Sekretar pa markantni Marn ni bil dolgo, saj ga je kmalu zgrabila kraljevska policija, kjer ga je videl Miha Marinko, »kako je bil ves pretepen in le napol pri zavesti«. Marinko je dalje zapisal: »Jožetu Marnu je na začetku upora 1941 »centralni komite poveril Mežiško dolino, potem pa Ptuj. Izdan je moral biti januarja 1942. O njegovem koncu ne poznam druge sledi kakor njegov podpis v isti celici (v Mariboru), kjer sem tudi sam čakal, da me ubijejo.«³⁰

Od aprilske samoustanovitve je bila tudi Kumarjeva usoda tesno povezana z Jožkom Hanžičem. O njem je treba povedati, da je bil dolga leta igralec pri katoliškem prosvetnem društvu. Na 9. oktober 1934 je bil ubit diktatorski kralj Aleksander. Nekaj precej

desno usmerjenih sokolov in članov Društva kmečkih fantov in deklet je kralju v spomin posadilo drevored sadnih dreves ob pešpoti iz vasi Tabor proti Ojstriški vasi. Protivelikorsrbska skupinica je neke noči ves »kraljevski« drevored posekala. Orožniki so zgrabili Miha Jana in Jožka Hanžiča. Dokazati jima niso mogli nič. Veliko pozneje se je razvedelo, da sta drevesca posekala Herman Vojhart in Frenk Kozmelj. Notranja trenja med prosvetarji zaradi tega poseka leta 1935 (itd.) pa so pripomogla, da je Jožko Hanžič po tej preiskavi težil v levo smer. S pomočjo sorodnika Ivana Kozmelja je tudi prišel med samoustanovitelje odpornišva. Po tem pogledu v minulost je nekoliko nazornejše tudi Hanžičevo kurirstvo v Ptuj.

Zdaj se lahko vprašamo, ali Hanžič res ni nič vedel o bivšem pokrajinskem sekretarju Marnu? Ta je v Ptuj nastopal kot neznan aktivist. Hanžič je na gestapu izpovedal le o neznancu: »Kako se piše in od kod je, mi ni nihče nič povedal.« Kaže, da je Hanžič zavestno zaščitil Marna, čeprav so Marna kmalu aretirali. O izhodišču svoje taborske organiziranosti Hanžič neposredno ni govoril v izvlečku, ki je znan. Posredno pa je bremenil »ljudi, ki so izrabili njegove težave...« in ga organizirali. Kljub hudi pobitosti pa je še imel toliko moči, da se je iznajdljivo reševal: »Jaz zdaj obžalujem moje hude padce; nikoli več ne bom deloval proti državi. Moje težave so ljudje izrabili in me pod pretvezo velike obljube pridobili za sodelovanje v bojevanju band.«³¹

Izdaje prav gotovo niso delo samo redkih posameznikov. Te so splet mnogih aretacij in obvestil terenskih zaupnikov gestapa, kot je že bilo opisano v odstavku šefa partizanske obveščevalne Rudija Kneza-Silasa. Največ podatkov so omogočili ujeti slabiči. Nato pa lahkomišno prenašanje pošte, kot je bila

²⁹ Karel Forte-Marko Selin: Nič več strogo zaupno, Partizanska knjiga, Ljubljana 1977, str. 114, 136, 144, 156, 158, 253, 265, 647 itd. Vlado Habjan: Nesrečno kurirstvo... Borec 1982, 1-2, 7-8, str. 466 do 469. Janez Kočvar: Gomilsko, pismo, 8. septembra 1982.

²⁸ Listina, 3. decembra 1941, hrani V. H. Primerjaj še Borec 1982, str. 656 in 657, kjer je nestrokovno prevedeno pojasnilo. Zamolčan je tudi organizacijski pomen J. Hanžiča, ki se je sestajal s komandantom Stanetom – Francetom Rozmanom.

²⁹ Izvleček gestapa Ptuj, 1. februarja 1942, št. 123229/637, kopijo hrani V. H. Primerjaj Karel Forte-Marko Selin: Nič več strogo zaupno, Partizanska knjiga, Ljubljana 1977, str. 144, 156, 158 itd.

³⁰ Miha Marinko: Moji spomini, Mladinska knjiga, Ljubljana 1974, str. 137, 161, 372 itd.

³¹ Izvleček zasliševanja gestapa na Ptuj, 1. februarja 1942, kopijo hrani tudi V. H., in 7 D, (Večer), Maribor, 30. marca 1972, str. 12.

»cela vrsta« zaseženih pisem pri Izidorju Završniku. Doslej so bili premalo poudarjeni zavestni izdajalci. Ljudski glas pomočnice v prvem odporu Marije Kozmelj in drugih poleg uradnih listin zlasti obtožuje Daniela Grando. Bil je izučen pek in delomrzni pijanec. Prvi je razglašal posamezne hiše za »banditska gnezda«. Pri tem ni zbrisana napaka terencev v drugem letu vojne in drugih domačinov v tako imenovani krajevni tehniki, ki bi ga morali pospraviti. Znani avtor se v svojih »spominih« dela celo nevednega, kar zadeva zgodnje ogledušstvo Grande, pa čeprav celo nemški dokumenti potrjujejo njegovo službo pri gestapu.

Na neposrednem viru sloneč dokument se še vedno za nazaj sprašuje, kako se je mogel zelo sumljivi Granda s pomočnikom povsem neovirano gibati po hribih in dobavljati tajni policiji nove in nove ovadbe? Polna štiri leta so mu zmrzlaki iz zemljank prizanašali, vse do zadnje vojne ure! Šele Zidanškova brigada ga je nekaj dni pred osvoboditvijo pokončala, hkrati s postojanko na Vranskem. Nobeno sodišče pa ni ugotavljalo, koliko imen ima na vesti in kdo vse je po njegovi zaslugi bil na seznamu rdečih plakatov.³²

Pričujoči spisi je prvenstveno povezan z usodo talcev Krleta Kumarja in njegovih tovarišev. Tako ostaja na videz le ozka sled v gibanju, čeprav je bil ravno v jesen 1941 njen tok zelo širok in celo z več rokavin...

Samo z dobrim odstavkom je treba iti nazaj v čas pred bojem pri Katarini na Čreti (26. oktober), da bo preglednejša organiziranost tako po številu vasi kot ljudi... Zahodno od zaselka Rezana pri Gomilskem je domačija Natekovih. Jugozahodno od Natekovega doma (torej nedaleč severovzhodno od Kozmeljevih) je gozdiček v Hrastju. In ob dobrih stah v začetku septembra pastirčka Milan Natek in Ivan Draksler opazovala vikarja Darka Završnika in organista Alojza Knifca. Vikar in organist sta se sešla z družbo dveh ali treh neznancev. (Tako je obnavljal Natek, ki Ivana Kozmelja zaradi dolgoletne odsotnosti na delu v Srbiji, ni poznal.) Ivan Draksler je živel kot rejnec pri Žnidarjevih (Južna), posrednih sosedih in sorodnih Štrukljevih (Kozmeljevih), zato je več vedel kot Natek. Gusteljina je večkrat videl v različnih družbah. Posebno si je zapomnil tri, štiri Trbovce, kot so jim rekli. Po imenu pa se mu je zlasti vtisnil Silas (Rudi

Knez). Po oblačilu pa človek v usnjeni vetrovki in rdeči ruti za vratom.

Seveda ni treba posebej poudariti, da je Draksler na kmetiji večkrat videl ilegalca kaplana Vinka Kolmana. Prav tako kot Darko Završnik, je bil v dobrih stikih z mladim gospodarjem Francetom Kozmeljem. (Ta je po izdaji 17. novembra pobegnil v Ljubljano.) Sestanek med novomašnikom Darkom Završnikom in komunistom Ivanom Kozmeljem-Gusteljnom ni bil edini. Bilo jih je še veliko tudi na drugih krajih in z različnimi sodelavci. Zaradi pomembnosti zaslužijo posebne opise.³³

Že dosedaj je menda jasno, da Karletova pot ni dovolj pregledna, če nam niso stalno pred očmi akcije, ki so jih opravljali sotovariši, zlasti Gustelj in Švejk. Nekateri bi radi njun pomen zmanjšali. Najbolj neposredni razlagi o vzroku za nadpovprečno zgodnjo aktivnost se posamezniki iz osebno prizadetih razlogov upirajo. Delovati so začeli nekaj mesecev pozneje. Bili pa so res ves čas na taborskem ozemlju ali v njegovi bližini, dasi njihova dejavnost ni nikoli dosegla vneme najzgodnejših odporikov. V svojih polemičnih zamolčevanjih ali svojevoljnih razlagah se Jaka (Rado) Zakonjšek, seveda nikoli prej ne poslej, ni spomnil, kaj in kako so zlasti Karel Kumar-Kapovčan, Ivan Kozmelj-Gustelj in Joško Hanžič-Švejk prišli do najvidnejših mest v organizaciji!? Delali so pač čisto preprosto že več mesecev pred njim, ne glede na to, kakšen je bil nadaljnji osebni razvoj vsakogar od njih...

Poleg slabosti zajetih partizanov in sodelavcev, ki so spregovorili, je bil za križev pot Karla Kumarja očitno usoden tudi dogodek v začetku marca. Na 5. marec je izvidnica policijske čete Wien s Šoštanja zajela Ivana (Johana) Krautbergerja. Policisti so zapisali, da je bil rojen 5. januarja 1909 v Šoštanju. (V knjigi Poslovilna pisma je natisnjeno, da je bil rojen 5. junija 1909 v Šentjanžu pri Dravogradu. Krautberger se je predhodno zadrževal v Bruck a. d. Muhr (nad Gradcem), kjer je delovalo veliko Slovencev – kmalu tudi Vranšan Slavko-Košena, že v letu 1941 pomemben sodelavec Ivana Kozmelja in tudi Švejka! Takoj po aretaciji je Krautberger dajal nenavadno »zbegane« podatke. Saj je izjavil, da »je zaupanja vreden komunist, ki mu je potreben le še četniški pečat«. Prav

tako je presenetljiv pri opisu, kako je pribežal iz Brucka a. d. Muhr. Izpovedal je:

»Zanesljivi komunistični propagandisti so: **Kummer** (podčrtal V. H.), Lechman in Savica z železniške postaje Judenburg, enako študent Kogonic, Vlado, Judenburg (iz rudarskega naselja Seegraben). Zeltweg, taborišča v barakah...« Tudi Milan Ževart piše v svoji knjigi NOV v Šaleški dolini, da je »Krautbergerjevo (v celoti) zelo neprevidno ravnanje bila posledica nesporazuma ali pa je Krautberger padel v že pripravljeno zanko gestapa«.³⁴

Imena, ki jih je povedal aretiranec, so Nemci zapisali le polovično in po svojih pravopisnih domnevah. Morebitni preživeli, ki so takrat živeli v bližini Gradca, ali sorodniki, bi bržčas še kaj dodali, morda ključnega. Tako se lahko po objavi teh imen še veliko odkrije. Do zdaj je zagotovo le, da so Ivana Krautbergerja aretirali policisti v začetku marca. Čez dobra dva meseca, 13. maja, so ga ustrelili kot talca. (Karla Kumarja so ubili 3. junija 1942.) Krautberger je napisal poslovilno pismo. Tudi v teh vrsticah so njegove besede nekoliko nenavadne: »Danes spoznam vse, kar nisem prav naredil, toda prepazno. Kesam se svojih grehov in mislim, da bo bog milostljiv moji duši, spovedati se ne morem... Moja obleka se nahaja na Kremžarjevem vrhu (pri Dravogradu) in dve knjigi...« Posebno čudna je misel, »toda žal mi je za vse skupaj«.³⁵

Preden navedem svoj sum, da je Krautberger z **navedbo imena Kumer** omogočil prijetje Kumra, naj povem drobec, ki se ga je spominjala Krletova polsestra Katika. Krle se je v svoji ogroženosti dogovoril s Katiko za šifro, če bi ga nacisti iskali. Takoj bi mu morala v Gradec sporočiti: »Pridi po obleko, je že gotova!«

Brzjavnega obvestila od polsestre iz Tabora, da je obleko treba prevzeti, Krle v Gradcu seveda ni nikoli dobil, saj so ga prej aretirali. To se je zgodilo v mesariji, kjer je delal hkrati s Ojstričanom Rudolfom Podbregrajem, p. d. Lakčevim.

Zaradi primerjave datumov je treba ponoviti, da so Krautbergerja aretirali 5. marca. Taborčana Karla Kumarja (roj. 17. oktobra 1906) so prijeli poldrugi mesec zatem. Tako skoraj ni dvoma, na koga se nanaša Krautbergerjeva izpoved zastran priimka, ki je v prijavi prvi zapisan. Tisti »Kummer« je verjetno pravi Karel Kumar. Tudi na usmrtnem rdečem plakatu so Nemci zapisali Kummer! Datum Krletove aretacije je po prepričanju njegove polsestre »27. april 1942«. Z Gradca so ga prepeljali v zapore Stari pisker v Celju...«³⁶

Ob Krletu Kumarju je treba poudariti, da se je ta član prve odporiške skupine v Taboru, tudi na avstrijskem Štajerskem povezoval s številnimi slovenskimi pribežniki in tistimi na prisilnem delu. Trdil se je, da bi bil neutruden aktivist. V Gradcu sva se dogovorila, da bo skrbel za redne stike z mojima polbratoma Jožetom in Ignacem Žolnirjem. Delala sta kot rudarja v rudniku Fohnsdorf pri Judenburgu. Stanovala sta v Zeltwegu (Seegraben) oziroma Nikolsdorfu pri Judenburgu. Ignac Žolnir je vzdrževal zvezo z aktivisti na Koroškem. Tu se je pridružil tudi v narodnoosvobodilni vojski in v zimi 1944/1945 padel pri Šentvidu v Podjuni. Domačini v Šentvidu so mu postavili celo spominsko znamenje.³⁷

* * *

Slovenski pribežniki v Avstriji niso bili tako maloštevilni. Narobe bi bilo, če bi pre-

³² Orožniki Braslovce, 6. januarja 1942. Žandarmerija Tabor (Oppendorf), 2. marca 1943, hrani IZDG v Ljubljani. Marija Kozmelj, pismo, 5. januarja 1960, hrani V. H.

³³ Milan Natek, Ljubljana, ustni izjavi, 29. aprila 1974 in 2. februarja 1976. Ivan Draksler, Prebold, ustna izjava, 27. avgusta 1978. Milka Rančigaj-Brežnova, Gomilsko, ustne izjave, nazadnje 4. junija 1978.

³⁴ Res. Pol. Komp. Wien, Mozirje, 13. marca 1942 in 6. januarja 1942, hrani IZDG v Ljubljani. Poslovilna pisma... II, Obzorja, Maribor 1969, str. 146. Primerjaj Milan Ževart: NOV v Šaleški dolini, Ljubljana 1977, str. 229, 250, 325.

³⁵ Poslovilna pisma... II, Obzorja, Maribor 1969, str. 146. Zbornik dokumentov... VI/2, Ljubljana 1953, str. 443.

³⁶ Katarina Kumar: Prijava vojnih zločinov, 7. septembra 1945, Muzej revolucije Celje, kopijo hrani V. H.

³⁷ Max Muchitsch: Die Partisanen gruppe Leoben-Donawitz, 1966, Europa Verlag, Wien. Obeležje v Šentvidu v Podjuni na Koroškem na farnem pokopališču.

zrli, da so se zavedni sorojaki pod vodstvom levičarjev združevali. Tako je bilo na Dunaju. Tu je od 1942 povezoval protinacistične Zagorjan Karla Hudomal-Oskara (Leopolda, pa Jurija itd.). Deloval je tudi v Gradcu in mnogih srednještajerskih industrijskih krajih, zlasti v Zeltwegu pri Judenburgu, Leobnu in v Brucku a. d. Muhr.³⁸

Večstrana povezovanja protinacistov v Avstriji seveda niso delala čudežev. A bila so še toliko bolj potrebna, saj so se tja zatekali tudi desničarski slovenski proanglofilski elementi. Ti so dela in odpora voljne ljudi svarili pred tistimi, ki so jih navezovali na komuniste. Šele v jeseni 1944 so se skušali »približati« Osvobodilni fronti, seveda ne vsi, ampak le del najbolj taktizatorsko sposobnih.³⁹

Slovenska komunistična skupina, če že ne celica, je delovala v Judenburgu. Zbirali so se okrog nekdanjega sekretarja celice krojaških pomočnikov v Mariboru, Toneta Lorgerja. Od poletja 1941 je delal na pošti v Judenburgu. Tam je bil tudi pravnik Egon (Cvirn) Tomc, predvojni komunist v Mariboru. (Egon Tomc je po sedemdesetih letih umrl v Ljubljani: prej je bil znani komentator Radia Ljubljani.) Poleg Tomca je bilo s Tonetom Lorgerjem povezanih še več drugih Slovencev.⁴⁰

* * *

Vrnimo se še enkrat v prvo jesen, na četrtek, 13. novembra 1941, ko so braslovški orožniki aretirali Jožka Hanžiča-Švejka, ustanovitelja prve skupine v aprilu 1941 in partizana Štajerskega bataljona. Nesreče so se množile. Na 3. decembra so dobili Nemci v roke ranjenega pleskarja Leopolda Kozmelja-Florjana. Od novembra so si sledile aretacije, ki so prizadevale mnoge Taborčane. V večini primerov je bil, po govoricah vpleten Žalčan Ernest Divjak, tik pred okupacijo »voditelj četnikov« (Narodna odbrana). Zaradi tega so ga Nemci že 22. aprila zaprli in mučili do 15. julija, ko so ga izpustili.⁴¹

Divjak je 22. septembra vstopil v Revirsko četo, ki je bila pri Spodnjem Zavrhu v Mariji Reki. Slaba dva meseca je bil v enotah Štajerskega bataljona. V nedeljo, 26. oktobra 1941 je bil z bataljonom pri pozicijskem spopadu z žandarmerijsko patruljo iz Braslovč, ko so se partizani po akciji na žagarstvo

Čmak (Gomilsko) umaknili na hrbtišče Dobrovelj h Katarini, to je drugi cerkveci med samotnimi domovi naselja Čreta.

»V nedeljo, 26. oktobra, proti 15. uri je skupina čete v moči 1 oficir (Ervin Mayer) in 15 žandarjev pri zasledovanju neke komunistične bande od Kamenč čez Dobrovelje ostro vzhodno od cerkvice (Katarine) pri Mariji Čreti doživela oborožen spopad s komunistično zaščito. (...) Izid pri žandarjih: 1 mrtev (Ervin Mayer), 3 ranjeni, delno hudo.«⁴²

Dvajsetletni Divjak se je z bojišča pri Katarini umaknil hkrati z bataljonom čez Pondor. V Taboru se ni zadrževal z bataljonom. V Griže je šel z Rudijem Cilenškom-Vrankarjem. Z njim se je tudi obrnil s Kozjanskega ozemlja. Z Vrankarjem se je vrnil z območja Šentjurja pri Celju v Savinjsko dolino in Žalec, kot je Divjak sam zapisal v dnevnik, ki je ohranjen v prevodu.

Pomožni policaj Jakob Cvikl in še kdo iz Žalca, ki je pripomogel k izdaji Divjaka in njegovi ponovni aretaciji. Zato je bil tudi takoj izpuščen Divjakov svak Viktor B(P)eršak iz Žalca, ki je bil predvsem kriv mladeničeve aretacije! Tako je prišel 20. novembra vnovič v nemške roke. Še posebno je bilo usodno, da so pri Divjaku dobili dnevnik. V njem je zapisal, da je bil zraven pri likvidaciji oskrbnika planinske kočice na Šmohorju zahodno od Laškega, 17. oktobra. Le dva dneva zatem je moral na rekvizicijo čevljev v Mozirje. S temi podatki se je že vnaprej izdal in zapečatil. Znašel se je na znani listi 45 obtožencev. Bil je tretji na listi, Jože Hanžič pa prvi. Nadrobnosti iz seznama 45 priloženega k zaslišanju bo mogoče pojasniti le, če se bodo našle dodatne gestapovske listine. Dejstvo je, da je pred policisti klonil in veliko preveč izdal.⁴³

V slabih štirih mesecih klavrnega obnašanja Divjaka pri gestapu ni dokazil, da bi partizani nadenj poslali 6. marca 1942 likvidatorja. Po poročilu orožnikov je celo mogoče sumiti, da je streljal sam, da bi preslepil gospodarje. Ti se očitno niso dali speljati. Že čez nekaj dni, najpozneje 12. marca 1942, so ga likvidirali s strelom v hrbet. Na kraj smrti sta ga menda peljala celjska gestapovca Kersnik in Zohar, ki ga je tudi pobil. Slednje se je zgodilo pri Zlatoličju (Starše-Šentjanž ob Dravi) pod Mariborom, kjer je bil najden in

pokopan. Uboj potrjujejo tudi mrliške knjige v Strašah in Žalcu.⁴⁴

Šele če se bodo kdaj našli dodatni gestapovski papirji, bo mogoče soditi, zakaj niso javno povedali, da so Divjaka likvidirali. Samo nove listine bi lahko razkrile, zakaj so ga gestapovci po dobrih treh mesecih kapitulantstva sami pobili, ne da bi to razglasili. Saj so hkrati dopuščali vtis, kakor da še živi in deluje kot izdajalec. Ako bi ga javno proglasili za mrtvega, bi nujno razkrinkali druge konfidente in jih onemogočili.

Kakor mnogi drugi zaporniki tudi Krle ni vedel, da je bil Žalčan Ernest Divjak že lep čas mrtev. Po povojnem pričevanju polsestre je domneval, da ga je on izdal. Polsestra je celo rekla, da ji je Krle iz zavora poslal spodnje hlače. V spodnjem robu tega oblačila naj bi bil listek: »Divjak me je izdal!« Katika ni ohranila listka. Kako zdaj do resnice? Do sedaj ni nobenega dokaza, da je Divjak Kumarja sploh poznal. Iz nemških listin je razvidno, da je poznal »nekega Zakonjška«. Bolje je vedel za »nekega Hanžiča« in predvsem za »nekega Johana«, torej Ivana Kozmelja-Gusteljna. V takih polovičnih oblikah jih je opisoval, ker ni vedel za imena v celoti.

Pri zaključku primerjav je nujno treba uporabiti tudi še datume. Tudi pri tem se Krletova obtožba ne ujema. Divjaka sta gestapovca Kersnik in Žohar ubila vzhodno od Maribora. Tako je bil že poldrugi mesec mrtev, ko so 27. aprila aretirali Kumra. Razumljivo pa je bilo, da je Krle računal s tako nevarnostjo, saj gotovo ni vedel, da je

bil Divjak za svojo kapitulacijo že poplačan s strelom od gestapovcev najpozneje v četrtek, 12. marca.

Divjaka so dolžili poleg izdaje v Žalcu, kjer očitno res ni bil nedolžen, še za več drugih življenj. Tako na primer za dva soseda Ivana Kozmelja v Miklavžu. Po listinah je bil Divjak že dva dni pred njunim odgonom pobit. Na soboto, 14. marca ali »sredi marca«, so prišli policisti iz Celja v Miklavž po Valentina Mastnaka. Kot je že bilo navedeno, jih je pripeljal »mlad civilist, bivši partizan, star okrog 18 let, doma baje s Pohorja. Pozneje ustreljen od partizanov«. Mastnaka, p. d. Vozliča, so čez »3 tedne« na 3. aprila ustrelili v Mariboru hkrati s šestinštiridesetletnim sedem Francetom Lončarjem p. d. Kaludrovim.⁴⁵

Najmanj dva Pohorčana sta bila po ljudski pripovedi in tudi zapisanem viru obtožena za izdaje od Kaple vasi do Zaglinka pri Taboru, kot se je spominjal Lojze Čede-Iztok. Med tistimi fanti, zlasti iz pohorske čete, ki so bili obtoženi, so v dnevniških seznamih Rudija Kneza-Silasa takole vpisani »Dezerterji: Drego, Sero, Jumbo«. Za prvega je gotovo, da je bil že omenjeni Jože Venišnik, tretji pa je Herman Lorger iz Maribora.⁴⁶

* * *

Povojne pisne prijave in povojne ustne obtožbe v opisih niso enotne. V vseh obravnavanih primerih so imena obtoženih izdajalcev sprepletana. Navedbe se ne ujemajo ne

³⁸ Josef Schiller: Juri(j) gehörte zu uns, Die Österreichische Volksteme, 18. avgusta 1963. Primerjaj tudi Edvard Kardelj: Šele s Titom naprej, Delo, 28. maja 1978; Borec 1982, str. 17 itd.

³⁹ Primerjaj: Koroška deklaracija (v juniju 1944), hrani IZDG v Ljubljani, Fasc. 649/III. Borec 1982, str. 17 itd. Vlado Habjan: Nepreučena obletnica, Vestnik koroških partizanov, Ljubljana, št. 3-4, 1986.

⁴⁰ Tone Lorger, Leoben: Pogovori in pisma v letu 1976, hrani V. H.

⁴¹ Obvezno naročilo, gestapo, službeno mesto Celje, hrani arhiv CK ZKS.

⁴² Auszüge aus der Chronik des Gendarmeriekommandos Steiermark ... (A4), DÖ Wien (CAH 12932), str. 65, 66, 67, kopijo hrani V. H.

⁴³ Res. Pol. Komp. Wien, 26. november 1941, in zapisnik prvega zaslišanja E. Divjaka, hrani IZDG v Ljubljani, Adolf Sajovic, Gomilsko, ustna izjava, maj 1977; Obvezno naročilo, gestapo, Celje, 15. julija 1941, hrani arhiv CK ZKS.

⁴⁴ Žandarmerija Žalec, 7. marca 1942, hrani IZDG v Ljubljani. Izpisek iz mrliške matične knjige, Zlatoličje-Starše pri občini Maribor in mrliška matična knjiga v Žalcu. Pavla Divjak, por. Peršak, Čakovec, ustna izjava, 3. januarja 1976.

⁴⁵ Prijava Antonije Mastnak, Miklavž, Tabor 11. septembra 1945 – hrani Muzej revolucije Celje. Primerjaj Jože Zagode: Poslovilna pisma ... Obzorja, Maribor 1969, str. 82, 84, 94. Anica Trpin: Delo žena v Taboru med NOB, Celjski tednik, št. 45/46, str. 12, 27. novembra 1957. Pavla Ocvirek in Anica Trpin: Življenjepis v podatkih Kozmeljevih in Lončarjevih, arhiv ZB Tabor, original hrani V. H.

⁴⁶ Lojze Čede-Iztok, pogovor, 15. marca 1976. Rudi Knez-Silas: Dnevnik, prvi del hrani IZDG v Ljubljani, drugi del pa Muzej revolucije v Trbovljah.

glede na kraj ne v letih omahljivcev. Pri Mastnaku v Miklavžu je očitno, da je isti 18-letni mladenič s Pohorja na soboto, 14. marca, peljal gestapovce tudi po Franceta Lončarja (Kaludrovega). Šestinsitridesletni pomočnik partizanov je bil, kot rečeno, prav tako ustreljen čez tri tedne, 3. aprila 1942. Primer kmeta Mastnaka in posestniškega sina Lončarja kaže na vzročno povezanost bivših Pohorcev v Klovnem in Zaglinku v Miklavžu. Ta pa je lahko nastala le na ponedeljek, 27. oktobra, in na torek, 28. oktobra 1941. V teh dveh dneh se je Štajerski bataljon umikal z bojišča na Dobrovljah. Predvsem Mariborčani in Velenjčani so se po taktični razcepitvi enote zadrževali v Zaglinku pri Taboru. Bili so pri Kozmeljevih sosedih Lončarjevih in pri Mastnakovih. Preiskovalni razplet nakazuje, da so Nemci iskali in dobili pri več aretirancih informacije, ki so jih potem uskladili.

Kumarjeva polsestra Katika je o bratu zapisala:

»Ko smo zvedeli, da je Krle zaprt v Starem piskru, sem šla v Celje in mu nesla sveže perilo. Ko sem se vračala proti izhodu, je stopil do mene gestapovec Junger. Sunil me je in rekel: Kaj nosiš temu banditu! Ali bi rada, da še tebe zapremo? Izgini in da te več ne vidim! Že istega dne so prišli k nam gestapovci in nam pretaknili vso hišo. (Nekateri so celo govorili, da so našli orožje, ki ga je Krle skril. To ni bilo res.) Dobili niso ničesar. Vse sem že prej skrila. Odnese sem k sestri, ki je bila poročena pri Natekovih v Pondorju. Ko so brata ustrelili, smo dobili od njega poslovilno pismo. Original sem dala v arhiv Muzeja revolucije v Celju...«⁴⁷

Polsestra k vsemu še dodaja: »Ker je za Krleta slabo kazalo, sem odšla k trgovcu Josipu Opresniku. Prosila sem ga, naj posreduje zanj, saj ga je dobro poznal iz nekdanjih sokolskih vrst, kjer je deloval tudi Opresnik. Mož me je bil v zadregi odpravil: 'Jaz tukaj dvigam roke, Krle že ve, kaj je delal.'«

Usoda, ki ga je čakala, mu je morala biti že vnaprej jasna. Malo pred ustrelitvijo so ga, preden so ga odpeljali v Maribor, peš vodili iz Starega piskra po celjskih ulicah. Spotoma je srečal znanko. Ne oziraje se na spremljevalce, ji je kar sredi ceste potisnil v naročje zimski plašč. Dejal ji je, da ga ne bo več rabil. Brez posebne razlage ji je naročil, naj ga izroči sestri Minki Natekovi, po domače Zagarjevi v Pondorju.⁴⁸

In res, kmalu po srečanju na ulici, na 3. junija 1942, kot že vemo, je aktivist tragično končal pod salvo nacističnih okupatorjev v Mariboru. Pri tem so Nemci sami potrdili, da gre za pravega partizanskega ilegalca, saj so na lepak napisali: brez stalnega bivališča. Nasprotno pa so ravnali pri Francu Mravljaku, ustreljenem 3. aprila. Čeprav je bil ilegalac in na begu ujet, so zapisali njegov natančen poklic in kraj bivanja: trgovec v Šoštanj.

Dodati je tudi treba, da so Karla Kumarja kot talca ustrelili hkrati z rojakom Taborčanom Ludvikom Plavšakom. Plavšak je bil lastnik večkrat omenjenega kamnoloma nad Grajsko vasjo in gostilničar v Taboru. V nasprotju s Kumarjem so pri Plavšaku kot kraj bivanja navedli Tabor. Plavšaka so vdrgič aretirali mesec pred usmrtnitvijo, 7. maja. Po ustnem poročilu ga je aretiral njegov osebni zapornik Franz Köthmaier, orožnik z Vranskega. Če je to točno, odpira podatek še dodatna vprašanja. Po do zdaj (1988. leta) znanih virih ni mogoče sumiti, kaj šele govoriti o kakršnikoli izdaji med priporniki. Kljub vsemu pa je vendar presenetljiva povezanost med zaporednimi aretacijami in pobjem najvidnejših organizatorjev prvega odpora v taborških vaseh.⁴⁹

Pri Kumarjevih stikih v Šoštanj sem omenil Ivana Krautbergerja. Ta je policiji povedal vrsto imen in priimkov, med njimi že navedeni priimek Kummer, ne pa Kumar, ko se je Krle pisal. Krautberger je bil ustreljen dobrih štirinajst dni pred Krletom, 13. maja. Čeprav je bil nekaj begavček, so Nemci ob ustrelitvi zapisali: železniški delavec, Šoštanj. Bil je torej človek s prijavljenim bivališčem, v mestu, kjer je Krle na jesen 1941 deloval.

V isti skupini, hkrati s Ivanom Krautbergerjem, je bil usmrčen tudi taborski prvoborec Leopold Kozmelj, po poklicu pleskar. Njegovo ilegalno ime je bilo Florjan. Pozornost zbujajo opomba na lepaku, češ da je imel nestalno bivališče. Po nemških listinah je razvidno, da je ranjeni pleskar najmanj v treh primerih spregovoril. Celozelo obširno. Med drugim so zato policisti v času od 3. do 4. decembra 1941 zasedo zastražili domačijo Kajtna iz Griž. Res pa je, da – neposredno – in pri tej akciji niso nikogar zajeli.⁵⁰

Poskus celostne obnove dejavnosti seveda ni preučen do zadnje nadrobnosti. Zato bi bilo potrebno veliko več neposrednega gradiva od nemških zasliševalcev. Hkrati pa je

premalo obdelano delo aktivistov, ki so se zatekali v Gradec, Dunaj in drugam, v Avstrijo. Milica Ostrovrška in Leon Zalaznik sta v svojih knjigah problem odprla, ne pa ga dokončala.⁵¹

V času, ko je veliko govora o splošni ljudski obrambi, je problem aktivistov izven osrednjega narodnostnega ozemlja tudi teoretično zanimivo vprašanje, še posebno, če ga primerjamo z drugimi revolucionarnimi gibanji in tudi samo mestnimi gverilskimi zapletmi po Evropi in svetu sploh. Aktivisti, kakor je bil Taborčan Karel Kumar-Kapovčan, niso ožali manevrski prostor Osvobodilne fronte, ampak so ga širili: saj je Kumar odšel z vednostjo sekretarja Ivana Kozmelnja-Gustelnja. Možnost delovanja se je tako povečala do Gradca in še naprej. Nekaj drobcev o delovanju teh skupin, zlasti na Dunaju, sem opisal v Borcu 1982 (1–2).⁵²

Dokler niso bile znane vse nadrobnosti o smrti Ivana Kozmelnja, je bilo tudi o Karletu težko govoriti. Papirji v mapi Glavnega štaba so poleg Naceta Sterlekarja-Jožeta in drugih omogočili poglobljeno vednost. S tega izhodišča bo vsakdo, ki bo govoril o prvi taborski skupini, moral natanko govoriti tudi o dveh datumih. Prvi datum se veže na 12. september 1941, ko so nacisti ustrelili prvega talca iz bivše občine Tabor Stanka Kudra, po domače Krvavčnikovega orglarja, in kmalu nato še njegove tri brate. Za končni datum pa je treba vzeti 3. junij 1942, ko so kot talca ubili Karla Kumarja in Ludvika Plavšaka – bila sta tudi zadnja talca iz Tabora, čeprav je bila smrt v taboriščih in v partizanskih enotah še pogosta.

Za prvih štirinajst mesecev okupacije, vse

do 3. junija 1942, bo treba poklicati na pomoč statistiko. Potrebna je zaradi tega, ker so do začetka junija bili mrtvi vsi, ki so bili v ožji, pa tudi širši prvi taborski odporniški skupini razen treh pobeglih. Od vseh približno 161 okupiranih občin na tako imenovanem spodnjem Štajerskem je ni občine, ki bi imela v tem času toliko talcev. Primerjave so lahko v absolutnem številu ali v odstotku v sorazmerju s številom prebivalstva. Slednje velja tudi za številnejše občine, kot so bile: Prebold, Griže, Trbovlje, Celje in Maribor. Dobro bi bilo, če bi misel kdo še natančno številčno obdelal. Že prvi pogled pa pove, da so razlogi za tako trdno in hkrati tragično dejstvo mnogostrani. Živi viri so domala izčrpani, še posebno, ker so se z leti vedno bolj krepile protiusluge na črti povezav za »dvojna leta« ali pokojnine! Zoper to privatno lastništvo izročila narodnoosvobodilnega boja pa so v pomoč edino preverljivi viri le tisti, ki so jih v listinah pustili partizani in seveda tudi okupator v papirjih, ki jih ni utegnil uničiti.

Tudi v primeru Kapovčana, uradno Karla Kumra, in podobnih prebežnikov se bo še kaj odkrilo. Naredili so pač, kolikor so sami v sebi prepuščenih okoliščinah mogli. Morda bi lahko storili še več... Če niso, je stvar zgodovinopisja, da tudi to plat narodnoosvobodilne vojne temeljito in s popolno resnicoljubnostjo preuči. Odsviti zanesljivo ne bodo izostali. Pota, kakršna je opravil Kumar in še marsikdo, bodo obogatila vednost o preteklosti. Za morebitno potrebo v prihodnosti pa utegnejo postati dragoceno napotilo, saj je svet bil in bo – pa če nam je prav ali ne – vedno zelo sprepleten.

⁴⁷ Življenjepis: Katarina Kumar-Rotar, Kapla 17, Tabor, kopijo hrani V. H.

⁴⁸ Norbi Natek, Pondor, večkrat ustno takoj po vojni.

⁴⁹ Zbornik dokumentov NOV, VI/2, str. 407, 443 in VI/4, str. 559.

⁵⁰ Zbornik dokumentov NOV, VI/2, str. 443. Žandarmerija Žalec, 5. decembra 1941. Poročilo: Res. Pol. Komp. Wien, Mozirje, 8. decembra 1941, 6. januarja 1942 in 13. marca 1942, hrani IZDG v Ljubljani. Poročilo orožniškega vodje, Trbovlje, 2. februarja 1942.

⁵¹ Milica Ostrovrška: Kljub vsemu odpor, Obzorja, Maribor 1963–1968, 1–2–3, dopolnjen II. ponatis 1981. Leon Zalaznik: Dolga in težka pot 1941–1945, Obzorja, Maribor 1963.

⁵² Koroška deklaracija, junij 1944, hrani IZDG v Ljubljani, fasc. 649/III. Vladimir Vauhnik: Nevidna fronta, spomini, Buenos Aires, 1965, str. 284, 290, 400, 413 itd. Primerjaj Edvard Kocbek: Tovarišija, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1949, str. 360, 256. Dokumenti ljudske revolucije... 6, Ljubljana 1981, str. 248, 249, 278, 296, 300, 348, 350.

Dr. Sergej Vrišer: UNIFORME V ZGODOVINI, SLOVENIJA IN SOSEDNJE DEŽELE

Partizanska knjiga. Ljubljana 1987. Opremil Janez Suhadolc. 48 strani barvnih ilustracij in 57 strani besedila. Nagrada vstaje slovenskega naroda za leto 1986.

JANEZ J. ŠVAJNCER

NAŠE VOJNE, NAŠI VOJAKI

O knjigi dr. Sergeja Vrišerja *Uniforme v zgodovini* je izšlo že več ocen in sporočil, tako je k vsemu že zapisanemu težko prispevati veliko novega, po drugi strani pa je prav zaradi vsega že natisnjenega potrebno to ali ono še dodati. Videti je namreč, da je mogoče na prvi pogled preprosto knjigo tudi precej preprosto odpraviti, čeprav je res tudi predvsem to, da je knjiga veliko veliko več, kot ponuja sprehod čez njene strani.

Najprej je seveda treba spet ponoviti, da smo s tem delom Slovenci dobili prvo temeljito in bogato predstavitev uniformiranosti vojakov, ki so bili na ta ali oni način v zadnjih treh stoletjih povezani z našim narodom. Knjiga je tako po zasnovi in temeljitosti obdelave na najbolj zahtevni svetovni ravni, povsem enakovredna na primer angleškim in drugim podobnim delom, ki sodijo v vrh tovrstnih knjig po svetu, hkrati pa je bila ta raven dosežena tudi v tiskarstvu. Najboljši papir in obilica skrbno natisnjenih barv jo zares uvrščata med svetovne dosežke.

To so preprosta dejstva, na katera smo Slovenci seveda lahko ponosni, čeprav pri odnosu do knjige *Uniforme v zgodovini* to ni najbolj bistveno – pomembno že, toda z našega vidika ne najpomembnejše. Zato tudi ni potrebna posebna prizadetost pri glasovih iz tujine, da bi bogastvo knjige jamčilo tudi precejšnjo prodajnost za mejami, če bi bila izdaja večjezična. Tujci pri tem seveda vidijo samo uniforme, natančnost pri njihovem predstavljanju, tudi marsikaj, kar še ne poznajo, pri tem pa najmanj vedo, da ne gre zgolj za knjigo o uniformah, ne samo za eno izmed tistih, ki jih ima – bolj ali manj dobrih

– svet že precej, največ seveda tisti narodi, ki dajo veliko na svojo vojno in vojaško zgodovino. Za nas, za Slovence, je Vrišerjevo delo veliko več, naj je slišati še tako neskromno, pomeni nam predvsem obuditev našega zgodovinskega spomina na vrsto pozabljenih, pravzaprav zanemarjenih ali kar odrinjenih področij. Slovenci vojne in vojaške zgodovine svojega naroda preprosto še nimamo napisane. Ne, čeprav je to dejstvo popoln nesmisel ob upoštevanju področij, ki se jih je naše zgodovino pisje že lotilo in jih tudi temeljito obdelalo, in marsikatero izmed njih ni bilo na primer pred dvesto ali sto leti nič manj naše kot stalna železna zakonitost, da so naši fantje in možje nosili vojaške uniforme države, ki smo ji pač pripadali, da so se v teh uniformah in z orožjem borili s sovražniki, ki jih je ta država imela, in da so čez naše kraje šle številne tuje vojske – kot zaveznice (če si priključimo v spomin pohod ruskih vojakov Suvorova leta 1977) in še večkrat kot okupatorske (če bi skušali biti dosledni, je bila dejansko okupatorska vsaka armada, ki ni bila slovenska, saj je Slovincem pomenila grožnjo tudi v mirnem času, naj je bila to staroavstrijska ali starojugoslovanska, da recimo prihoda francoskih napoleonskih čet ne omenjamo, še manj okupatorjev iz druge svetovne vojne, ki so Slovincem namenili kar narodno smrt, in če ne bi bili poraženi, bi to svojo namero zanesljivo tudi uresničili). Vse to je tudi naša zgodovina, in ko je bilo to, kar je dandanes za nas samo preteklost, še resničnost, je bilo za naše prednike veliko bolj boleče in usodno kot marsikaj, s čimer se naše zgodovino pisje in še bolj založništvo

temeljito ukvarja – izjema je samo predstavljanje narodnoosvobodilnega boja in revolucije. Če smo poštene in če pogledamo po slovenski bibliografiji iz prvih desetletij po zmagi, ne bomo mogli ugotoviti drugega, kot da naše založbe in vse, kar se je tiskalo o slovenski vojni in vojaški zgodovini, drugega kot partizanski boj sploh ni poznalo. Seveda gre za razumljivo dejstvo, saj je bil ta boj v naši narodni zgodovini nekaj izjemnega, tako tudi žrtve in zmaga, toda dialektično gledano je razumljivo, da samo pri tem ni moglo ostati. V stari Jugoslaviji je bilo videti, kot da se je slovenska vojna in vojaška zgodovina začela s slovenskimi prostovoljci v srbski vojski, nova Jugoslavija pa je začetek približala spet sebi in ga prestavila na leto 1941, celo španski borci so potrebovali nekaj časa, da so dobili ustrezno mesto (vendar Jugoslavija tudi pri priznanju njihovega boju ni šla čisto do konca in jim podelila posebnega, z zakonom ustanovljenega državnega odlikovanja, kot so to na primer storili Poljaki, Mađžari in celo Vzhodni Nemci).

S tem kramljanjem pisanje o knjigi dr. Vrišerja samo na videz zahaja malo sem in malo tja. Skušam namreč samo povedati, da je izziv, ki ga nosi s seboj delo *Uniforme v zgodovini*, veliko večji, kot je videti na prvi pogled. Zanimiva so že poimenovanja poglavij, ki spremljajo slikovni del. Njihovi naslovi so: *Z Valvasorjem v boj zoper Turke*, *Rojstvo »suknje bele«*, *Trirogelnik in kita*, *Meščani po vojaško*, *Napoleonova Evropa in nove uniforme*, *Brambovci rešujejo cesarstvo*, *»Ilirija oživiljena«*, *Med ljubljanskim kongresom in marčno revolucijo*, *Narodna garda varuje hišni red*, *Od Solferina do Kraljevega Gradca*, *Zadnje obdobje vojaškega blišča*, *Modre in bele uniforme na Jadranu*, *Velika strežnitev – vojaki v sivem*, *V avstrijskih uniformah proti Avstriji*, *Od solunskega preboja do aprilskega zloma*, *Zmagovalci v prsteno rjavih uniformah in v Senci fašizma ter S triglavko in titovko v novi čas*. Natanko pod temi istimi naslovi bi bilo mogoče pisati tudi samo vojno in vojaško zgodovino o posameznih obdobjih, četudi bi bil vidik uniformiranosti povsem odrinjen. Zato je bilo prej zapisano, da je knjiga korak pri oživiljanju našega vojnega in vojaškega spomina, in to toliko bolj pomemben zato, ker ničesar podobnega nimamo, niti se ne napoveduje.

Res je čudno, toda Slovenci sami sebi

skoraj kot da nenehno dopovedujemo, da smo imeli veliko pesnikov in pisateljev, da so bili naši predniki pametni in predvsem pridni kot čebelice, pridnost, pamet in uk so jih redili, poleg vsega so imeli po hribočkah lepo poslikane cerkvice, notri gotske in baročne kipe, zlate oltarje, seveda še lepo deželo in še kaj, da – če izpustimo kmečke puntarje – njihove ponižnosti in priljudnosti niti ne omenimo. Ti Slovenci iz naše zgodovinske slike so takšni, da bi jih bilo treba potrepljati in pobožati, kot na primer pridnega kužka, poleg tega pa so se tudi sami sebi vedno zelo smilili – in ker mislimo, da smo res bili takšni, da so se naši dedje nenehno cmerili nad svojo nesrečno usodo, je kar težko razumeti, kako so tako cmeravi dedje in očetje lahko dali takšne sinove in hčere, ki so se v slovenski partizanski vojski nenadoma z vsem, kar so pač imeli, imeli pa so predvsem tisto, kar so iztrgali sovražniku, borili z najbolj zmagovitim vojaškim strojem, kar ga je do takrat poznala Evropa. Niso se samo borili, bolje rečeno, niste se samo borili, marveč ste tudi zmagali. Velika, velika večina vas je šla v boj kot prostovoljci, iz nič ste ustvarili čete, bataljone, brigade in divizije, nešteti v boju zrasi v poveljnike in potem oficirje, se slikali nasmejani, s kapami postrani, brzostrelkami čez prsi, bombami ob pasu, čisto zares nič civilski in nevojaški. Toda kaj se je zgodilo, da je bilo potrebno samo nekaj let, da iz leta v leto pišemo in tarnamo, češ da Slovenci očitno nismo za vojake, nismo za uniformo, ne za naporno službo ne za oficirski poklic, ki je več kot samo služba. Kaj se je zgodilo, da sami sebe prepričujemo, češ da smo takšni, kot da vas, fantov in deklet v partizanskih uniformah, nikoli ni bilo.

Nekaj ni prav.

Čudno, toda mogoče prav sprehod skozi slovenski vojni in vojaški zgodovinski spomin pripoveduje tudi o tem.

* * *

V knjigi dr. Vrišerja bi bilo nepošteno zamolčati njeno kostumografsko prvino. Predstavlja jo na stotine barvnih lepih podob različno uniformiranih vojakov, tako pisane so, da je že zaradi njih lepo novoletno ali kakšno drugo darilo vsakemu fantu. Tisti, ki delajo pri filmu in v gledališčih, bodo v

prihodnje imeli ob junakih v uniformah lahko delo, saj ne bo treba drugega kot seči po knjigi *Uniforme v zgodovini*. Tudi to je pomembno, saj ponesrečene, za lase privlečene uniforme skazuje še tako dober film ali dramo.

Na čuden način se je lotil kostumografske plati knjige prvi poročevalec v *Delu* takoj po izidu. Ni moglo biti drugega, kot da je zgolj preprosto polistal po knjigi in potem čisto po občutku ocenil, da pisanost nekdanjih uniform govori v škodo sodobnim uniformam. Seveda je na uniforme mogoče gledati tudi tako, vnuk, ki mu boste knjigo kupili, bo že tako povprašal. Skoraj zanesljivo pa mu ne bo težko razložiti, zakaj so bile na primer partizanske uniforme veliko manj pisane, kot so se nekdanj nosili kar skrivnostno zveneči kirasiriji, ševoležerji in grenadirji, da današnjih uniform, ki so pogosto še najbolj blizu delovni obleki, niti ne omenimo. Vse, kar je vpeto v čas, ima svoje zakonitosti, tako tudi uniforme. Nekoč je pisana bogata uniforma dvigala vojakovo samozavest, ga delala vrednega spoštovanja, njega in seveda njegovega gospodarja, hkrati pa je na bojišču, nad katerim se je vil smodnikov dim, omogočila že na daleč razločevanje naših in sovražnikov, polkov, poveljnikov med vojaki in še marsičesa. Z izumom sodobnih pušk, zlasti z uporabo strojnic, so bile na primer leta 1914 rdeče hlače francoske pehote pravi izziv smrti, nič manj črne pelerine italijanskih oficirjev leta 1915 na našem soškem bojišču. Vojaki so se

morali, naj so hoteli ali ne, znebiti vsega, kar jih je na daleč izdajalo, skušali so postati eno z blatom, travo, gozdom, pozimi s snegom. Tako so se morale roditi uniforme, ki niso bile več paša za oči. Pomembnejše je bilo vse drugo, celo udobnost, kar je bilo načrtovalcem nekdanjih starih bogatih uniform popolnoma vseeno, saj drugače grenadirjem na primer ne bi nataknili na glavo težkih visokih kučem. Sodobne armade so nekoliko pisanoosti ohranile samo pri uniformah za izhod in parado, toda kar je čas enkrat povozil, se nikoli več ne vrne.

Zato, da se vrnemo k izhodišču, naših sedanjih uniform JLA, naj še tako obračamo, ni mogoče primerjati z uniformami iz starih časov, in še najmanj ima tak namen Vrišerjeva knjiga. Bojna uniforma JLA je takšna, kot jo narekujejo potrebe, res pa je – in to je narobe – da JLA posebne vojaške uniforme ne pozna, torej uniforme, ki bi s svojo prikupnostjo dvigala ugled vojaškemu stanu v očeh vojakov pa tudi civilistov. Naj je ta element z bojnega vidika gledano še tako nepomemben, je vojakom vendarle že od nekdanj bilo precej do tega, da so bili v uniformi videti vsaj nekoliko imenitni, če že ne kar lepi. Naj bo to nečimrnost, podedovan moški ponos ali karkoli že; če to upošteva ves svet, bi lahko tudi pri nas...

Vse to pa seveda niso več vprašanja, ki jih je v svoji knjigi načel dr. Vrišer.

Mimi Malenšek: MARČNI VETER

Založba Slovenska matica. Ljubljana 1988. Opremil Julijan Miklavčič. Strani 570.

NADA GABOROVIC

BARVE ČASA

Da zmoreš oceniti sedanjost in predvideti prihodnost, je treba poznati preteklost; prav to kot da je osnovno vodilo pisateljice Mimi Malenšek, ki se je na Slovenskem najizraziteje ukvarjala z zgodovinskim romanopisjem. Segla je v našo davno zgodovino s Črtomirom in Bogomilo, s Plamenico, z Inkvizitorjem, Noriško balado, romanoma o Gallusu in o naši moderni in hkrati s številnimi deli iz bližnje preteklosti in sodobnega življenja zapisala v našo zavest in literarno zgodovino kot najplodovitejša slovenska pisateljica. Svojemu bogatemu opusu in premišljanju o naši, slovenski usodi, je zdaj dodala obsežen roman iz obdobja ideje Zedinjene Slovenije, iz zgodovinsko prelomnega leta 1848, roman Marčni veter, fresko iz »pomladi narodov«, kakor ga je podnaslovlila.

Kot v njenih dosedanjih zgodovinskih romanih, tudi biografskih, kakor so o Trubarju in Tomažu Hrenu, o Ketteju in Murnu in drugih, je temeljna značilnost izredna natančnost in vestnost preučevalca, ki vneto tipa na vse strani, da bi ne prezrl morda zabrisanih sledov ali premalo izrazitih in znanih dejstev o osrednji, izbrani temi. To terja ne le silovit napor ob zbiranju in razporejanju oziroma zbiranju gradiva, marveč predvsem vrhunski ustvarjalni naboj, če naj se rodi zgodovinsko tehtno, dokumentirano, hkrati pa za bralca, vse bolj izbirčnega, zanimivo delo. V Marčnem vetru je Mimi Malenšek dosegla oboje, četudi obilice snovi seveda ni mogla v celoti izrabiti, ji vdihniti vseskozi enakovredno dramsko nabitost, ki bralca drži v stalni napetosti. Je pa kajpak ujela tipično slovensko vzdušje tistega časa, odzivanje različnih pred-

stavnikov našega tedanjega življa na stanje, do kakršnega je leto 1848 pripeljalo bodisi naše izobražence bodisi kmetiški sloj in tudi ljubljanskega meščana kot zastopnika morebiti že bolj spremenjenih pogledov na politično dogajanje, odnosov do avstrijskega policijskega režima in cenzuriranega življenja.

Kot na dlani se nam riše dovolj brdko spoznanje o stopnji zrelosti naših prednikov na polovici prejšnjega stoletja in ugotovitev o čisto zapravljeni priložnosti, ko se jim je ta leta 1848 vendarle končno ponudila, pa je izzvala le blede reakcijo oziroma jih je našla nepripravljene. Tudi zategadelj, ker je bila tisti čas revolucionarna, daljnovidna, jasna, genialna beseda Franceta Prešerna potisnjena na obrobje zaradi gromovniško gromeče, umetniško nebojlene, jecljajoče pesmi Jovana Vesela Koseskega, ki je zmogel po Bleiweisovi »zaslugi« prežemati Slovence, da so nasedali puhlosti in praznosti besed in duha, globin pa niso niti prav zaznavali; tisti redki, izjemni primeri, ki so skušali opozarjati, pa niso prišli do izraza. Tako niso uzrli v marčni revoluciji obrisov bodoče podobe življenja, o kateri je sanjal naš največji poet, tedaj že bolj ali manj zapisan koncu tam v zakotnem Kranju, posnetku zakotne, vse bolj purgarske Ljubljane.

»O, da b'nebesa milost nam skazale, otajat Krajna našega sinove...« je zapel ustvarjalec Sonetnega venca v svojem obupu in svoji veri v naše ljudi, globoko v sebi pričakujoč, da bodo njegovi rojaki doumeli čas, se mu znali odpreti, začutili, da je njihova usoda konec koncev zmeraj samo v njihovih lastnih rokah. Tedaj in kasneje in vedno! Samo izviti

se morajo iz leva, ki jih utesnjuje. Se upreti oktroirani presoji stare sodnice Avstrije, ki jim je za vsako ceno želela zabiti v glavo, da niso za samostojno življenje, da hlapec pač ne more nikoli postati gospodar, tudi na svoji lastni zemlji in v domači deželi ne.

Prav tega so se nekateri mladi slovenski razumniki tistega časa sicer natanko zavedali. Marčna revolucija in francoski zgled sta jim pognala kri po žilah. Marčni veter, ki je zavel prek Panonske nižine in pripihal tudi iz Pariza na Dunaj, jim je ukresal iskrico vere v možnosti sprememb. Mlada študenta, bratranca Jurij Sajovec, bodoči zdravnik, in Žiga Pavšlar, pravnik, v mestu svojega študija, Dunaju, cesarskem mestu, mestu dveh nasprotij in skrajnosti, bede in bogastva, vsak po svoje sprejemata revolucijske dni, vzdušje, stanja, svojo lastno vključenost, udeležbo. Medtem ko Jurija opaja misel na idejo osvobodene in zedinjene Slovenije, pri čemer pa se v svoji opreznosti sina bogatega pridobitnika iz središča Ljubljane ne spozabi, da bi šel predaleč, javno in strastno manifestiral svojo pripadnost revolucijskim geslom, saj ne pozabi, da je tik pred diplomo, pa je njegov bratranec Žiga njegovo nasprotje. Sodi med tiste redke mlade slovenske izobražence, ki so s pomočjo revolucijskega duha, razlitega čez Dunaj, poskusili doumeti revolucijske težnje širše in globlje, a pri tem žal spregledali nakane, skrite za njimi; namreč ideje o rojstvu velikonemškega rajha oziroma obrise vsenemške evropske države, v kateri bi podjarmljeni avstrijski narodi doživljali enako usodo kot v cesarski Avstriji.

Žigo Pavšlarja zanese tako daleč, da ga lastni slovenski tabor zavrže, izloči, na koncu prezre. Čeprav ta tabor sam ni storil nič revolucionarnega, najmanj v duhu Prešernove ideje, da bi iz marčne revolucije za Slovence »iztržil« del pravic, kot so poskusili drugi narodi, tudi Hrvati in Madžari, in kar je postalo pozneje, leta 1868, izhodišče za zahteve ob nastalem dualizmu in rojstvu Avstro-Ogrske.

Mimi Malenšek je napisala nekatere bleščeče strani o dogajanju v dneh marčne revolucije kot tudi o času pred njo in po njej. pričarala je današnjemu Slovincu komajda znani čas in dogajanje v njem, silnice, usodno pomembne za našo zgodovino, saj bi drugačno ravnanje in večja zrelost seveda utegnila bolj prebujenim Slovincem odpreti vrata

bolj na stežaj, kot so jim bila odprta desetletja pozneje. Ampak – priložnost zamujena, pravi naše ljudstvo, ne povrne se nobena; tudi ta je izzvenela v prazno, naložila toliko večji trud potomcem ob premikih zgodovine, kolikor ta ni ostal na posameznikih vsaj občasno.

Branje Marčnega vetra je poučno, napeto, zanimivo in opozorilno. Še vedno se zlahka najdemo in določamo v njem, takšni, kakršni radi smo: omahljivi, če nam ne teče voda v grlo, previdni, ko bi morali pogumneje narediti korak naprej, zadržani, ko bi nam morala beseda vzprhutati kot krila urne ptice, da bi se potrdili tudi kot govorci, besedovalci, kot narod z bogato tradicijo in duhom. Tudi po tej plati nam je pisanje Mimi Malenšek blizu, odločitev naše nacionalne založbe Slovenske matice, da je to obsežno delo uvrstila v svoj letošnji program, lahko torej samo pozdravimo.

Svoje bogate ustvarjalne izkušnje in zanesljivo pisateljsko pero je v tem romanu pisateljica dokazala tudi z opisi tedanje Ljubljane, vse bolj središča Slovencev, slovenskega duha (čeprav ji je Celovec še vedno veljal za močnega tekmeca zlasti v kulturnih, duhovnih naporih), z vločki o nastajajočem purgatorstvu, ki je preraščalo v ljubljansko novo meščanstvo z novimi težnjami in potrebami, že v jaro- gosposčino, a tudi v rod bodočih izobražencev, v katerega je bilo mogoče polagati up in nade za boljšo prihodnost Slovencev; na drugi strani pa v orise vzdušja in klime v predrevolucijskem Dunaju, kar vsekakor ni bilo ravno lahko izbrskati iz zaprjene preteklosti Dunaja, ki se prav leta 1848 ni posebno rad spominjal v svojih uradnih dokumentih. Toda posrečilo se ji je pričarati tedanji čas, življenje, ulice in trge skupaj z mnogimi značilnostmi, ki predstavljajo mesto, njegov vedenjski slog, dobo, skupaj z ljudmi, ki oživijo, da jih občutimo kot ljudi iz mesa in krvi. Avtorica je svojo bogato fresko učinkovito izoblikovala. Obledelim barvam je vdihnili prepričljivost, naravnost, živost. Vsekakor ne ravno lahka naloga celo za poklicnega zgodovinarja. Zato je Marčni veter pritegljivo branje; tudi ko beremo o dokumentarno zgodovinskih rečeh, beremo s čistim zanimanjem, da bi vednost o tem poglobili, izvedeli čim več.

Vendar – naj knjiga govori sama! Treba jo je le vzeti v roke.

JOŽE DEŽMAN

DRUGO PISMO – DRUŠTVU PISCEV ZGODOVINE NOB IN REVOLUCIJE

V Borcu 1988/6-7 sta se Lado Ambrožič in Ivan Jan – prvi v imenu društva piscev zgodovine NOB in revolucije, drugi pa bolj osebno – odzvala na moje pismo Društvu^{1,2}. Ker oba sobesednika vznemirjajo nekatera vprašanja, o katerih tudi sam sodim, da je ob njih možno razvijati in primerjati naša stališča, se bom v nadaljevanju pogovora ustavil predvsem ob njih.

NEOBREMENJENOST, HLADNOKRVNOST

Ivan Jan me vidi kot drznega petelina. Pred desetimi leti, ko sem začel brskati po zgodovini narodnoosvobodilnega boja, me je kranjska aktivistka počastila z zelenim kosom. Ne vem, kako bi prizadeta perjad sprejela taki razvrstitvi, a o neke vrste razvoju se iz njiu da sklepati. Saj Ivan Jan pohvali mojo željo po »poglobljenem pisanju in opisovanju tematike narodnoosvobodilnega boja in revolucije«, nato pa kot mojo prednost omenja to, da »bo kot mlad, neobremenjen s prisostvovanjem v krvavem metežu, ki ga mi nikakor ne moremo pozabiti, pri zgodovinopisju s hladnokrvnim pristopom dosegal še velike uspehe«.²

Sam ne vem, koliko bodo moja raziskovalna prizadevanja uspešna, oporekam pa temu, da sem »neobremenjen«, da je moj pristop »hladnokrven«.

Na to, da raziskujem drugo svetovno vojno in njene posledice v naši družbi, je vplivala družina (stari oče Anton – znan aktivist, strici: Tonček – narodni heroj, Jože – padel kot partizan na Jelovici, Metod – eden od redkih med vojno odlikovanih pionirjev), pa tudi moje družbenopolitično delovanje (mladinske, samoupravne, partijske, društvene funkcije). Torej sem pomembno zaznamovan z izročilom zmagovalcev »krvavega meteža« in družbenopolitičnim okvirom, ki so ga ustvarili zmagovalci, ki so ostali na oblasti in v okviru katerega so s posebno skrbjo določili tudi prostore zgodovinske podobe svoje zmage.

Svoj odnos do »ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil« sem oblikoval predvsem kot predsednik tovrstne komisije pri Republiški konferenci ZSMS in ga nekako strnil v uvodni besedi na 9. seji zgodovinske komisije pri CK ZKS januarja 1984.³

Dosedanji razvoj mojega poklicnega ukvarjanja z zgodovino je predstavljen v nekaj prispevkih, o katerih upam, da dokazujejo, da »hladnokrvo« ni ustrezna oznaka mojega raziskovalnega angažmaja.⁴

V tej zvezi se mi zdi pomembna misel raziskovalcev zgodovine španske državljanske vojne: »Popolnoma objektivni zgodovinar se še ni rodil, in kdor misli, da je tak, laže samemu sebi, kakor laže drugim. Vsi previdnostni ukrepi, s katerimi se zavarujeta znanstveno raziskovanje in kritika, ne zabrišejo do kraja naših čustev in osebnih reakcij. Čemu bi to skrivali?«⁵

KDO NAM NAGAJA?

Lado Ambrožič-Novljan ocenjuje, da v naših družbenih razmerjih delujejo pomembni moteči vrinki med zgodovinarjem in predmeti raziskave. Ti so politično-voluntaristično zapiranje arhivov, avtocenzura piscev in osebni pritiski sodobnikov nanje, pa tudi »krčevite tendence« po odkrivanju negativnega v »zgodovini enobeja«.¹

POLITIKA – ZGODOVINOPISJE

V nedavno objavljeni Slovenski vojni prozi sta pisca potegnila vzporednico med povojno usodo literarnega in zgodovinopisnega ukvarjanja z drugo svetovno vojno: »Ker gre torej za obdobje, v katerem se je konstituirala (oblastna elita, op. J. D.), ga sakralizira, zato še vedno dopušča literarno maskirano propagandno pisanje. Takšen odnos izključuje literaturo in onemogoča tudi zgodovinopisno raziskovanje minulega obdobja ... Zapora, s katero ideološke

naprave nove države preprečujejo literaturi, zgodovinopisju in drugim vedam, da bi lahko svobodno ubesedovale oziroma raziskovale minulo obdobje, pa povzroči nastanek tako imenovanih tabujskih tem, ki ideološko olepšano in harmonično prikazano preteklost spet problematizirajo in jo vračajo v družbeno zavest, čeprav hočejo ideološke naprave posamezna vprašanja potlačiti, zamolčati ali zavrniti kot fantazme neprilagojenih posameznikov ali skupin (npr. Dolomitska izjava kot likvidacija koalicijske OF, vloga Kocbeka, vojvodstvo, kontrarevolucija, poboj nad 10 tisoč domobrancev na Rogu brez sodnega procesa kot epilog državljanske vojne). Takšna mitologizacija minulega zgodovinskega obdobja ni nobena posebnost, temveč značilna reakcija vsakega družbenega gibanja, ki je najprej zatirano, po svoji zmagi pa poskrbi za glorifikacijo obdobja, v katerem je bilo preganjano...⁶

Ker so literati s svojimi interpretacijami sodobne zgodovine večkrat dodobra razvneli duhove in zaorali mnoge razprave, sledi iz gornje ocene vprašanje, ali so bili zgodovinarji toliko ubogljivi v službi politike, da niso prestopili določenih meja – torej so spoštovali tabuje in upoštevali politične interpretacije obdobja.

Sodim, da je odgovor na to vprašanje pritrdilen. Naprimer, nedvomno lahko razumemo povečan interes politike za »ohranjanje in razvijanje izročil« v političnih spopadih konec šestdesetih in prva sedemdeseta leta. Zato lahko pojav knjižnice NOV in POS (1968) kot knjižnice OF (1972) umestimo v ta politični kontekst.

Vzporedno z rastočo zavestjo o družbeni krizi, s samospraševanjem družbe o njenih vzrokih, z oblikovanjem alternativnih političnih oblik se je širil tudi možni prostor zgodovinopisne razlage. Pri širitvi tega prostora so literati odigrali neprimerno vidnejšo vlogo kot zgodovinarji. To capljanje zgodovine za zgodovino stroki ni v čast. Pomembno je sicer naprimer, da se Prispevki za zgodovino delavskega gibanja preimenujejo v Prispevke za sodobno zgodovino, in da delavci Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani podpirajo številne zahteve po demokratizaciji družbe, se pa bojim, da, če bo slovenska pomlad pomrznila, bomo zgodovinarji (razen osebne prizadetosti tega ali onega) produkcijo spet pretirano prilagodili »potrebam časa«.

»KRČEVITE TENDENCE« PO »PIKANTNIH SLABOSTIH«

»... lahko si mislimo, kakšne težave bo imel zgodovinar, ki bo obravnaval nastop policijskih ustanov v enobeju (vosa, ozne, itd.). Vprašanja nepravilnih likvidacij med vojno so stvari, okrog katerih mnogi najraje napravijo širok ovinek,« meni Lado Ambrožič.¹ Sam sem v Pismu opozoril na to, da delimo žrtve vojne na »dobre« in »slabe« in da ne vidim pravega smisla za tako početje.

Načini obračuna z nasprotniki zame niso »pikantna slabost«, ampak bistvena prvina vojnega dogajanja. In v zahtevi po zgodovinski interpretaciji partizanskega sodstva ne vidim »mahinacij« tistih političnih skupin, ki hočejo iz težkih moralnopolitičnih razmer izveliči čim več koristi zase in za svoje težnje po oblasti.¹

Kot državljana in kot zgodovinarja me moti, da med običajnimi opravili stroke in med dovoljeno vsebino javnega komuniciranja ni rednih obvestil o tem, in opredeljevanja do tega, kar v svojih zgodovinopisnih sporočilih pišejo emigrantski in tuji pisci. Trdim, da bi bila mobilizacija politikov in zgodovinarjev večja, če bi se morali z argumenti in lastnimi razlagljalji soočiti s »sovražnimi« interpretacijami, kot pa je, če polemiko opravijo državni organi.

Eno od ključnih vprašanj druge vojne je, zakaj so nastale slovenske vojaške enote, ki so se borile z okupatorjem proti narodnoosvobodilnemu gibanju. V NOV na Slovenskem so nastanek bele garde razložili takole:

»Pretežni del moštva belogardističnih enot so sestavljale vaške straže (3462 od 5145). K njihovem nastajanju in razvoju so močno pripomogli siloviti pritiski, nasilje in uničevanje kmečke imovine, s čimer je okupator hotel pokoriti prav kmečke množice in zlomiti njihov upor. Ko se je v njih spričo silovitosti velike italijanske ofenzive razširil dvom o možnosti učinkovitega boja, partizanske čete pa se v ofenzivi niso mogle učinkovito upirati in so marsikje celo razpadle, so te vaške straže, ob sočasnih široki propagandi belogardističnih agitatorjev, nastajale tudi kot posledica povsem naravne težnje ljudi, da bi si sredi vojne

vihre ohranili vsaj življenje in premoženje, ali pa tudi, da bi napore, ki so bili v partizanskih vrstah pogosto na meji človeških zmogljivosti, zamenjali, ne misleč na prihodnost, z mirnejšim življenjem v postojanki pod italijansko zaščito. V belogardističnih vrstah so se okoli zagriženega vodilnega jedra tako zbirali omahljivci in posamezniki iz najbolj zaostalih kmečkih predelov, medtem ko so se jim iz mest pridružili le redki nezavedni in oportunistični ljudje. V tem pa je bil seveda vzrok, da so bili belogardistični oddelki, čeprav oboroženi, bojno neučinkoviti.«⁷

Drugače sodi emigrantski pisec:

»Kljub vsemu ostaja dejstvo, da je bil glavni povod za nastanek vaških straž partijski teror. Množica njegovih žrtev pred italijansko ofenzivo to dokazuje.

Slovenski človek je pa tedaj poleg fizičnega nasilja doživel tudi duhovno posilstvo: partijska propaganda je s svojo sugestivno dialektiko prikazovala stalinistično revolucijo kot narodno osvoboditev. Kajpada so se dobili ljudje, ki so tej propagandi nasledili in ki so res verjeli, da so bile nedolžne žrtve stalinističnega terorja narodni izdajalci, klerofašisti, kvislingi in reakcionarji. Vendar se je zdravi pameti večine Slovencev uprlo, da bi sprejemala belo za črno in črno za belo. To preobračanje besednega pomena in dejstev, kar so tako zagnano počenjali partijski propagandisti, pa tudi razni kulturniki in celo 'katoličani v OF', je doslej največje duhovno posilstvo v naši zgodovini. Uboj je bil herojstvo, zločin junaštvo.

Zanimivo je, da tej lažni propagandi najrevnejši sloji niso nasledili, kot bi po marksistični doktrini morali, saj naj bi revolucijo porajala revščina, ampak je bilo največ upornikov proti stalinističnemu terorju prav iz njih (npr. iz Suhe krajine).«⁸

Politična indoktrinacija, ki veje iz obeh ocen, je bistveno vplivala na pisce in njihovo pisanje. Po »naše« naj bi belo gardo povzročilo italijansko nasilje in »zagrizeno vodilno jedro«, v njej pa naj bi bili primitivci in slabiči, po »njihovo« pa je vzrok za belo gardo partijski teror, belogardisti pa naj bi bili pošteni borci proti komunizmu predvsem iz vrst vaše revščine.⁸

Tone Ferenc, ki je botroval prvi izjavi, pa v prikazu ljudske oblasti kot vzroke za nastanek bele garde šteje: ... »fašistično nasilje, ki je v veliki italijanski ofenzivi doseglo vrhunec z množičnim požiganjem vasi in streljanjem civilnega prebivalstva, vpliv reakcionarne duhovščine, ki je izkoriščala tudi napake narodnoosvobodilnega gibanja na osvobojenem ozemlju in njeno delovanje pri ustanavljanju belogardističnih oddelkov ... Z okupatorjevo pritegnitvijo večjega števila prebivalcev na Dolenjskem in Notranjskem v zavestni boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju je vojna v Sloveniji dobila tudi prvine državljanske vojne, je pa zaradi nenehne okupatorjeve navzočnosti in njegovega vodstva bojevanja proti narodnoosvobodilnemu gibanju še dalje do konca obdržala temeljni značaj narodnoosvobodilne vojne.«⁹

Ocena priča o osebnem razvoju avtorja, obenem pa dokumentira demokratizacijo ozračja v družbi, saj bi javen nastop s to najnovejšo oceno, na primer, v času objave NOV na Slovenskem zelo verjetno nakopal avtorju kopico političnega podtikanja.

Ko Tone Ferenc piše o napakah narodnoosvobodilnega boja na osvobojenem ozemlju, omenja vojvodstvo, sektašenje partijcev in: »Najhujša – in kar zadeva žrtve tudi nepopravljiva – napaka na osvobojenem ozemlju pa so bile neupravičene usmrtitve ljudi.« Torej so partizani izvrševali smrtne kazni, ki so verjetno vplivale na odločitev ljudi za belo gardo. A vzročne zveze še ni možno predstaviti: »... zaradi pomanjkanja ustreznih in zanesljivih podatkov ni mogoče obsega tega pojava raziskati natančneje, skupaj za vse svobodno ozemlje, temveč kvečjemu po zelo majhnih območjih, in še to le dotlej, dokler živi rod, ki pozna krajevne razmere. Vendar ne poznam krajevno ali območno zasnovane zgodovinske raziskave, ki bi stvarno obravnavala tudi pojav neupravičenih usmrtitev.«⁹

Tone Ferenc ocenjuje, da je bilo vseh, ki so jih usmrtili partizani, na prvem velikem osvobojenem ozemlju okoli 300 do 350, torej okoli tisočinka prebivalstva pokrajine. Če hočemo odgovoriti na vprašanje, kako so neupravičene likvidacije vplivale na razvoj bele garde, bi morali poznati vsaj okolja, kjer je bilo dvomljivih usmrtitev več kot drugod, in potem spremljati razvoj bele garde tam. Očitno pa je to stvar prihodnje raziskave. In dokler taka raziskava ni opravljena, je tako tiščanje glave v pesek pred neprijetnimi dejstvi – za eno stran kot napihovanje neznanega kot svete resnice za drugo, neplodno, znanosti tuje početje.

Večina »pikantnih slabosti« zasluži pozornost raziskovalca, še več, raziskovalec je dolžan ob temah, ki so izrazito politično manipulirane (kar večina pikantnih, tabujskih tem v naših razmerah je), posredovati uveljavljanju zgodovinske resnice v prid.

Lado Ambrožič moj predlog po statistični predstavitvi vojne sicer sprejema, vendar pravi, da »je to velika in zahtevna tema, ki pa se je bo zdaj mnogo lažje lotiti zaradi časovnih razdalj, ki nas ločijo od osvobodilne vojne slovenskega naroda in zaradi umirjanja političnih strasti, ki zamegljujejo ocenjevanja in tehtanja«. ¹

Razprave o časovni distanci od vsega začetka spremljajo pisanje sodobne oziroma najnovejše zgodovine. Ali je to zgodovino možno pisati ali ne? Neplodnost teh razprav je med drugim posledica še ene oblike zapore meje. Ni prenosa znanja iz raziskovalnih središč po svetu, kjer zgodovinarji pri svojem delu ob lastnih inovacijah segajo po znanju drugih raziskovalcev. Naprimer, raziskava partizanskega sodstva »po zelo majhnih območjih in še to le dotlej, dokler živi rod, ki pozna krajevne razmere«, je ena takih, kjer lahko uspešno povežemo postopke pripovedne zgodovine z antropološko, sociološko, viktimološko itd. raziskavo. Tehnološka podlaga za raziskavo »pikantnih podrobnosti«, ki nam bodo sicer utonile v pozabo, torej obstaja. Težje pa bo iz mentalitete posameznikov in skupin odstraniti idealizirane stereotipe – »ideološko polepšano in harmonično prikazano preteklost«.

Slovenski etnolog, ki se je vrnil iz Anglije, pripoveduje, da pri Angležih največ velja široka razgledanost po svetu. In ko se je neki Anglež vrnil s Poljske, se je pridušal, da se s Poljaki sploh ne da pogovarjati, saj se zanimajo le zase. Nedvomno bi podoben očitek letel tudi na Slovence. Ukvarjanje le s samim seboj povzroča, da se nam mnoge stiske zde le naše in kot le naše neznanstvo hude. Pogled po svetu bi razkril težave z zgodovinsko podobo v večini družb – ne glede na družbeno ureditev. Naprimer rojak, ki je bil v Avstraliji, pripoveduje, kako tamkajšnja uradna zgodovina skriva genocid nad domobranci, tako so trdili, da jih ob prihodu belcev ni bilo več kot 300 000, zdaj pa prihaja na dan, da jih je bilo nekajkrat več. Jean Delimeau je v uvodu v svojo predstavitev strahu na Zahodu od 14. do 18. stoletja ocenil, da je to predvsem zgodba o cerkvi tistega časa, o »Cerkvi kot sili, kakršna je bila«. In zaradi odzivov na svojo knjigo Ali bo krščanstvo umrlo? se je odločil za pripis, »ki bi bil lahko nepotreben«: »Tema, ki jo preučujem na straneh, ki slede, nikakor ne vodi h krščanski dobrosrčnosti, pobožnosti in lepoti, ki so obstajale navzlic strahu. Ampak ali bi bilo zato treba tega še enkrat zamolčati? Čas je, da se tudi kristjani nehajo bati zgodovine.« ¹⁰

Še in še bi lahko naštevali boleče zgodovinske teme, ki povzročajo težave državam, institucijam, skupnostim, posameznikom...

Ne bi bilo napačno, če bi naše ravnanje ob zgodovinskih navzkrižjih primerjali z razpletom podobnih zagat drugod po svetu.

SAMOCENZURA AVTORJEV, PRITISKI NANJE

Kljub težavam v spoznavnem procesu, ki jih omenja Lado Ambrožič, sodi, da »so se pisci (knjižnice NOV in POS, op. J. D.) razvijali v skladu s svojimi pogledi, karakterjem in kritično močjo« in: »Pisci nikoli niso bili ovirani pri uveljavljanju svoje individualne posebnosti in sposobnosti pri delu.« Pisce ovira avtocenzura v tem smislu: »Mnogi ljudje še dandanes živijo pod vplivom nekdanjih političnih dogem in navad, ki zamegljujejo poglede na resnično dogajanje.« Ob ugotovitvi, da direktnih političnih pritiskov na pisce ni več, pa Lado Ambrožič pripisuje posameznikom, da vplivajo na vsebino pripovedi: »Boj za resnično informacijo se bje na področju vplivov po individualnih kriterijih in skritih poteh.« ¹

Sven Lindquist je napisal priročnik za delavce Koplji, kjer stojiš. Nato je potoval po Švedski in razlagal delavcem, kako naj raziskujejo lastno preteklost. K temu ga je prignalo dejstvo, da je bila zgodovina podjetij predvsem zgodovina njihovih lastnikov in direktorjev. Lindquist je izhajal iz tega, da je delovna izkušnja tista podlaga, iz katere lahko delavec izhaja, saj je, kolikor gre za njegovo delo, strokovnjak. In to mu daje samozavest, na podlagi katere se laik in poklicni raziskovalec enakovredno srečata.

Delavci, ki so se začeli po svoje spraševati o poreklu produkcijskega sveta, ki jih obdaja, so se vprašali tudi, zakaj jih kdo ni prej usmeril k temu. Lindquist odgovarja, da je eden od vzrokov ta, da bi bilo proizvedovanje delavcev o zgodovini njihovega dela boleče za mnoge

ugledne švedske ustanove. »Zgodovina je nevarna.« »Zgodovina ni mrtva.« Posledice zgodovine žive z nami, zgodovina deli dividende, prenaša moč nad ljudmi. Ta izhodišča Lindquist ponazori s primerom elektrostatičnega lovilca prahu, ki so ga odkrili leta 1884 v Angliji. Šele ko so pridelovalci pomaranč v Kaliforniji dosegli, da je vlada zagrozila tovarni cementa z zaprtjem, če ne bo odpravila zapraševanja okolice, so leta 1906 v tamkajšnji tovarni vgradili učinkovit lovilce prahu. Leta 1909 so v Leipzigu statistično dokazali nevarnost cementnega prahu, toda šele leta 1923 so vgradili prvi lovilce v švedski cementarni, vendar ne da bi zaščitili zdravje delavcev, ampak zato, da bi iz prahu izločili pepeliko. Ko se je to pokazalo kot nedonosno, so leta 1926 lovilce odstranili. In šele leta 1940 so v švedski cementarni vgradili prvi lovilce prahu, da bi zaščitili zdravje delavcev. Šele leta 1969 pa so imele vse švedske cementarne lovilce. Do takrat so več kot šestdeset let poznali lovilce in nevarnost prahu. Dve generaciji cementarjev sta vdihavali tone cementnega prahu, milijone ton ga je padlo na okolico. Vsako leto, dokler niso vgradili lovilcev, so podjetja prihranila denar na račun delavcev in prebivalcev. Ta denar je še vedno tu. In ko delavci spoznajo zgodovino cementnega prahu, lahko upravičeno vprašajo: čigav je ta kapital? Ali naj ga dobe delničarji, ki jih sploh ni v tovarno? Ali naj pripade delavcem, ki so 60 let gohtali prah in bili izpostavljeni nevarnosti?¹¹

V kontekstu, ki ga je podal Sven Lindquist, bi bilo upravičeno razpravljati o tem, kakšna je historična motivacija, da pisci zgodovine narodnoosvobodilnega boja in revolucije ne povedo vsega, kar bi lahko, da so ljudje, ki ne dopustijo napisati vsega, čeprav bi se dalo. Predlagam Društvu, da iz tega izhodišča pripravi razpravo o pojavnih oblikah in vzrokih cenzure in samocenzure pri pisanju vojne in revolucionarne zgodovine.

NEMŠKA POSADKA V BEGUNJSKI KAZNILNICI

V pismu sem omenil zapletene odnose med narodi, ki so se trli v drugi vojni na Slovenskem. Strahospoštovanje do »švabov« je opazno v marsikateri sporočilni plasti, ki jo puščajo za sabo zmagovalci. »Švabi« so bili groza, ki jo je bilo treba izničiti. »Švabe« pobiti. Več avtorjev je že opozorilo, da so partizanska poročila o številu uničenih sovražnikov običajno pretirana. Še bolj pa so domišljijske gore mrtvih sovragov zrasle po vojni.

Po dražgoški bitki so partizani število padlih sovražnikov ocenili na okrog 200. To število je sprejel tudi Ivan Jan, čeprav opozarja, da »so na kranjskem pokopališču tedaj pokopali 45 Nemcev – policistov, a to so bili le tisti, ki so pripadali stalnim posadkam okupacijskih enot na Gorenjskem. Druge padle so zvozili v Gradec, kjer so jih v krematoriju sežgali, nekaj pa so jih pokopali tudi v Celovcu«. ¹² Treznejši slovenski sodobni vir omenja 26 padlih policistov in enega gestapovca, ki so jih pokopali na kranjskem pokopališču, skupaj pa naj bi padlo čez sto Nemcev, 150 ranjenih pa naj bi bilo v bolnišnici na Golniku. Tone Ferenc je dokazal, da je bilo na kranjskem pokopališču pokopanih 26 ali 27 padlih policistov iz 44., 93., 171. in 325. rezervnega policijskega bataljona. Kot napadajočo Dražgoše omenja tudi 1. baterijo 48. divizion tankovskih lovcev iz Celja, vendar se pri tem postavlja vprašanje poimenovanja te enote, saj Janko Tišler v pregledu ranjencev v bolnišnici na Golniku omenja 48. nadomestni oddelek policijskih lovcev iz Celja. Poleg navedenih je v napadih verjetno sodelovala tudi enota pešadijskega topništva iz Škofje Loke. Od 9. do 11. februarja 1942 so na Golnik pripeljali 45 ranjencev, vendar so bili nekateri ranjeni tudi na Pokljuki, in tako je verjetno število ranjenih napadalcev na Dražgoše 42. Tone Ferenc tudi meni, da je manj verjetno, da bi padle vozili pokopavat na Koroško, in upravičeno domnevamo, da razen pokopanih na kranjskem pokopališču nemške enote v bojih za Dražgoše niso imele pomembnejših izgub. ^{13, 14}

Število padlih pa je v domišljiji raslo. Tik po vojni je vaška kronistka zapisala: »Žrtve Nemcev (v Dražgošah, op. J. D.) so bile ogromne. Padlo je 1200 Nemcev in Madžarov, kar je uspeh odličnih partizanskih mitraljezov – smučarjev.« ¹⁵

Pa to še ni bilo dovolj! Kako krvoželjno so švabske mrtvake grmadili ob proglasitvi Antona Dežmana za narodnega heroja. Tonček naj bi v Dražgošah »s svojim mitraljezom pobil nešteto Nemcev«. Natančnejše število ubitih Nemcev, ki jih je ubil med vojno, je v zgodbi o njegovi mavzerici: »Vsa je bila okovana. 708 medenih žebličkov je bilo na njej.

Vsak je pomenil mrtvega Nemca. Vendar nekateri od njih bi lahko pomenili tudi po dva, saj za vse Tonček skoraj ni imel časa, da jih označi z novim žebličkom. « Da so te podatke v tistem času jemali resno, pričajo njihove objave.¹⁶

Pretiravanju se ni izognila niti akademska srenja, saj je Makso Šnuderl tedaj v svoji Zgodovini ljudske oblasti napisal: »V nadaljevanju ofenzive so bili največji boji v Dražgošah, kjer so se partizanski borci borili tri dni z 8000 (sočasno omenjajo tudi število 17 000, čeprav napadajoče nemške enote niso štejele čez 2500 mož, op. J. D.) Nemci, ki so izgubili 700 mož.«¹⁷

Spet smo pri meji. Meji med slovenskim in nemškim zgodovinopisjem. Tudi za nemškega vojaškega zgodovinarja so Dražgoše zanimiva tema. Domnevam, da po nemških virih ni posebno težko ugotoviti, koliko mož so nemške enote izgubile v tem boju. Kljub posameznikom, ki delajo v tujih arhivih, je avtarkično vzdušje, ki preveva viroslovna prizadevanja pri nas, še prevladujoče. Je neposredna posledica odnosa do sovražnika, po katerem tega predstavljamo kot izgnanega hudiča. Ali niso pretiravanja, s katerimi smo Slovenci v domišljiji nagrmadili kupe nemških mrličev, pravzaprav zrcalna podoba strahu, ki so nam ga Germani vcepili v stoletjih, ali niso dokaz našega kompleksa do severnih sosedov?

Hotenje po gorah sovražnih mrličev in podobna čustvena odzivanja so v sedanjih razmerah zgodovinski relikti, ki ga je treba preseči. Med drugim s tem, da tudi v sovražniku vidimo človeka.

Razjarjen odnos do nemškega hudiča, ki ga je vojni spopad stopnjeval, povojna politična razmejitev z Zahodom s hladno vojno in železno zaveso pa prav nič omilila, je v sedanjih časih, ko se ogrevamo za tržno gospodarstvo, za naš vstop v Evropo, ko jemljemo dolgove predvsem na Zahodu in se marsikako drugače spogledujemo z Zahodom, neke vrste anahronizem. Dialog z Evropo bo zahteval tudi skupno presojo zgodovine. Če bi naši zgodovinarji opravili korektno raziskavo delovanja nacistov na naših tleh, bi bila ta v skupnem evropskem prostoru nedvomno zanimiva naprimer za demokratično javnost v Avstriji in Nemni. Menim, da je naša dolžnost, da vsaj vodilne nacistične predstavimo tako, kot je Tone Ferenc predstavil esesovce Christiana Wirtha, Kurta Franza in še nekatere.¹⁸

Vendar tovrstno spraševanje ne bo potekalo brez težav. Pogovarjal sem se z nemškim preiskovalcem, ki je pri nas iskal obremenilno gradivo proti Klemensu Druschkeju, vodilnemu jeseniškemu gestapovcu na Jesenicah. Preiskovalec je bil zavzet, da bi Druschkeju dokazali njegove zločine, vendar pa je bil osupel nad neurejenostjo dokumentacije in tudi nad nepripravljenostjo nekaterih naših organov za sodelovanje. Še širše vprašanje je odprla afera Waldheim, saj je dobršen del avstrijskih nacistov med vojno intezivno deloval na naših tleh.

»Bivši gestapovski šefi v naših krajih še danes opravljajo javne funkcije v sosednjih deželah, celo na meji sami srečamo človeka, za katerega lahko dokažemo s pričami, da je ubil našega aktivista, znanega umetnika. Kaj smo v povojnem času storili, da bi te ljudi izsledili? Smo zahtevali njihovo izročitev? Če je zdaj prepozno, zakaj tega nismo storili prej?« sprašuje eden od junakov v Zapisniku Vladimirja Kavčiča.¹⁹ Pomislek je preveč in vprašanje po sodbi se izteka v zahtevo po zgodovinski obravnavi.

Če bo našo razvojno politiko opredeljevalo okrepljeno zanimanje za Zahodno Evropo, ne bo odveč v skladu s temi opredelitvami spodbuditi preučevanja tistih zgodovinskih tem, ki nas bodisi povezujejo bodisi razmejujejo od zahodnih in severnih sosedov.

Ko sem nedavno tega pisal o žrtvah vojne v občini Radovljica, sem poklical na pomoč Viktorja Frankla, ki je ocenil, da so bili med stražarji v nacističnem uničevalnem koncentracijskem taborišču nekateri izraziti sadisti. Take so tudi izbirali za take naloge. Človeška občutja v stražarjih so otopela ob neprestanem nasilju. Čeprav so stražarji v glavnem obsojali sadizem, pa niso naredili ničesar, da bi preprečili sadizem drugih. Frankl trdi, da dejstvo, da je bil nekdo taboriščni stražar, nekdo pa kaznjenec, še ne pove veliko, in da je ljudi treba deliti na "raso" človečnih in nečlovečnih ljudi. Ni skupine, v kateri bi bila samo čista "rasa", torej samo človečni ali samo nečlovečni ljudje. In tako so bili tudi med stražarji ljudje, ki so storili kaj dobrega za taboriščnike. S tem je Frankl podal zahtevno izhodišče ne samo za presojo taboriščnih oblastnikov, ampak v našem primeru tudi okupatorja in ravnanje vseh prizadetih v vojni nasploh.²⁰

Torej ne pristajam na aprioristično sklepanje, po katerem so Begunje simbol slovenskega trpljenja in je torej vsak sovražnik, ki je imel zvezo z Begunjami, potreben najstrožje kazni.

Ko je Ivan Jan leta 1974 polemiziral z Vladimirjem Kavčičem, se mu je spraševanje o usodi sovražnikov zdelo še odveč: »Ali bo potem treba dajati tudi odgovor za justifikacije izdajalcev, sovražnikov in drugih škodljivcev NOB, ne le za nepravilnosti in škodljivosti znotraj naporov za boljše življenje?«

Ivan Jan je tedaj zapisal, da je eden redkih, ki pozna »šifro« Zapisnika in da je zgodovinsko jedro Zapisnika »tako slabo prikrito z drugimi imeni kot bi mrtveca prikril le z nekaj centimetri zemlje«. ²¹ Zato nam bo morda lahko le pomagal razgnati meglo nad posadko kaznilnice v Begunjah. Ta je namreč v Zapisniku omenjena:

»Ko sem jih videl, razorožene in klavrne v ponižanju, ki ga jim je prinesel poraz, je tudi želja po maščevanju uplahnila. Bil sem zadovoljen, da se je izteklo tako, kot se je. Ljudski glas je terjal naglo sodbo. Če bi se naš položaj še nekoliko poslabšal, bi bil moral ukazati, naj jih postrelijo. Tako pa so to nehvaležno vlogo prevzeli oznovci ali knojevci, ne vem natančno...« »Tudi posadka iz kaznilnice je bila prehitro likvidirana.« ¹⁹

Nekolikanj določnejši je Pavle Zidar pri svojem avtobiografsko obarvanem delu Okupacija Javornika. Bil je med ujetniki, ki so četrtega maja po osvoboditvi iz Begunj s partizani odšli v njihovo taborišče.

»Zjutraj (naslednji dan, op. J. D.), ko so naju prebudili že slavčki, so se oglasili tudi strelji.

Jetniki smo poskakali kvišku in oprezali, ali ni prišla za nami kaka nemška hajka.

Stric pa je mirno ležal in si obrisal nos.

Kaj se vznemirjaš, je rekel, pospravljajo jih, tiste, ki so včeraj nas.

Pokanje se je nadaljevalo v točno odmerjeni časovni enoti, morda po tridesetih, petinštiridesetih sekundah.

... zdaj Konjska smrt ... zdaj Brandl ... zdaj ... zdaj ... zdaj ...« ²²

Izven literature pa je javnosti sporočil svoje vedenje o usodi posadke Andrej Bohinc: »Mnenja sem, da bo nujno potrebno podrobno pojasniti, zakaj je bilo treba v eni sami noči likvidirati 92 ujetih Nemcev (celotna nemška posadka v Begunjah) (Ivan Jan v Kokrškem odredu ocenjuje število ujetih sovražnikov na 80, op. J. D.) in z njimi 30–40 Slovencev, predvsem trgovcev, takoj po osvoboditvi, avgusta 1945.« ²³

Arhiv SR Slovenije hrani seznam posadke iz Begunj s 67 imeni. ²⁴ Za 62 od teh je verjetno, da so jih 4. maja 1945 zajeli partizani. Gornji podatki bi bili z gradivom iz povojnih sodnih procesov in drugimi viri primerna podlaga za začetek raziskave o posadki. K temu se mi zdi pripravljenost Ivana Jana, da razpravlja o tej temi, pomemben premik.

NAGRADE

Na koncu še o očitku Ivana Jana, da mu odrekam četrtojulijsko priznanje. Tudi zgodovinarji s svojimi deli prehajamo v zgodovino. Ko pišemo o preteklosti, hote ali nehoče predstavljamo tudi sebe. Če neka družba dela zgodovinarjev nagradi, potem na svoj način priča o svoji civilizacijski ravni in potrebah. Moj namen ni bil opozoriti na to, da Ivan Jan četrtojulijske nagrade ne zasluži, hotel sem samo opozoriti na povezavo dela z nagrado v zgoraj omenjenem smislu.

OPOMBE

- ¹ Lado Ambrožič: Odgovor Jožetu Dežmanu, Borec 1988/6–7.
- ² Ivan Jan: Med poučevanjem zašel v lastno kritiko, prav tam.
- ³ Jože Dežman: Zgodovina (učiteljica, pravljica, nadloga) – negovanju in razvijanju revolucionarnih izročil in pridobitev na rob, rokopis pri avtorju.
- ⁴ Naj omenim:
Zgodovina mladih – zgodovina o mladih, v Napredno mladinsko gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1982.
Delavska kulturna društva Svoboda, Enakost in Vzajemnost med obema vojnama na Gorenjskem, v Delavska kulturna društva na Gorenjskem do leta 1941, Kranj 1983.
Zgodovina ZKJ, Časopis za kritiko znanosti št. 62/63 (z Božom Jezernikom).
Nacistična okupacija 1941–1945, Prispevek k zgodovini nacistične okupacije v Trzinu in okolici, Trzinški zbornik 1984 (z Brankom Božnikom in Jankom Tišlerjem).
Dnevnik Janeza Ledererja, čevljarja iz Trzinca, Borec 1986/2.
Bohinjci med drugo svetovno vojno – strukturna skica, Bohinjski zbornik, 1987.
- ⁵ Pierre Brosé, Emile Téninc: Španska revolucija in državljanska vojna, Ljubljana 1986.
- ⁶ France Bernik, Marjan Dolgan: Slovenska vojna proza 1941–1980, Ljubljana 1988.
- ⁷ NOV na Slovenskem 1941–1945, Ljubljana 1976.
- ⁸ Stane Kos: Stalinistična revolucija na Slovenskem, 1. del, Rim 1984.
- ⁹ Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem.
- ¹⁰ Jean Delimeau: Strah na zapadu (od XIV do XVIII veka), Opsednuti grad, 1. del, Novi Sad 1987.
- ¹¹ Sven Lindquist: Grabe, wo du stehst, v Geschichte von Unten, itd. Hubert Ch. Eliolt, Wien–Köln–Graz, 1984.
- ¹² Ivan Jan: Dražgoška bitka, Ljubljana 1975.
- ¹³ Tone Ferenc: Dva nemška policijska generala pred Dražgošami, v Satan, njegovo delo in smrt, Ljubljana 1979.
- ¹⁴ Janko Tišler: Poročilo o pregledu arhivskega materiala za obdobje 1941–1942, ki ga hrani bolnišnica na Golniku.
- ¹⁵ Kopije v arhivu Gorenjskega muzeja.
- ¹⁶ Mladina, 25. julija 1951.
Ivan Jan je leta 1956 znižal število po Tončku pred Dražgošami pobitih Nemcev »na desetine«, mavzerica pa je bila »vsa ... okovana. Veliko medenih žebličkov je bilo na njej.« Ivan Jan: Med gorenjskimi partizani, Kranj 1956.
- ¹⁷ Makso Šnuderl: Zgodovina ljudske oblasti, Ljubljana 1950.
- ¹⁸ Tone Ferenc: Satan, njegovo delo in smrt, Ljubljana 1979.
- ¹⁹ Vladimir Kavčič: Zapisnik – legenda 1970, Ljubljana 1985.
- ²⁰ Jože Dežman: Žrtve vojne 1941–1945, rokopis pri avtorju.
- ²¹ Ivan Jan: Pripisi k »Zapisniku«, Delo, 31. januarja 1974.
- ²² Pavle Zidar: Okupacija Javornika, Ljubljana 1984.
- ²³ Pogovor z Andrejem Bohincem, Mladina, 26. avgusta 1988.
- ²⁴ Inventar komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev, v arhivu SRS.

